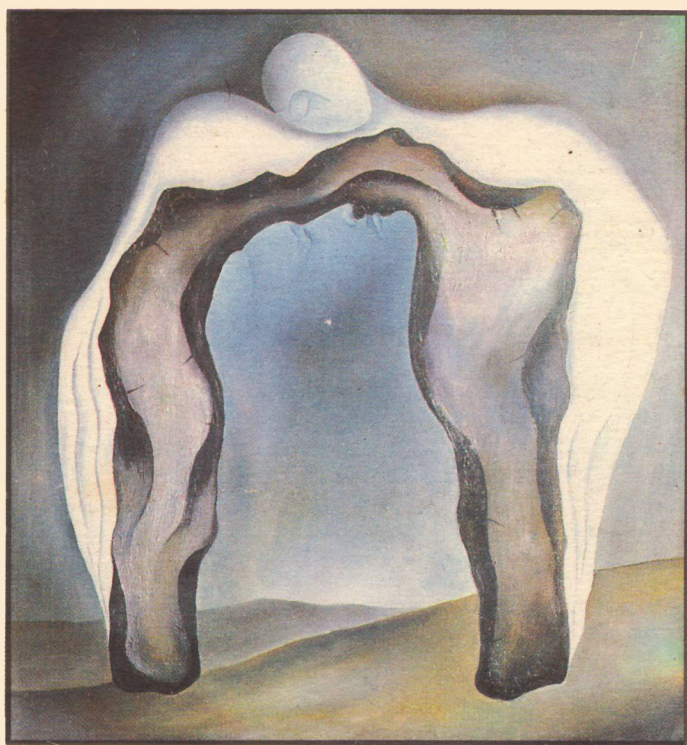




LIMBA

Română

Nr. 6 (24) 1995 ANUL V CHIȘINĂU

Aron COTRUȘ

ION

Muscalul întinde mîna ciocoiului celui nou,
în palate cu uși și trepte multe...
Jandarmi cu armele gata și cu vine de bou,
stau la pîndă, gîndul să-ți asculte...

Ioane,
ești unul,
poți fi milioane:
vrerile tale ne-nfrînte
să nu le înspăimînte
nici temnița, nici ștreangul, nici tunul!...

Adușii-de-vînturi, dintotdeauna,
sînt una,
cînd vin pe furiș ori în grămadă,
după răsfaț și după paradă?
și țara ți-o spurcă, nesătui și neghiobi,
și ți-o calcă-n picioare ca pe-o țară de robi...

Ioane,
ești unul,
poți fi milioane:
să nu-ți poată smulge nici pușca, nici tunul,
ogorul de pietroase și puține pogoane!...

Pe caii tăi, pe trudiții tăi boi,
pusu-și-au ochii muscali și ciocoi...
Turmele pleacă, ciopor de ciopor,
lăsînd doar pustiul pe urmele lor...

Ioane, ia seama bine,
țara aceasta se reazemă pe tine! —
S-o mături de trîntori trufași și de hoți,
doar tu o mai poți!...

Ioane, tu ești uriașul,
ce poți osîndi la pierzare orașul
cu-adușii-de-vînturi, căpcăuni și mișei,
numai să vrei!...

Cu pumni-ți de piatră, cu mîniile-ți iuți,
poți tu să mai cruți,
pînă peste ziua de-apoi,
pe roșii ciocoi,
ce-au venit goleți de peste Prut* și Dunăre,
să-ți fure muncă și supunere?!...

Ești unul,
poți fi milioane!
Curajul tău să-nfrunte temnița, tunul:
cu bice năprasnice de fulger și pară,
să-i alungi pe hoții toți din țară-afară;
să crească voinicește, să crească
vrerea ta românească,
Ioane!...

* Rîul Prut semnifica frontiera cu fosta U.R.S.S.

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă
de știință
și cultură filologică

Fondator:
colectivul redacției

Nr. 6 (24) 1995
noiembrie—decembrie

REDACTOR ȘEF
Alexandru BANTOȘ

SECRETAR DE REDACȚIE
Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACȚIE
Eugen BELTECHI (Cluj)
Silviu BEREJAN
Vladimir BEȘLEAGĂ
Valentina BUTNARU
Augustin BUZURA (București)
Mihai CIMPOI
Anatol CIOBANU
Ion CIOCANU
Gheorghe CHIVU (București)
Eugen COȘERIU (Tübingen)
Nicolae DABIJA
Traian DIACONESCU (Iași)
Boris DRUȚĂ
Stelian DUMISTRĂCEL (Iași)
Ion ETCU
Ion HADÂRCĂ
Ion IACHIM
Dumitru IRIMIA (Iași)
Dan MĂNUCĂ (Iași)
Ion MĂRII (Cluj)
Nicolae MĂTCAȘ
Vasile MELNIC
Ion MELNICIU
Vasile TĂRÂȚEANU (Cernăuți)
Petru ȚARANU (Vatra Dornei)
Vasile ȚĂRA (Timișoara)
Grigore VIERU

SUMAR

ARGUMENT

Alexandru BANTOȘ. Limba română și noi
3

STAREA DE VEGHE

Anatol CIOBANU. Legislația lingvistică
din Republica Moldova (După șase ani
de la adoptarea ei)
5

CONGRESE, CONFERINȚE, SEMI- NARE

Rezoluția Conferinței Naționale de
Filologie "Limba Română Azi" (ediția a
patra), Iași—Chișinău, 6—9.X.'95
18

For al unirii spirituale a românilor
20

Declarația privind limba română și
Mitropolia Basarabiei, adoptată la
sfârșitul lucrărilor Congresului
Spiritualității Românești
21

Apel al Congresului Spiritualității
Românești, pentru eliberarea grupului
de patrioți români al lui Ilie Ilașcu
22

Bibliotecarii între deznădejde și
speranță
23

Adresare către Parlamentul Republicii
Moldova
24

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

"România merge în vârful degetelor în
propria casă." Dialog cu Ion
UNGUREANU, vicepreședinte al
Fundației Culturale Române
25

OBÎRȘII

Alexandru NICULESCU. Romanitate—
românitate
31

Adrian PORUCIUC. Ce (mai) este de
substrat în limba română
37

George RUSNAC. Împrumuturi slave sau
elemente autohtone?
42

Nicolae MĂTCAȘ. "E dulce cum e
mierea și-mi place s-o ascult..."
46

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

Anca SIMIREANU. Flexiunea numelor proprii românești

51

Luminița LĂZĂRESCU. Structuri morfologice sinonime în limba română

58

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

Ion VICOL. Sunetul ca edificator al aspectelor fonologic și estetic al comunicării

60

VOCABULAR

Vasile MELNIC. Terminologia medicală în limba română

65

ONOMASTICĂ

Ion DRON. Toponime provenite din apelative și termeni geografici (Chersaca, Crihana, Curtoiaia, Heciul, Heredeuca, Rusca)

72

PROFILURI

Stelian DUMISTRĂCEL. Sever Pop: spațiul regăsirii de sine

76

OPINII ȘI ATITUDINI

Iulian CIOCAN. Teoria literaturii în Basarabia — o cenușăreasă

80

PERMANENȚA CLASICILOR

Eugeniu KUHARTZ. Liviu Rebreanu: pasiunea pentru teatru

84

Elis RÂPEANU. Umorele în nuvelele lui Liviu Rebreanu

87

ANTOLOGIA "L.R."

Jon CEPOL. Introducere la volumul Aron Cotruș. *Antologie selectivă*. California, 1988.

91

Aron COTRUȘ. Psalm românesc nr. 1; Psalm românesc nr. 3; Psalm românesc nr. 4 (Varianta 1); Mărire ție (Psalm românesc nr. 5, Variantă la Cîntec de slavă); Alba-Iulia; Rapsodie pribeagă; Patria; Ciocan să-ți fie vrerea!...; Te-aștept; Desțărare; Străină străinătate; Drupuri

94

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Ioan LAZAR. *Țara de dincolo de negură* sau nostalgia lumilor originare

101

CONFLUENȚE

Gheorghe HRIMIUC. "Paralel romantic": Mihai Eminescu și Ion Barbu. Ecouri ale revoltei titaniene. Notă comemorativă de Victor Dunea

104

LABORATOR

La ancheta "L.R." răspunde Aureliu BUSUIOC

112

Ion CIOCANU. Tentația exemplarității (Însemnări pe marginea prozei lui Aureliu Busuioc)

114

DIASPORA LITERARĂ

Florentin SMARANDACHE. Poeme în spațiu matematic; versuri; sinapse (poeme într-un vers)

116

PERSONALITĂȚI DIN BASARABIA INTERBELICĂ

Ion ȘPAC. Scriitori și publiciști de la "Școala Basarabeană". Mihail Curicheru

120

CONSEMNĂRI

Nicolae CORLĂTEANU. Din istoria universităților europene

123

VIAȚA CĂRȚILOR

Maria HASNAȘ. Vibrație spirituală autentică în Chișinăul de odinioară

129

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Portret de grup (131); Dragoste amară (132); Ion Struț: *Accent* (132)

REVISTA REVISTELOR

Cetatea dăinuirii

133

IN MEMORIAM

Leo BORDEIANU. Aripă în lumină

134

SUMARUL GENERAL:

1994—1995

135

LIMBA ROMÂNĂ ȘI NOI

Anul 1995 a fost marcat de trei evenimente importante: greva profesorilor, studenților și elevilor, mesajul Președintelui Republicii Moldova prezentat la 27 aprilie în Parlament și Conferința științifică "Limba română este numele corect al limbii noastre". Toate aceste evenimente au avut drept obiectiv primordial fixarea în Constituție a numelui autentic al limbii pe care o vorbim. Deși opiniile deputaților majoritari nu inspiră deocamdată încrederea că actualul legislativ e dispus să pună capăt "războiului lingvistic", pledoaria în favoarea adevărului științific are rezonanță cu adevărat istorică din mai multe considerente.

Indiferent de faptul dacă glotominul "limba română" va fi sau nu legiferat **imediat**, s-a demonstrat foarte concludent și categoric că revenirea la adevărata denumire a limbii este iminentă. A devenit de asemenea limpede pentru toată lumea că: dacă fostul regim, străin și avînd în arsenalul său cele mai monstruoase metode de exterminare programatică a eleme-ntului autohton, nu a fost în stare să ne mancurtizeze, nici actuala putere nu va reuși să ne deformeze conștiința națională astfel, încît să fie impusă acceptarea unui fals științific.

Argumentele, numeroase și incontestabile, spulberă nemilos și ireversibil certitudinea celor care, în virtutea unei inerții, cu evident iz politic, continuă să mintă fără a clipi din ochi, mai sperînd să încropească o altă mentalitate decît cea care își are obîrșia în milenara noastră istorie. Zadarnică speranță, deoarece convulsiile politice în plan istoric, oricum, sînt de scurtă durată, iar neamul dăinuiește peste fruntarii temporale și politice. Rătăcirile, poticnelile, compromisurile, trădarea sînt proprii indivizilor, grupurilor de inși stăpîniți de interese meschine, și nu poporului, care, orice s-ar urzi în spatele lui, își urmează nedeșteptat destinul hărăzit de Dumnezeu. Și nimeni nu poate să-i stăvilească respirația, cutezanța și urcușul...

Anume în acest sens cele trei evenimente la care ne referim au o semnificație aparte și denotă o stare de lucruri mult mai optimistă decît ar crede unii. Greva tineretului studios, se știe, situînd problema denumirii limbii în fruntea revendicărilor, este considerată unică în lume și a demonstrat concludent că obîrșia strămoșilor nu va fi trădată nicicînd. Greva din primăvara și toamna acestui an, cea mai amplă și cea mai organizată acțiune protestatară de la '89 încoace, va rămîne înscrisă în analele neamului. Lista militanților pentru dreptate și echitate socială a fost completată cu noi nume. Din rîndul celor mulți notăm doar cîteva: Anatol Petrencu, Oleg Cernei, Iuliana Gorea-Costin, Gheorghe Palade, Ion Șișcanu, Ion Melniciuc...

Depășește semnificația unui simplu act politic și inițiativa legislativă a Președintelui Mircea Snegur, consecință directă a grevei. Este pentru prima dată în istoria acestei părți de Moldova cînd un conducător de stat recunoaște oficial adevărul contestat încă. De

către cine și de ce? De către veritabilii patrioți? De către binevoitorii acestui neam? Din frică? Ignoranță? Inerție? Mircea Snegur, chiar numai cu acest mesaj, orice s-ar afirma despre rolul Domniei Sale în renașterea noastră națională, intră în istorie. Raportat la conjunctura social-politică, nedescătușată încă de povara psihologiei comuniste, gestul Președintelui Snegur denotă realism politic, demnitate și curaj civic.

În fine, Conferința științifică, abordând corectitudinea denumirii limbii noastre, se plasează în fruntea tuturor manifestărilor de acest gen, deoarece și-a propus să sintetizeze — pentru prima dată în incinta Parlamentului și numai cu ajutorul forțelor științifice din republică — îndelungata discuție privind justetea numelui dat limbii. La organizarea și buna desfășurare a acestei întruniri au participat instituțiile științifice și de creație din republică investite cu dreptul de a lua atitudine în domeniul respectiv. Pentru întâia dată, oamenii de știință, reprezentând absolut toate instituțiile de resort, au afirmat deschis, univoc, cu argumentele de rigoare că vorbim aceeași limbă cu românii de pretutindeni. Academia, Institutul de Lingvistică, catedrele de limba română, Institutul de Istorie și Teorie Literară, cel de Filozofie și Drept, catedrele de istorie, Uniunea Scriitorilor, alte uniuni de creație s-au pronunțat categoric asupra chestiunii. "Argumentele" în favoarea teoriei celor două limbi, de aci încolo, nu mai pot fi "comandate" instituțiilor de resort ale statului, întrucât punctul de vedere al acestora e în disonanță cu cel promovat de unii politicieni. Paradoxala situație este fără precedent și, se poate presupune cu certitudine, fără viitor.

Cum se zice, timpul a venit, ceasul încă nu.

Încheiem, dragi cititori, anul 1995, pe care îl putem considera un **an al limbii române**, cu gândul la ora noastră astrală. Să sperăm că vremurile mai senine sînt pe undeva prin preajmă și nu vor trebui prea mult așteptate. Ne-am convins — de atîtea ori — că istoria nu acceptă starea de expectativă și nici pe cea de apatie. Cînstirea graiului strămoșesc, dar și participarea noastră activă la reanimarea și la reafirmarea virtuților limbii române pe această palmă de pămînt ne vor aduce neapărat și foarte curînd sentimentul demnității individuale și colective. Acum însă, înstrăinați încă în propria țară, ne întrebăm cu revoltă în suflet: Cînd vom înceta să tolerăm umilința cotidiană? Cît vom mai suporta ofensa provocată atît de frecvent și obraznic de către necunoscătorii limbii noastre, pentru că, vezi bine, ne permitem să vorbim românește la magazin, la piață, în troleibuz, la casa de economii, la poștă?... Cînd oare vom avea deplina siguranță că sîntem acasă și că limba română s-a întors cu adevărat din exil? Cît va dura această extrem de dificilă revenire la firescul esenței noastre? Mult? Puțin? Probabil exact atît cît vom decide împreună. Cu toții. Și în strictă dependență de relația dintre **noi** și **limba română**.

La mulți ani!

Alexandru BANTOȘ

Anatol CIOBANU.
membru corespondent
al A.Ș.M.

LEGISLAȚIA LINGVISTICĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

(După șase ani
de la adoptarea ei)*

Dragi colegi de breaslă
și iubiți studenți!

Suntem foarte bucuroși că am reușit să ne revedem la tradiționala conferință națională de filologie "Limba română azi" (ediția a IV-a), al cărei animator este, în primul rând, profesorul Dumitru Irimia.

Asemenea întâlniri ale filologilor de pe ambele maluri ale Prutului sunt foarte utile mai ales acum, când, după câte știți, probabil, în vara anului 1994 în Constituția Republicii Moldova, contrar adevărului științific, a fost introdus glotonimul *limba moldovenească* — limbă de stat.

Savanții (de la A.Ș.M. și de la instituțiile de învățământ superior), pedagogii de la școlile de toate gradele, scriitorii, toți oamenii de bună credință din orașele și satele Basarabiei, inclusiv Președintele Republicii dl Mircea Snegur ripostează cu vehemență împotriva neadevărului științific și istoric, pledând pentru glotonimul *limba română*.

Deocamdată deputații agrarieni din Parlament insistă să ne resemnăm, să ne supunem legii, căci "Dura lex, sed lex". Ei nu-și dau seama că *dura* în cazul glotonimului "limba moldovenească" ar trebui tălmăcit prin adjectivul rusesc omofon "дурă".

În ultimele zile ale lunii august Universitatea de Stat din Moldova (și toată republica) a marcat două date importante: Aniversarea a IV-a de la proclamarea

Declarației de Independență a Republicii Moldova (27—VIII) și Aniversarea a VI-a de la adoptarea Legislației lingvistice (31—VIII).

La sărbătoarea "Limba noastră cea română" U.S.M. a invitat și profesori din Iași, care au participat activ la 2 acțiuni de rezonanță:

a) Ședința festivă lărgită a Senatului, la care prof. Dumitru Irimia a prezentat o amplă și extrem de interesantă comunicare: *Unitatea limbii în concepția și poezia lui Mihai Eminescu*;

b) Conferința științifică a profesorilor și studenților de la Facultatea de Litere a U.S.M., consacrată Aniversării a VI-a a Legislației lingvistice din Republica Moldova, în cadrul căreia au prezentat comunicări deosebit de instructive profesorii ieșeni: Alexandru Andriescu, *Biblia de la 1688 — factor de unitate națională*, și Stelian Dumistrăcel, *Decisiv și aleatoriu în limbă: mărturia graiurilor populare*.

Aș vrea să profit de ocazie și să mulțumesc încă o dată stimaților profesori ieșeni care au răspuns invitației noastre și au contactat fructuos cu profesorii și studenții chișinăuieni în zilele de 31 august—1 septembrie a.c.

Ca șef de catedră, sunt împuternicit de rectoratul U.S.M. și de Facultatea de Litere să mulțumesc din tot sufletul rectoratului Universității "A.I.Cuza" din Iași pentru ajutorul ce ni-l acordă la pregătirea cadrelor de înaltă calificare (studenți, doctoranzi) și, în ultimă instanță, la "creșterea limbii românești și a Patriei cinstire!" (Ienăchiță Văcărescu).

Dacă Aniversarea a V-a de la adoptarea Legislației lingvistice din R.M. (1994) a trecut pe fundalul unei confruntări directe a organelor de resort (avînd drept sprijin art. 13 din Constituția Republicii Moldova) cu reprezentanții corpului profesoral-didactic, ai intelectualiilor (inițiați în materie de istorie și limbă), ai oamenilor de bună credință în general, apoi Aniversarea a VI-a (1995) s-a desfășurat sub semnul unei speranțe vagi, dar, totuși, credibile, că

* Raport prezentat la Universitatea "Al. Ioan Cuza" din Iași în cadrul Conferinței Naționale de Filologie "Limba română azi" (ed. IV), Iași—Chișinău, 6—9 octombrie 1995.

Legislativul va reveni în toamnă la articolul de tristă faimă, reformulându-l și revotându-l în următoarea redacție, cerută de imperativul vremii și demonstrată cu lux de amănunte de știința filologică și istorică: "Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română".

Dacă în anul 1994 (mai ales spre sfârșitul lui și începutul anului 1995) conflictul dintre Putere și colectivele școlilor de toate gradele se acutizase pînă la limită (înlocuirea în orar a obiectului "limba română" prin "limba moldovenească"; "istoria românilor" prin "istoria Moldovei"; "literatura română" prin "literatura moldovenească"; scoaterea firmelor cu inscripția: "limba română", "literatura română", "istoria românilor" de pe ușile catedrelor respective; blocarea publicării la editura "Lumina" a manualelor și a altor materiale didactice referitoare la predarea limbii, literaturii și istoriei neamului nostru), apoi anul 1995 poate fi considerat ca un an de căutare a unei concilierii lingvistice.

Pe parcursul primelor 7 luni s-au derulat, sub formă de reacție în lanț, 4 evenimente de importanță istorică, ce au temperat întru cîțva forțele extremiste, obligîndu-le a fi mai realiste în unele probleme, inclusiv în cele de limbă și istorie. Să ne oprim fugitiv la fiecare din ele.

1. Adunarea *ad hoc* (20 ianuarie 1995), sub egida Facultăților de Litere și Istorie a U.S.M., a reprezentanților a peste 30 de instituții de învățămînt (de toate nivelurile), a oamenilor de știință de la A.Ș.M., a scriitorilor, ziariștilor, oamenilor de cultură (în total vreo 300 de persoane), unde s-a discutat situația creată pe teren în legătură cu încercarea de aplicare a art. 13. Adunarea s-a adresat către Președintele Republicii, dl. M. Snegur, către Președintele Parlamentului, dl. P. Lucinschi, către prim-ministrul Republicii, dl. A. Sangheli, către ministrul învățămîntului, dl. P. Gaugaș, cu cerința de a opri ostilitățile și persecuțiile față de cele 3 obiecte

de predare (limbă română, literatura română, istoria românilor) și față de profesorii respectivi. S-a propus de asemenea să fie declarat un moratoriu asupra art. 13 din Constituție¹.

2. Greva generală a studenților, liceenilor, profesorilor (martie—aprilie 1995) ce a avut loc la Chișinău și în alte orașe ale Republicii Moldova. Greviștii au formulat o serie de revendicări de ordin economico-socio-cultural, inclusiv privind limba, literatura și istoria².

3. Mesajul Președintelui Republicii Moldova, dl. M. Snegur, din 27 aprilie 1995, către Parlament în care s-a propus revizuirea articolelor 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova și revotarea lor în următoarea redacție: "Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română"³.

4. La 20 și 21 iulie 1995, sub auspiciile Parlamentului Republicii Moldova, și-a ținut lucrările Conferința științifică pe tema "Limba română este numele corect al limbii noastre" (M. Snegur). Au prezentat comunicări 27 de savanți cu renume, inclusiv reprezentanți ai științei romanice din Sankt-Petersburg și din Kiev⁴. Încă și încă o dată s-a demonstrat cu argumente peremptorii că e necesar a face o distincție netă *între dialect* (subdialect, grai) și *limbă literară* (pe un teritoriu istoric concret pot funcționa mai multe graiuri, dar numai o singură limbă literară); *între stat* și *limba de stat* (pot exista state diferite, dar avînd aceeași limbă oficială, de exemplu: cele două state coreene se folosesc de o singură limbă oficială; cazuri similare se constată și între Austria și Germania, Anglia și S.U.A., Portugalia și Brazilia, Angola, Guineea-Bissau; Spania și cele vreo 20 de țări din America Latină (Argentina, Bolivia, Columbia, Cuba, Mexic, Chile, Ecuador, Salvador, Peru etc.), Franța și Canada (Quebec), Monaco, Zair, Congo etc., etc.); *între denumirea statului și origină etnică a populației* autohtone (deși există 2 state aparte, Republica Moldova și România, originea etnică a autohtonilor e una și

aceeași, căci "de la Râm ne tragem", vorba cronicarului); situația e similară în cele două Corei, în Germania și Austria, în China și în Taiwan, într-un șir de state (țări) arabe.

La ședința din 20 iulie, care a avut loc chiar în sediul Parlamentului, au asistat Președintele Republicii, Președintele Parlamentului și mai mulți deputați. În Rezoluția adoptată savanții au subliniat necesitatea de a se respecta adevărul științific privind limba și istoria. De asemenea s-a cerut respingerea acțiunilor reprobabile ale unor forțe politice și ale unor organe de presă în vederea organizării unui referendum într-o problemă care ține în exclusivitate de competența științei⁵.

În general, Conferința a fost un adevărat triumf al științei filologice și istorice din Republica Moldova, demonstrând că avem cadre cu o foarte înaltă pregătire profesională.

Rămîne să sperăm că în toamna lui 1995, cînd în Parlament se vor lua în discuție propunerile făcute de Președintele Republicii referitor la revizuirea articolelor 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova, deputații se vor pătrunde de marea răspundere civică pe care o poartă și vor da preferință axiomei, respingînd ambițiile personale ale unor politicieni.



Dar să revenim la ceea ce se cheamă bilanțul funcționării pe parcurs de 6 ani a Legislației lingvistice în Republica Moldova.

În linii mari se poate afirma că, în ciuda multor obstacole apărute după adoptarea Legislației în cauză (31 august 1989), limba de stat (română) își extinde treptat aria de funcționare în viața publică a Republicii Moldova. Elevii, studenții, funcționarii statului, oamenii de cultură în sensul cel mai larg al termenului, ziariștii, lucrătorii Companiei Teleradio Moldova, mulți dintre cetățenii Republicii Moldova vorbesc și scriu astăzi mult mai românește decît acum cîțiva ani. În acest sens, Președintele Republicii

Moldova, în Mesajul amintit deja, scrie: "Vă invit, domnilor, deputați, să răsfoiți textele stenogramelor cu alocuțiunile dumneavoastră de acum 4—5 ani. Vă asigur, veți descoperi cu plăcere că noi toți, cu greu, dar totuși, din an în an, învățăm a vorbi și a scrie mai corect.

Aceasta s-a putut întîmpla doar datorită evoluției spre bine a mediului lingvistic în viața noastră cotidiană și nu fără însușirea și respectarea normelor limbii române, inclusiv cu ajutorul dicționarelor de limbă română, pentru diverse domenii, care sunt prezente astăzi pe masa fiecărui elev, student, profesor, specialist".

Aderînd la cele citate, aș vrea să subliniez în mod expres că oamenii simpli de la țară, cu puțină carte, totdeauna își dădeau seama că există o anume deosebire între graiul lor moldovenesc și limba literară (numită și de ei română) a intelectualilor, a celor cu carte. În această ordine de idei cunoscutul savant dialectolog Valentina Corcimari notează că țărani noștri care "grăiesc moldovenește" zic despre un cutare sau cutare intelectual că acela "grăiește mai pi delicat", adică românește..., că "la români pînă și cel de la sapă se străduia să grăiască cît mai după carte" ("Glasul Națiunii", nr. 31, august 1995, p. 6).

Firește, odată cu procesul de culturalizare a satelor noastre, cu revenirea de la studii a bacalaureaților, licențiaților, specialiștilor din diverse domenii, tot mai mult se va vorbi "mai pi delicat", "mai după carte" și sătenii vor savura din plin și vor deprinde verbul românesc.

La reanimarea și revigorarea limbii literare în Republica Moldova vor contribui mult și cei vreo 10.000 de tineri basarabeni (elevi, liceeni, studenți, doctoranzi) aflați la studii în România, și cele 225 de milioane de lei, alocate la 4 august curent Republicii Moldova de către Guvernul României pentru organizarea unor cursuri de perfecționare a învățătorilor și profesorilor; pentru organizarea unor

stagieri pentru studenți și cadre didactice universitare; pentru achiziționarea de cărți, manuale și alte materiale didactice; pentru sprijinirea liceului de creativitate și inventică "Prometeu" din Chișinău (vezi "Moldova Suverană", 15 august 1995, p. 1). Mai mult decât atât, "conform Acordului dintre Ministerele Învățământului din România și Republica Moldova pentru anul de învățământ 1995—1996, ne-au fost oferite 1000 de burse pentru studii universitare. Până la momentul actual au fost onorate 800 de burse, 14 centre universitare (35 de instituții de învățământ superior)" (Ludmila Rotăras, șef adjunct al Direcției principale învățământ superior a Ministerului Învățământului din Republica Moldova. Interviu — "Făclia", 21 octombrie, 1995, p. 1).

S-ar putea enumera și o serie de alte succese ce țin de realizarea Legislației lingvistice, dar să ne oprim mai mult la cele ce nu s-au făcut în cei 6 ani.

Mai întâi, aș vrea să remarc o contradicție de ordin principal. Legislația lingvistică a fost elaborată și adoptată pe timpul când Moldova era încă R.S.S.M., iar parlamentul ei — Sovietul Suprem al R.S.S.M., august 1989. Era și firesc ca în Legislația lingvistică să figureze glotonimul "limba moldovenească".

Dar peste 2 ani situația s-a schimbat în mod radical, căci la 27 august 1991 Parlamentul Moldovei votează "Declarația de Independență a Republicii Moldova", în care e scris cu litere de aur: "mișcarea democratică de eliberare națională a populației din Republica Moldova și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chișinău din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991, prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea *limbii române ca limbă de stat* și reintroducerea alfabetului latin, din 31

august 1989, drapelul de stat, din 27 aprilie 1990, stema de stat, din 3 noiembrie 1990, și schimbarea denumirii oficiale a statului din 23 mai 1991."

Așadar, glotonimul *limba română* pentru denumirea limbii de stat din Republica Moldova e legiferat din 27 august 1991 și, deci, nu era cazul ca în 1994 în Constituția Republicii Moldova să se reintroducă buclucașul, inadecvatul și antiștiințificul glotonim "limba moldovenească".

În această ordine de idei, Președintele Republicii, dl Mircea Snegur, în Mesajul citat deja, scrie: "Este bine știut faptul că doar *cîțiva ani în urmă noțiunea de limba română era folosită drept singura ce denumea limba noastră în circuitul cotidian*: acte oficiale ale Parlamentului, Președinției, Guvernului, documente și formulare ale ministerelor, departamentelor, organizațiilor și întreprinderilor, fără a mai pomeni de învățământ, literatură, presă; audiovizual. *Aceeași formulă a figurat drept denumire a limbii de stat în primul proiect de Constituție a Republicii*, elaborat de o comisie autoritară, în fruntea căreia am avut ocazia și onoarea să mă aflu. Nu-mi amintesc să fi fost cineva care a pus la îndoială sau a contestat acest lucru..."⁸.

Așadar, în Legislația lingvistică (1989) figurează glotonimul "limba moldovenească" (dar cu recunoașterea identității lingvistice moldo-române); în "Declarația de Independență a Republicii Moldova" (1991) este eternizat glotonimul "limba română", iar în Constituția Republicii Moldova (1994) se revine la sintagma "limba moldovenească". Mai trece un an și la 27 aprilie 1995 Președintele Republicii, dl Mircea Snegur, în Mesajul adresat Parlamentului Republicii Moldova, cere insistent să ne întoarcem la glotonimul "limba română", căci "Limba română este numele corect al limbii noastre".

Aceasta-i situația, stimată audiență, și noi ar trebui să o cunoaștem și să știm a o explica.

Să trecem la examinarea modului de realizare a legilor despre limbă.

Legea **Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova** cuprinde 32 de articole ale căror prevederi trebuiau transpuse în viață pe parcursul anilor 1990—1995 inclusiv⁹. Deci, la 1 ianuarie 1996 legea în discuție urmează să-și atingă scopul final. Procesul de implementare a ei, însă, este extrem de dificil. Ne vom opri doar la unele momente ce ne par de principiu.

În articolul 1, titlul 1 se specifică în mod deosebit că limba de stat "îndeplinește... funcțiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii", adică se folosește masiv în toate sferele vieții sociale, economice, politice, culturale, științifice etc.

Spre marele nostru regret, trebuie să recunoaștem că limba română încă nu predomină cu adevărat în nici o sferă a vieții publice și nu a devenit limbă de comunicare interetnică. Mai mult chiar: în Constituția Republicii Moldova, în alte documente de stat se afirmă că *și rusa* este limbă de comunicare între națiuni pe teritoriul republicii noastre. Această concurență, evident, nu poate fi în favoarea limbii române.

Probabil că vor trece încă mulți ani pînă limba noastră cea română se va instaura pe tronul din care a fost izgonită pe nedrept în 1812, 1940 și 1944.

Articolul 7, titlul II prevede următoarele: "Pentru lucrătorii de conducere, pentru lucrătorii organelor puterii de stat, ai administrației de stat și ai organizațiilor obștești, precum și pentru lucrătorii de la întreprinderi, instituții și organizații, care în virtutea obligațiilor de serviciu vin în contact cu cetățenii (ocrotirea sănătății, învățămîntul public, cultura, mijloacele de informare în masă, transporturile, telecomunicațiile, comerțul, sfera servirii sociale, gospodăria comunală și de locuințe, organele de

ocrotire a normelor de drept, serviciul de salvare și de lichidare a avariilor ș.a.), indiferent de apartenența națională, în scopul de a asigura dreptul cetățeanului la alegerea limbii, se stabilesc cerințe în ceea ce privește cunoașterea limbilor română, rusă, iar în localitățile cu populație de naționalitate găgăuză — și a limbii găgăuze la nivelul comunicării, necesar pentru îndeplinirea obligațiilor profesionale.

Gradul de cunoaștere a limbilor se determină în modul stabilit de către Guvern în conformitate cu legislația în vigoare"¹⁰.

Acest articol a suportat o adevărată metamorfoză.

La început a fost stabilită pentru atestare data de 1 ianuarie 1994, apoi, la insistența unor forțe politice neinteresate în respectarea Legislației lingvistice, termenul a fost amînat pentru 1 ianuarie 1997.

Recent (iunie 1995) Guvernul Republicii Moldova abrogă hotărîrea Consiliului de Miniștri al R.S.S.M. din 12 aprilie 1990 "Cu privire la aprobarea modului de determinare a nivelului de cunoaștere a limbilor necesar pentru exercitarea obligațiilor de muncă și de funcție". Totodată Guvernul a aprobat Nomenclatorul ocupațiilor care intră sub incidența art. 7 din **Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova** și modul de evaluare a gradului de cunoaștere a limbii de stat (vezi "Moldova Suverană", 10 iunie 1995, p. 3). Dar, în paranteze fie spus, nu este sigură nici soarta acestei decizii a Guvernului.

Numai parțial și sporadic se respectă titlurile IV, V, VI (art. 15, 16, 17), care se referă la limba lucrărilor de secretariat în acțiunile penale, civile și în cazurile administrative; limba arbitrajului, notariatului; limba organelor de înregistrare a actelor de stare civilă; limba în sfera învățămîntului public, științei și culturii; limba în denumiri și în informații ș.a.

Controalele efectuate de către inspectorii de la Direcția Limbilor, ca

parte structurală a Ministerului Învățământului, pe parcursul primelor 7 luni ale anului 1995, în circa 400 de unități economice, comerciale, de cultură, învățământ, transport, ocrotire a sănătății etc., au demonstrat, spre marea noastră regret, că în republică mai continuă să aibă loc "un proces insistent de marginalizare a limbii noastre (în structurile economice, comerciale, mai ales cele private), de trecere tacită, consecventă, la utilizarea, scris și oral, a limbii ruse. Limba rusă funcționează de facto ca limbă de stat (în Chișinău, Bălți, în în toate orașele republicii)"¹¹. Și încă ceva. Un serios factor dereglator în funcționarea limbii române îl constituie tipografiile (mai ales cele private), deoarece "ele tipăresc fără discernământ, tirajând anumite formulare tipizate învechite în limba rusă sau într-o traducere infectă..., poluând astfel mediul lingvistic"¹². În general, inspectarea pe teren a arătat că mulți responsabili de executarea Legislației lingvistice cauta tot felul de pretexte pentru a se eschiva de la îndatoririle ce le revin.

După apariția Constituției Republicii Moldova și mai ales după adoptarea de către Parlament a Legii Învățământului situația limbii române în școlile profesional-tehnice și în cele superioare se complică.

Practica internațională și experiența republicii noastre au demonstrat că studiile medii speciale și cele superioare trebuie urmărite în limba de stat, pentru că specialiștii din diferite domenii intră în contact cu cetățenii țării respective. În baza acestui argument și având în vedere faptul că Republica Moldova pregătește cadre pentru necesitățile economiei naționale a Moldovei și nu pentru Rusia, Ucraina etc., s-a propus în prima variantă a Legii Învățământului ca studiile în școala superioară și medie de specialitate să se facă în limba de stat.

Parlamentul a respins varianta respectivă, legiferând următoarea formulare:

"Statul asigură, conform Constituției Republicii Moldova și Legislației în vigoare cu privire la funcționarea limbilor, dreptul de a alege limba de educare și instruire la toate nivelurile și treptele sistemului de învățământ" (a se vedea art. 8 și 25).

Repercusiunile acestei legi pot fi foarte grave pentru republică și iată de ce:

primo: elevii rusofoni nu vor mai dori să învețe limba română în școlile medii, licee, gimnazii etc. din simplul motiv că nu vor mai avea nevoie de ea în școlile superioare;

secundo: licențiații rusofoni, în virtutea poziției lor sociale mai ferme în toate verigile economiei naționale și ale comerțului din Republica Moldova, vor ocupa cu ușurință locurile vacante, lăsându-i pe licențiații moldoveni fără lucru. Forțați de starea materială precară, aceștia vor fi nevoiți să părăsească Republica Moldova, îndreptându-se spre Răsărit, spre țările din C.S.I., fapt devenit deja ordinar în republica noastră;

terzo: legea instigă toate așa-numitele minorități naționale (de fapt — reprezentanți ai unor etnii) împotriva limbii române, permițându-le și în continuare a nu se circumscrie mediului lingvistic românesc, ci a forma niște oaze rusofone cu tendințe separatiste pe tot întinsul minusculei noastre republici.

Și mai trist este faptul că unei asemenea situații anormale i se caută o justificare juridică. Astfel, președintele Comisiei pentru drepturile omului și minoritățile naționale în Parlamentul Republicii Moldova, într-un dialog susținut pe paginile săptămânalului "Făclia", menționează că "în societatea noastră există o parte considerabilă a populației care consideră drept limbă maternă limba rusă, și nu e vorba numai de rușii etnici, ci și de o parte considerabilă a ucrainenilor, bulgarilor, în special a celor care locuiesc în orașe. Pe de altă parte, continuă deputatul, chiar acei reprezentanți ai minorităților care

nu consideră limba rusă drept limbă maternă în majoritatea cazurilor acceptă limba rusă ca mijloc de comunicare foarte important. Ei sunt deprinși să învețe în această limbă în instituțiile de învățământ de diferite niveluri. Mai mult ca atât, uneori ei nu știu destul de bine limba de stat moldovenească sau română și din această pricină actualmente este problematic pentru dumnealor de a învăța în instituțiile superioare în limba de stat." ("Făclia", 5 august 1995, p. 2)

Ce se poate spune pe marginea acestei lungi și întortocheate "îndreptări" a Legii Învățământului care legiferează și predarea în limba rusă în instituțiile de învățământ superior?

În rîndul întîi, dacă o parte considerabilă din reprezentanții minorităților acceptă rusa ca mijloc de comunicare "foarte important", înseamnă că ei recunosc ca oficială nu limba statului în care locuiesc, ci limba altui stat. Apare întrebarea: este cineva în drept (fie chiar minoritate națională) să procedeze în acest fel?

Să presupunem *per absurdum* că la Moscova sau Petersburg niște reprezentanți ai minorităților naționale nu ar considera limba rusă "ca mijloc de comunicare", ci o limbă a unui alt stat. Li s-ar crea oare catedre și un corp profesoral-didactic ce ar funcționa în acea oarecare altă limbă decît rusa? Exclus, desigur!

În rîndul al doilea, se afirmă că reprezentanții minorităților "sunt deprinși să învețe în limba rusă în instituțiile de învățământ de diferite niveluri". Din nou apare o întrebare: cine i-a deprins să învețe în acea limbă? Răspunsul e la suprafață: regimul totalitar din ex-U.S. Ei bine, de mult nu mai există U.S. și nici R.S.S.M.; a trecut mai mult de un cincinal de cînd s-a schimbat vechiul regim sovietic cu tot cu politica lui națională (mai exact, antinațională). Oare nu e timpul să-și schimbe deprinderile și tinerii reprezentanți ai minorităților din Moldova?

Aș mai vrea să amintesc că și noi, basarabenii mai în vîrstă, pînă la 1944 eram deprinși să învățăm în limba română în orîșice instituție de învățămînt. Dar peste noapte ne-am văzut siliți să ne schimbăm deprinderile și să trecem la limba rusă în școlile medii de specialitate și în cele superioare. Și nu s-a găsit atunci nici un parlament, nici un departament, nici un minister să ne apere deprinderile și drepturile inalienabile de băștinași, de aborigeni!

Dar să continuăm firul "argumentărilor". Se afirmă că tinerii minoritari "nu știu destul de bine limba de stat moldovenească sau română și din această pricină actualmente este problematic pentru d-lor de a învăța în instituțiile de învățămînt superior în limba de stat".

Am putea exclama: bravo, chiar bravissimo! După ce s-au născut și au crescut în Republica Moldova, au învățat la școală vreo 8 ani în limba română, sărmanii de ei, tot n-o mai știu "destul de bine". Volens-nolens, apare întrebarea: cum se face că mulți dintre ei plătesc bani grei ca să intre la U.L.I.M. sau A.S.E.M. la facultăți unde se predă în limbi străine? Parcă aceste limbi ei le cunosc la perfecție din școală? Firește că nu. La mijloc e interesul! Limba de stat a Republicii Moldova ei nu vor s-o învețe, deoarece nici mulți parlamentari de-ai noștri încă nu și-au dat prea bine seama cine sunt, de unde vin și ce limbă vorbesc: moldovenească sau română?

Dorind să iasă din acest *circulus viciosus*, unii lectori au propus să li se dea alofonilor un an pregătitor, după cum se procedează cu studenții veniți de pe alte continente (Africa, America Latină etc.). Dar, după cum se vede, multora nu le-a convenit varianta propusă, căci ea nu mai lăsa loc pretențiilor cum că în Republica Moldova s-ar leza drepturile omului, mai ales ale rusofonilor. Cu alte cuvinte, ar fi dispărut calul de bătaie, așa-zisul naționalism al moldovenilor!

Oamenii de știință și pedagogii sunt convinși de faptul că în Republica Moldova nu vom putea edifica o

școală națională (învățământ național), nu vom putea ridica nivelul limbii materne, nu *ne vom simți* suverani și independenți, dacă procesul de instruire în școlile medii și cele superioare se va derula în *limba unui alt stat, în limba rusă*. În acest plan vom cita *in extenso* opinia *rectoratului* Academiei de Științe Economice din Republica Moldova:

„În noile condiții nu mai poate fi evitată și problema limbii de instruire. Experiența mondială, succesele obținute de unele state noi, care nu demult făceau parte din fosta U.R.S.S., ne demonstrează că studiile făcute în instituțiile de învățământ superior trebuie să se efectueze, de regulă, în limba oficială a statului. Studiile obligatorii în școala generală se fac în limbile minorităților naționale, iar în universități și colegii — în limba de stat. La noi condiția aceasta nu se respectă și avem mai multe probleme. În primul rând, aceste fenomene subminează independența statului nostru. Apoi mulți dintre tinerii specialiști nici nu au de gând să-și aducă contribuția la prosperarea republicii noastre. La cele spuse se adaugă și faptul că predarea în două limbi are nevoie de o remunerare suplimentară. Predarea în universități și colegii trebuie să fie în limba oficială a republicii, în limba română, sau, în cel mai rău caz, începînd cu anul doi de studii, lăsînd pentru o perioadă de tranziție instruirea în limba rusă la primul an de studii. Dacă Parlamentul și Guvernul nu vor accepta această modalitate, trebuie să fim conștienți de faptul că nu vom avea o școală națională și un stat independent, iar limba română va continua să fie limbă de bucatărie, dar nu oficială.

Studierea limbii materne în paralel cu cea străină are importanță nu numai sub aspect cultural, ci și sub aspect economic. De aceasta s-au convins profesorii A.S.E.M. (12 persoane), care au avut posibilitatea timp de 30 de zile să ia cunoștință de sistemul de instruire și susținere a businessului mic privat în statul

Nebraska din S.U.A. (iunie—iulie 1995).

Limba oficială este studiată la toate nivelurile de instruire și în sistemul de perfecționare, deoarece, consideră americanii, o persoană ce nu cunoaște limba literară nu poate întocmi un plan de afaceri, întâmpină greutăți în comunicare cu partenerii și colegii sau subalternii, este mai puțin favorizată cînd se adresează în instituțiile bancare, financiare etc.

În republica noastră, după cum se știe, în domeniul studierii limbii de stat situația continuă să fie foarte grea. De aceea predarea obiectelor, în primul rînd, a celor de specialitate, în limba oficială a republicii trebuie să fie o realitate, susținută de către Parlament și Guvern”¹³.

Comentariile ne par de prisos.

Scriitoarea Lida Istrati, deputat în Parlament (Blocul Tăranilor și Intelectualilor), comentînd articolele referitoare la școala superioară din Legea Învățămîntului (mai ales cele ce privesc predarea în limba rusă), notează că noi și „în continuare vom fi lipsiți de mediul lingvistic”, căci specialiștii respectivi (pregătiți în rusește) „vor refuza să vorbească cu noi în limba română, poate nu din rea intenție, ci pentru că nu o vor cunoaște și nu vor fi impuși prin lege s-o cunoască”¹⁴.

Și mai departe autoarea deputat conchide cu durere: „Toate națiunile își păstrează, în primul rînd, sufletul, sufletul care este limba, este specificul său, este gîndirea. Noi, fiind lipsiți de posibilități elementare de a ne studia limba, am ajuns să o vorbim groaznic, cu rare excepții. Or, acest lucru afectează însuși sufletul, ființa poporului nostru...” (Idem, *ibidem*).

Are dreptate deputatul Lida Istrati, dar în Parlament d-ei dispune de un singur vot, care, firește, n-a fost luat în seamă.

Dar să vedeți pînă unde merge bunătatea proverbială a moldovenilor și nerecunoștința deseori agresivă chiar a alolingvilor. În Republica Moldova au fost create vreo 20 de

societăți etnoculturale, multe din ele avînd și mijloace de informare în limbile respective; se deschid școli cu limba de predare a minorităților (avînd un număr destul de mare de colaboratori științifici); în Parlament există un Departament pentru relații naționale etc. Destul de confortabil sub acest aspect se simte minoritatea rusă (care constituie astăzi circa 13 la sută din populația republicii). Ea dispune de "Centru de cultură rusă", "Fondul scrisului și culturii slavone", "Comunitatea rusă", ziare, reviste etc.

Anume reprezentanții organizațiilor obștești ale minorității ruse asaltează Ministerul Învățămîntului (personal pe dl Gaugaș), Guvernul Republicii (personal pe dl Sangheli), înaintînd o serie de pretenții și revendicări, afirmînd sus și tare că în Republica Moldova sunt lezate drepturile lor. Iată cîteva din aceste pretenții:

- nerespectarea raportului demografic al populației de naționalitate rusă la admiterea în învățămîntul superior;

- numărul insuficient de ore în școală pentru istoria și geografia statului rus;

- numărul redus de clase cu predarea în limba rusă în școlile preuniversitare;

- completarea actelor de studii să se facă în limba rusă;

- nivelul scăzut de predare a limbii române în școlile ruse;

- starea financiară grea a publicațiilor metodice de limbă rusă;

- eliminarea din funcții a minoritarilor din sfera administrativă, ocrotirea sănătății, comerț, organele de drept.

S-au mai expus următoarele revendicări:

- 1) Limba rusă ar trebui să devină în Republica Moldova limba științei.

- 2) La Chișinău trebuie înființată o Universitate Slavonă.

- 3) Statul trebuie să acorde grupurilor etnice "facilități fiscale și scutiri de plată de arendă" (vezi "Făclia", 5 august 1995, Cronica mi-

nisterială; "Țara", 22 august 1995, **Minoritățile înaltează noi pretenții**, p. 1).

Și primul ministru, și ministrul învățămîntului au demonstrat că multe pretenții ale minorităților sunt bazate pe cifre și date neîntemeiate, chiar greșite. Astfel, în cotele de admitere pe limbi de predare în instituțiile de învățămînt superior în anul de studii 1994—1995 "s-a respectat întocmai raportul demografic în ceea ce privește limba rusă de predare". Mai mult decît atîta, Ministerul Învățămîntului "pînă în prezent nu a primit nici o plîngere de la vreo persoană căreia i s-ar fi lezat dreptul la studii în limba maternă" ("Făclia", 5 august 1995, **Cronica ministerială**).

Premierul a declarat că problemele abordate de liderii grupurilor etnice "vor fi examinate în cadrul unei ședințe a Guvernului" ("Țara", 22 august 1995, p. 1).

E greu de presupus ce va decide Guvernul în privința pretinselor revendicări, dar e clar un lucru: se tensionează în mod intenționat situația (politică) în republică, se caută capăt de gîlceavă, se inventează probleme de ordin lingvistic acolo unde ele practic nu există sau, dacă apar, se pot rezolva ușor în conformitate cu standardele internaționale. Nici într-o țară civilizată școala superioară nu-și poate permite aberația de a instrui studențimea în limba minorităților (etniilor), căci acest lucru ar îngusta geografia de funcționare a unui asemenea specialist în economia națională. Numai în Republica Moldova continuă această anomalie, considerată de unii oameni de stat drept o mare înțelepciune și un moment forte al doctrinei noastre naționale.

Și iată rezultatele: pe de o parte, statul asigură pregătirea specialiștilor de înaltă calificare în limba rusă, iar, pe de altă parte, aceștia se plîng că nu se pot plasa în cîmpul muncii, unde se cere cunoașterea limbii de stat; pe de o parte, statul cere ca limba lui oficială să-și consolideze pozițiile în

toate sferele vieții publice, iar, pe de altă parte, specialiștii cu studii superioare, făcute în rusește, cer ca în Republica Moldova limba rusă să devină limba științei.

Se știe că pe meleagul nostru aproape 50 de ani nu s-a făcut știință fundamentală în limba română, deci e natural să nu avem nici așa-numitul stil gnoseologic. Abia în ultimii ani catedrele universitare și instituțiile Academiei de Științe au purces la investigări în limba română. Dar... colac peste pupăză... acum din nou ni se amintește că în limba noastră nu se cade a se face știință. Să auzi și să nu crezi!

Marele Cervantes era ferm convins că în știință se intră pe "ușa limbii materne", iar filozoful francez Étienne Bonnot de Condillac (1715—1780) îi sfătuia pe tineri: "Vreți să vă însușiți științele? — Începeți prin a vă învăța limba!"

După cum am văzut, unii lideri ai minorităților ne propun să uităm aceste adevăruri sacre și să abandonăm limba română în știință.

Și încă un moment care trezește cel puțin o mare nedumerire.

Pe de o parte, conform Legii învățământului, vor funcționa *sine die*, la universități, grupele cu predarea în limba rusă, iar, pe de altă parte, rusofonii pretind ca statul să le mai deschidă, de la buget, o Universitate Slavonă, instituție ce nu există nici în Ucraina, nici în Bielarusi și nici chiar în Rusia — țări slave.

Din cele expuse mai sus e lesne de conchis că toate pretențiile (sau, în orice caz, cea mai mare parte din ele) minorităților nu au temeiuri serioase, constituind ceea ce se cheamă *contradictio in adjecto* și ele ar putea fi satisfăcute doar de acei oameni de stat care deseori se conduc de aparențe, neglijând esența.

Revenind la "Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova", trebuie să menționăm că ceva mai eficient se traduc în viață articolele 24—29 din titlul VI "Limba în denumiri și în

informații".

În limba română s-au transcris denumirile localităților, obiectivelor geografice, străzilor, piețelor, ministerelor, întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor, firmelor, blanchetelor (formularelor), mărfurilor, produselor alimentare ș.a.m.d. Dar și la acest capitol se simte în ultimul timp o indiferență și o revenire tacită la limba rusă.

Legislația lingvistică mai conține și legea "Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină". Punerea în aplicare a acestei legi era prevăzută în 2 etape: 1989—1993 și 1994—1995.

Etapa a doua (1994—1995) prescria "încheierea trecerii la grafia latină în sferele vieții politice, economice, sociale și culturale a republicii, inclusiv în activitatea organelor puterii de stat și administrației de stat, efectuarea procedurii judiciare, ținerea lucrărilor interne de secretariat, a documentației de evidență, de dare de seamă și a celei financiare de la întreprinderi, instituții și organizații, realizarea legăturii poștale și telegrafice pe teritoriul Moldovei pe baza grafiei latine, eliberarea către populație a noilor buletine de identitate"¹⁵.

Prevederile acestei legi se îndeplinesc mai bine și mai cu succes decât ale celorlalte două legi deja menționate, însă aceasta deloc nu înseamnă că alfabetul românesc funcționează impecabil pe tot teritoriul Republicii Moldova și în toate sferele vieții publice. În raioanele de est ale Moldovei, în așa-zisa Republică Nistreană, legislația noastră lingvistică a fost abrogată acum 2 ani. Acolo sunt declarate 3 limbi de stat (rusa, ucraineana și moldoveneasca) — toate funcționând pe baza grafiei rusești.

Într-o stare dezastruoasă se află școlile românești din Transnistria.

Doctorul în istorie Tudor Tabunșcic, originar din Transnistria, scrie că în pretinsa Republică Nistreană funcționează 57 de școli cu predarea disciplinelor în limba

maternă. Contingentul elevilor ajunge la 30.000 de persoane. Există și 19 școli mixte (ruso-moldovenești) pe care, scrie autorul, le putem considera de mistuire a rămășițelor românismului. Aici învață 4000 de elevi români, trecuți la alfabetul rusesc.

Și mai departe autorul notează: "Copiii moldoveni sunt foarte opriți; elevii ruși primesc manuale din Rusia, elevii bulgari din satul Parkova — din Bulgaria; numai vlăstarele românești nu pot căpăta și folosi manuale calitative, pe potriva nivelului actual al științelor, din Republica Moldova și din România. Cu fiecare an ei sunt aduși la o tot mai monstruoasă degradare. Nu numai științifică, dar și civică. Ei nu dispun de informație autentică, proaspătă. Curat genocid spiritual! Copiii români din toate școlile așa-zise naționale din Transnistria au devenit mai slabi și decât colegii lor din Republica Moldova și decât elevii ruși de peste Nistru" ("Glasul Națiunii", nr. 45, noiembrie 1994, p. 6).

Părinții elevilor au bătut în zadar pragurile organelor de resort din Transnistria și din Chișinău. Înțelegând acest lucru, ei au hotărât să iasă în stradă, să facă grevă, să blocheze căile ferate, să întreprindă marșuri de protest.

Astfel, la 5 octombrie 1994, a avut loc marșul de protest al părinților și copiilor de la școlile românești din Tighina și Transnistria, spre Tiraspol, avînd scopul de a-i determina pe liderii separatiști să repună în drepturi în raioanele de Est ale Republicii Moldova desfășurarea procesului de învățămînt în baza grafiei latine. La marș au participat circa 2.000 de persoane.

Dar la Tiraspol tov. Volkova, vicepreședintele Comitetului Executiv Tiraspol, le-a spus literalmente următoarele:

"Noi v-am răbdă 4 ani. Credeam că vă veți cumiți, dar nu ne-ați ascultat, ați insistat să dați copii să învețe în baza grafiei latine, dar răbdarea are limite. Acum legea a fost adoptată, ea trebuie respectată, așa

că descurcați-vă cum puteți. Mai mult nu avem ce discuta! ("Țara", 11—X—94, p. 3).

Nu se întrezărește nici o perspectivă în privința reintroducerii alfabetului român în școlile din Transnistria și în anul școlar 1995—1996. La toate intervențiile Guvernului Republicii Moldova, ale Ministerului Învățămîntului conducerea preținsei Republicii Nistrene continuă a răspunde printr-un total refuz.

Mai mult decât atât. La Tighina s-a luat decizia "de a lichida școlile și clasele române cu predarea în baza grafiei latine, fiind lipsită de acest drept și școala primară nr. 1, pe care n-au putut s-o desființeze pe parcursul anului trecut, deoarece era păzită zi de zi de către părinți", scrie ziaristul Mihail Voloh în articolul **Școlile românești din Tighina și Transnistria sunt practic lichidate** ("Țara", 8—VIII—95, p. 2).

Dacă în autoproclamata Republică Nistreenă alfabetul românesc este urmărit și persecutat de lege, în Republica Moldova, dimpotrivă, el este apărut de lege. Și, cu toate acestea, în ultimul timp bate la ochi tendința de a utiliza grafia rusă sau chiar limba rusă pentru denumirea produselor alimentare, mărfurilor industriale, la oficiile poștale, bănci, magazine, asociații etc., etc. și chiar în piață.

Explicația e simplă de tot. Odată cu amînarea termenului de atestare lingvistică a aolingvilor de la 1 ianuarie 1994 pentru 1 ianuarie 1997, aceștia, după cum era și firesc, au încetat să studieze limba română cu grafia ei latină. În ajutor le-a venit și Constituția Republicii Moldova care în articolul 13 a legiferat glotonimul "limba moldovenească", limbă pe care mulți rusofoni o consideră nedezvoltată și inaptă pentru comunicarea elevată.

Dar să nu uităm și de un factor de ordin demografic: în orașele Republicii Moldova rusofonii sunt majoritari și, de regulă, plasați în cîmpul muncii. Iată de ce observăm că tot mai des în locurile publice se vorbește și se scrie rusește. Dacă prin

anii 1991—1993 alolingvii se scuzau că nu știu limba română, încercau s-o învețe în diferite cercuri (organizate și finanțate de către stat), în ultimii 2 ani mulți dintre ei bravează cu faptul că nu posedă limba de stat, ba chiar au insolența de a-i brusca pe cei care li se adresează (oral sau în scris) în limba română.

Nu demult un asemenea caz relata săptămânalul "Mesagerul": "La Filiala Băncii de Economii (bd. Păcii colț Cuza-Vodă, sector Botanica) la 25 iulie 1995 un cetățean a completat în românește 2 blanchete: una pentru plata controlului tehnic al remorcii, cealaltă pentru impozit.

Casierița Jenea (rusoaică), când văzu literă românească, parcă i s-a pus foc. "Șto? Șto?" — unde face ea nedumerită. Când clientul dă să se lămurească, aceea prinde a vocifera, intrigată, trântindu-i hîrțile în nas! Clientul s-a retras fără a răspunde nimic și a plecat în alt capăt de oraș, unde avea o casierită cunoscută"¹⁶.

Cazuri similare cunoaște fiecare dintre noi; despre ele se vorbește, cu indignare, la radio și televiziune, se scrie mult în presa democratică.



Care ar fi unele căi de remediere a situației lingvistice din Republica Moldova? Cum s-ar putea ajunge la înscăunarea limbii române în viața publică a Republicii Moldova?

1. Să fie revotat în Parlament art. 13 din Constituție cu formularea corectă sub aspect științific și istoric: "Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română". Acest glotonim ar ridica prestigiul neamului nostru, ne-ar deschide un acces liber la întreg patrimoniul milenar al culturii românești, ar crea largi posibilități de creștere intelectuală a generațiilor tinere din republică, ar reanima, revigora și fortifica mult conștiința națională a basarabenilor, erodată și risipită în anii totalitarismului rusificat, țarist și sovietic.

2. Să se reînființeze printr-un decret prezidențial Departamentul

limbilor a cărui misiune de prim ordin ar fi să elaboreze, împreună cu A.Ș.M. și catedrele de specialitate, politica lingvistică a Statului Moldova și să supravegheze traducerea ei în viață.

3. Să fie revăzută de urgență și la modul cel mai serios legislația lingvistică (adoptată încă pe timpul regimului totalitarist), reformulîndu-se articolele ei pe baze științifice și realiste, dîndu-i-se prioritate limbii oficiale și în același timp acordîndu-li-se drepturi respective și celorlalte limbi vorbite în conformitate cu standardele internaționale și relațiile prietenești tradiționale între reprezentanții etniilor conlocuitoare în Republica Moldova.

4. Să fie recunoscută în mod oficial (constituțional) adevărata noastră origine etnică — românească — abandonîndu-se odată și pentru totdeauna falsa, antiștiințifică și antinațională teorie bolșevică despre două popoare și două națiuni diferite, teorie care a condus la degradarea limbii materne și la scăderea alarmantă a genofondului național.

5. Să se accepte româna în toate școlile medii de specialitate și cele superioare din Republica Moldova, ca limbă de predare, păstrîndu-se, la necesitate, și alte limbi, inclusiv rusa, pentru ținerea unor cursuri și seminare speciale.

6. Să se procedeze la integrarea rezonabilă a sistemului de învățămînt de toate gradele din Republica Moldova și din România în vederea atingerii mai lesnicioase a unui standard, mai întîi național în sens larg, iar mai apoi (și concomitent) a celui european.

Stimați colegi,

onorată asistență!

Noi, cei din Republica Moldova, suntem suverani și independenți; ne debarasăm în marș de dogmele totalitariste cu care am fost (mulți dintre noi) îndoctrinați pînă la refuz; pășim cu siguranță spre Europa, spre colaborare cu toate țările civilizate ale lumii, căci de la ele avem ce învăța. Și în acest urcuș istoric ne este necesar un cît mai per-

fect mijloc de comunicare; pentru noi el este limba română, care, grație dezvoltării sale seculare, dispune astăzi de toate stilurile funcționale, de toate limbajele moderne (juridic, medical, matematic, filozofic, biologic, fizic etc., etc.), limbă în care se poate traduce oricare operă din oricare limbă de circulație de pe glob.

Și acum mă întreb: putem noi oare să ne decidem de această limbă sau s-o rebotezăm?

Răspunsul îl găsim la George Coșbuc:

**Dacă-n vremea tulburată
Nu ne-am dat noi graiul țării,
Azi, în ziua deșteptării,
Cum să-l dăm?**

(poezia *Graiul neamului*)

Nu-l vom da, desigur, căci pierderea limbii ar însemna și dispariția neamului nostru, stîrpirea lui din rădăcină, dar noi... **locului ne ținem..., cum am fost așa rămînem...** (M. Eminescu). În acest sens, regretatul nostru savant și poet Ion Vatamanu spunea că "nemurirea poporului... derivă oricînd și oriunde din nemurirea limbii pe care o vorbește și prin care își află devenirea într-un fel și divinizarea în altul": "Cu ajutorul limbii (prin limbă) un popor se nemurește"¹.

Permiteți-mi să închei alocuțiunea mea, exclamînd împreună cu poetul Gr. Vieru:

**Sărut vatra și-al ei nume
Care veșnic ne adună,
Vatra ce-a născut pe lume
Limba noastră cea română!**

(poezia *Limba noastră cea română*)

NOTE:

¹ Mai detaliat vezi **Declarația** în "Limba Română", 1995, nr. 2 (20), 1995, p. 5—8.

² A se vedea "Limba Română", 1995, nr. 3 (21), p. 3—44.

³ Textul integral al Mesajului a se vedea în "Limba Română", nr. 3 (21), 1995, p. 45—51.

⁴ Materialele Conferinței au fost publicate în "Limba Română" (ediție specială), 1995, nr. 4 (22).

⁵ Vezi "Rezoluția Conferinței științifice "Limba română este numele corect al limbii noastre" // "Limba Română", 1995, nr. 4, p. 5—6.

⁶ A se vedea "Limba Română", 1995, nr. 3, p. 49.

⁷ Vezi "Declarația de Independență a Republicii Moldova" // "Sfatul Țării", 27 august, 1991.

⁸ A se vedea "Limba Română", 1995, nr. 3, p. 46.

⁹ Vezi broșura: "Actele legislative ale R.S.S. Moldovenești. Cu privire la decretarea limbii moldovenești limbă de stat și revenirea ei la grafia latină", Chișinău, 1990.

¹⁰ Ibidem, p. 7.

¹¹ Vlad Ciubucciu, director general al Direcției. **Realizarea Legislației privind funcționarea limbilor. Legislația lingvistică în vigoare. Cum o respectăm?** // "Făclia", 16 septembrie, 1995, p. 3.

¹² Idem, *ibidem*.

¹³ Eugen Hrișcev, doctor habilitat în științe economice, profesor universitar, rector al A.S.E.M.-ului, Sergiu Chircă, doctor habilitat în științe economice, profesor univ., prim-prorector al A.S.E.M.-ului, **Cadre pentru economia de piață** / "Moldova Suverană", 9 septembrie, 1995, p. 2.

¹⁴ Lidia Istrati, **Fără un mediu lingvistic ne vom cunoaște limba la nivelul unei limbi străine** // "Făclia", 5 august, 1995, p. 2.

¹⁵ Vezi punctul 9, p. 19—20.

¹⁶ Harry Negoescu, **Limba care ne desparte**, // "Mesagerul", 26 iulie 1995, p. 7.

¹⁷ Victor Teleucă, **Deplasarea spre roșu ori dimensiunea de echilibru în poezia lui Ion Vatamanu** // "Moldova literară", 9 august, 1995, p. 3.

REZOLUȚIA

Conferinței Naționale de Filologie "Limba Română Azi" (ediția a patra) organizată de către Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași și Universitatea de Stat din Moldova în colaborare cu Academia Română — Filiala Iași, Academia Republicii Moldova, Societatea "Limba noastră cea română" din RM între 6 și 9 octombrie 1995

Conferința Națională de Filologie "Limba Română Azi" (ed. IV) s-a desfășurat în două etape: 6—7 octombrie 1995, la Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași, și 8—9 octombrie 1995, la Universitatea de Stat din Moldova, cu 43 de comunicări în care s-au luat în dezbatere personalitatea și opera lui Grigore Ureche (patru secole de la naștere), probleme de sociolingvistică (legislația lingvistică din Republica Moldova după șase ani), de lingvistică aplicată (norma literară și uzul la toate nivelele limbii), de lexicografie și dialectologie, de ortografie și ortoepie, de teorie a limbii (controverse în jurul numeralului, articolului, infinitivului imperativ), precum și de stilistică funcțională a limbii române.

Lucrările Conferinței au luat sfârșit prin adoptarea în unanimitate a următoarei Rezoluții:

1. Conferința Națională de Filologie "Limba Română Azi" (ediția a IV-a, Iași—Chișinău, 6—9 octombrie 1995) afirmă încă o dată necesitatea respectării adevărului științific, devenit de

multă vreme o axiomă a lingvisticii române:

Limba română, singura limbă neolatină de tip oriental, cea mai unitară ca sistem și structură dintre limbile neolatine, este una și aceeași limbă și dincolo de diferențierile locale, indiferent de statele și regiunile în care este întrebuințată ca limbă națională: limbă de stat, limbă de cultură, limbă de comunicare interetnică.

În baza acestui adevăr axiomatic, singura denumire îndreptățită, impusă de însăși esența ei romanică, este glotonimul *limba română*. Termenul *moldovenească*, întrebuințat în mod nejustificat în sintagma "limba moldovenească", denumește numai o variantă dialectală a limbii române, tot așa precum în serie cu alte sintagme similare de același nivel: graiul muntenesc, graiul bănațean, graiul maramureșean etc.

Participanții la Conferință dau o înaltă apreciere hotărârii de a se face demersurile necesare pentru ca afirmarea constituțională a identității limbii române, prin glotonimul folosit, să se întemeieze pe adevărul științific și își exprimă încrederea că toate forțele politice se vor solidariza cerînd ca art. 13 din Constituția Republicii Moldova să primească formularea susținută și prin recenta inițiativă a Președintelui Republicii Moldova, dl Mircea Snegur: **Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română.**

Conferința Națională de Filologie sprijină ferm Rezoluția Conferinței Științifice "Limba română este numele corect al limbii noastre" organizată de A.Ș.M., catedrele de specialitate

de la instituțiile de învățământ superior din Republică, la solicitarea Parlamentului, în zilele de 20—21 iulie 1995, în care a fost susținută inițiativa Președintelui R. Moldova privind reformularea și revotarea în Parlament a art. 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova în următoarea variantă, argumentată științific: "Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română".

Pe baza principiului care guvernează orice știință, potrivit căruia adevărurile axiomatice nu pot face obiectul unor acțiuni proprii vieții politice, de tip referendum, Conferința solicită tuturor forțelor înscrise în procesul de dezvoltare democratică a societății să respingă cu toată fermitatea tendința unor forțe extremiste de a impune organizarea unui referendum privind denumirea limbii naționale. Un astfel de act politic nu numai că ar fi incompatibil cu modul de existență a adevărului științific, ci și ar acutiza o stare de tensiune în interiorul societății, confruntată și așa de probleme grave.

2. Conferința a luat act, cu îngrijorare, de obstacolele care cu tot mai multă tenacitate se ridică împotriva întrebuirii limbii române și a scrierii cu alfabet latin în școala națională din Transnistria, precum și în celelalte domenii ale vieții social-politice, culturale, științifice. În legătură cu această situație, adresăm un Apel ferm către Guvernul Moldovei să ia toate măsurile care se impun și care-i revin prin Lege pentru apărarea limbii române și a scrierii ei cu grafie latină și în această parte a Republicii Moldova.

3. Din comunicările prezentate și din dezbaterile pe marginea lor s-a relevat ideea că

cele mai numeroase greșeli de întrebuire a limbii române se întâlnesc în presă, la radio și televiziune, în dezbateri parlamentare. Conferința consideră absolut necesar ca mijloacele de comunicare în masă să-și asume rolul fundamental care le revine în respectarea esenței specifice a limbii române ca limbă de cultură în dezvoltarea expresivității și a creativității acestora.

4. Participanții la Conferință apreciază consecințele pozitive, pe multiple planuri, ale celorlalte ediții și susțin ideea instituționalizării ei, cu același mod de desfășurare, la Iași și la Chișinău, în fiecare toamnă, ca una din principalele căi de realizare concretă a procesului de integrare a activității profesorilor, cercetătorilor științifici, studenților în viața științifică și academică, în spiritualitatea românească.

5. Comitetul de Organizare a Conferinței va da publicității prezenta rezoluție.

**Iași—Chișinău
6—9 octombrie 1995.**

FOR AL UNIRII SPIRITUALE A ROMÂNILOR

La Urziceni ne așteptau Doina și Ion. Aceeași cruce, ca și la cimitirul de pe Armeană, aceeași fotografie, aceeași vatră cu flori îngrijite și un mănunchi de lumînări neîncepte, lăsate de o mînă creștină. Vîntul rece și ninsoarea iute stingeau flacăra lumînărilor. Peste o sută de basarabeni consemnau prin această apropiere de sufletele Doinei și al lui Ion sfîrșitul Congresului al III-lea al Spiritualității Românești. A fost, poate, mai mult o dureroasă conștientizare a lipsei lor de la acel Congres. Golul lăsat de ei nu l-a umplut nimeni.

La a treia sa ediție, Congresul a întrunit la Băile Herculane peste 1600 de participanți, reprezentînd 46 de societăți și asociații culturale din comunitățile românești. S-au arătat interesați de această întrunire 4 posturi de televiziune, 8 posturi de radio, 43 de ziariști.

Congresul a fost onorat de un sobor de preoți, binecuvîntarea din partea P. F. Teoctist fiind transmisă de I.P.S. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei. Această înaltă și luminată binecuvîntare, alături de cuvîntul de deschidere rostit de dl Adrian Năstase, Președinte executiv, cît și de mesajul dlui Ion Iliescu, Președinte de Onoare al Congresului Spiritualității Românești, cel al dlui Oliviu Gherman, Președinte al Senatului, al dlui Nicolae Văcăroiu, Prim-Ministru; al Președintelui Academiei Române, acad. Virgiliu Constantinescu, a plasat Congresul Spiritualității Românești în capul evenimentelor de ultimă oră din spațiul românesc.

În informația sa cu privire la activitatea dintre cele două congrese, prof. dr. Victor Crăciun, secretar executiv al Congresului, a calificat forul din Banat drept un simbol și l-a considerat într-o linie de ascensiune, în șirul marilor evenimente ale

spiritualității românești, raportîndu-l la Adunarea din Cîmpia Libertății de la 1848, cînd Vasile Alecsandri a scris **Hora Unirii**. Simbolic, dacă raportăm acest Congres și la evenimentele de la Putna (1871) datorate în mare parte efortului lui Eminescu și al lui Ioan Slavici.

Tribuna Congresului s-a prefăcut într-un simbol al unirii. Țara s-a reîntregit, Congresul fiind salutat de români din Republica Moldova, Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria, Franța, Letonia, Lituania, Austria, S.U.A., nelipsind și obidiții în plan național din Sudul Basarabiei și din Bucovina.

O frumoasă posibilitate de unire a eforturilor spirituale a tuturor românilor a devenit reală prin activitatea celor cinci secțiuni, în al căror cadru toți participanții au avut posibilitatea să se pronunțe în temele: "500 de ani de la atestarea scrisului românesc în documentul de la Sibiu — 1495 — Limba Română, limba tuturor românilor"; "Biserica ortodoxă în devenirea și păstrarea neamului românesc"; "Suflet și timp românesc în comunitățile noastre istorice"; "Perspective românești; 5 ani pînă la mileniul III"; "Drepturile omului și ale originarilor români".

Un farmec deosebit au avut ultimele ore ale întrunirii. Atunci se căutau cu înfrigurare adrese, se făcea schimb de cărți de vizită, se discuta numeroase proiecte de colaborare.

La Congres s-au făcut donații de carte pentru asociațiile din comunitățile românești din afara Țării. Zeci de perechi de ochi erau luminați de bucuria întîlnirii cu opere atît de necesare pentru cei smulși din matricea românității.

Nimeni nu venise doar pentru sine la Herculane, venise în numele a zeci și sute de români. Prin acești oameni, și prin mulți alții ca ei, se înfăptuiește zilnic unirea spirituală a tuturor românilor.

Valentina BUTNARU

DECLARAȚIA PRIVIND LIMBA ROMÂNĂ ȘI MITROPOLIA BASARABIEI.

*adoptată la sfârșitul lucrărilor Congresului Spiritualității
românești*

Cel de-al treilea Congres al Spiritualității românești, reunind 46 de societăți și asociații culturale și peste 1600 de participanți din România, Republica Moldova, din zonele cu populație românească din țările vecine sau mai îndepărtate, a dezbătut în plen și în cele 5 secțiuni, cu o deosebită responsabilitate, problemele limbii române și ale Mitropoliei Basarabiei.

Congresul reafirmă cu fermitate, în spiritul adevărului istoric și științific, că limba vorbită de toți românii din România, Republica Moldova și din celelalte țări, în care locuiesc românii, ca și cetățenii demni ai acestora, este limba română. Ea se caracterizează printr-o unitate indiscutabilă, fapt confirmat de specialiștii romaniști din întreaga lume.

Încercările, nefondate științific și extrem de politizate, de a denumi altfel limba română, încercări ce se fac în Republica Moldova, tendințele de a menține unele denumiri utilizate în trecut în unele țări locuite și de români sînt de natură să provoace confuzii nedorite și să aducă prejudicii poporului român, afirmării sale pe plan politic și cultural în concertul popoarelor lumii.

Iată de ce facem un apel stăruitor la opinia publică din România, din Republica Moldova și din alte țări, la cercurile politice și culturale să respecte acest adevăr istoric, tot așa cum poporul nostru respectă drepturile și identitatea lingvistică a altor popoare, potrivit propriei lor voințe.

În spiritul adevărului istoric, al dreptului la libertatea confesiunilor și normelor juridice internaționale, solicităm conducerii de stat a Republicii Moldova, care a recunoscut un număr mare de biserici și culte pe teritoriul republicii — mult mai mare decît în România — să recunoască și Mitropolia Basarabiei și a Transnistriei, așa cum s-a condiționat și de către Comunitatea Statelor Europene, în momentul cînd Republica Moldova a fost primită în forul internațional respectiv.

În acest sens, este absolut necesar respectarea drepturilor omului și a libertății credinței și în Republica Moldova.

Din această antică cetate a sănătății, cunoscută din epoca daco-romană, transmitem cele mai calde sentimente tuturor conaționalilor noștri de aproape și de departe, precum și tuturor popoarelor Europei și lumii, exprimîndu-ne voința de pace și înțelegerea, în spiritul principiilor democrației internaționale moderne, acum, cînd ne apropiem cu speranță de încheierea celui de-al XX-lea secol, și de intrarea cu demnitate și prosperitate în secolul XXI.

**Băile Herculane,
20 noiembrie 1995**

APEL

AL CONGRESULUI SPIRITUALITĂȚII ROMÂNEȘTI, PENTRU ELIBERAREA GRUPULUI DE PATRIOȚI ROMÂNI AL LUI ILIE ILAȘCU

— Avînd în vedere că patrioții români Ilie Ilașcu, Andrei Ivanțoc, Tudor Petrov-Popa și Alexandru Leșco continuă să se afle într-o insuportabilă și nemeritată detenție în închisorile din Transnistria;

— Reamintind că, printr-o farsă judiciară, anchetarea, judecarea și condamnarea grupului Ilașcu s-au făcut de către organele neconstituționale, fără respectarea dreptului la apărare, sub presiune, și în dispreț față de cele mai elementare drepturi ale omului, farsă construită de liderii autoproclamați de la Tiraspol, pentru a forța contacte cu autoritățile legitime ale Republicii Moldova în speranța unei recunoașteri de facto a așa-numitei republici nistrene;

— Constatînd cu îngrijorare că, în pofida numeroaselor demersuri întreprinse de autoritățile din România, de partidele politice și de organizațiile nonguvernamentale pe lângă organizațiile și organisme europene și internaționale de apărare a drepturilor și libertăților omului, autoritățile ilegale din Transnistria continuă să-i dețină în condiții inumane;

— Avînd în vedere starea precară a sănătății celor patru patrioți, adresăm opiniei publice din Republica Moldova, Federația Rusă și România chemarea de a continua demersurile pentru eliberarea lui Ilie Ilașcu și a grupului său din temnițele Transnistriei, atenționînd în acest sens și organisme internaționale care supraveghează respectarea drepturilor omului în toată lumea, și facem un apel insistent către Guvernul și Duma de Stat a Federației Ruse, pentru ca să uzeze de influența pe care o au asupra separatiștilor din Transnistria în scopul eliberării neîntîrziată a celor 4 patrioți, care nu au o altă vină decît aceea de a fi român și a-și declara deschis această apartenență.

**Băile Herculane,
20 noiembrie 1995**

BIBLIOTECARI ÎN TRE DEZNĂDEJDE ȘI SPERANȚĂ

La Congresul al III-lea al bibliotecarilor din Moldova, ce și-a ținut lucrările în zilele de 3—5 octombrie 1995, în sfârșit s-a vorbit clar, răspicat, demn, curajos despre problemele stringente ale branșei, mai ales despre lipsurile ce periclitează activitatea normală a bibliotecilor și îi condamnă pe lucrătorii lor la o existență mizeră.

Furtunile timpurilor se zburciumă și noi, aidoma unor pești, sîntem aruncați pe țarm, fiecare fiind nevoit să-și caute apa dătătoare de viață. Și mulți, din păcate, mai continuă să se zbată pe uscat. Acesta a fost firul roșu împletit în tot lungul șirului de cuvîntări rostite de la tribuna Congresului.

La deschidere a luat cuvîntul dl Andrei Băleanu, consilierul Președintelui Republicii Moldova, care a dat citire adresării dlui Mircea Snegur către participanții la întrunire. Din mesaj desprindem, printre altele, frumoasa constatare că Biblioteca "Onisifor Ghibu", Biblioteca de Informatică și Știință, cea a Academiei de Studii Economice și cea a Academiei de Științe a Republicii Moldova se bucură de renume mondial.

O bibliotecă trebuie să fie un izvor de alinare a sufletului, a subliniat ministrul culturii, scriitorul Mihail Cibotaru. Dar, ce se întîmplă? Azi, în cea mai complicată situație se află cultura și, mai ales, bibliotecile. În ultimii doi ani arsenalul de cărți al lor a scăzut cu 2 mln. Nu mai poate fi trecut cu vederea problema salariilor, care sunt foarte mici și nu sunt plătite la timp.

Cartea, acum, este promovată la un nivel mai scăzut decît în anii '46, '47, cînd oamenii mureau de foame.

Dar, nu poate fi vorba despre o indiferență totală față de problemele bibliotecilor. În cuvîntarea sa, dl ministru a menționat periodicele "Țara", "Limba Română", "Viața Satului", care donează anual bibliotecilor cîte 2 000 de exemplare din publicațiile respective apărute pe parcurs.

Un elogiu cald și vibrant "exponenților demnității noastre naționale" a adus criticul literar, Președintele Uniunii Scriitorilor din Moldova, Mihai Cimpoi, amintind totodată de ajutorul acordat bibliotecilor noastre de către instituțiile similare din România.

Despre înzestrarea tehnică, computerizarea bibliotecilor și despre conectarea lor la rețelele internaționale a vorbit rectorul Universității Tehnice, profesorul Ion Bostan, membru al Academiei de Științe din R. Moldova. Dumnealui a subliniat că bibliotecile trebuie să devină centre de orientare metodologică și științifică.

În raportul de bază, dna Claudia Balaban, președinte al Asociației Bibliotecarilor din Republica Moldova, a deschis mai multe paranteze, dezvăluind situația în care s-au pomenit bibliotecile noastre: ele în orice moment pot fi lipsite de local (!), pot fi private de încălzire, de energie electrică etc. Numai în anii '93—'94 au fost închise 200 de biblioteci, 400 de lucrători din domeniu rămînînd fără de serviciu. Lipsesc cele mai elementare obiecte de cancelarie. Starea spațiului de bibliotecă e totalmente necorespunzătoare standardelor. Nu toate bibliotecile sunt telefonizate. Prețul cărților crește mereu, iar suma banilor alocați pentru achiziționarea lor scade pe zi ce trece. Numai cîteva biblioteci din Republica Moldova dispun de catalogul electronizat...

Un colac de salvare pentru biblioteci este fundația "SOROS", a

menționat în continuare dna Claudia Balaban.

Iată doar câteva dintre gândurile desprinse din raportul Domniei Sale:

Biblioteca unește trecutul unei națiuni cu viitorul ei.

A educa după carte e imposibil, a educa fără carte înseamnă a neglija experiența milenară a omenirii. Trebuie să educăm copiii cu ajutorul cărții.

Verticalitatea oricărei societăți în tranziție depinde de forța și dinamismul bibliotecilor.

Este incorect a vorbi despre știință fără biblioteci.

Suntem foarte dependenți de nivelul bibliotecilor noastre.

Handicapul cultural duce direct spre pierzanie!

E de menționat prezența la Congres a numeroșilor colegi-bibliotecari din București, Iași, Cluj-Napoca, Târgu Mureș, Baia Mare, Botoșani, Ploiești, Piatra Neamț ș.a., care și de această dată au venit cu carte românească, a cărei lipsă se resimte acut în majoritatea bibliotecilor din orașele și, îndeosebi, din satele noastre.

La sfârșitul acestor notițe am vrea să afirmăm că, deși s-au ales deocamdată doar cu promisiuni, harnicii, dar obidiții bibliotecari continuă să nutrească speranțe. Poate din inerție, dar mai degrabă din atașament sacru față de carte, cea mai mare bogăție a noastră, pe care sîntem datori s-o transmitem mai departe.

"L. R."

ADRESARE

către Parlamentul
Republicii Moldova

Noi, delegații la Congresul bibliotecarilor din Republica Moldova, desfășurat în zilele de 3—5 octombrie 1995, ne declarăm solidari cu Președintele Republicii, Mircea Snegur, în inițiativa legislativă cu privire la modificarea articolului 13 din Constituția Republicii Moldova.

Cerem Parlamentului să respecte adevărul științific în conformitate cu care limba statului nostru are o singură denumire — limba română.

E de datoria forului legislativ superior să adopte o decizie ce ne-ar reabilita în fața lumii întregi.

*Chișinău, 3 octombrie
1995.*

“ROMÂNIA MERGE ÎN VÎRFUL DEGETELOR ÎN PROPRIA CASĂ”

Dialog cu
Ion Ungureanu,
vicepreședinte al Fundației
Culturale Române

* Pe când edificarea la Chișinău a unui monument cu Ribbentrop și Molotov? — se întreba și ne întreba un lord englez. * Limba moldo-română după modelul sîrbo-croatei? * În probleme lingvistice America a cedat în fața Rusiei. * “Legea gravitației universale nu mai e valabilă pe teritoriul Republicii Moldova.” * A fost sincer Snegur sau nu? * Studenții nu mai vor să se împace cu minciuna. * Nina Bolboceanu — concediată pentru că e româncă. * Basarabia — o oiță rătăcită? * Ștefan cel Mare — privatizat. * România — absentă în Republica Moldova.*

— *Cum vă simțiți la București, maestre Ion Ungureanu?*

— Cu cîteva luni în urmă, cînd abia începusem lucrul, aș fi avut multe de spus. Acuma voi răspunde scurt: mă simt bine atunci cînd reușesc să fac ceva și nu mă simt deloc în apele mele cînd întîmpin neînțelegeri.

— *Există și neînțelegeri?*

— Desigur. Nu, nu mă plîng. Sunt și exemple care mă încurajează. Dar în majoritatea cazurilor ești ascultat cu bunăvoință, după care nu urmează o susținere reală.

— *Există, deci, o mare discordanță între declarațiile politice și faptele concrete privind ajutorarea românilor din teritoriile înstrăinate?*

— Stînd aici, la București, m-am convins că România, probabil, e cea mai cuminte țară din lume. Nu rîdeți... E atît de receptivă ca nu cumva să fie bănuită de amestec în treburile altor țări, încît a ajuns să meargă în vîrfurile degetelor în propria ei casă. N-o îndemn, Doamne ferește, să nu mai fie cuminte, dar prin '90—'91 se lucra mai energic, se căutau și se găseau imediat soluții, acum... Domnii mei! La urma urmei, e vorba de cultură, nu de altceva, e vorba de ajutorarea românilor din jur! Din cauza finanțării proaste, Fundația Culturală Română, de exemplu, e forțată să-și restrîngă activitatea.

— *Deci, fondurile alocate deja de la un buget special în aceste scopuri au fost deturnate?*

— Ce să vă spun? Eu n-am acces la o atare informație, dar constat cu amărăciune că multe inițiative ale Fundației privind românii din jur, declanșate cu succes la început, acum sunt “înghețate”. Am fost nu demult la cel de-al doilea Congres al “Astreii” de la Sibiu. Românii veniți din afară se adresează să le dăm cărți, casete, materiale ilustrative, burse. Dar de unde... nu-i putem ajuta aproape cu nimic, doar cu dragostea noastră. Ca să-l citez pe domnul acad. Augustin Buzura, cu cît crește prestigiul Fundației, cu atît scade finanțarea ei.

— *Un mare adevăr pe care noi nu-l respectăm este acela că investiția cea mai importantă pentru un popor o reprezintă viitorul copiilor. Ce se face pentru copiii din nordul Bucovinei și din sudul Basarabiei, care au o situație mai delicată decît cei din actuala “Republica Moldova”?*

— Este un domeniu care depinde aproape în întregime de Ministerul Învățămîntului. La Fundație am avut un număr foarte limitat de burse. Pe cînd eram ministrul culturii la Chișinău, ajutam cu ce puteam, pentru că, într-adevăr, mai ales

românii din sudul Basarabiei se află într-o situație deplorabilă. De-naționalizarea este rapidă și progresează vădit după destrămarea U.R.S.S.-ului. Se pun piedici, ajung greu manualele la destinație. Avem probleme care trebuie rezolvate în mod civilizat cu Ucraina, măcar pornind de la exemplul cum ne comportăm noi față de minoritatea ucraineană, fie cea din România, fie cea din Republica Moldova.

— **Modul în care au fost tratați copiii aduși de la Cernăuți de către Alianța Creștin-Democrată ca să studieze în România a fost cel puțin regretabil. Au dormit prin parcuri, au fost hăituiți de poliție. Ministerul Învățământului pretinde că nu are suficiente burse, că trebuie să respecte acordul cu Kievul, potrivit căruia să primim tot atîția români de acolo cîți ucrainenii pleacă din România să studieze în Ucraina. Credeți că paritatea trebuie impusă în condițiile în care românii din Ucraina sunt mult mai numeroși decît ucrainenii din România?**

— Într-adevăr, acești copii aduși din Bucovina de Nord au nimerit într-o situație — nu dea Domnul nimănui! Nu e momentul potrivit să căutăm acum vinovații — trebuie urgent să facem ceva pentru ei, să-i ajutăm. Știu că e ușor să dai sfaturi, dar poate că era totuși cazul ca bursele nefolosite de Republica Moldova să fie trecute pentru bucovinenii. În ce privește acordul bilateral, nu cunosc toate nuanțele, dar îmi pare ciudată respectarea riguroasă a acestei parități, pentru că, după cîte știu, sunt copii ucrainenii din România care-și fac studiile în Ucraina fără a fi trecuți prin acorduri și protocoale. Ar trebui date atîtea aprobări cîte cereri există, ținîndu-se cont de posibilitățile țării și, desigur, în urma unei stricte selecții, pentru că de multe ori nu vin cei mai pregătiți copii de acolo. Dar e necesar, în primul rînd, ca românii din Cernăuți

să se înțeleagă între ei, să nu se admită anarhia. Copiii ce vină au că adulții nu se pot înțelege între ei?

— **Se poate centraliza această problemă?**

— Cred că ar fi o soluție, dacă Ministerul Învățământului i-ar convoca pe toți acești lideri. Dar, îmi cer iertare, iar umblu cu sfaturile.

— **Au fost basarabeni care au ajutat la consolidarea Imperiului Sovietic, dar și mulți care au contribuit la realizarea statului național român, de talia lui Maniu în Ardeal. Există acum basarabeni care promovează teza penibilă a "moldovenismului", dar și unioniști convinși, cum sunteți și dumneavoastră, care acționează pentru apropierea de România. Ardelenii nu au avut o evoluție contradictorie în problema națională. Cum explicați aceste disensiuni în timp?**

— Ardelenii au avut "noroc" de alți ocupanți... Dar s-o luăm d'acapo. Eu nu mă consider "unionist", pentru că nu te poți uni cu ceea ce ce nu te-ai despărțit. M-am născut în 1935 în România, era Patria mea, întregită, nu cea recroită mai tîrziu de Ribbentrop și Molotov după placul lor. Nimeni nu ne poate obliga să onorăm țarușul înfipt cu de-a sila de acești criminali în inima străvechii moșii a lui Ștefan. Se întreba pe bună dreptate un lord englez: pe cînd edificarea la Chișinău a unui monument cu Ribbentrop și Molotov, adevărații părinți istorici ai actualului stat moldovenesc din stînga Prutului?

... Există o Basarabie pînă la 1918 și o Transilvanie pînă la 1918. După 1944 situația se schimbă radical. Transilvania, slavă Domnului, n-a fost niciodată incorporată în Imperiul Sovietic, pe cînd Basarabia... Sistemul sovietic a trecut cu un burete necruțător peste memoria istorică a basarabenilor. Și acum? După ce îl îndobitocești pe om, îi ceri părerea?

Nu e o batjocură? E clar că vei obține ce-ai inoculat. Pe de altă parte, noi, românii de dincolo de Prut, pentru a rezista la Imperiul Sovietic, a trebuit să ne apărăm identitatea noastră declarându-ne moldoveni, altfel nimeream cu toții în Siberia. Și așa eram învinuiți de „naționalism moldovenesc” pentru că depuneam flori la monumentul lui Ștefan cel Mare. Azi, cei care ne învinuiuau merg — solemn, cu garda de onoare, cu muzică — să depună flori la Ștefan, iar noi, foștii „naționaliști”, stăm sărăcuți deoparte și ne uităm prin gardul vigilent al polițiștilor. Ciudată priveliște: cum se duceau pe timpuri *grămăjoară* cu flori la Lenin, tot așa *grămăjoară* vin acum la Ștefan, e al lor, l-au privatizat pe Ștefan cel Mare și Sfânt. Numai că tot cu *Ivan Ivanovici* și cu *Nicanor Ivanovici* se adresează ei înde ei, de se crucește sărmanul nostru Domnitor: Ce nație or mai fi și aceștia?!

— Moldoveni, Măria ta, moldoveni... din fosta Moldova Sovietică și actuala...

Aici, în Țară, nu vă dați totuși seama cât de gravă e situația în Basarabia... În plină eră cosmică la Chișinău a fost instaurat obscurantismul. Îmi amintesc cum în 1971 mi-au interzis spectacolul „Steaua fără nume” doar pentru că în el se pomenea de trenul București-Sinaia. **„Nici un București!”** Prin '92—'93, pe când mai eram membru al Guvernului, conducerea de vîrf îmi imputa mereu ce tot caut la București (faptul că la Moscova făceam mai dese drumuri nu deranja deloc). Deci, iată unde-am ajuns la sfîrșit de mileniu: în centrul Europei a apărut un nou popor și o nouă limbă! Dar, ce te faci cu **Luceafărul** lui Eminescu, de exemplu? A fost scris în două limbi deodată, fără a schimba o literă? Sau în moldo-română, cum propune domnul Liviu Druguș, după modelul limbii sîrbo-croate? Dumnealui e de la

lași, a crescut în Țară, n-a fost năucit ca noi...

— **Bine, Druguș este un caz de mercenariat jalnic. Ziariștii români înțeleg însă bine situația.**

— Nu judec pe nimeni, eu doar aduc în discuție acest fenomen: cum, dom'le, să crești într-un cadru normal, firesc, să știi care-i adevărul și totuși s-ajungi să gîndești în halul ăsta? Ce să mai zicem de bieții basarabeni? Zău, ar trebui totuși aici, în Țară, să fiți mai toleranți față de rătăciții din Basarabia. Mai ales că și Occidentul respectă riguros, ca și România, orice lege aprobată de Parlamentul de la Chișinău, deși aberația cu „limba moldovenească” e evidentă. Am înrebat-o, mai în glumă, mai în serios, pe doamna Mary Pendleton, care era ambasadoarea S.U.A. la noi, cum de-a reușit să treacă într-o noapte toată ambasada de la limba română la cea „moldovenească”?! E un record în învățarea unei noi limbi. Din altă parte, rostul ambasador al Rusiei mă corecta pe mine, ministrul culturii, spunîndu-mi că limba pe care o vorbesc este „moldovenească”, și nu română, deși dumnealui nu știa o boabă românește. Și, după cum vedeți, a învins punctul lui de vedere! Cine nu știe cîștigă. Lumea pe dos! Deci, putem spune că **în problemele lingvistice America a cedat în fața Rusiei**. Dar n-au cedat savanții de la Academie, n-a cedat marele lingvist de talie mondială Eugen Coșeriu, originar din Basarabia. N-au fost de acord nici lingviștii ruși, ucraineni care au venit vara aceasta la Chișinău să confirme împreună cu colegii moldoveni existența unei singure limbi est-romanice — cea română.

Un parlament care detestă opinia Academiei de Științe într-o problemă științifică — așa ceva nu știu dacă s-a mai pomenit, e o realizare — s-o recunoaștem. **„Autorul! Autorul!”** Cineva va trebui totuși să plătească oalele sparte și — avînd în

vedere legalitatea Parlamentului — e clar că Academiei îi revine rolul de țap ispășitor. Sărmana Academie! Va trebui ori desființată, ori... reformată pentru a motiva "științific" un nou amendament în Constituția de la Chișinău: "De azi înainte legea gravitației universale nu mai e valabilă pe teritoriul Republicii Moldova". De ce nu? Știința trebuie să slujească poporul și partidul de guvernământ.

— **Ce șanse au studenții basarabeni să convingă Parlamentul să corecteze absurditatea?**

— Această izbucnire a lor a fost o mare surpriză pentru toată lumea și o mare bucurie pentru noi. Sigur că în toți anii aceștia noi n-am stat cu mâinile în sân, am semănat, neștenit, semințele adevărului, dar înfrîngerea zbrobitoare în alegeri ne-a întunecat orizontul, eu unul pierdusem orice speranță. Și uite că răsar acești tineri frumoși care nu mai vor să se împace cu minciuna, cu atît mai mult s-o promoveze.

Apariția lor e o minune!

Dar cît va rezista acest tineret înflăcărat, dacă nu va fi susținut masiv de toate păturile sociale, de forțele politice progres — nu prin declarații de tot felul, ci real, concret? Ei au pornit pe calea Adevărului. N-ar fi păcat să fie învinși? Să creștem încă o generație de oameni învinși, care să cunoască încă din tinerețe gustul amar al înfrîngerii?

— **Să revenim la aria disensiunii. Între unioniștii din Basarabia sunt mari discordii. Ei se raportează diferit la ideea reîntregirii naționale. Nu credeți că în primul rînd cei de la Chișinău și de la Cernăuți trebuie să fie solidari?**

— O să vă răspund cu o metaforă. Noi, cei din Basarabia și Bucovina, ne aflăm în niște bărci lăsate în voia valurilor, pe-o mare zbuciumată. Răcnim, ne certăm încotro să vîslim, cum să scăpăm, dar

să zicem că pînă la urmă am zărit corabia-mamă, care stă ancorată într-un golf liniștit. Numai de-am ajunge! Cînd colo, ce să vezi: corabia-mamă se clatină și ea de mama focului!

— Cine-o clatină, măi?!

— Echipajul... Ba aleargă la un bord, ba la altul...

E cam dificil să te apropii de-o asemenea corabie.

În istoria Neamului au fost momente de mare cumpănă și, dacă toate partidele, toate forțele politice n-ar fi avut înțelepciunea și instinctul de a se uni în fața pericolului, cine știe în ce groapă a istoriei zăceam azi cu toată vechea și nobila noastră sorginte daco-romană... Să urmărim exemplul înaintașilor — noi, românii de azi, de-o parte și de alta a Prutului.

— **Cum explicați "evoluția" lui Snegur, care se erijează în salvatorul basarabenilor și le restituie limba, după ce același om a făcut declarații extrem de regretabile la adresa poporului român pe ansamblu?**

— Pînă la restituirea limbii mai e... Parlamentul nu e dispus deloc să cedeze. Fondul întrebării Dumneavoastră e unul politic, și aici nu mă prea simt în apelé mele, aș vrea să rămîn în domeniul culturii. Dar mă întreb și vă întreb: credeți că e mai rezonabil să-i tratăm cu respect pe oponenții lui Snegur, care au legiferat aberația cu "limba moldovenească" să-i respectăm doar din considerentek, că ei au fost sinceri, pe cînd Snegur — nu? Am destule motive să fiu, personal, supărat pe Snegur, deoarece la sugestia și cu aprobarea tacită a dumnealui a fost dezlănțuită o murdară campanie, în presă, împotriva mea, cu toate că mai eram membru al Guvernului, calomniile fiind ticluite de un colaborator apropiat al domnului Lucinschi. După cum vedeți, actualii oponenți găseau ținte comune pentru a ataca.

Mă străduiesc să fiu totuși

obiectiv, pentru că există lucruri superioare supărărilor și simpatiilor personale, și mă întreb: ce l-a împiedicat pe domnul Lucinschi să preia inițiativa în privința denumirii corecte a limbii noastre?

De ce-a făcut-o Snegur, și nu dumnealui? Mi-l amintesc pe dl Lucinschi din frumoasa perioadă a primului "Pod de flori" peste Prut. Atunci a procedat admirabil, susținându-ne cu toată energia. Ce s-a întâmplat între timp, de a trecut pe pozițiile obscurantiste într-o problemă clară ca bună ziua? Despre dl prim-ministru Sangheli ce să mai vorbim?!... După câte știu, dumnealui e specialist în agricultură. Cine l-a îndemnat să se pronunțe în probleme pur lingvistice? Rău l-a sfătuit!

S-a mai băgat pe timpuri în problemele astea și "tătucul popoarelor" și a făcut-o de oaie, dărmite noi, niște muritori de rînd...

Eu cred că pentru dl Președinte timpul declarațiilor a trecut. Românofobia la Chișinău ia proporții, devine direcție prioritară a politicii de stat: sunt scoși din serviciu, aruncați în stradă cei care nu împărtășesc doctrina agrarienilor și a interfrontiștilor-socialiști.

Din altă parte, la nivel oficial, relațiile dintre cele două state românești par să meărgă din bine în tot mai bine...

În consecință, cei mai înverșunați românofobi de la Chișinău sunt întâmpinați cu onor pe malul Dîmboviței, ei stau în capul mesei, în timp ce patrioții basarabeni umblă șomeri, dincolo de Prut, alungați de peste tot, sunt amenințați, se judecă cu noua putere instaurată în Basarabia... Ar fi de înțeles respectul cu care sunt tratați românofobii, dacă aceștia, la întoarcerea acasă, în Republica Moldova, și-ar schimba cît de cît atitudinea pentru tot ceea ce este românesc. De unde?!

Un exemplu de ultimă oră: **de la 15 noiembrie va fi concediată** una din cele mai de frunte telejurnaliste din Moldova — **Nina Bolboceanu** — doar pentru că nu se dezice de faptul că e româncă și, auzi dumneata, trece prea des Prutul.

Iată un caz concret care ține direct de competența Președintelui Republicii, ca și problema înregistrării Mitropoliei Basarabiei, problemă semnalată pînă și de Consiliul Europei. În Moldova de azi sunt înregistrate cele mai năstrușnice confesiuni și secte de care nici nu s-a zvonit vreodată pe aceste meleaguri, și uite că numai Biserica, străbuna noastră Biserică, este urmărită și persecutată mai abitir, ca-n timpul ocupației sovietice.

Domnule Președinte, pînă cînd?

— **Bine, dar un politician duplicitar poate trece oricînd în luntrea cealaltă. Snegur a dovedit-o: a venit cu Frontul Popular la putere și a renegat apoi această mișcare națională din Basarabia, trecînd de partea imperialiștilor.**

— "Snegur e un trădător!", mi-a spus odată cu convingere un bun patriot din Basarabia. Și avea destule argumente.

"Snegur — predate!" — mi-a declarat cu aceeași convingere un militar rus, membru al unei delegații care se întorcea la Moscova după o rundă de tratative în problema Armatei a 14-a. Avea și el argumente.

"Iar Nazarbaev, a conchis militarul, e chiar mai rău decît Snegur al vostru."

Eram în tren, închinaseam cîte un pahar, mă rog, ca la drum.

"Vom trăi și vom vedea, gospodin polkovnik! Urma alege."

Repet, nu sunt un om politic ca să pot judeca un alt om politic.

Am observat însă o legitate: și-n politică, și-n economia de piață un scop egoist deseori duce la rezultate altruiste, de care beneficiem

cu toții. E posibil că Snegur a făcut această manevră doar pentru a se menține la putere. Dar de data asta și-a cam ars punțile, chiar dacă vinează un scop egoist.

Cu atât mai mult cu cât nici adversarii domniei sale din fostul bloc nu prea seamănă a fi altruiști, așa că... Poate că pînă la urmă se îndură Dumnezeu de noi și ne trimite un Proroc să ne salveze, așa cum implora Alexe Mateevici în inspirata sa poezie.

— Cine a fost principalul adversar al Guvernului Druc: rusofonii sau chiar o parte din unioniști?

— Eu cred că în primul rînd lipsa noastră de experiență. Ne-am apucat să jucăm șah istoric cu iscușiți maeștri de clasă internațională... Eram tot ce vrei: pedagogi, poeți, medici, ingineri, numai oameni politici — nu. Sistemul a avut grijă să nu fim competenți în acest domeniu. Dar ce-a fost a fost.

Astăzi adevăratele lupte se vor desfășura în dimensiunea sufletului, nu pe un teritoriu fizic. Reîntregirile se înfăptuiesc mai întîi în mințile oamenilor, "unirea-n cuget și-n simțiri" continuă a rămîne un sfînt ideal, pentru că atunci "zidurile berlineze" vor cădea de la sine, într-o noapte. Ar fi însă un sacrilegiu dacă am admite edificarea unui nou zid berlinez în sufletele noastre, care să-l îndepărteze pe român de român, să ne înstrăineze din nou.

"V-ați dat cu rușii!" — ne impută unii de aici. Chiar de-ar fi așa, să ne amintim ce se spune în Biblie: ciobanul își lasă turma și se duce după oița rătăcită! Da, Basarabia de azi pare a fi acea oiță rătăcită, dar să nu uităm că ea s-a ridicat prima în arealul românesc contra lupului imperial, deci lupta a pornit mai întîi la Chișinău, pe urmă s-au ridicat cu atîta eroism și jertfe Timișoara și București. În 1918, să nu uităm că basarabenii au fost primii care au votat unirea cu Țara!

— Ce relații există între basarabenii veniți la București?

— Da-i văd?! Călătoresc mult

și-n Țară, și-n jurul ei. Rar cînd mă întîlnesc cu cîte unul din ei la vreo lansare de carte, la vreun colocvium. Observ însă că, din păcate, se fac eforturi, soldate cu succes, pentru a ne diviza și pe noi. N-are importanță că aperi o cauză sfîntă, important e din ce gașcă sau din ce grupare faci parte. Doar un exemplu: o parte dintre români au ce au cu Adrian Păunescu! Mă rog, ca în familie, știți dumneavoastră mai bine. Dar, dragii mei, cînd aici, în Țară, e atacat de-a valma și Grigore Vieru, nu mai înțeleg nimic. Da, Grigore Vieru le-a rămas fidel și recunoscător acelor români care i-au întins primii mîna atunci cînd a trecut Prutul. Erau tocmai Adrian Păunescu, Nichita Stănescu...

Vieru continuă să fie o mare conștiință românească în Basarabia; citiți eseurile dumnealui din "Literatura și arta". Dar, m-am convins cu tristețe că puțină lume de aici le citește și mai puțină e abonată la această excelentă gazetă basarabeană.

Basarabia aproape că e absentă în Țară, și invers, pe cînd multe ziare rusești sunt retipărite la Chișinău odată cu apariția lor la Moscova. Din România dacă ajunge cîte un ziar tîrîș-grăpiș, și acela peste vreo săptămînă. Trebuie s-o recunoaștem: Rusia a știut să cucerească (și nu întotdeauna doar cu arma!) zeci de popoare. Să nu fie România în stare să-și recucerească propria semîntie, nimerită la grea cumpănă? S-o cucerească prin cultură, prin seriozitate, prosperitate economică, prin dreptul istoric și divin! Aș vrea să închei cu cuvintele lui Lucian Blaga, care sună astăzi mai actual ca oricînd: "În cele din urmă nici un popor nu e atât de decăzut și de păcătos pentru a nu mai fi vrednic să te jertfești pentru el, din moment ce-i aparții".

**Dialog realizat
de Vasile PATRICHI,
București**

Alexandru NICULESCU

ROMANITATE- ROMÂNITATE

I. ROMANITATEA

1. Asumându-ne, în cele ce urmează, riscul de-a surprinde pe cei care studiază istoria limbii române în cadrul latinității Imperiului Romei, credem că româna își începe o evoluție proprie abia după ce Imperiul se divide (395). Începînd din sec. IV—V, Dacia — sau, mai precis, ceea ce rămăsese din Dacia Traiană, după retragerea trupelor romane (terminată în 271) — intră în jurisdicția Imperiului Roman de Răsărit. Capitala acestui (nou) Imperiu devine, într-un fel, noua capitală *romană* (N. Iorga o socotea, cu dreptate, *un substitut al Romei*) a unui stat etnic și lingvistic variat, cu structuri social-culturale deosebite de cele ale Occidentului. În acest Imperiu Roman, în care apare distincția clară *romaioi* (grecofoni) și *romanoi* (romanofoni), în contact cu populații autohtone traco-ilirice, scitice și grecești se găsesc comunități *romanofone*, pastorale sau agricole. Istoria Romei târzii notează faptul că, în aceste zone imperiale ale Orientului (chiar și în Dacia Traiană), există o diferență evidentă între, pe de o parte, așezările care purtau încă "solia Romei" (Nicopolis, Marcianopolis, municipiile din Dacia, Ulpia Traiană etc.) — pierzîndu-și treptat urbanitatea și însemnătatea — și, pe de altă parte, "diversitatea" popoarelor (și a culturii religioase) existente, stabil sau în mișcare, în aceste zone, după sec. IV—V (Bloch—Cousin, p. 291—292).

2. Această varietate etnică-lingvistică devine și mai complexă odată cu invazia slavilor în aceste regiuni. Începînd de prin secolele VI—

VII și pînă tîrziu, prin secolele IX—X, se revarsă valuri de slavi care întemeiază Statul Bulgar și se creștinează (864—865), extinzîndu-se la sudul, dar și la nordul Dunării, în regiunile romanizate. Conviețuirea lor cu populațiile romanofone, persistența probabilă și a unor comunități traco-ilirice, alături de cele grecofone, augmentează și complică aceste conglomerate sociale etnico-religioase, delimitînd romanitatea orientală, în cadrul Peninsulei Balcanice. În plus, trebuie subliniat faptul că slavii meridionali își întemeiau așezări *stabile*. Se poate vorbi, după invazia slavilor, de o *romanitate balcano-carpatică* (sau *balcano-danubiano-carpatică*); aceasta corespundea, în linii generale, spațiului care va deveni *românofon*. Izolarea de *continuum*-ul romanic occidental se face prin secolele VIII—IX, atunci cînd slavii se instalează în Dalmația (a se vedea N. Iorga, în "Revue historique du Sud-Est Européen", 7 (1930), p. 1—17) și întrerup căile de comunicare cu Italia centro-meridională.

3. În aceste circumstanțe, în Peninsula Balcanică sînt atestate (chiar de către cronicarii bizantini) *comunități pastorale romanofone* în permanentă mobilitate. Ei sînt vlahii "cărvănari", morlacii și aromânii păstori. Aceștia reușesc să ajungă, în lungile lor deplasări, și în zonele nord-dunărene dinspre Banat înspre Transilvania. Aici se găseau de bună seamă alte comunități daco-romane, stabile sau mobile, după cum erau agricultori de plaiuri montane (Sextil Pușcariu a făcut o astfel de ipoteză, verosimilă) sau păstori. Și aceștia din urmă erau, ca și ceilalți, tot pendulari, tot în transhumanță.

4. Acestea sînt condițiile în care se desfășoară procesul de constituire a unei limbi romanice care se numește *română*, la sudul și la nordul Dunării, din Balcani și din munții Muntenegrului pînă în Carpații septentrionali, pe un spațiu întins, fără "vatră", după cum a arătat, cu intuiție științifică, Sextil Pușcariu, fără centre urbane, fără alt

nume atestat decît acela de *român*. Nu este deloc exclus ca acest nume etnic — o folosire nominală a atributului latin *romanus* (cf. *civis romanus, populus romanus* etc.) — să fi fost utilizat abia mai tîrziu, odată cu migrările din interiorul spațiului românesc (în cadrul a ceea ce noi am numit "continuarea mobilă")¹ și să se fi extins *dinspre sud către nordul Dunării*. În primul rînd, în Imperiul roman de Răsărit, *romanus* devenea apelativul locuitorilor de limbă romanică; apoi a putut deveni numele etnic al tuturor vorbitorilor acestei limbi. Românii din Imperiul Bizantin (romanoî) vorbeau românește atît la sudul, cît și la nordul Dunării.

Aceste fenomene ar fi putut avea loc în sec. VIII–IX.

5. Iată de ce, atunci cînd examinăm romanitatea care a generat limba română, trebuie să avem în vedere nu numai calitatea latinei aduse în Dacia Romană (care, după cum am arătat în **Individualitatea limbii române...**, II, p. 12–15, avea un statut sociocultural vulgar, colocvial, dezlegat de cultură, și prea puțin cultivat prin școală), dar și dezvoltarea ei într-un mediu lingvistic eterogen, non-latin. I. Fischer, în lucrarea **Latina dunăreană**, a confirmat lipsa unei culturi școlare medii sau superioare în Dacia Traiană. În fond, pătrunderea hazardată a latinilor în estul ultradanubian al Europei, printre triburile dacice, într-o zonă etno-lingvistică atît de eterogenă — ba chiar periculoasă pentru cei ce se aventurau într-acolo — avea mai mult *motivări economice* (criza de aur a Imperiului!) decît dorințe de expansiune (și cu atît mai puțin culturale). *Bază a romanității orientale a rămas întotdeauna sudul Dunării*, în cele două *Moesiae* și în Thracia (unde, de altfel, așa cum a arătat H. Mihăescu, **La langue latine dans le Sud-Est de l'Europe**, inscripțiile romane abundă). În Dacia Romană și în Scythia Minor (Dobrogea) inscripțiile romane apar de asemenea în număr mare — dovedind, astfel, extinderea temporară

spre nord, dincolo de Dunăre, a Imperiului, nimic mai mult.

Dar toate aceste constatări nu reușesc a explica desfășurarea largă a romanității românești, *care întrece cu mult limitele latinității*. De aceea, pentru a explica limba română, trebuie să ne adresăm mai degrabă epocii post-latine, atunci cînd romanitatea evolua într-o ambianță profund non-romanică. După cum spunea Matteo Bartoli, româna se deosebește de celelalte limbi romanice mai ales prin fenomene lingvistice ulterioare latinității, chiar tîrzii.

6. A lua în considerare aportul non-latin în constituirea limbii noastre apare ca o necesitate metodologică a romanistului. Dintre contactele romanității românești cu limbile non-romanice cel mai important rămîne contactul cu slavii.

Examinarea atentă a structurii limbii române arată — după părerea noastră — că se poate vorbi de o adevărată, *nouă* variantă romanică nu înainte de sec. VIII–IX, altfel spus, numai *după* venirea slavilor (sec. VI–VIII) pe teritoriile fostei Dacii, în cele două *Moesiae*, în Peninsula Balcanică, adică la nordul și la sudul Dunării. Coexistența ("simbioza") slavo-română, faptul că slavii au învățat daco-romana, iar romanofonii au adoptat structuri fonetice, fonologice și sintactice ale limbii slavilor — toate acestea au dus, după cum susținea O. Densusianu, la constituirea unei limbi romanice *sui generis*, **limba română**. Slavii au adus în romanica românească structuri gramaticale, sensuri și conotații semantice pe care celelalte limbi romanice nu le au. Nu trebuie să diminuăm însemnătatea contribuției slave la constituirea limbii romanice ce devenea limba română! Slaviștii români Ion Bogdan, I. Pătruț, dar, mai ales, E. Seidel, Emil Petrovici au avut, de mai multe ori, percepții lingvistice juste, care au dus la definirea, dar și la delimitarea contribuției slave la constituirea limbii române.

7. Ce au adus slavii în structurile

limbii române? Întrebarea s-a pus în repetate rînduri și răspunsurile au fost diferite. O anumită atitudine antislavă motivată printr-un neînțeles orgoliu de a fi **Romanus** "pur" (se observă aceeași atitudine în Italia de nord-est, la friulani și la refugiații din Dalmatia italiană) apare, adeseori, în istoria culturii românești, mai ales în regiuni limitrofe (Transilvania, Basarabia, Bucovina, Banat), mai puțin însă în ceea ce am putea numi "Moldo-Valahia", Vechiul Regat. Școala Ardeleană și Biserica greco-catolică, precum și tradiția culturală prolatină, filoromanică, dar și un sentiment de *apărare* a propriei identități etnice — toate laolaltă au întunecat șeninătatea cercetărilor. De cealaltă parte, au existat totdeauna tendințe de a exagera influența slavă, ceea ce, ținînd seama de circumstanțele politice, diminuau adeseori credibilitatea rezultatelor obținute. E. Petrovici a fost o victimă a acestor considerații politice care obnubilau valoarea cercetărilor sale deosebit de importante. Într-o bună măsură, și Eugen Seidel...

Examenul *sine ira et studio* al contactelor slavo-române își așteaptă încă cercetătorii obiectivi. Ultimul care se ocupă de aceste probleme este G. Ivănescu (v. **Bibliografia**), p. 271—281; el consideră că "influența slavă asupra limbii române s-a produs mai ales după anul 800" (p. 271), adică din sec. IX. Către această perioadă conduceau și concluziile cercetărilor lui I. Pătruț.

Am încercat și noi (**Individualitatea limbii române**, I, p. 141—142) să determinăm ceea ce limba română datorează contribuției non-latine, în primul rînd, slave. În această direcție, am căutat să procedăm *nu cantitativ, ci calitativ*. Dincolo de enumerarea, simplă, a faptelor de limbă — precum vocativul în -o, numeralul cardinal, termenul *sută* etc., există fenomene generale de sistem și de mentalitate (calcurile) care ne obligă a admite că româna este o limbă romanică trecută printr-un

intermediar lingvistic (mai tîrziu, chiar cultural) slav. La acest filtru slav, trebuie, însă, adăugate elementele de origine balcanică — non-latină — pe care le menționează Al. Rosetti, **Ist. Ib. rom.**, ed. 1986, în cadrul **Sprachbundului balcanic (Uniunea lingvistică balcanică, p. 225 și urm.)**. O serie de cercetători străini luăți în considerare de autor (M. A. Gabinski, W. Giese, V. Skalicka), alături de care trebuie să-i menționăm pe cei "clasici" (azi aproape uitați!), Sandfeld, Skok, Bartoli, N. Jokil, E. Cabej și, mai ales, pe cei români (I. I. Russu, Cicerone Poghiric și Grigore Brîncuș), au studiat acest interesant fenomen al *imersiunii* unei limbi romanice într-un mediu lingvistic non-latin, slav și balcanic. **Româna** este un unic exemplu în câmpul romanic!

8. Cine poate, bunăoară, contesta faptul că flexiunea nominală în română are două caracteristici: 1. conservarea a două cazuri, la declinarea feminină (*casă—case, vulpe—vulpi*) și 2. confuzia genitivului cu dativul — care nu se pot explica prin latină? Celelalte limbi romanice au pierdut declinarea sintetică (franceza, în sec. XIII, în cu totul alte împrejurări), iar dativul este cel care a înlocuit, de obicei, genitivul posesiv. Pe de altă parte, putem să nu apropiem această constatare de faptul că bulgara, limbă slavă, sub presiunea structurilor romanice subiacente, și-a pierdut declinarea complicată, originară, asemenea limbilor romanice? Dispariția paradigmei numeralului latin și înlocuirea lui cu formații ad-hoc, noi (*unsprezece, douăzeci, douăzeci și doi* etc.) poate să nu fie pusă în legătură cu influența slavă, așa cum au susținut majoritatea lingviștilor noștri, la care putem adăuga și paralelismele albaneze amintite de Brîncuș, 1995, p. 94—96. Concluziile lor sînt însă diferite: numeralul românesc are structuri (și forme) concordante și cu sistemul slav, și cu cel albanez, ceea ce ar putea duce și la concluzia că procedeele de formare prin adițiune, dacă apar și în albaneză,

ar putea avea originea chiar în latina balcanică (v. și Rosetti, 1986; p. 279—280). Dar la o posibilă influență slavă asupra albanezei, care se manifestă după secolul al X-lea, nu s-a gândit încă vreun cercetător? Tot astfel, existența persistentă a unui caz vocativ (nu numai în -o, ci și la masculine, -e, -ule, și chiar la plural) nu trebuie apropiată de vocativul ce apare în limbile slave? Nu trebuie însă uitat că un caz vocativ există și în declinarea albaneză (cf. **Individualitatea limbii române**, I, p. 25—29). Tot astfel se poate menține genul zis "neutru": și acesta există ca o categorie aparte în limbile slave, dar... și în albaneză. Este adevărat, neutrele slave au trecut la feminine, în română, datorită trecerii -o > -ă (sl. *greblo* > rom. *greblă* etc.), în timp ce albaneza are, uneori, chiar desinențe asemănătoare celor din română (pl. neutru -e). Dar a avea o a treia clasă nominală este un fapt de mentalitate lingvistică pe care nu trebuie să-l ignorăm. De aceeași natură este prezența unei conjuncții-adverb care dovedește că sintaxa și semantica adversității, în română, se aseamănă cu cele din greacă și slavă (conjuncția copulativ-adversativă *iar*; v. **Individualitatea limbii române**, I, p. 100—106). Tot astfel trebuie considerată dubla întrebuintare semantică a lat. *super*, în limba română, în care prepoziția are sensuri explicabile prin v. sl. *na(d)*, 1. *"superpoziție"*, 2. *"direcție"*, după cum am arătat în **Individualitatea limbii române**, I, p. 125—140). Și în acest caz, există paralele în greacă și chiar, foarte rar, în albaneză (v. id., în special, p. 133—134). Exemplele pot continua. Apariția reflexivului la unele verbe active din latină (*a se ruga*, *a se juca*) este altă dovadă de trecere a latinei printr-o *structura mentis* slavă. În sintaxă, mai ales în limba literară, dativul adnominal (*nepot babei*, *Domn Țării Moldovei*) și distincția pronominală posesivă *său/lui*; asemenea construcții existente și în latină, dar pierdute ulterior în romanitatea

occidentală, nu ar fi putut dăinui, dacă ele nu ar fi existat și în limbile slave (mai ales în slavonă).

La toate acestea pot fi alăturate contribuțiile importante ale lui Emil Petrovici privind caracteristicile sistemului fonetic și fonologic ale românei: iodizarea vocalelor palatale *e*-, *i*- apărută, probabil, după separația aromânei de daco-română), labializarea detentei dentale înainte de *o* (*t"ot*), alternanțele fono-morfologice ale consonantismului (*d/dz*, *z/z* etc.), precum și existența unei corelații de timbru care a creat seria formelor de plural terminate în consoană palatalizată (*moș/moși*, *frumos/frumoși*, *pom/pomi* etc.), ceea ce dă limbii române o dificultate fonetică în plus (*lupi*, *frați* etc.): consoanele palatalizate. Eugen Seidel (v. **Bibliografia**) a adăugat — poate, cu prea mare îngăduință — și alte fapte sintactice explicabile prin slavă. Despre lexicul de origine slavă s-a scris îndeajuns.

Toate acestea, *indiferent de perioada istorică în care au apărut*, individualizează limba română printre celelalte limbi romanice.

9. În același timp, însă, nu putem să nu constatăm că o parte dintre aceste caracteristici *apăreau și în latina denumită clasică*, înainte de a dispărea din latina vorbită, limba simplificată, "vulgară", care a stat la baza limbilor romanice. Există fenomene lingvistice care apar deopotrivă în latină, dar și în limbile *non-latine* înconjurătoare și, îndeosebi, în limbile slave. Am făcut această constatare în concluziile expuse în **Individualitatea limbii române**..., I, p. 141—142.

Contactul cu limbile balcanice și cu limba slavilor a făcut să se *conserve*, în romanica ce devenea limbă română, elemente și structuri latine arhaice, pe care celelalte limbi romanice, continuatoare ale latinei "vulgare", le-au abandonat. Româna conserva declinarea latină, distincția *suus/ejus*, vocativul în -e (*lupe!*), dativul adnominal, dativul pronumelui

personal în funcție posesivă (*casa-mi*), "supinul" (participiul trecut-substantiv) etc. — toate existente în latina literară, dar și în limbile slave. Aceasta înseamnă că, uneori, limba română a avut forța — *intrinsecă* — de a face din asimilarea unor elemente non-latine, "străine", o modalitate de întărire a structurii ei latine! Absorbând, integrând elemente slave, romanitatea românească își mărea puterea de conservare a... latinității!

Oricât ar părea de paradoxală o asemenea constatare, ea are o explicație destul de simplă: aceste identități structurale sînt dovada că, învățînd limba romanică a autohtonilor, vorbitorii non-latini, mai ales slavi, au păstrat și au întărit, în romanica rezultată (folosită de ei), trăsături caracteristice ale propriei lor limbi. Altfel spus, așa cum se știe, *slavii au învățat limba romanică*, transformînd-o în limba română.

Limba română și-a conservat romanitatea și prin contribuții non-romanice!

10. Ajungem, astfel, la o concluzie deosebit de însemnată: forța principală a limbii române constă în capacitatea ei de *asimilare* (integrare) a elementelor străine, non-latine². Această *qualité-maitresse* a limbii române este evidentă de-a lungul întregii ei istorii: elementele autohtone traco-dacice — și ilirice — zise de "substrat", elementele balcanice lexicale greco-bizantine, turcești, lexicul religios greco-slavon, contactele permanente cu limbile slave și cu limba maghiară în regiunile de graniță ale spațiului lingvistic românesc au fost supuse, prin contact, *integral*, structurilor gramaticale și fonetice latino-romanice. Bineînțeles însă, în deplină libertate de alegere, astfel încît, pînă astăzi, există comunități lingvistice aloglote care își păstrează încă limba nativă.

II. ROMÂNITATEA

11. În aceste condiții trebuie să înțelegem și să analizăm limba română! Izolarea ei de limbile

romanice occidentale, integrarea ei în spațiul cultural lingvistic oriental, bizantino-slav, *permeabilitatea* ei lexicală, care a dat posibilitate pătrunderii unui mare număr de elemente străine, non-latine, nu au împiedicat păstrarea structurilor romanice de origine latină, ba chiar au accentuat un sistem gramatical conservator. Dar principală a fost *capacitatea ei asimilatorie*. Altfel spus, românzarea elementelor aloglote. Aceasta s-a manifestat atît în domeniul strict al limbii care se extinde prin migrații, de-a lungul secolelor, dincolo de zonele romanizate ale Daciei, departe spre Est și Nord, cît și în interiorul comunității românești (mai ales, daco-românești). Contactul cu limba română, în spațiul lingvistic daco-românesc, în interiorul granițelor de stat și dincolo, mult dincolo de ele, a dus la utilizarea limbii române de către comunități lingvistice alogene: o bună parte dintre vorbitorii germani din Banat, Transilvania sau din Bucovina, comunitatea turcească, cea bulgară, cea sîrbească, cea slovacă, ceangăii din Moldova, găgăuzii, polonezii, chiar și ucrainenii și rușii — s-au adaptat, *fără presiune de vreun fel*, la utilizarea limbii române. În acest fel, peste teritorii unde Imperiul Roman *nu s-a extins vreodată*, mai ales în nordul și răsăritul României, se vorbește limba română. Dar *nu* limba latină adusă de colonii latini ai lui Traian, ci limba transmisă și răspîndită de migrații românești și de transhumanță pe un spațiu care depășește cu mult, foarte mult, frontierele strîmte ale Daciei Traiane și ale romanizării imperiale. Absorbția elementelor străine, asimilarea — integrarea lor și transmiterea limbii române, ca o *lingua franca*, la comunități lingvistice non-latine, din jurul nostru, au dat limbii române o forță exemplară. Romanizarea a fost urmată de românzare. Sau, ca să-l parafrazăm pe Miron Costin, după *descălecatul dintîi* al lui Traian, a urmat descălecatul de-al doilea, și mai însemnat decît cel dintîi. *Limba*

română a continuat în zone noi, neatinse de romanizare, opera de extindere a ariei romanice a Europei. Nu a "latinătății", ci a **romanității românești** în expansiune! Românii au adăugat unei *Romania antiqua*, restrînse, o largă *Romania novă*³, în teritoriile dimprejurul zonei existenței lor.

12. Limba română a constituit, astfel, de-a lungul veacurilor, la nord și la sud de Dunăre pînă în Peninsula Balcanica, un rezervor de romanitate, **unicul** în Europa de sud-est. Al. Rosetti o considera *lingua franca* a acestor regiuni. Matteo Bartoli vorbea despre o *spiccata individualita* a limbii române. Noi credem că limba română este, mai ales, o *lingua puente*, o "punte" între romanitate și non-romanitate în răsăritul Europei. În aceste circumstanțe, prin *românitate*, limba noastră a menținut, a cultivat și a extins limba urmașă a Romei... Meritînd, de bună seamă, a fi considerată *floare de latinitate*, așa cum o proclamă, cu ardoare, frații noștri români din Basarabia, în cîntecele lor populare...

iunie 1995

BIBLIOGRAFIE:

1. Bartoli Matteo, **La spiccata individualita della lingua romana**, în *Saggi di linguistica spaziale*, Torino, 1945.
2. Bloch Raymond — Jean Cousin, **Roma și destinul ei**, trad. rom. Slușanski Barbu și Leu, București, 1985.
3. Brâncuș Grigore, **Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române**, Bibliotheca Thracologica VIII, București, 1995.
4. Densusianu Ovide, **Histoire de la langue roumaine**, I, Paris, 1901.
5. Dimitrescu Florica et alii, **Istoria limbii române**, București, 1978.
6. Fischer I., **Latina dunăreană**, București, 1985.
7. Iordan Iorgu, **Importanța limbii române pentru studiile de lingvistică romanică // Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică**, I, București, 1970, p.

67—70.

8. Ivănescu Gheorghe, **Istoria limbii române**, Iași, 1980.
9. Lombard Alf, **La langue roumaine. Une présentation**, Paris, 1974.
10. Lot F., **"À quelle époque a-t-on cessé de parler latin?"** în "Buletin Du Cange", Paris, VI (1930).
11. Mihăescu Haralambie, **La langue latine dans le Sud-Est de l'Europe**, București, 1978 (v. acum, **La romanité orientale**, București, 1993).
12. Niculescu Alexandru, **Individualitatea limbii române între limbile romanice // Contribuții gramaticale**, vol. I, 1965; II, București, 1975.
13. Pătruț I., **Studii de limba română și slavistică**, Cluj, 1974.
14. Petrovici Emil, **Influența slavă asupra fonemelor limbii române**, București, 1956.
15. Pușcariu Sextil, **Limba română. Privire generală**, vol. I; ed. II, București, 1976; vol. II, București, 1958.
16. Pușcariu Sextil, **Etudes de linguistique roumaine**, Cluj-Bucarest, 1937.
17. Pușcariu Sextil, **Cercetări și studii**, ed. Ilie Dan, București, 1974.
18. Renzi Lorenzo, **Nuova introduzione alla filologia romanza**, Bologna, 1985.
19. Rosetti Alexandru, **Istoria limbii române**, ed. III, București, 1986.
20. Seidel Eugen, **Elemente sintactice slave în limba română**, București, 1948.
21. Tagliavini Carlo, **Originile limbilor neolatine**, ed. rom. Niculescu Al., București, 1977.

NOTE:

¹ **La continuité "mobile" du roumain**, în *Actes du XVIIIe Congrès de Linguistique et de Philologie romane*, I (Trier, 1986), Tübingen, 1992, p. 86—104; trad. rom. N. Mocanu, în "Apostrof", IV (1993) 7—8, p. 25—27.

² Iorgu Iordan, în raportul la al XII-lea Congres de lingvistică și filologie romanică afirmă că *latinitatea orientală a avut de luptat cu elemente aloglotice* pentru a deveni limbă română.

³ Termenii aparțin lui Carlo Tagliavini, **Originile limbilor neolatine**, trad. rom.

Adrian PORUCIUC
Iași

CE (MAI) ESTE DE SUBSTRAT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

0. Paranteza din titlu nu trebuie interpretată neapărat ca ironică. Dorința autorului este de a trece succint în revistă ce s-a *mai* spus despre substratul limbii române (și al limbilor balcanice în general), apoi de a face unele recomandări de principiu privind posibilitățile de abordare și interpretare a ceea ce *mai* există în domeniul pus în discuție.

1. Pe scurt, se poate spune că cele mai importante faze în evoluția cercetării substratului preroman din română ar fi următoarele:

— Dimitrie Cantemir (**Descriptio Moldaviae**), deși nu a găsit cele mai nimerite exemplificări, a atras pentru prima dată atenția asupra posibilității unor moșteniri de substrat în limba română.

— După ce Școala Ardeleană (din motive ideologice bine știute) a impus o viziune latinizantă extremă, a intervenit "dacismul" lui B. -P. Hasdeu, acesta fiind, în același timp, și întemeietorul lingvisticii comparate indo-europene ("ario-europene") în România. Ca și contemporanul (și oponentul) său Al. Philippide, Hasdeu a acordat o mare importanță concordanțelor albanoromâne, ca bază a unor concluzii asupra substratului. Este interesant de observat că, la început de secol XX, O. Densușianu (1901, reeditare 1961) nega practic posibilitatea stabilirii unui fond dacic moștenit de limba română. Densușianu considera însă (prin preluarea unor idei de la Miklosich și Kopitar) că prin comparație cu albaneza putem trage concluzia: "româna conține un număr destul de mare de elemente ilirice" (1961: 37).

Era un timpuriu semn al îndelungilor discuții ce aveau să urmeze în domeniul *atribuirii etnice* a elementelor de substrat, la care aveau să se adauge controversale (încă în curs) privitoare la originea limbii albaneze (iliră sau daco-mezică?).

— Ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a avut o semnificație deosebită prin publicarea corpusului tragic al lui Tomaszek (1893—1894), care a marcat de fapt întemeierea propriu-zisă a tracologiei. Peste o jumătate de secol s-a produs un corpus mult mai bogat, Dečev, 1957, care ținea cont de cuceririle indo-europenisticii, ca și de unele constatări ale substratiștilor activi în prima parte a secolului al XX-lea. Între timp continuau discuțiile asupra semnificației corespondențelor albanoromâne, pe care unii savanți (precum Weigand) preferau să le considere simple rezultate ale unui contact la nivelul Evului Mediu, nu ca reflexe ale unui substrat comun.

— Structuralismul (dominant sincron) și viziunea jakobsoniană asupra "uniunii lingvistice" (*Sprachbund*) au încurajat de asemenea ideea că elementele panbalcanice de azi trebuie explicate cu precădere prin contact lingvistic și împrumut reciproc la nivelul limbilor istorice (minimalizându-se deci sau chiar neglijându-se total posibilitatea moștenirilor dintr-un substrat comun). Chiar în aceste condiții, cercetările asupra elementelor de substrat (pregrecesc, traco-dacic, iliric) au continuat. S-au încercat delimitări cât mai precise, precum cele între daco-mezică și tracă propriu-zisă (cf. Ivănescu, 1980). Tot mai mulți cercetători au preferat însă perspective mai generale și termeni mai abstracti (și mai prudenți), precum "autohton" și "paleobalcanic" (*drevne-balkanskij* ai substratiștilor bulgari și sovietici).

— După al doilea război mondial s-a făcut simțită o tendință indo-europenizantă extremă în studiile asupra substratului paleobalcanic. Deși cu destule divergențe între ei, savanți ca Georgiev și Russu și-au bazat concluziile mai ales pe

corespondențe între elementele considerate a fi de substrat și reconstrucțiile indo-europene din dicționarul Walde-Pokorny. Implicația generală ar fi fost că în substratul respectiv nu este de găsit decât indo-europenism, deci în Balcani nu s-ar fi vorbit niciodată altceva decât indo-europeana (fie că era vorba de pelasgică, de "pregreacă" sau de iliră). Totuși, în aceeași perioadă, existau și încercări (cf. Ivănescu, 1968) de a valorifica opiniile unor substratiști vestici (mai ales mediteraniști, precum Trombetti și Hubschmid), care aveau destule argumente în afirmarea existenței unor urme de idiomuri ne-indo-europene pe axa egeean-mediterană.

— În sfârșit, ținând cont de cele mai semnificative realizări ale substratiștilor balcaniști în peste un secol de evoluție, ca și de cele mai argumentate și mai echilibrate lucrări recente în domeniul avut în vedere (de exemplu, Poghiric, 1969; Brâncuș, 1983), putem trage concluzia că studiul moștenirii preromane a limbii române trebuie să aibă în vedere: a) glose și nume proprii antice atestate în spațiul traco-dacic; b) corespondențe albane-române; c) corespondențe cu alte limbi indo-europene (mai ales cu cele baltice, după cum au insistat savanți ca Duridanov și Vraciu); d) trimiteri posibile la rădăcinile indo-europene (reconstruite mai ales de neogramatici și de urmașii lor mai recentii); e) lexic românesc (inclusiv arhaic și dialectal) care încă nu are explicații etimologice satisfăcătoare.

Pornind de la prezentarea de mai sus, care (succint și simplificatoriu) a încercat să arate ce s-a făcut pînă acum în domeniul substratului limbii române, ne putem permite să sugerăm unele direcții de viitor în domeniul respectiv, mai ales într-o perspectivă interdisciplinară.

2. Noțiunea de "substrat autohton" trebuie nuanțată, mai ales avînd în vedere că unele abordări creează impresia că a existat un fel de bloc substratic unitar sau (mai rău), vreo limbă substratică unică. Nu trebuie, mai întîi, să uităm că de fapt

încă nu s-a putut stabili cu precizie configurația etno-lingvistică a spațiului etichetat ca "traco-dacic" (existau mai multe limbi sau doar dialecte mutual inteligibile?).

Desigur, dacă nu ne preocupă decât strămoșii paleobalcanici *imediați*, substrat ar însemna pentru noi doar slab atestatele idiomuri antice ne-grecești din nordul Peninsulei Balcanice. Dar dacă ne interesează și *sursele primare* și dacă (urmîndu-l pe Pisani) încercăm să vedem în fenomenul de glotogeneză un proces de *confluență* (de fapt, o re-funcționalizare succesivă a unor elemente provenite din surse diverse, cf. Poruciuc, 1992), atunci viziunea trebuie mult lărgită. Într-un asemenea caz se cuvine să ne gîndim că și idiomurile balcanice antice (inclusiv greaca miceniană și cea clasică, care trebuie cercetate alături de atestările traco-daco-ilire) au avut la rîndul lor substrat (fie că era deja indo-european, fie că nu). Iar dacă vedem în tracă (sau traco-dacă) substratul limbii române și dacă studiem cu atenție ce ne-a rămas din acel substrat, avem toate șansele să descoperim că tracismele nu sînt unitare ca origini, unele pîrînd a fi de sorginte etruscoidă locală, iar altele dovedindu-se a fi iranoide (am spune, mai degrabă, scitoid-stepice). Situația s-ar conforma unei viziuni pe care, din păcate, Dečev (1952) doar a schițat-o, fără să o dezvolte mai amplu.

Mergînd pe ideea unor filoane etno- și glotogenetice intrate în confluență într-o anumită zonă, putem (și trebuie) să îndrăznim să ne întoarcem mai adînc în preistorie. Există destule dovezi (arheologice, antropologice, dar și etnografice și lingvistice — vezi și Poruciuc, 1992) care ne îngăduie să afirmăm că *baza demografică* a zonei sud-est-europene s-a format, încă din preistorie, prin contribuția a trei mari filoane: *mediteranoid* (reprezentat de populația care a declanșat de fapt "revoluția neolitică" în Orientul Apropiat, apoi în Balcani, revoluția respectivă însemnînd atît o trecere la viața agricol-sedentară, cît și o adevărată explozie demografică), *caucazoid* (în

speță o populație de tip armenoid-dinaric, practicînd mai ales păstoritul montan și avînd înrudiri clare în Anatolia și Caucaz), *proto-europoid* (reprezentat de succesivii întruși stepici nord-pontici, care, tipologic, erau destul de apropiați și de rămășițele de populație mezolitică autohtonă, ca și de cei etichetați mai recent ca "nordici"). Primele două filoane și-au pus amprenta mai ales pe formația antropologic-etnografică a Balcanilor, în timp ce proto-europoizii stepici (ca impuls definitiv și definitoriu) au fost, foarte probabil, cei care au indo-europenizat de fapt Europa sud-estică, așa cum demonstrează reprezentanții liniei Gimbutas-Martinet-Mallory a indo-europenisticii recente.

În aceste condiții, descoperirea unor elemente substratice comune, nu numai în română și albaneză, ci și în bulgară și greacă, nu poate fi surprinzătoare. Mai mult, oricît de ciudat ar părea, se pot descoperi și relații de *substrat* (nu numai genealogice) între română și latină, avînd în vedere că și conformația etno-lingvistică a Peninsulei Italice a fost plămădită tot sub semnul celor trei vectori formativi menționați mai sus (iar un flux transadriatic, mai ales pe direcție est—vest, este atestat atît în preistorie, cît și în istoria timpurie). Dacă popoarele balcanice de azi au avut strămoși *lingvistici* (definitorii) diferiți — în speță eleni, iliri, romani, slavi —, aceleași popoare au avut și strămoși *antropologici* comuni. Mai ales astfel (și nu numai prin relații de contact intrabalcanic recente) se explică complexul de trăsături fizice, temperamentale, culturale, parțial și lingvistice ale tuturor balcanicilor (incluzîndu-i și pe greci). Elementele lexicale ajunse în postură de panbalcanisme în perioada recentă (a se vedea turcismele și franțuzismele) nu ne interesează aici. Iar elementele aparținînd evident superstratului definitoriu (ca cel latin al românei și cel slav al bulgarei) nu ne interesează decît în măsura unor contrastări cu substratul. Nu trebuie să fim surprinși dacă se ivesc argumente în sprijinul ideii, că nu numai greaca și latina, ci

chiar și slava și latina pot prezenta corespondențe și de substrat, și nu numai în planul indo-european, "acceptabil". Iar mult prea multe (și deseori greu explicabile) latinisme ale albanezei ar trebui să dea de gîndit.

3. Avînd în vedere cele constatate mai sus, ca și consistentele descoperiri arheologice care au evidențiat deja vectorii demografici principali ai preistoriei egeo-balcano-carpatică, anumite conexiuni ar trebui să ne apară ca normale. De exemplu, între semitică și idiomurile mediteran-europene au existat nu numai relații de împrumut (cum a considerat filologia tradițională), ci și de substrat. Semitica levantină s-a încheșat pe un substrat mediteranoid (antropologic evident și azi, din Siria și Palestina pînă în Malta), substrat direct înrudit atît cu fondul hamito-berber nord-african (dominant în egipteana veche), cît și cu neatestatele idiomuri ale celor ce au produs neoliticul balcanic. Nu vom da aici decît un exemplu de natură lingvistică: o corespondență ca cea semnalată de Gabinschi, 1993: 39, între ebr. *tsur* "stîncă" — alb. *curr* "stîncă înaltă" — rom. (dial.) *țurană* "coastă priporoasă" (deci o sferă semantică pentru care cu greu s-ar putea invoca mult prea des exploatarea viziune a "cuvintelor călătore") nu este o simplă coincidență.

Pentru că am menționat deja lucrarea recentă a lui Gabinschi (care, pe lîngă un anumit scepticism în abordarea substratului, ne oferă idei interesante, precum cea a fondului lexical albano-român cu "mai multe straturi de proveniență" — *op. cit.*, p. 34), vom mai comenta cîteva exemple utile oferite de autorul respectiv. Printre altele, Gabinschi (1993: 38) semnalează existența unui *lë*-separabil ("cu înțeles acum neclar") în mai multe cuvinte albaneze, precum (*lë*)*mashk* "mușchi, lichen" și (*lë*)*mazë* "frișcă" (cf. și rom. *leurdă*, reflexul unui cuvînt format din acest *lë*- și *hurdhë*, *hudhër* "usturoi", păstrat fără *lë*-). Discuția era menită mai ales a demonstra corespondența între alb. *lëvozhgë/lëvoshkë* și rom. *pojghiță*.

Toate amănuntele și argumentele lui Gabinschi au o semnificație deosebită pentru studiul substratului paleobalcanic. În același timp însă, lucrarea în discuție demonstrează că, dacă se mențin doar la nivelul corespondențelor bănuite a fi de substrat în limbile actuale, fără a se insista și pe direcția unor legături cu atestările cele mai vechi din zona de interes, eforturile substratiștilor au puține șanse de adevărată împlinire. Posibilități există: cu totul altceva, pe linie substratică, este dacă adăugăm că acel *lë-* "facultativ" din albaneză poate fi trimis la un prefix *le-* cu sens colectiv-plural din idiomurile caucazoide (huritohatice) pe care s-au suprapus idiomuri indo-europene în Anatolia (prefixul respectiv este, de exemplu, prezentat ca *formant množestvennogo čisla* în capitolul despre limba hatică din D'akonov, 1967). O asemenea constatare concordă perfect și cu alte elemente caucazoide ("iafetite"), observate de Ivănescu (1968), ca și cu anume aspecte fonologice albanoromâne, mai ales cu "oscilațiile, dese în albaneză, dar bine cunoscute și românei, dintre surdă și sonoră" (Gabinschi, 1993: 39). Este vorba aici de indubitabile reflexe ale unei fonologii de substrat, avînd în vedere că hitita (cu bază articulatorie hatică), ca și eteocretana și "pregreaca" (vezi Furnée, 1972), prezenta "indiferență" la sonoritatea consoanelor.

4. Fapte ca cele de mai sus ne obligă să mai observăm că în studiile substratice de pînă acum s-a acordat o atenție exagerată cuvintelor ca atare (de multe ori intenția principală fiind de mărire sau de micșorare a "listei"). Perpetuările substratice sînt cu atît mai semnificative cu cît ne permit concluzii *nu numai asupra fondului lexical, ci și asupra fonologiei și gramaticii idiomurilor slab atestate care ne interesează*. După cum am văzut, alb., *lë-* și rom. *le-* din unele apelative de substrat nu reprezintă doar o obscură particulă inițială, ci o marcă gramaticală fosilizată. Credem că și printre destul de numeroasele sufixe onomastice obscure, în genul mult discutatului gr. *-inthos*, se pot

găsi asemenea urme ale unor sisteme gramaticale demult dispărute. În alte cazuri însă, cum ar fi cel al rom. *-ău/-eu* (pe care l-am "demaghiarizat", și l-am trimis la substraticul gr. *-eus-*, cf. Poruciuc, 1992a: 19), nu se poate vorbi de fosilizare, avînd în vedere că formantul respectiv a rămas productiv și pe teren românesc (cf. *lingău, mîncău*).

În domeniul fonologiei substratice, ceea ce s-a întîmplat în cazul recent al englezei irlandeze, în care este evidentă aplicarea modelelor articulatorii celtice la limba impusă de cei mai recentți cuceritori ai Irlandei, trebuie să se fi întîmplat și în cadrul fenomenului de adoptare a latinei de către băștinașii balcanici. Unele vechi obișnuințe articulatorii și variante alofonice (inclusiv "emfative") s-au perpetuat mai degrabă ca relicve ce conțin "alternanțe" și "oscilații" ca cele observate de Furnée în lexicul "pregrecesc" sau de Gabinschi în cel albanoromân substratic. Dar și în domeniul fonologiei de substrat sînt de găsit nu doar fosile, ci și elemente *rămase productive*, chiar cu funcții gramaticale. Un bun exemplu este fenomenul de *Umlaut* din albaneză și română, dar vizibil și în graiurile sud-italiene (probabil, tot ca manifestare de substrat preroman), și în onomastica Asiei Mici antice (cf. Poruciuc, 1992: 20).

Ca să revenim la corespondența albanoromână (ca parte a fondului paleobalcanic), credem că este necesar să ieșim de sub opresiunea lexicului (mai precis, a listelor de cuvinte) și să acordăm mai multă atenție posibilităților formantei substratice (cf. și Poruciuc, 1992a: 18), ca și fonologiei de substrat, fie fosilizate, fie încă vii.

5. Limba-mamă, latina, nu poate explica tot ce există și funcționează azi în română, și nici recurgerea la ideea inovațiilor interne nu ajută întotdeauna în românistică. Limba română se definește atît ca idiom neolatin (prin structura gramaticală și prin fondul lexical datorate impunerii latinei în spațiul traco-dacic), cît și prin apartenența sa la "uniunea lingvistică" balcanică ("arie de influențe

reciprocă", cum o definea E. Coșeriu într-o recentă prelegere ținută la Universitatea ieșeană). Credem însă că a insista în continuare în explicarea tuturor balcanismelor doar prin contact lingvistic la nivelul limbilor istorice ar reprezenta perpetuarea unei viziuni limitate (evidentă, din păcate, și în unele comunicări din cadrul Conferinței Internaționale de Studii Balcanice, care a avut loc la Universitatea Chicago în 1992). Fără să negăm importanța împrumuturilor reciproce dintre limbile balcanice actuale, avem destule motive să afirmăm că *cele mai importante (și mai "sistemice") elemente balcanice comune, nu doar lingvistice, ci și antropologice și culturale, se explică printr-o bază demografică egeo-balcano-carpatică de sorginte preistorică*. Cu toate vicisitudinile istorice succesive, fenomenul etno-lingvistic balcanic a beneficiat cu siguranță de o semnificativă continuitate demografică, aceasta făcând posibile numeroase perpetuări lingvistice de substrat (lexic comun, onomastică, obișnuințe articulatorii). S-a asigurat astfel, fără exagerare, o legătură între idiomurile preistorice (ale neoliticului și ale epocii bronzului) și cele atestate mai recent în zona discutată.

BIBLIOGRAFIE:

- Best, J.G.P./N.M.W. de Vries (ed.), 1982, *Interaction and Acculturation in the Mediterranean*, Amsterdam, Grüner.
- Brâncuș G., 1983, *Vocabularul autohton al limbii române*, București.
- Dečev D. (Detschew), 1952, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, Akademieja.
- Dečev D. (Detschew), 1957, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, Rohrer.
- Densusianu O., 1961, *Istoria limbii române* (ed. J. Byck), București, Editura Științifică.
- D'akov I. M., 1967, *Jazyki drevnej perednej Azii*, Moskva, Nauka.
- Furnée E., 1972, *Die wichtigsten konsonantischen Erscheinungen des Vorgriechischen*, The Hague, Mouton.
- Gabinski M., 1993, *Contribuții la depistarea elementelor fondului autohton în limba română*, Thraco-Dacica, XIX, 1—2.
- Georgiev V., 1981, *Introduction to the History of the Indo-European Languages*, Sofia, Akademieja.
- Gimbutas M., 1985, *Primary and Secondary Homeland of the Indo-Europeans*, "Journal of Indo-European Studies", 13, 1—2.
- Hubschmid J., 1960, *Mediterranean Substrate*, Bern, Francke.
- Ivănescu G., 1968, *Albanais et Japhétites*, "Studia et Acta Orientalia", VII.
- Ivănescu G., 1980, *Traca și dacomezica // Antichitatea și moștenirea ei spirituală* (ed. T. Diaconescu), Iași.
- Mallory J. P., 1989 // *In Search of the Indo-Europeans*, London, Thames and Hudson.
- Martinet A., 1986, *Des steppes aux océans — L'indo-européen et les "Indo-Européens"*, Paris, Payot.
- Pisani V., 1977, *Sulla genesi dell' albanese // Akten des internationalen albanologischen Kolloquiums — Innsbruck, 1972* (ed. H.M. Olberg), Innsbruck.
- Poghirc C., 1969, *Influența autohtonă, capitol în Istoria limbii române, II* (ed. I. Coteanu), București, Editura Academiei.
- Poruciuc A., 1992, *Problems and Patterns of the Southeast European Ethno- and Glottogenesis* (ca. 6500 BC — AD 1500), "The Mankind Quarterly", XXXIII, 1.
- Poruciuc A., 1992 a, *Observații asupra filonului paleobalcanic din antroponimia românească*, Thraco-Dacica, XIII, 1—2.
- Russu I. I., 1981, *Etnogeneza românilor — Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Tomaschek W., 1893—1894, *Die alten Thraker*, Wien, Akademie.
- Vraciu A., 1980, *Limba dacogeților*, Timișoara, Facla.

George RUSNAC
Chişinău

ÎMPRUMUTURI SLAVE SAU ELEMENTE AUTOHTONE?

În "Dacoromania" VI (1931)¹, Grigore Nandriş, profesor pe atunci la Universitatea din Cernăuţi, publica o recenzie pe marginea a două studii apărute anterior (1927—1928) în Germania: **Despre evoluţia conexiunilor cu licvide** (*der Liquida-verbindungen*) în limbile slave (semnat de R. Ekblom) şi **Despre poziţia licvidelor slave în zonele contactelor germano-slave** (scris de E. Schwarz).

Analiza pe care o face şi concluziile la care ajunge Nandriş prezintă interes nu numai pentru slavişti (e vorba de soluţionarea unei probleme de cronologie fonetică slavă), ci şi pentru romanişti (întrucât se referă la raporturile lingvistice româno-slave în general), avînd, desigur, anumită importanţă şi pentru alte categorii de cercetători: indo-europenişti, etimologi, teoreticieni ai limbajului etc.).

Autorii vizaţi în recenzie se ocupă, după cum remarcă Nandriş, "de una din problemele centrale ale lingvisticii slave, în jurul căreia s-a dus o largă discuţie"². Restabilind evoluţia plenisoniei în formele slave *tort*, *tolt* (cu o deschis, apropiat de a), în care *t* reprezintă simbolul oricărei consoane slave, Ekblom admite reflexe intermediare, bazate pe opoziţia vocală lungă / vocală scurtă pentru fazele mai vechi ale evoluţiei: **tarat*, **tart* în urslaviche (slava străveche), **t̃rat*, **tart*, **tarat* în gemeinslavisch (slava comună)³. Această concepţie

evolutivă pe care o acceptă Nandriş, cu invocarea unor sunete de tranziţie (un fel de vocale scurte) de la plenisonie la nonplenisonie şi vice-versa, infirmă, de fapt, opinia larg răspîdită în slavistică, preluată de recenzenţi şi de alţi slavişti români, conform căreia plenifoniei din limbile slave de est (rusa, ucraineana, bielorusa) i-ar corespunde, de regulă, metateza lichidei în limbile slave de vest (poloneza, caşuba, polaba, limbile lujice, ceha, slovacă) şi de sud (sîrbocroata, slovena, bulgaromacedoneana), de ex.: rus. *boroda*, pol. *broda*, scr. *brada*; rus. *volos*, pol. *włos*, scr. *vlas* etc. Ceea ce pare a fi metateză e în realitate o sincopă mai mult sau mai puţin extinsă (în funcţie de normele uzajului), avînd drept efect reducerea corpului fonetic al radicalului sau al postfixului. În cazul acesta ar trebui să corectăm şi formele ipotetice din slava comună reconstruite de L.P. Jakubinski⁴: **g̃rachъ* sau **garachъ* (= **gorchъ*), **parachъ* sau **parachъ* (= **porchъ*), **brana* sau **br̃na* (= **borna*) etc., corectări susceptibile să explice vocalizarea / devocalizarea ulterioară a radicalelor şi afixelor din idiomurile slave moderne, fără recurgerea la metateză, fenomen neverosimil şi inexplicabil, dacă îl raportăm la o scară atît de întinsă (rus. *goroh*, pol. *groch*, scr. *grah*; rus. *poroh*, pol. *prach*, scr. *proch*; rus. *borona*, pol. *brona*, scr. *brana* etc.).

Pentru lingvistica comparativă şi etimologie studiile de genul celor menţionate aici reprezintă un imbold spre căutarea unor forme şi situaţii similare în alte limbi, dincolo de arealul slav, şi o sursă preţioasă de sugestii pentru identificarea, descrierea şi explicarea lor. Examinînd sincronic faptele din latină prin prisma corelaţiei plenofonie/nonplenofonie, relevate anterior cu privire la domeniul slav, constatăm aceeaşi alternanţă a tranşelor vocalizate din radicale şi afixe cu variante nonvocalizate, altfel spus, alomorfia genetică a

segmentelor semnificative ale cuvîntului. De ex., *camino*, -ăre "a țesăla" și *cratio*, -ire "a boroni" oferă, evident, două ipostaze ale aceluiași radical: *car-* și *cr-*; aceeași variație sub raportul prezenței-absenței vocalei în radical o înregistrăm în perechile: *garrio*, -îre "a ciripi" și *graculus* "stancă", *coracino*, -ăre "a croncăni" și *crôcîto*, -ăre, "idem" *balbo*, -ăre "a mormăi" și *blatero*, -ăre "a pălăvrăgi", *calvus* "pleșcat" și *clavus* "țintă" (ultimele două avînd comun motivemul: "a bate, a apăsa, a roade", cf. *calco*, -ăre "a apăsa, a imprima"). *Clavus* și *calvus* mai pun în valoare alomorfa (în terminologia noastră aloetia) segmentului sufixal: -av/-v-.

Fenomenul semnalat poate fi urmărit și în v. gr. (*ταπαττω*, *ταπασσω* "a turbura" și *ἵτρεω* "a tremura", *τρέπω* "a fugi"), germ. (*Born* "izvor" și *Brunnen* "id."), fr. (*tarauder* "a plictisi, a pisălogi" și *tromper* "a înșela"), it. (*gorgo* "vîrtej" și *grugno* "rît", "bot", "mutră"), sp. (*torva* "vîrtej de ploaie" și *trozar* "a rupe" sau "a tăia în bucăți", *tartago* "zeflemea" și *truhan* "prișcher", "bufon", "escroc", "cerșetor"), lit. (*gargeti* "a gîlgîi" și *groti* "a croncăni") etc.

Am pus în lumină aceste date nu de dragul unei digresiuni savante, ci pentru a le chema în sprijinul fermei noastre convingeri că tentativa lui Grigore Nandriș de a refuza limbii române rolul de factor activ, creator într-un proces la care participă întreaga familie de limbi indo-europene e nedreaptă. Încercarea respectivă e exprimată de mai multe ori în textul recenziei: "...*baltă*, *daltă*, *gard*, *scovardă* ș.a. reprezintă o pătură veche de elemente slave intrate în limba română"⁵. "Faptul că în limba română cuvintele slave care conțin grupul *tort, tolt* au un reflex dublu (*drag, plaz: gard, baltă*) nu ne împiedică să admitem că ambele aceste reflexe sînt împrumutate dintr-o limbă slavă de sud"⁶. "Formele românești (*daltă, gard* etc.) derivă din stadiul *tarat*, care

dialectal s-a menținut și dincoace de epoca slavă comună"⁷. "Toate constatările din articolul lui E. Schwarz (e vorba de radicale plenofonice din vechi topoforme de pe teritoriul croat — *n. n.*) ne întăresc în convingerea că formele nemetatezate din limba română sînt vechi elemente slave"⁸.

E departe de noi gîndul de a pune la îndoială sentimentele patriotice ale înaintașilor noștri. Nu patriotismul lor, demn de urmat în aceste timpuri de degradare și umilire națională, ci adevărul științific, pe care, între altele fie spus, l-au servit cu probitate și dăruire profesională, se cere privit cu neîncredere. Am văzut ce adevăr susține prof. Nandriș. Pe ce raționamente e clădit?

A. Se admite, implicit, că structurarea plenisonică/nonplenisonică a vocabulelor afectează exclusiv arealul slav.

B. Se trage concluzia că orice similitudine cu limbile slave în sensul acesta ar fi o certă influență slavă.

După cum am constatat deja, pretinsul caracter endemic al fenomenului în discuție e iluzoriu (cu excepția anumitor corespondențe fonetice de la idiom la idiom slav sub raportul plenofoniei), iar coincidențele interlingvistice denotă doar posibilitatea unei influențe, nu și certitudinea ei.

Asupra necesității implicării unui cadru lingvistic mai larg în examinarea problemei românești legate de așa-zisa metateză a lichidelor slave a insistat, înaintea apariției lucrării pe care o analizăm, și Th. Capidan, în recenzia articolului lui Gr. Nandriș *Les diphtongues à liquides dans les éléments slaves du roumain* (Mélanges de l'École Roumaine en France, 1925, II-e partie)⁹: "...nu trebuie părăsită ideea unei legături cu ceea ce ne oferă limba albaneză, mai cu seamă că extensiunea geografică a cuvintelor de care ne ocupăm trece la nord dincolo de teritoriul iliric, iar raporturile de veche conviețuire între

români și strămoșii albanezilor au lăsat urme adânci în structura limbii noastre¹⁰.

Prof. Nandriș nu putea să nu cunoască marea răspîndire a radicalului *bal-(pal-)*, cu sensul de "loc apăsător: mare, baltă, rîu", în nordul, estul și sudul Europei (cf. *Mare Balticum*, rîul *Palten* în Alpii austrieci, palta "baltă" în lombardă, *panta* "id." în piemonteză, *pauto* "id." în neoprovensală etc.), totuși se consideră "îndreptățit" (ca și Hasdeu, Skok sau Treimer) să atașeze rom. *baltă* și alb. *baltë* etimonului slav, iar cît privește legătura lor cu corespondentele mediteraneene o lasă neexplicată, sub motiv că "nu este dovedită". Desigur, cînd perseverezi în ideea influenței, faptele incommode devin supărătoare, urmînd a fi minimalizate sau trecute sub tăcere.

Această veche controversă între adepții indigenatului și partizanii împrumutului, deși și unii și alții recunosc teoretic primatul factorului intern în geneza și evoluția limbilor, ne-a antrenat și pe noi, de cîțiva ani încoace, de partea cauzei *indigene* și *autohtone* (apropo, considerăm că între indigen și autohton e un raport logic de incluziune, nu de echivalență, sfera noțională a primului termen fiind mai amplă decît a celui de al doilea). Ca să fie mai clară argumentarea cu care venim în sprijinul cauzei, vom face o scurtă incursiune în istoria problemei.

În 1921 "Dacoromania" l oferea cititorilor un amplu și interesant studiu semnat de Sextil Pușcariu: **Din perspectiva dicționarului**¹¹. Autorul semnala pentru prima dată, se pare, un fenomen curios și inexplicabil. Să-i dăm cuvîntul: "Desigur că variantele onomatopeelor se pot produce și prin alte mijloace fonetice, precum ar fi substituîrea consonanțelor de același gen întreolaltă. Astfel în *bleașcă-fleașcă-pleașcă...* labiala de la începutul cuvîntului se schimbă, fără să putem

preciza de ce. Tot astfel nu pot fi întîmplătoare nici variantele ce se nasc prin schimbul între consonantele afone și fonice. Alături de tulpina *cîr-* avem tulpina înrudită *gîr-*, alături de *chiorăi* pe *ghiorăi*, alături de *foș-căi* pe *foj-găi*, alături de *hîrșii* (*hîrșcăi*, *hîrșii*) pe *hîrjii* etc. Care sînt condițiile ce determină alegerea acestor variante? Deocamdată nu putem răspunde"¹².

În 1985 redescopeream și noi, cu aceeași uimire și nedumerire, fenomenul substituției răsfoind **Glosarul regional Argeș** al lui D. Udrescu¹³. Poți să nu rămîi frapat și intrigat de variantele: *a cotîngi* "a schilodi" — *a potîngi* "id.", *coșcoavă* "dărăpănătură" — *teașcă* "id.", *a hălădui* "a locui" — *a pălădui* "id.", *a sporovăi* "a flecări" — *a dorovăi* "id.", *boldoașă* "boccea" — *toldoașă* "id.", *duduit* "repezit" — *tutuit* "id.", *cortoroșeală* "scotoceală" — *hordoroșeală* "id." etc.¹³, cînd strania variație ce sfidează legile fonetice cunoscute afectează nu numai "consoanele de același gen", cum credea Pușcariu, și se extinde dincolo de zona onomatopeelor propriu-zise? Sau să acceptîm trecerea lui *sihlă* (*silhă*) "desiș" la **tîhlă* (**tîlhă*) "id." ori a lui **tîhlă* (cf. *tîhlăriș* "id.") la *sihlă*, pe care o invocă A. Scriban¹⁴, dacă nu există o lege ce ar explica schimbarea lui *s* în *t* și, invers, a lui *t* în *s*?

Nu există, într-adevăr, cînd e vorba de elementele moștenite din latină sau împrumutate din diverse limbi, dar în cazul cuvîntelor indigene se manifestă alte legi, a căror acțiune depășește limitele unui anumit idiom. Întîmplarea relatată mai sus ne-a determinat să găsim soluția pe care o căuta Pușcariu și, ulterior, Graur¹⁵. Analiza unui imens material lingvistic din română și din alte limbi ne-a permis să descoperim două universalii lingvistice, corectate și precizate treptat pe parcursul anilor de noi:

1) legea oscilărilor fonematice nelimitate în cadrul aceleiași tip — vocoid—non-vocoid — de variație;

2) legea schimbării sinestezice a sensurilor.

Primenirea caleidoscopică a expresiei prin oscilarea segmentelor constitutive ale morfemelor radicale și afixale, corelată, grație naturii convertibile a simțurilor noastre, cu reluări, amplificări sau modificări în planul conținutului, explică, de fapt, eficiența funcțională și originile limbajului natural. Pornind de la aceste legi, putem stabili matricea etemică sau modelul genetic particular al unui anumit concept (de ex., ideea de "ridicare", "apăsare", "curgere", "asperitate" etc.), precum și (matricea etememică sau tiparul motivemic general al anumitei tranșe semnificative din planul expresiei (motivare cinetică, auditivă, tactilă etc.). Conform legilor respective vom opera și o separare riguroasă a creațiilor indigene de cuvintele împrumutate, aplicând criteriile: prezența—absența substituției și validarea—non validarea aloetică în cadrul limbii (sau al limbilor) examinate, validare condiționată de posibilitatea raportării fonosemantice la elemente de certă proveniență internă.

O asemenea operație ne permite să constatăm o dată mai mult (dar cu un grad mai mare de siguranță) că *baltă*, *daltă*, *gard*, *plaz* și *scovardă*, aduse de Gr. Nandriș în sprijinul părerii sale, satisfac exigențele reclamate de statutul indigen al cuvîntului în vocabular prin următoarele relații interne: *baltă* (motivem: "loc apăsător") — *bîldan* "lac mic"¹³, *gîldan*¹³ "id.", *gîltan* "heleșteu"¹⁶, *dîlboancă* "bulboană"¹⁶, *dulbină* "id."¹⁶ etc.; *daltă* (motivem: "scobitoare") — *dălțiță* "semn în urechea oilor"¹⁶, *daldoră* (*doldoră*, *dîrdoră*) "scuturătură, zor, grabă"¹⁷, *a dîlnîi* "a se legăna"¹³, *dulie* "urmă sau dungă apăsată pe ceva moale"¹³, *toldie* "bucată de lemn"¹⁷, *tuldoale* "id."¹⁷, *băldălele* "lemn scurt și gros de doborît fructe"¹⁶, *a tălăpi* "a lovi (cu aripile)"¹⁷ etc.; *gard* (motivem: "urmă, semn", "ridicătură") — *gardină* "creștătură, scobitură"¹⁷, *gard* "grădină"¹⁷, *gărină* "curătură"¹⁷, *a zgîrîia* etc.; *plaz*

(motivem: "tăietor, tăietură; băător") — *plug*, *pilug* "pisălog"¹⁷, *pălugă* "prăjină, drug"¹⁷ etc.; *scovardă* (motivem: "încovoietură, scobitură; pleoscăială, flecăreală") — *covrag* "uscătură"¹⁷, *covrig*, *covrit* "încîrligat"¹⁷, *covru* "gaură"; "depresiune"¹⁷, *scofilcit*, *cobilîță* "lemn încovoiat de dus găleți pe umeri"¹⁷, *cobilete* "gaură"¹⁷, *a scafa* "a scobi"¹⁷, *scofală* "mămăligă subțire", *scoverzi* "minciuni, palavre"¹⁷ etc.

NOTE:

¹ **Dacoromania**, buletinul "Muzeului limbei române" condus de Sextil Pușcariu, VI (1929—1930), Cluj, 1931, p. 350—357.

² Tot acolo, p. 351.

³ Tot acolo, p. 354.

⁴ Iakubinski L.P., *Îstoriia drevnerusskogo jazika*. Moskva, 1953, p. 125—126.

⁵ Gr. Nandriș, *lucr. cit.*, p. 350.

⁶ Tot acolo, p. 352.

⁷ Tot acolo, p. 353.

⁸ Tot acolo, p. 356.

⁹ **Dacoromania**, V (1927—1928), Cluj, 1929, p. 629—631.

¹⁰ Th. Capidan, *lucr. cit.*, p. 631.

¹¹ Pușcariu S., *Din perspectiva dicționarului // Dacoromania*, I (1920—1921), Cluj, 1921, p. 73—108.

¹² Tot acolo, p. 92.

¹³ Udrescu D., *Glosar regional Argeș*, București, 1967.

¹⁴ Scriban A., *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.

¹⁵ Graur Al., *Etimologii românești*, București, 1963, p. 18—23.

¹⁶ *Lexic regional*, II, București, 1967.

¹⁷ *Dicționarul limbii române*, A—C, D—De F—L (*Lojiniță*), București, 1913, ș.u., serie nouă (literele M, N, O, P, R, S — *Spongios*, Ș, T), București, 1965 ș.u.

¹⁸ *Lexic regional*, I, București, 1960.

Nicolae MĂTCAȘ,
Chișinău

**"E DULCE CUM
E MIEREA ȘI-MI
PLACE S-O ASCULT..."**

Cuvintele inspirate despre limba română, din titlu, au fost scrise de un poet neromân la 1622, deci cu 228 de ani înainte de nașterea Marelui poet național care avea să se entuziasmeze de frumusețile limbii materne: "Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere". Cine era străinul fascinat de vestigiile istoriei, de continuitatea elementului daco-român pe meleagurile Daciei felix, de viața cupănită și onestă a locuitorilor, de rezistența limbii de sorginte latină la toate intemperiiile ce s-au abătut asupra ei de-a lungul timpului, de noblețea cîntecelor și horelor noastre, de bogățiile naturale ale pămîntului românesc și de uralitatea neamului românesc? Este un neamț, umanist, istoric, dar înții de toate scriitor și traducător, "cel mai de seamă poet al veacului" al XVII-lea, "părintele poeziei germane moderne", cum a fost caracterizat ulterior¹, căruia îi spune Martin Opitz. La el se referă Mihail Kogălniceanu în **Introducere la Arhiva Românească** (1841): "Au trecut mai mult de două sute de ani de cînd Opitz, în versele sale, vechi de formă, dar nouă de idei, cînta numele românilor"².

La 24 de ani împliniți destinul îl aduce pe Martin Opitz, absolvent al Universității din Heidelberg și bun cunoscător de limbă latină și de istorie, în Transilvania, unde lucrează, din primăvara lui 1622, timp de numai un an de zile, ca profesor de estetică și

filozofie la Colegiul superior reformat din Alba Iulia. Nu este un simplu contemplator al noilor locuri, ci un pasionat cercetător. "Cu toate că și-a petrecut în inima Transilvaniei doar un an din cei treizeci și nouă pe care i-a parcurs, scrie prefațatorul operei sale capitale traduse în limba română, criticul Dumitru Micu, Opitz a găsit mijloacele pentru a se edifica solid asupra acestui ținut, pentru a strînge cunoștințe multe și temeinice despre trecutul lui, despre bogățiile pămîntului, despre datinile, felul de trai, firea băștinașilor. Mai mult ca sigur, Ardealul, și toate ținuturile românești, nu reprezentau pentru el nici înainte de venirea la Alba Iulia o "terra incognita". Erudiția lui includea, cu certitudine, și cunoașterea istoriei românilor și a evoluției diferențiate pe zone geografice a limbii latine. La fața locului a putut însă cunoaște pe viu umanitatea formată prin contopirea cuceritorilor romani cu populația dacă autohtonă"³. Cercetătorul german aduna material pentru o operă științifică, pe care avea s-o definitiveze pe parcursul a doisprezece ani, însă manuscrisul ei intitulat **Dacia Antiqua sive Comentarii Rerum Daclarum** s-a pierdut în 1636, odată cu dispariția autorului răpus de ciumă. Impresiile de la fața locului au exercitat o influență atît de puternică asupra imaginației sale poetice, încît de acur în toamna aceluiași an în care venis în Ardeal Martin Opitz termina de scris poemul **Zlatna sau liniștea firii**, apărut într-un volum de **Poeme germane (Teutsche Poemata)** la Strasburg în anul următor (1624).

Pentru prima oară poemul lui Opitz a fost tradus în românește în 1888 de tînărul George Coșbuc și publicat în ziarul "Tribuna" de la Sibiu. Cu părere de rău, el a rămas necunoscut publicului larg, ba chiar și specialiștilor.

În 1981 Mihai Gavril îl "răsădește" din nou în românește, dîndu-i și titlul

sugărat de filozofia lui Blaga: **Zlatna sau despre Cumpăna dorului**. La 1993 editura Uranus reproduce traducerea lui M. Gavril cu mici redactări, însă însoțită de ediția princeps-facsimile în limba germană (**Zlatna oder von der Ruhe des Gemüthes**), de succinte note și comentarii ale autorului german și de extinsele și substanțialele marginalii ale traducătorului (cartea a fost tipărită de firma editorial-poligrafică "Tipografia centrală" din Chișinău).

Cititorul român din Țară, mai ales cititorul român din Republica Moldova, are, astfel, fericita ocazie să ia cunoștință chiar în limba sa de una dintre cele mai reprezentative creații ale literaturii germane din epoca umanismului, dar și de "una din cele mai frumoase icoane... ale spiritului și sufletului românesc", cum a numit-o istoricul român de origine germană A. Armbruster⁴. Ca descendent al uneia dintre cele mai viabile și mai nobile vițe, ca purtător al uneia dintre cele mai nealterate ramuri ale latinității, adevăratul român (fie el ardelean, oltean, moldovean, bucovinean etc.) nu poate să nu fie pătruns de sentimente de legitimă mândrie la lectura poemului, dar și de sinceră recunoștință pentru căldura și dragostea pe care marele umanist german le-a manifestat față de poporul român și avuțiile sale materiale și spirituale, care nu au echivalent în lume. "Niciunde, menționează D. Micu, nici măcar în cuprinsul literaturii române, nu există un elogiu al vreunui colț de Românie mai vibrant decât cel cu care debutează poemul **Zlatna**"⁵.

Vom ilustra în continuare spusese numai prin câteva exemple edificatoare, invitând cititorul la lectură.

Poetul german înveșmîntează în imagini poetice plastice unele adevăruri științifice de o certă valoare pentru noi nu numai la vremea ceea.

Astfel, încă înainte de Miron Costin și Dimitrie Cantemir, Opitz relevă originea dacoromană a românilor în acest "atestat liric al latinității noastre" (D. Micu):

*"Cu mult timp înainte de-a fi colonizat,
Acest pămînt fericit de împărat visat
Romanii-l cunoscuseră, le-a fost făgăduit,
Ne spune capitala cu zidul năruit
Ce stă și azi, acolo, unde stătea odată
Cetatea lui Apolo surorii Sarmis dată!"*
(p. 27—28)

Comentînd în note versul al doilea, Opitz spune că Traian, după ce l-a învins pe Decebal, "a adunat oameni din toate provinciile romane și i-a trimis... să construiască și să are. Cu mult înainte, însă fără să-i poată învinge în lupte, Domitianus (81—96 e.n.), — pentru că generalii Oppius Sabinus și Cornelius Fuscus se solidarizaseră cu dacii —, își trimisese împotriva acestora valul nimicitoarelor sale legiuni. Astfel, acest înverșunat împărat a triumfat cu osebire asupra propriilor sale armate și nu asupra puternicului popor al Daciei" (p. 27).

Tot el consemnează în versuri victoria lui Traian asupra regelui dacilor:

*"Prin locurile-acestea Traian l-au biruit
Pe Decebal; iar pratul* din scriptele-n
păstrare
Ca-n limba voastră veche rămîne,
ca atare —
Numindu-l pînă astăzi Cîmpia
lui Traian..."*
(p. 29—30)

Aici orice piatră, orice vestigiu al trecutului e o mărturie despre strămoșii românilor:

*"Eu peste tot pe unde din drum
mai poposesc
Despre strămoșii voștri și pietrele-mi
vorbescl*

* Prat — cîmp cu iarbă și flori, finețe, pajiște.

Îmi sunt atât de scumpe aceste vechi
însemne
Încît mă plec la ele și le numesc eterne.”
(p. 37—38)

“Sub ele dorm bărbații de care azi aminte
Ne-aduc aceste stele de piatră și cuvinte”
(p. 45)

Poftele nepotolite ale străinilor
(printre care îi găsim nu numai pe huni,
ci și pe slavi) de pămînturile noastre
străbune, năvălirile lor sălbătice n-au
înfrînt “neamul nepieritoarei ginți”:

“Călcînd în goană Goții cu alții-n șir grăbit
Al Daciei și-al Romei pămînt de mulți
rîvnit,
Nu șterg al vostru nume cum nu v-au nici
învins
De v-ați păstrat lumina așa cum
e în scris...”

Din depărtate Asii venind pe cai gonaci,
Pe Greci să îi supună, pe Misii vechi,
pe Traci;
Cu biciul nici Atila cu oardele-i de schiți
Nu poate frînge neamul nepieritoarei
ginți!

Într-un pîrdalnic tropot năvala lor sporește
Iar slavii vă-nconjură ca marea într-un
clește...”
(p. 50—51)

Fină, subtilă observație se conține
în ultimul vers: noi, românii moldoveni,
nu putem scăpa nici azi din cleștele
acela...

Originea latină a limbii noastre,
pusă la îndoială de unii cu mult mai
tîrziu, era indiscutabilă pentru poetul
și savantul german:

“Valaha-și are nimbul mirabil din Latină”
(p. 52)

Aidoma întregii Europe, el rămîne
uimit în fața enigmei și miracolului
istoric: rezistența limbii române (în
terminologia timpului, Opitz îi numește
pe români valahi, iar limba noastră —
valahă) în fața presiunilor exercitate

de alte idiomuri, victoria ei,
menținerea caracterului ei latin mult
mai pronunțat decît latinitatea spaniolei
și a francezei:

“Și totuși limba voastră prin timp
a străbătut;
E dulce cum e mierea și-mi place
s-o ascult!

Prin ce miracol însă și cum a biruit
Aievea limba voastră pe drept rîmîn
uimit!

Din sacral grai al gîntei Italii
n-au păstrat —
Nici Spania — nici Galii din cît le-a
fost lăsat...”

Din datini, dar și din limbă, poporul
român și-a făcut un zid, o cetate de
rezistență, un crez, căruia i-a rămas
fidel peste veacuri:

“Chiar albele căsuțe cu șîță învelite
Și prag de piatră albă cu duh meșteșugite
Vorbesc de-acele datini străvechi ce nu
se schimbă
Cum nici credința voastră în moștenita
limbă!”
(p. 53)

Nădejdea noastră, arma noastră,
scutul nostru pașnic ce se cheamă
limba română nu ni le va răpi vreodată
nici cel mai crîncen dușman.

“Cu nici o armă însă dușmanul
n-o să poată
Să vă răpească limba, nădejdea voastră
toată”
(p. 82),

afirmă poetul și întreaga noastră istorie
milenară, inclusiv cei trei sute de ani
de robie turcească și cei circa două
sute de sclavie moschicească, ca să
nu mai vorbim de mileniul de oprimare
a transilvănenilor.

Poetul remarcă firea cutezătoare
a românilor (“firea voastră de temerari
în toate”, p. 55), dîrzenia cu care își
apăra pămîntul străbun (“Pe voi natura

însăși, prea buna voastră mamă, / V-a învățat de dușman să nu vă fie teamă", p. 70), caracterul pașnic al oamenilor de la țară, ("Și v-a-nzestrat cu firea dibacelor porniri / Spre câte-s ale păcii vechi îndeletniciri...", p. 70), firăa lor cumpănită ("Valahu-și duce traiul la toate cumpănit", p. 78), blîndă ("e blînd și stă departe de drumul spre cetate / Și nu se dă în fapte ce sunt necugetate", p. 79), modestă, neahtiată de avuții fără seamăn cu prețul vînzării propriului suflet ("Nu-și pune-n joc viața, nici sufletul dobîndă / Să poată vreo avere mai mare să cuprindă", p. 79), de cîștigul ușor, fără muncă, de marile plăceri la care se dedau cei din palate ("Valahul ce trăiește în munții lui departe / Nu știe de-a cetății pierzaniei și păcate, / Și viața el și-o împle cu-a cîmpului plăceri"; "El raiul din cetate nu l-a rîvnit nicicînd", p. 103; "El neclintit rămîne cu munții lui acasă", p. 105; "Făgăduieli cu carul vreun graf ori conte-i face. / Valahul nu-l mai crede, lui munca-n cîmp îi place. / Nu jinduie la ranguri, la ce o fi s-apuce", p. 107; "Își scoate cu sudoare îndestulat belșugul / Din brazda bine trasă peste pămînt cu plugul", p. 78); în simfonia muncii românul își află cea mai mare satisfacție ("Valahul, om de cinste, iubește brazda care / i-aduce rodul dulce și-aleasă desfătare", p. 108). Tot ceea ce îl înconjoară, tot ceea ce e făptuit de mîna, cugetul și simțul românului, este o feerie, o părticică de rai pe pămînt.

*"Livezile de-a dreptul sunt rupte-aici
din rai"
(p. 120);*

*"O, cîntecele voastre cît de frumoase sînt!
Întîrziu cu plăcere din drum să le ascult;
Sunt nobile și limpezi, chiar muza
Terpsichore
V-a înzestrat cu viersul înlegănaței Hore,*

* Afluent al Mureșului.

** Ic — pană de despicat lemn.

*Căreia însuși Febos îi dase armonia,
Împlînd a voastră doină de dor
cu veșnicia!"
(p. 86);*

*"Eu vă îndemn cu sfînta ambroziei
licoare
Pe care-o bea valahul în ceas
de sărbătoare..."
(p. 121);*

*"Bucatele alese sunt binecuvîntate"
(p. 119);*

*"Un vin de crez și vrere mai bun
n-am întîlnit"
(p. 64);*

*"Un rai întreg e cîmpul spre care îmbătat
Și-n murmure Ampoiul" coboară
luminat"
(p. 61);*

*"Păstrîndu-vă și portul și minunatul joc,
Din vechea rădăcină pornite dintr-un loc
Precum vestita horă ce-n lume seamăn
n-are"
(p. 56)*

Plaiul mioritic ar fi fost binecuvîntat de însuși zeii ("Cu soarele și luna, Saturn pe-al vostru plai / V-a rupt și dat lumina și aurul din rai", p. 71), însă frumusețile lui au fost făurite și prin munca tenace de filigran a trăitorilor lui ("Ehe, aici metalul și artele erau / Cînd alții-n lume lemnul cu icu** l despicau", p. 69);

*"Chiar numele-i de Zlatna în limba
sorbă spus
Numește lucruri scumpe și sună
drept răspuns
Îndemînării voastre de aurari vestiți
Precum și-n alte arte de nimeni biruiți"
(p. 26)*

*"Eu aș alege-Ampoiul cu apele de aur
Și-argintul din nisipul pe care orice faur
Cu dragoste-l culege, cum ar culege
grîu..."
(p. 67)*

Toate bogățiile — și cele materiale, și cele spirituale, și cele create de natură, și cele făurite de mîna și inteligența umană, toate frumusețile — și cele fizice, dar și cele de caracter, virtuțile — sunt lăsate ca moștenire din străbuni, de aceea românii, urmașii legendarilor daci și bravilor romani, sunt datori să le păzească precum lumina ochilor și să le sporească, pentru a le transmite generațiilor ce vin:

*"Străbunii vă lăsară să duceți mai departe
Din tată-n fiu șiragul acelor nestemate
Virtuți pe care-aicea oriunde-ai poposi
Cum un metal de altul le poți deosebi"*
(p. 83).

Românul e la dînsul acasă: în munții săi, în văile sale, cu apele sale, cu pădurile sale, cu pășunile sale, cu lămurile sale, cu aurul său, cu salinele sale, cu horele și cîntecele sale, cu datinile sale, cu istoria sa, cu limba sa, cu mormintele strămoșilor săi. De aici, convingerea marelui prieten al românilor care este Martin Opitz, convingere care ne dă și nouă astăzi, la aproape 360 de ani de la intrarea sa în nemurire, tărie și elan, dar și încredere că vom rezista și în mileniul trei, precum am rezistat pe parcursul celor două milenii, tuturor furtunilor și seismelor și vom intra, cu istoria noastră legendară, în veșnicii. Pentru că zice poetul:

*"Sunteți precum un codru, pe rădăcini
adînci,
Care cuprind toți munții de necuprins
și stînci
Și-oricît ar da de aspru, prelung
și cu durere,
Furtuni ca să vă smulgă,
nu au așa putere...
Dorința-vă de viață nu poate să se stingă
Cum pasărea cînd zboară de soare
să se-atingă"*
(p. 88—89)

Așa să dea Domnul să fie de-a pururi!

Vom purta cu recunoștință prin timp această vibrantă încîntare a unui prieten german în fața frumuseților geniului și sufletului românesc, acest înalțător imn de bucurie dedicat nu numai unei localități concrete cu nume de mit, Zlatna ("O, Lisabon, iubite, pe unde-am fost umblat / Ținut ca Zlatna voastră să văd nu mi-a fost dat!", p. 25), ci întreg spațiului mioritic populat de români.

NOTE:

¹ Mihai Izbășescu, *Istoria literaturii germane*, B., Ed. șt., 1968, p. 131.

² Citat după: Dumitru Micu, **Preliminarii**, în cartea: Martin Opitz, **Zlatna sau despre Cumpăna dorului**. Poem răsădit în românește de Mihai Gavril, editura Uranus, 1993, p. 7. În continuare vom indica numai paginile din acest poem.

³ Dumitru Micu, Vasile Netea, **Argumentum** (Prefață la traducerea menționată a poemului lui Opitz), p. 6.

⁴ Citat după: Vasile Netea, **Argumentum** (Prefață la traducerea menționată a poemului lui Opitz), p. 6.

⁵ Dumitru Micu, **op. cit.**, p. 7. În ceea ce privește denumirea *Zlatna*, Opitz consemnează că ar părea o creație locală: *zlato, aur*. Tot el îl citează pe Iohannes Zamosiu's, care ne trimite la cuvîntul *Salatna, Salatina* ("Așa-numita Salatina: contribuția prin care se scot salariile militarilor din subordine și din împrejurimi"), precum și la o inscripție greacă descoperită de curînd: PRAEFECTO SLOTNAE. A se vedea nota de la p. 25 din traducere.

Anca SIMIREANU
Iași

FLEXIUNEA NUMELOR PROPRII ROMÂNEȘTI

CONSIDERAȚII

Schimbările produse în declinarea numelor comune (constatare desprinsă din bibliografia recentă de specialitate) sînt datorate numelor proprii. Aceste modificări au avut loc pe fondul unui fenomen general din evoluția limbii române, și anume, **tendința general romanică de reducere a flexiunii**, de dezvoltare a analitismului, de folosire a cuvintelor auxiliare în locul desinențelor nominale. Cum a arătat Al. Graur, "numele de persoane au manifestat, înaintea numelor comune și mai mult decît ele, tendința de a suprima flexiunea nominală; se folosesc metode analitice în locul celor sintetice, se reduce diferența între formele cazuale, prin suprimarea alternanțelor vocalice și consonantice"¹.

Mai conservatoare decît limbile romanice apusenē, româna a păstrat flexiunea nominală sintetică, dar, treptat, a evoluat spre cea analitică.

În **Gramatica Academiei**, precum și în studiile unor autori ca Al. Graur², Domnița Ichim-Tomescu³ și Ion Roșianu⁴, s-a demonstrat că numele proprii reacționează în mod specific la anumite categorii gramaticale. Acest comportament gramatical specific a fost, nu de puține ori, pus pe seama faptului că numele proprii pot fi interpretate ca elipse: elipsa numelui clasei din care s-a

detașat și a verbului exprimînd actul denumirii: *Ioana* = *studentă* / *soră* / *prietenă* etc. *care se numește Ioana*. De altfel, uneori, numele propriu însoțește numele comun prin care se denumește clasa de obiecte: *vecinul Ion*, *planeta Jupiter* etc.⁵

Natura opoziției *comun—propriu* este semantico-gramaticală. Substantivele comune numesc obiecte de același fel, denotînd specia care le grupează. Astfel, *casă*, *drum*, *fată*, *găină*, *iepure*, *lan*, *pasăre*, *roată* etc. sînt substantive comune care introduc obiectele în clasă, denotînd și clasa care le grupează, dar și pe fiecare element component în parte, în funcție de necesitățile comunicării; morfologic, numele comune cunosc, în general, opoziția de număr.

Substantivele proprii numesc numai anumite ființe, lucruri, fenomene, considerate, izolat, detașate de clasa din care fac parte: așa sînt numele de persoană (antroponimele): *Popescu*, *Simireanu*, *Cojocaru* etc.; numele de animale (zoonimele): *Azorel*, *Lăbuș*, *Rexi* etc.; numele de localități (toponimele): *Iași*, *București*, *Zimnicea* etc.; numele de rîuri (hidronimele): *Dunăre*, *Bahlui*, *Crîș* etc. Numele proprii sînt izolate, detașînd obiectul de referință ca u n unicat față de celelalte din aceeași clasă: ele sînt denumiri secundare, individualizînd obiecte considerate unice și, deci, nu cunosc, în plan semantic, opoziția de număr.

Sînt substantive proprii numele de persoană, de animale individualizate, denumirile geografice și administrativ-teritoriale, numele de străzi, de întreprinderi sau instituții, de evenimente istorice deosebite, de lucrări literare, științifice sau de documente istorice, numele de corpuri cerești etc.

Persoanele poartă, de obicei, două sau trei nume, aspect important de reținut, întrucît asemenea îmbinări nu se analizează ca sintagme libere în care componentele se află în relație

de echivalență apozitivă: *Mihai Eminescu, Nicolae Bălcescu, Ion Luca Caragiale*, ultimul, la rîndul lui, compus⁶. De fapt, *numele* este ceea ce se numește *numele de familie* transmis de la părinți la copii, iar numele dat unor anumite persoane din familie este *prenumele*⁷. Acesta din urmă este mai concret decît numele. Numele este un adaos ulterior prenumelui și ar trebui să stea înaintea acestuia. Poziția respectivă el o ocupă în actele oficiale de identitate, în tabele nominale și în fișiere bibliografice etc.

Denumirile teritorial-administrative (*Statele Unite ale Americii, Comunitatea Statelor Independente, Strada Pojărnicea*) se tratează, în analiza sintactică, la fel ca îmbinările fixe (nume compuse).

Numele de corpuri cerești (astronimele) ca *Jupiter, Sirius, Casiopeea* sînt, de obicei, nume de persoană mitologice, de zeiță grecești și romane.

Unele nume comune sînt calificative care provin din nume proprii general cunoscute prin transferul semantic pe care specialiștii l-au numit **antonomază**: un *cațavernic* (dema-gog), un *harpagon* (zgîrcit), un *hercule* (puternic), un *adonis* (frumos), un *iuda* (trădător). Altele, care arată concepția, metoda de lucru a unei personalități, o orientare literară sau curent artistic etc., provin din nume proprii, fiind motivate prin sufixare: *darwinism, eminescianism, gongorism, sadism*.

În multe nume de persoane sau de locuri este evidentă proveniența lor din numele comune corespunzătoare: *Luca Arbore, Petru Cercel, Vasile Lupu, Bușteni, Mestecăniș, Omul ș.a.*

Așadar, din relația substantiv comun—substantiv propriu se poate reține faptul că "numele propriu posedă numai facultatea de a desemna ceva, singularizînd totodată, pe cînd numele comun are dubla facultate de a însemna și de a desemna ceva. Cu alte cuvinte, numele propriu este lipsit de conținut semantic, avînd numai sferă de întrebuintare, și aceasta

redușă la minimum (virtual, cu un prenume poate fi numită numai o singură persoană), în timp ce numele comun posedă o semnificație, un conținut semantic, și are o sferă largă de întrebuintare, deoarece el exprimă noțiuni formate prin abstragerea notelor comune de la mai multe obiecte de același fel"⁸.

Privită din acest unghi, distincția remarcată de Sabina Teiuș este pe deplin convingătoare, întrucît ea accentuează *rolul de identificare* al numelui propriu, care se ajută în exercitarea acestei funcții numai de complexul său sonor distinct, fără referire la vreun sens pe care l-ar fi posedat de la început acest complex sau pe care l-ar fi cîștigat prin asociație cu obiectul sau cu obiectele identificate de el.

Flexiunea substantivelor proprii este un capitol rar discutat în lucrările de specialitate românești. Studiile detaliate în privința marcării categoriilor gramaticale la substantivele proprii au analizat numai pornind de la un inventar limitat din care s-au excerptat eșantioane. Acestea din urmă au înlesnit formularea unor concluzii, dar care rămîneau valabile atîta timp cît priveau eșantionul de referință. Varietatea și multitudinea substantivelor proprii, provenite din limbi diferite, peste care se adaugă bogăția denominațiilor limbii române au împiedicat alcătuirea unor studii exhaustive — datorită și imposibilității reducerii la "un numitor comun" a substantivelor proprii.

Dificultatea foarte greu de eliminat provine din faptul că *terminațiile* numelor proprii nu pot fi clasificate după funcționabilitatea lor. Recunoaștem că termenul *terminație* este mai mult decît ambiguu pentru că s-a demonstrat că aceasta, considerată un ultim element sonor, are multiple valențe în multiple situații.

1. Terminația vocalică

a) a

Vocala *a* ar putea fi într-un antroponim ca *Elena* o **desinență moțională**; provenind din limba greacă și ajungând în limba română prin intermediere, antroponimul cunoștea atât femininul (*Helene*), cât și masculinul (*Helenos*).

În prenumele de tipul *Alina* (ce are etimon bulgăresc), *a* poate fi considerat tot **desinență moțională**, *Alina* fiind construcție pe teren românesc din verbul *a alina*; dacă se operează cu opoziția articulat—nearticulat (*Alina*—*Alină*), *a* are toate atribuțiile **articolului hotărît enclitic**.

În antroponimele masculine de tipul *Mircea*, *a* este parte componentă a unui sufix (*Mircea* < lb. slavă, unde *mir* însemna "pace", iar *cea* era un sufix diminutiv).

Și în toponime *a* poate avea valori deosebite. De pildă, *a* din *Bahna* (formație românească avînd la bază un etimon ucrainean) este articol hotărît enclitic feminin pentru individualizare.

În schimb, *Dolhasca* folosește pe *a* terminal ca sufix toponimic.

În toponimele de tipul *Cladova* (*Sadova*, *Bîmova*), *-a* este parte componentă a sufixului slav *-ova*.

b) -ă

Vocala *-ă* terminală poate fi desinență la numele de familie (ex. *Geană*).

În antroponimul *Costică*, *-ă* este element component al sufixului pentru prenume hipocoristice (*Costică* este derivat pe teren românesc din cuvîntul de bază *Coste(a)*).

c) e

În prenumele masculin *Gheorghe* (gr. "agricultor"), *e* este element component al radicalului.

Numele de tipul *Mihalache* sînt formații cu sufixul grecesc *-ache*. Așadar, *-e* terminal este un element component al sufixului.

În toponimele de tipul *Fîntînele*

(*Pietroasele*), *-e* este parte componentă a articolului hotărît enclitic.

d) *i* (semivocalic sau asilatic postconsonantic)

Antroponimul *Neculai*, de pildă, are ca element terminal al radicalului vocala *-i*.

În toate toponimele de tipul *București* (al căror sens apelează la originea personală), *-i* este element component al sufixului de plural *-ești* (singular *-escu*).

Situația lui *-i* din *Afumați*, *Bălțați* etc. se poate clasifica apelînd la opoziția singular—plural. În toponimele de acest tip el este desinență pentru marcarea categoriei gramaticale a numărului (la plural).

e) u

În numele de tipul *Vasiliu* (*Gheorghiu*, *Dimitriu* etc.) *-u* reprezintă în etimonul din limba greacă, de unde provin acestea, o desinență de genitiv (*-ou*) care aducea sensul apartenenței, al originii personale. *-U* final poate fi în română un element invariabil al radicalului. Opoziția singular—plural (*Vasiliu*—*Vasilii*) ar putea justifica opinia potrivit căreia *-u* este desinență de singular.

În *Argintaru*, terminația *-u* capătă valența unui element component al sufixului *-aru* (< lat. *-arius*), care, atașat unui apelativ, desemna profesiunea exercitată în trecut de cei care aveau numele respectiv. Dar opoziția singular—plural dezvăluie din nou faptul că acesta poate fi și desinență.

2. Terminația consonantică

Consoana terminală a antroponimului *Carmen* este parte componentă a radicalului (identice cu etimonul latin din care provine).

În prenumele de circulație tirzie de tipul *Claudette*, *Odette* (pronunțat *Clodet*, *Odet*), consoana finală aparține sufixului francez *-ette*, întrebuițat pentru diminutivare.

Exemplul lui *-l* din *Ștefănel*,

Sorinel aduce în discuție un alt sufix diminutival (românesc) al cărui element component este.

Toponimele au terminații vocalice în exemplele *Budăiul*, *Arhanghelul*. Formele anterioare sînt însă reperabile numai în limba literară, la care *-l* final este cu siguranță articol hotărît (*-u* final însă preia valoarea gramaticală a articolului hotărît enclitic).

Exemplele, se poate bănuî, sînt nenumărabile. Terminațiile, fie că sînt vocalice, fie că sînt consonantice, au o variată funcționabilitate. Din această pricină s-au inventat noțiuni noi, convenționale, pentru a le denumi: *morfem mixt* (de pildă, situația terminației *-a*, care are multiple valențe morfematice), sufix flexionar (cazul vocalei *-u*, care preia, la toponime și antroponime, valoarea gramaticală a articolului hotărît enclitic *-l*, eludat printr-un proces normal de evoluție a limbii)⁹.

Pentru delimitarea segmentelor morfematice s-a recurs la opoziția articulat—nearticulat, opoziție care este operabilă aproape în totalitate la substantivele comune. Fac excepție cîteva substantive comune, ori intrate recent în limba română (*cola*, *nirvana* etc.), ori altele mai vechi de tipul *rama*, al căror final a fost numit, convențional, cum s-a spus, morfem mixt.

La numele proprii, opoziția articulat—nearticulat este inoperabilă (*Odette*, *Carmen*, *Tomă*, *Mircea*, *Bahna*, *Dolhasca* etc.). Însă denumirea de *morfem mixt*, cu tot echivocul pe care n-ar trebui să-l poarte o noțiune gramaticală, își are justificarea în faptul că există o neconcordanță între funcțiile inițiale ale segmentelor terminale și funcțiile lor actuale în flexiune.

De exemplu, la antroponimul *Ferariu*, *-u* reprezenta în latinește (de unde provine acesta) o parte componentă a unui sufix lexical care, atașat la cuvîntul de bază, numea persoana

care se îndeletnicea cu meseria al cărei obiect îl preciza substantivul comun (lat. *ferrum*). Acest *-u* final, în limba română, poate fi considerat parte componentă a radicalului invariabil. Însă, atunci cînd se recurge cu artifiiciul opoziției singular—plural (*Ferariu*—*Ferarii*), *-u* final poate fi considerat *desinență de singular* care marchează, întocmai ca *-i*, categoria gramaticală a numărului.

Pentru că româna a păstrat flexiunea nominală sintetică, care a evoluat treptat spre cea analitică, "trebuie să se țină seama, afirmă Al. Graur, cînd se analizează apariția flexiunii cu ajutorul articolului prepus la numele de persoane masculine (*lui Dinu*, în locul formei mai vechi *Dinului*) și mai ales la numele feminine (de tipul *lui Maria*)"¹⁰.

Vorbînd despre caracterul sintagmatic al declinării românești, Tamara Repins arată că "procedeul bazat pe exprimarea cazului gramatical prin forma fiecărui cuvînt a cedat locul unui principiu sintagmatic a cărui trăsătură caracteristică este *concentrarea* (s. n.) informației cazuale într-un singur element gramatical, reprezentat în Estul Romaniei (deci și în română — *n. n.*) prin forma corespunzătoare a articolului"¹¹.

Gramatica Academiei ilustrează declinarea numelor proprii de persoană (*Gheorghe*, *Ion*, *Alexandru*, *Radu*, *Popescu*, *Albu*, *Ana*, *Ioana*, *Maria*, *Toma*, *Badea*, *Oprea*)¹². Acceptînd părerea că "în flexiunea cu articol hotărît numele propriu are o poziție specifică, determinată de funcția exclusiv casuală a articolului și de relațiile specifice dintre numele propriu și articol"¹³, se observă că deosebirile între cazuri nu sînt marcate decît de sintagma *articol hotărît + nume propriu*.

Alături de vocativele *Ioane*, *Radule*, *Popescule*, *Ano*, *Ană*, *Ioano*, *Badeo*, *Opreo* sînt menționate și vocativele identice cu nominativele

(*Ana! Ioana!* etc.). De fapt, în vorbirea actuală se folosește din ce în ce mai mult vocativul egal cu nominativul¹⁴.

Formele de genitiv-dativ (*al*) *Anei*, (*al*) *Ioanei*, (*al*) *Badei*, (*al*) *Oprei* sînt frecvent concurate de formele cu articolul hotărît prepus (*al*) *lui Ana*, (*al*) *lui Ioana* etc.

Prin urmare, aceste antroponime se reduc la o singură formă, nominativul; în ceea ce privește formele (*al*) *lui Maria*, (*al*) *lui Ioana*, ele se explică prin influența substantivelor proprii de origine străină (*lui Odette*, *lui Carmen*, *lui Margot* etc.¹⁵).

Genitiv-dativul antroponimelor românești cu articol hotărît proclitic este deci o anomalie necesar de evitat. Al. Graur, însă, contrazice această afirmație cu argumente proprii lingvisticii diacronice. "Nici măcar nu este exact că formulele cu articol prepus se datorează exclusiv numelor împrumutate recent. În primul rînd, nu este vorba numai de nume de persoane (...). În al doilea rînd, nu este exact că a trebuit să așteptăm numele recent introduse ca să putem forma genitivul feminin cu articolul prepus: în copilăria mea am spus și am auzit curent spunîndu-se în jurul meu *lu mama*, *lu Maria* etc. și aceasta la țară, unde nu pătrunsese nici un nume de tipul *Calipso* sau *Nați*. Cînd ni se atrăgea atenția că *lui* este masculin, răspundeam că n-am zis *lui*, ci *lu*, ceea ce, bineînțeles, nu este o apărare, căci spuneam *lu* și pentru masculin. S-ar putea ca punctul de plecare pentru noua formație să-l fi constituit masculinele de declinarea întîii. Am văzut că la un nume cum e *Coco* nu se poate cunoaște dacă e masculin sau feminin și formația masculină se poate strecura la feminin. Dar sînt și nume mai vechi și mai răspîndite, cum sînt *Toma* și *Oprea*, la care genitivul vechi este sintetic: *Tomei*, *Oprei*, ca la feminine. Fiind însă știut că sînt nume de bărbați, li s-a format și genitivul de tip masculin *lui Toma*, *lui Oprea*"¹⁶.

În limba literară, trăsături care unesc substantive proprii feminine cu formă articulată enclitic de diverse categorii semantice — nume de persoană, nume de animale, nume de locuri, nume de corpuri cerești — sînt preferința genitivului-dativ (articulat) în *-ei* (sau *-ăi*) și tendința de evitare a alternanțelor fonetice în flexiune. Grupul sonor terminal *-ei* a fost numit, tot convențional, *morfem complex*¹⁷, întrucît în structura lui intră desinența *-e* și articolul hotărît enclitic *-i*.

De reținut că au genitiv-dativul în *-ei* toate numele de persoane, de animale și numele savante de corpuri cerești, cu excepția celor cu nominativ-acuzativul în *-ca*, *-ga* (deci: *Anei*, *Bălțatei*, *Casiopeei*) și majoritatea celor de locuri (*Bahnei*, *Bistriței*, *Craiovei*). Fonetisme menținute la genitiv-dativ:

ea (rar): *Leana—Lenei*;

oa: *Ioana—Ioanei*, *Timișoara—Timișoarei*;

a: *Roxana—Roxanei*, *Joiana—Joianei*;

k(c): *Florica—Floricăi*, *Cacica—Cacicăi*;

g: *Olga—Olgăi*, *Peceneaga—Pecenegiei*, *Vega—Vegăi*;

t: *Marta—Martei*, *Iocasta—Iocastei*;

d: *Sanda—Sandei*, *Andromeda—Andromedei* etc.

Unele nume proprii au variante regionale în *-ii* și cu alternanțe fonetice (*Anii*, *Brăilii*, *Lilienii*); numele în *c*, *g* au variante în *-chii*, *-ghii*, deci cu desinența *-i* și alternanțele *k-k'*, *g-g'* (*Florichii*, *Olgghii*)¹⁸.

Morfemul complex *-ei* (*-ăi*) nu-și justifică funcționabilitatea la toate numele proprii; nici măcar la majoritatea lor.

De exemplu, la toponimul feminin *Baia Sprie*, genitiv-dativul este *Baia-Spriei*. Radicalul acestuia este invariabil, așa încît marcarea genitiv-dativului se face simplu prin articolul hotărît enclitic *-i*. Dacă operăm cu analogia între un substantiv

comun de același tip și toponimul în discuție, se observă că, așa cum la apelativul *împărăție*—*împărății*, **-e** de la nominativ este desinență pentru marcarea genului (feminin), nu e aberant să credem că radicalul toponimului este *Baia Spri*-, căreia i se aglutinează morfemul complex **-ei**, format din desinența de feminin și articolul hotărît enclitic.

Ceea ce ne împiedică în formularea de concluzii este, din nou, realitatea că situația toponimelor anterioare, dacă nu este singulară, este cel mult caracteristică unui număr restrîns de substantive proprii.

La un toponim de tipul *Bahna*, morfemul mixt **-a** este detașabil de radicalul *Bahn*- prin opoziție. Analogia cu substantivul comun *bahna* (de la care s-a format toponimul) dezvăluie faptul că, dacă la *bahna* / *bahnei*, cu radicalul *bahn*-, **-e** este cu siguranță desinență și **-i**, la fel de sigur, este articol hotărît enclitic, la toponimul *Bahnei* această fragmentare a structurii morfematice este imposibilă. Apelativul permite verificarea opoziției articulat—nearticulat: (*această*) *bahnă* / *acestei bahne*; în *Bahna* / *Bahnei*, neexistînd distincția articulat—nearticulat, nici **-a** nu este articol, nici **-ei** nu reprezintă un morfem complex scindabil în desinență și articol ¹⁹.

Concluzia ar fi că numele de locuri au forme speciale de genitiv-dativ și nu recurg niciodată la articolul hotărît proclitic *lui* (spre deosebire de unele antroponime omonime), ceea ce înseamnă că ele se declină ca substantivele comune.

Antroponimele și zoonimele au adesea terminații care la apelative sînt mai rare: de exemplu, masculinul în **-ă**, **-a** (**-ea**) neaccentuat, femininul în consoană și **-i** vocalic. E de remarcat frecvența numelor proprii de genul comun: *Gabi*, *Michi* (masculin și feminin).

Afît substantivele masculine, cît și cele feminine din clasele semantice menționate pot avea forme speciale de vocativ: masculinele în **-e** (*Alexandre!* *Ioane!*), în **-ule** (*Radule!*, *Stancule!*) sau în **-o** (*Tomo!*, *Opreo!* — forme învechite și populare); femininele în **-o** (*Ano!*, *Sando!* — forme regionale) sau în **-ă** și **-e** (*Ană!*, *Marie!* — forme populare și familiare), dar tendința actuală este de a se folosi la vocativ forme egale cu nominativul și cu acuzativul, chiar atunci cînd există forme speciale (*Alexandru!*, *Radu!*, *Oprea!*). Puțini vorbitori respectă distincția corectă dintre nominativ-acuzativul *Petru* și vocativul *Petre!*, forma normală de vocativ fiind folosită și la nominativ-acuzativ, ca alt nume sau variantă a lui *Petru* (iar de la *Petre* s-a ajuns, popular, și la *Petrea*, cu vocativul *Petreo!*).

La acuzativul cu funcție de complement direct este obligatorie prepoziția *pe*.

Genul este o categorie gramaticală marcată, în principal, în flexiunea sintetică, prin desinență (*student* / *studentă*; *Alexandru*—*Alexandra*). La substantivele care cunosc opoziția de gen cu intervenția sufixului moțional (de exemplu: *lup*—*lupoaică* / *Vasile*—*Vasilica*), se poate spune că și sufixul moțional, căruia i se încorporează desinența și articolul hotărît enclitic, ar putea să reprezinte un morfem complex de marcarea a genului la numele propriu. Morfemul complex însă se aglutinează unor radicali diferiți (*Vasil(ica)*, *Ion(ica)*, *Sănd(ica)* etc.).

În privința marcării categoriei gramaticale a numărului, desinența este redundantă funcției cu care este investit numele propriu: acela de individualizare. În mod normal, substantivului propriu îi este caracteristic numărul singular,

denumind individul. La substantivele proprii nu există opoziția singular—plural. Cu ea se operează numai prin identificarea unor anumite segmente morfematice.

NOTE:

¹ Al. Graur, **Nume de persoană**, 1965, p. 137.

² Vezi în special **Nume de persoană** (1965), **Nume de locuri** (1967) și **Tendențele actuale ale limbii române** (1968).

³ După articolul **Cercetarea gramaticală a numelor proprii** (LR, XXII, 1973, nr. 5, p. 467—477), Domnița Ichim-Tomescu a publicat o serie de articole în care dezbate diferite probleme metodologice și de analiză concretă a numelor de persoană românești (vezi LR, XXIV, 1975, nr. 3; XXVIII, 1978, nr. 3 și SCL, XXVII, 1976, nr. 5; XXVIII, 1977, nr. 6; XXXI, 1980, nr. 1 și 4).

⁴ **Din gramatica numelor proprii**, în SO, III, p. 317—329.

⁵ Vezi Dumitru Irimia, **Structura gramaticală a limbii române**, 1987, p. 37.

⁶ E necesar să fie invocate câteva lucrări mari de antroponimie și toponimie românească. E vorba, în primul rând, de prețiosul studiu cu caracter monografic al lui Șt. Pașca, **Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului**, București, 1936. Cu toate că aduce în discuție un material dintr-o singură regiune, această lucrare este prima care pune în lumină trăsăturile generale ale sistemului antroponimic românesc. Având un alt specific, **Dicționarul onomastic** al lui N. A. Constantinescu, apărut în 1963, cuprinde un material valoros, mai ales pentru studiul istoric al antroponimiei românești. În introducere sint formulate unele idei generale cu privire la istoria sistemului antroponimic românesc. O altă lucrare este aceea a lui Al. Graur, pomenită deja, **Nume de persoană**, în care găsim o serie de probleme legate de sistemul antroponimic în general,

ilustrate cu exemple concrete din diferite limbi. Cu tot caracterul său teoretic, lucrarea, fiind destinată publicului larg, nu cuprinde în sfera preocupărilor sale probleme teoretice specifice onomasticii ca ramură a lingvisticii. O lucrare de toponimie, deosebit de prețioasă, apărută în 1963, este cea a lui Iorgu Iordan, **Toponimia românească**.

⁷ Astfel, prenumele, ca denominativ, capătă o importantă valoare distinctivă, individualizantă.

⁸ Sabina Teiuș, **Referitor la sfera și locul onomasticii în lingvistică**, // SMO, Editura Academiei, 1969, p. 7—12.

⁹ Cf. Corneliu Dimitriu, **Flexiunea substantivelor proprii**, // "Revista de lingvistică și știință literară" (I), 1991, nr. 6, p. 62.

¹⁰ Al. Graur, **Gramatica azi**, 1975, p. 15.

¹¹ Tamara Repins, **Caracterul sintagmatic al declinării românești**, // SCL, XII, 1971, nr. 5, p. 469.

¹² **Gramatica Academiei**, I, p. 89—90.

¹³ Domnița Ichim-Tomescu, **Cercetarea gramaticală a numelor proprii**, // LR, XXII, 1973, nr. 5, p. 473.

¹⁴ Vezi Laura Vasiliu, **Observații asupra vocativului în limba română**, // LR, XIV (1965, nr. 1, p. 159—162); Al. Graur, **Nume de persoană**, p. 137—139; idem, **Tendențele actuale ale limbii române**, 1968, p. 161—165.

¹⁵ Vezi Mircea Zdrenghea, **Limba română contemporană. Morfologia**. Cluj, 1970, p. 96.

¹⁶ Al. Graur, **Nume de persoană**, p. 143—144.

¹⁷ C. Dimitriu, **op. cit.**

¹⁸ Numele de locuri păstrează uneori și în nomenclatura oficială asemenea forme regionale de genitiv: *Cîmpia Turzii*, *Gura Sărații*, *Gura Teghii*.

¹⁹ Corneliu Dimitriu (**op. cit.**) susține și cu alte toponime această situație (de exemplu, *Bîrnova*, unde -a "a fost la origine un component al sufixului -ova și, ca urmare, nu poate intra în opoziție cu articolul -i de la genitiv-dativul *Bîrnovei* (...)") (p. 43).

Luminița LĂZĂRESCU
Universitatea "Al. I. Cuza"
Iași

STRUCTURI MORFOLOGICE SINONIME ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Prin *sinonimie morfologică* înțelegem relația existentă între cuvinte cu organizare morfematică diferită (cuvinte cu semnificante distincte), care transmit aceeași informație morfologică.

Deci, în morfologie, putem vorbi despre sinonimie morfologică atunci când organizarea morfematică a cuvintelor este diferită (cuvintele au semnificante distincte), dar este transmisă aceeași informație morfologică. Exemplele care vor fi date în continuare pentru a ilustra existența sinonimiei morfologice nu vor aparține în exclusivitate nivelului morfologic, pentru că între morfologie și sintaxă există interacțiuni și intercondiționări evidente.

Un exemplu de sinonimie *preponderent* morfologică (deși cu implicații sintactice de necontestat) este cel al verbului la diateza pasivă construită cu *forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv se, s + verbul de bază + complementul de agent*, exprimat sau neexprimat, care este sinonim din punct de vedere morfologic cu verbul la diateza pasivă format din *a fi + participiul acordat + complementul de agent*, exprimat sau neexprimat. Aceste două forme

verbale diferite (diateza pasivă cu *se* și cu *a fi*) transmit aceeași informație de tip categorial. Exemple: "La 1852, în ziua când s-a sfințit paraclisul spitalului din Tîrgul Neamțului și s-a deschis școala domnească de acolo..." (I. Creangă); "Părea că umbra cu cărbune-i zugrăvită" (M. Eminescu).

Teoretic, formele cu *a fi* și *se* ale diatezei pasive se află într-o relație de sinonimie morfologică absolută. Diferențele dintre cele două forme verbale se manifestă, însă, concomitent, în cadrul diferitelor variante ale limbii:

1. *diferențe de circulație*: se apreciază, de obicei, că, în timp ce forma diatezei pasive cu *se* este utilizată cu prevalență în limba vorbită, forma diatezei pasive cu *a fi* se folosește mai mult în limba literară.

2. *diferențe stilistice*: diateza pasivă cu *a fi* prezintă un grad redus de ambiguitate, motive pentru care este folosită preponderent în textele aparținând stilului științific, în timp ce diateza pasivă cu *se* are un oarecare grad de ambiguitate, datorat nu atât neexprimării curente a complementului de agent, cât a tendinței confuzării ei cu alte diateze. Astfel, dacă ne propunem să identificăm într-un text științific verbele la diateza pasivă, vom vedea că majoritatea aparțin diatezei pasive construite cu *a fi + participiu + complement de agent* (exprimat sau neexprimat). Exemplu: "Spectrele de linii sunt produse de atomi liberi" (C. D. Nenitescu, **Chimie organică**, vol. I, pag. 90). Dacă, însă, apelăm la **Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu**, Editura Academiei Române, București, 1968, este ușor de observat că forma de diateză pasivă care predomină la Eminescu (atât în poezie, cât și în proză) este cea cu *pronumele reflexiv se, s +*

verbul de bază + complementul de agent (exprimat sau neexprimat).

Exemplu: "Cînd torsul se aude la al vrăjilor caier" (M. Eminescu).

Un alt exemplu de sinonimie preponderent morfologică este cel reprezentat de *concurența infinitiv-conjunctiv*.

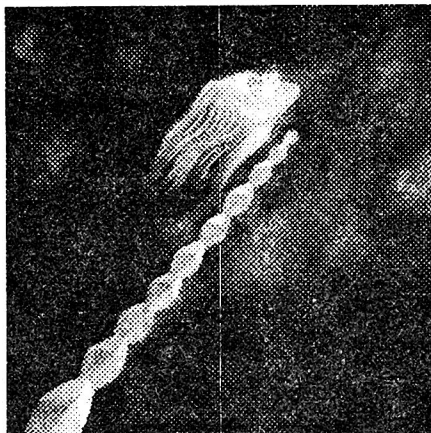
Pe baza similitudinilor de conținut morfologic, a avut loc, într-un ritm mai lent sau mai intens, după o perioadă prealabilă de alternanță, procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv: învață a scrie — învață să scrie. Încă în textele secolului al XVI-lea, modul conjunctiv domină prin frecvență infinitivul, ceea ce dovedește că procesul înlocuirii infinitivului prin conjunctiv datează dintr-o perioadă mult mai îndepărtată (1, p. 167).

Înlocuirea infinitivului cu modul conjunctiv este "o trăsătură a ariei balcanice", fenomenul fiind întîlnit în limbi ca: bulgara, albaneza, neogreaca, sîrba și macedoneana și, după informațiile lui G. Rohlfs, se întîlnește și "în unele dialecte din Italia meridională" (1, p. 168).

Această preferință pentru conjunctiv, în defavoarea infinitivului, a fost explicată și ca o evoluție internă, firească, în cadrul sistemului limbii române (1, p. 167). Opțiunea pentru conjunctiv este determinată de posibilitățile mult mai largi pe care le are conjunctivul de a raporta acțiunea la număr și la persoane.

Considerînd lucrurile sub aspectul expresivității, forma de infinitiv "este înclinată să vadă existența sub raportul generalizat și abstract", iar conjunctivul vede viața "ca o acțiune care se desfășoară concret și personal" (2, p. 390).

Forma de infinitiv care apare astăzi în vorbirea curentă este considerată de unii specialiști ca fiind o continuare a infinitivului latinesc,



Ion PUIU. *Hyperion*

dezvoltat mai apoi pe teritoriul Romaniei Orientale (1, p. 167), opinie la care subscriem, și de alții ca fiind o influență a traducerilor sau a folosirii practice a limbilor franceză și germană (3, p. 411).

Articolul de față pleacă de la explicarea conceptului de *sinonimie lexicală* (prin sensul lui etimologic, termenul *sinonimie* aparține nivelului lexical al limbii), pentru ca, mai apoi, să urmărească fenomenul sinonimic la nivel gramatical morfologic.

BIBLIOGRAFIE:

1. Caracostea D., **Expresivitatea limbii române**, Fundația pentru literatură și artă, București, 1942.
2. Iordan I., **Limba română contemporană**, Editura Ministerului Învățămîntului, București, 1956.
3. Stati S., **Trois types de significations syntaxiques** // **Actes du 10-e Congrès International de linguistes**, Bucarest, 1967.

Ion VICOL
Chișinău

SUNETUL CA EDIFICATOR AL ASPECTELOR FONOLOGIC ȘI ESTETIC ALE COMUNICĂRII

Pentru consacrarea formelor de pronunție corectă și uniformizarea ei, unicul și supremul factor de validare și decizie este **uzul** limbii. Uzul este controlat mereu de **simțul estetic** al vorbitorilor. Polii în jurul cărora se învîrte întreaga limbă sunt uzul și gustul estetic național, proprii unui popor (elementele uzului fiind adoptate de mulțimea celor ce vorbesc). Uzul, investit cu acest rol (cel estetic), e totdeauna un element de cea mai mare însemnătate ce nu poate fi ignorat; uzul își are evoluția sa firească în pas cu progresul și cu dezvoltarea limbii.

Ponderabilitatea pronunției corecte mizează pe fonologie. Acest fenomen se explică prin evoluția fonetică ce rezidă în funcția sunetelor (cînd se produce acțiunea unui sunet asupra altui sunet), prin stabilirea unei conexiuni între ele și înțelesul cuvintelor în care apar, prin asociație de idei (*sare, mare, tare* — *s, m, t*, privite ca foneme). Or, "prezența unor anumite sunete conferă cuvîntului respectiv o nuanță semantică determinată..." [1, p. 16]. Vorbitorul are tendința constantă să asocieze anumite semnificații contextuale cu anumite sunete. Este vorba de "existența unor variații ale... sunetului condiționate de mediul fonetic" [2, p. 20] sau de "adaptarea unui sunet la mediul fonetic în care apare" [2, p. 20], și acest "mediu fonetic" decide

anumite semnificații contextuale de alură sonantă, muzicală și afectivă. Se impune, plenar, în procesul comunicării, contextul fonic, și fiecare context fonic, fiecare poziție sonoră determină prezența unor anumite particularități fonice ale segmentelor (sunetelor) ce pot apărea în poziție respectivă. Pentru ca un sunet să potențializeze actul comunicativ expresiv, el trebuie să se coarticuleze, adică să se adapteze la un mediu fonetic în care apare. Contextul este cel care îi conferă sunetului valoare expresivă. Pentru noi "abrupt" este un cuvînt expresiv, deoarece sensul propriu al său (cel de "ruptură, hău") pune în valoare calitatea expresivă latentă a sonantei "r", pe cînd aceeași lichidă "r" în "rac" sau "rol" nu are valoare expresivă. Deci, segmentul "r" amintit nu este conexat aceleiași semnificații. "Datorită fenomenelor de coarticulare, trebuie să admitem... existența unor variații ale "aceluiași" sunet, condiționate de mediul fonetic în care apare sunetul respectiv" (E. Vasiliu). Așadar, adaptarea sunetului "r" la mediul fonetic / *a b r u p t l* /, în care apare, presupune diferența apariției lui în alt mediu fonetic / *r o l* /. Or, semnul lingvistic exprimă "faptele de sensibilitate prin limbaj și acțiunea faptelor de limbă asupra sensibilității" [1, p. 12]. În acest context înțelegem oarecum poziția subiectivă, reacția sentimentală a individului față de noțiunea respectivă, cînd "sunetul devine un adevărat simbol, un semn cu nuanță semantică specială" [1, p. 16]. Astfel, în virtutea celor afirmate, se impune teza că limba se prezintă ca un flux sonor căruia îi sunt asociate anumite semnificații. În felul acesta avem o motivare a semnului limbii.

Motivarea este permanent argumentată prin raportul dintre criteriul structural și cel comunicativ ale limbii. Aceste două criterii trebuie "să meargă" alături, fiindcă sunetul, ca edificator al construcției fonologice a limbii, reclamă (și să nu uităm — el

trebuie să reclame!) perspectiva estetică în baza funcțiilor sonore expresive, dar și în baza deciderii în favoarea exploatării posibilităților combinatorii și tipurilor de combinații (de elemente constitutive) fonologice posibile. Valoarea și relief artistic ale cuvintelor reies din structura lor fonologică. Un sunet bine încadrat în cuvânt cîștigă imediat un relief estetic și capătă un prestigiu, o aureolă proprie. "Putem ști dacă cineva se exprimă estetic după două, trei cuvinte ale unei fraze. Dacă vor fi fraze care încep obișnuit sau fraze adormite, nu se anunță mult." [3, p. 210]

Comunicarea expresivă joacă un rol decisiv în educația estetică a unei societăți. Trebuie să recunoaștem cuvintelor, limbajului o forță socială. "De fapt, exprimarea aleasă este o inițiativă individuală. Cineva cu sufletul mai deosebit găsește o expresie aleasă, și aceasta, firește, se transmite mai departe pînă ajunge să se generalizeze" [3, p. 208], fiindcă "...ceea ce este estetic pornește de la individ și apoi trece în patrimoniul vorbirii curente" [3, p. 208]. Estetica structurii fonice a fiecărui cuvînt în exprimare individuală potențializează continuitățile impresionale și prezintă o anumită imunitate la factorul coroziv și, în opoziția cuvintelor estetizate, acest factor reprezintă *les gros mots*, iar ele generează sens de blodogorie.

Trăim sub regimul sunetelor, adică într-o atmosferă sonoră a comunicării lingvistice care cere o arhitectură fonologică. Această arhitectură constituie de fapt estetica limbii, resursele spirituale și de exprimare ale individului. Idealul ori sistemul estetic al limbii este o exploatare conștientă a funcției expresive a limbajului. Estetizarea limbii semnifică viața cuvintelor palpitînd prin plenitudinea și corelația unităților fonice constituționale. "Să nu ne închipuim că un cuvînt trăiește singur" [3, p. 209], fiindcă "prin cuvînt se redau aspirațiile, avîntul sufletului

nostru" [3, p. 205]. Acestea sînt exteriorizate printr-o structură fonologică ce trebuie să țină de estetic, de frumos în limbaj. Astfel, substanța fonică (domeniul fonic) a exprimării conferă avîntului erudiției, înnobilare a vieții. Toți cei care în vorbire și în scriere utilizează ceea ce li se pare că "în contact cu cultura vieții este o exprimare superioară" [3, p. 206], de fapt, sînt "însuflețiți de o aspirație generală, o aspirație de realizare a frumosului în totul" [3, p. 206]. O exprimare estetică generează iminent și armonie, deoarece armonia determină extensiv modalitățile fonetice utilizate (nuanțe fonetice stilizate, pronunțare intelectuală), organizarea fonetică a limbajului (implicațiile fonetice ale ortologiei).

Substanța fonică a unui limbaj inteligent este condiționată nemijlocit atît de potențele spirituale, cît și de capacitatea individului plasat în situații lingvistice alternative, cînd el trebuie să fie un selector, un culegător al semnificațiilor lingvistice estetice, să fie un stilist al propriului său limbaj, să fie un aranjor (un regizor) al unităților segmentale în lanțul sintagmatic al exprimării sale. El trebuie să fie conștient de structura combinațiilor unităților segmentale în interiorul macrosegmentelor (unitățile extensive ale exprimării). Manifestarea fonetică a exprimării este condiționată astfel de emiterea tranșelor sonore (porțiunilor sonore). Menționăm că orice individ posedă un "repertoriu" fonic ce pune în contribuție valoarea funcțională — deci, semantică — a fonemului, deoarece "limba constituie un sistem coerent, compus dintr-un număr determinat de foneme" [4, p. 102].

Vorbirea noastră (limbajul) este materializată prin sunete, și acestea, la rîndul lor, sunt exteriorizate prin litere. Limbajul scris reproduce limbajul sonor, audibil. Cînd lecturăm un text, vocea ("fonecitatea") autorului o "auzim" prin literele citite ce

reprezintă fonemele-membre în structura fonică a cuvîntului (a cuvintelor). Aceste litere constituie fizionomia sonoră sau frecvența sonoră ce determină randamentul de fonie și afonie caracteristice literelor-consoane. Într-un text importanța o prezintă opoziția dintre aceste două trăsături fonice ale literelor-sunete. Într-un text autorul are sarcina de a stabili "gradul de importanță a opoziției (fonetice) la fiecare pereche de cuvinte în parte, în funcție de categoria gramaticală, frecvența, sfera semantică, condițiile sintactice de întrebuințare ale fiecărui cuvînt" [5, p. 128]. Așadar, textul scris trebuie subordonat randamentului funcțional real, eliminîndu-se aversele sonore identice, exploziile excesive de consoane. Autorul unui text are obligațiunea de a fi fonofil și de a potența o fonologie cu randament, excluzînd solecismele, exploziile fonice.

Semnele limbii — sunetele — se repetă cu o frecvență fixă în limbă, iar limba comportă astfel un caracter ergodic. În comunicare oamenii folosesc un număr foarte mare de simboluri, fiecare cu structura sa specifică. "Evident, judecata calitativă o precede pe cea cantitativă, care-i furnizează date privitoare la ce sunt, ce reprezintă elementele care urmează să fie măsurate" [6, p. 6]. "Înălțuirea" fonemelor stabilește relațiile sintagmatice. Fonemele sunt înălțuite în silabe și acestea — în cuvinte; fenomenul constat se produce atît în temeiul unor reguli de concatenare, cît și în cel al unor legi statistice (frecvența consoanelor surde inferioară frecvenței consoanelor sonore, frecvența mare a unor foneme și frecvența cuvintelor ce le conțin). Aceste secvențe fonematice alcătuiesc cuvintele funcționînd ca evenimente cu probabilități condiționate. Probabilitatea (raportul dintre numărul de apariții ale elementului fonematic într-un text și

numărul total al elementelor textului) unui segment fonetic în cuvinte caracterizează potențele intelectuale și intențiile autorului de a explora, de a valorifica un limbaj estetizat și expresiv, obținînd astfel un artizanat al limbajului scris, iar această activitate presupune meticulozitate, har și simț al limbii. Cînd sunt ignorate aceste capacități și deprinderi, autorul unui text riscă să estetizeze limbajul, fapt care generează ceea ce am menționat mai sus: explozii excesive sonore, divagații fonice, vetuste structuri fonice, averse fonice, solecisme ș.a. ori, în expresia lui Jean-Jacques Rousseau, "...la langue devient... plus traînante, plus sourde et plus froide; plus l'écriture est grossière plus la langue est antique" [7, p. 55].

În decizia autorului unui text privind estetizarea construcției fonologice a cuvintelor este necesar să se urmărească fenomenele de acomodare ce se produc în fonetica sintactică. Din acest punct de vedere, într-un text nestilizat fonetic, două sau mai multe cuvinte formează un singur cuvînt fonetic, dereglîndu-se, în felul acesta, expresivitatea limbajului scris. Modificările sunetelor-litere în fonetica sintactică sunt condiționate în cele mai dese cazuri de sonoritatea ori asurzirea consoanelor și de acomodarea sunetelor consonantice "în care contactul dintre două consoane este rezultatul suprimării unuiu sau a mai multor sunete" [5, p. 96]. Astfel, într-un limbaj scris poate fi depistat un număr relativ mare de grupuri consonantice inexistente în mod normal. În aceste grupuri intră și "consoanele duble" (dublete consonantice) de tipul /ddl/; /ttl/; /kkl/; /ss/; /lll/; "cum nu le mai aud din mormînt"; "comunicat tîrziu"; "bloc construit intensiv"; "las să treacă așa"; "gîndu-lăsat a se maturiza"; /mm/; /nn/; /tt/; /rr/ — "plecam mai mulți în excursie"; "fîn nemușegăit"; "juvăt țarist"; "un regizor remarcabil".

Suprimarea este evidentă aici; aceste grupuri consonantice sunt articulate astfel ca cele două consoane ale grupului să nu difere prin sonoritate (aici se includ și grupurile consoane surde + consoane sonore zgomotoase /tʃ/; /td/; /tz/; /ʃd/ ș.a.). Abundența frecvenței unor atare unități fonetice într-un text va diminua inteligibilitatea cuvintelor. În toate cazurile amintite se produce o puternică asurzire a consoanelor finale din primul cuvânt al fiecărui grup sau este suprimată partea finală a lui: "obosit de sîngele păgîn (obosi de sîngele păgîn)"; "și au chemat țărani la răscoale (și au chema țărani la răscoale)". Fenomenul acesta poate fi explicat fie prin "izolarea unui sunet sau a unor grupuri de sunete, fie prin "transplantarea" unei părți dintr-un cuvânt în alt cuvânt, pentru a determina, pe baza auditivei, sonoritatea primului element al grupului" [5, p. 81]. Apar, așadar, false regresii ale segmentelor fonetice. În aceste situații (mai ales pentru limbajul vorbit pentru care se impune o acomodare la pauza inter-consonantică a grupului fonetic respectiv) pauzarea permite mărirea duratei fiecărei consoane finale a primului element al grupului.

Prezentăm un tablou al structurii unor anumite combinații de unități segmentale în:

A. Mediul unor "dublete consonantice":

fac caz de conștiință;
fals sonor;
ochiul lăcrimînd;
am merite;
pămîntean năîng;
orar riguros;
tratat teribil;
a fost în colț ținut multă vreme.

B. Mediul unor false regresii fonematice:

la un colț de stradă < la un col de stradă;
un vînt de primăvară < un vî de primăvară;

un avînt zadarnic < un avî zadarnic;
iar calul cîț țî-o galopa neobosit
< iar calul cî țî-o galopa neobosit.

Stilul nu exclude și neordinarul, indecentul chiar, însă în exprimarea îngrijită stilistic trebuie să fie decisiv aspectul fonotopiei și fonopozotiei. De asemenea trebuie reclamată disponibilitatea cuvîntului într-un mediu fonetic surd-sonor, sonor-surd (se au în vedere aici succesiunile de segmente surde și sonore sau sonore și surde).

Unele cuvinte conțin grupuri fonice în cadrul cărora o consoană surdă urmează după o sonoră și invers. S-ar putea menționa aici simțul muzical al vorbitorului (al scriitorului), dar și harul de a constitui un tablou cromatic al sunetelor (literelor) în cuvîntul rostit (scris). Într-o comunicare orală (scrisă) totdeauna se reclamă tendința de acomodare la sonoritate și asurzire. Contează aici meticulozitatea autorului în stabilirea sunetelor în mediul fonetic — preponderent sonor sau surd și invers. Ilustrăm acest fenomen prin exemple: "Întîlnirile cu Corina erau mai rare, mai rare erau acum și întîlnirile cu Anaxagora. Socrate lucrează febril la statuia lui Silen" [8, p. 23]; "vocea lui răsuna fermă și slabă chiar și în vacarmul asurzitor al loviturilor și înjurăturilor proferate în toate limbile" [8, 68]. Excesul acestui grup consonantic (ll, nn, rr, lr, nr) creează o intonație sonoră avînd un grad strident de perceptibilitate (audibilitate), ceea ce scade randamentul ideatic, artizanatul, estetizarea limbajului. Excesul acesta este cauzat în asemenea situații de probabilitatea segmentelor fonice respective în contextele date. Inteligibilitatea cuvintelor se diminuează și în baza unor silabe, fonetic geminate și non-geminate, plasate în apropiata vecinătate: un cuvînt dintr-un grup finalizează cu o silabă identică ori apropiată din punct de vedere fonetic cu

silaba ce inițiază cuvîntul următor. Este vorba de așa-zisele cacofonii. Există și alte silabe ce reclamă și reliefează o pronunție (o scriere) non-elegantă, însă constituția lor fonică surprinde alte foneme. În exprimarea orală (scrisă) pot fi prezente și succesiunile din trei, patru silabe, fonic geminate — non-geminate.

Prezentăm mai jos structura acestor combinații de unități segmentale în

C. Mediul unor excese fonematice:

pentru **ca** călătorul să ajungă la timp; simțire puternică care iradiază; vorba lui **luneca ca** sania; se culca cîntînd; se joacă **ca** copilul; se juca cu focul; reforma economică: **căi** și perspective; universitatea Tehnică. Căminul nr. 1; măicuță dragă, cartea mea găsească-mi-te-n pace; Dumnezeu nu iartă trădarea; nulițăile averse de putere; o eroare regretabilă: are șansa să trăiască frumos; mare e arta **ta**: te felicit; cum vor fi viitoarele alegeri; nu-i rămîne nimic; suflete rănite **deja de tot**; aici se află instalat laboratorul; formațiune alcătuită de tagma democraților; operă săvîrșită de **Temistocle**; avea în fața sa sîngele vărsat; cuvinte încărcate de durere; își scoase opincile, le lăsa în colț; venise în calitate de director; debandada din guvern; se crăpa ca găoacea; presiuni asupra presei; purtătoarea rațiunii; vină, mîndruțo, în luncă **ca** s-ascuți cucul cum cîntă.

Din cele exemplificate aici, se poate constata că opozițiile fonologice (sonoritate—asurzire), suprimările și excesele fonice caracterizează sunetul drept un edificator al construcției fonologice a limbajului oral sau scris. Constituția, fizionomia, fonotopia, fonopozotia, probabilitatea și succesiunile segmentelor fonice sunt fenomene ce realizează acomodarea, coarticularea, adaptarea sunetului la mediul fonetic în care apare. Dacă în procesul de exprimare

umană se mizează pe aceste fenomene fonetice bine ordonate, cuvîntul va comporta un aspect stilistic estetizat, revirimentat. Exprimarea lui estetică va prezenta armonie, melodie, fiindcă melodia nu este altceva decît o succesiune a sunetelor fonic agreabile, ce fixează orientarea spre sensibilitate, spre o arhitectură sonoră cu un rîndament funcțional ideatic. J.-J. Rousseau menționa că "La beauté des sons est de la nature...; tous les hommes de l'univers prendront plaisir à écouter de beaux sons..." [7, p. 155].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Iordan I., *Stilistica limbii române*, București, 1975.
2. Vasiliu E., *Fonologia limbii române*, București, 1965.
3. Densusianu O., *Opere*, Vol. II, București, 1977.
4. Rosetti Al., *Introducere în fonetică*, București, 1963.
5. Avram A., *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, 1968.
6. Roceric-Alexandrescu A., *Fonostatistica limbii române*, București, 1968.
7. Rousseau J.-J., *Essai sur l'origine des langues*, Paris, 1969.
8. Toman J., *Socrate*, București, 1980.

Vasile MELNIC
Chişinău

TERMINOLOGIA MEDICALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

I. Terminologia limbii române îşi are începutul încă în sec. XVII—XVIII¹, când apar primele gramatici şi primele lucrări lexicografice. Apariţia terminologiei în diferite domenii este legată de numele ilustrului savant şi omului politic D. Cantemir, care a creat în 1705 primul model de dicţionar explicativ, o anexă la romanul său **Istoria ieroglifică**. În acest dicţionar sînt explicaţi 280 de termeni ce se referă la diferite domenii: social-politic, militar, filozofic, diplomatic, financiar, tehnic, matematic, fizic, geografic, botanic, anatomic, farmaceutic ş.a. Iată unii termeni: *dialectică, sofistică, mărime, cerc, materie, astronomie, diamant, istoriografie, hronograf, senat, administrator, monarhie, stemă, tractat, tipar, tipograf, autor, bibliotecă, muzeu, teatru, muzică, epistolă, dicţionar, dialect, jurămînt, grai, ortografie, decret, creditor, district* etc.

Tradiţiile iluministe ale lui D. Cantemir au fost reluate de alt umanist, una dintre personalităţile de vază în problemele reorganizării învăţămîntului în Moldova, enciclopedistul şi scriitorul Gh. Asachi, care s-a ocupat îndeaproape de problema terminologiei, creînd prima enciclopedie românească **Lexicon de conversaţie**, fiind în acelaşi timp şi autorul a şapte dicţionare explicative-anexe. În ele Gh. Asachi explică o mulţime de termeni străini din diferite domenii ale ştiinţei şi tehnicii, alegînd o cale justă de îmbogăţire a limbii materne — împrumuturi din alte limbi europene, în special din limba

franceză. El a pus bazele terminologiei matematice româneşti în lucrarea **Elementele de matematică**. Drept model la crearea terminologiei matematice româneşti i-a servit bogata terminologie matematică a limbii franceze. În lucrarea menţionată Asachi include astfel de termeni ca: *vertical, definiţie, dreptunghi, echer, exponent, zero, zecime, iraţional, radical, secantă, ipoteză* ş.a. E bine ştiut că Gh. Asachi a contribuit şi la dezvoltarea terminologiei biologice, geografice, zoologice, juridice, filozofice, medicale ş.a. El examinează, propagă, cultivă în presă aşa termeni ca: *anatomie, insomnie, embrion, instinct, stomac, ficat, omoplat* etc.

La începutul secolului XIX îşi desfăşoară activitatea ştiinţifică, literară şi pedagogică savantul-enciclopedist Bogdan-Petriceicu Hasdeu, căruia îi aparţin o serie de lucrări importante, una dintre ele fiind opera monumentală (neterminată) **Etimologicum magnum Romaniae**, editată în trei volume (1884—1898), care cuprinde lexicul limbii române numai pînă la cuvîntul *bărbat*.

Un rol deosebit în dezvoltarea, reglementarea şi stabilizarea terminologiei botanice, zoologice şi medicale l-a jucat "Societatea medicilor naturalişti", creată în 1833 (fondatori: I. Cihac, T. Stamati, C. Vîrnav)². Iacob Cihac era responsabil de reglementarea terminologiei medicale şi botanice; T. Stamati — de terminologia fizică, chimică, astronomică, iar C. Vîrnav — de terminologia medicinală şi fiziografie.

În felul acesta în sec. XIX, paralel cu stabilirea normelor literare ale limbii române, s-au cimentat şi bazele sistemelor terminologice ale diferitelor domenii ştiinţifice: botanică, anatomie, fiziologie, medicină generală, fizică, filozofie, geografie, lingvistică, tehnică ş.a. La baza unificării şi normalizării sistemelor terminologice erau puse două principii: principiul internaţionalizării şi cel al lexicului autohton, strămoşesc,

indigen. Modelele au fost selectate în primul rând din limbile franceză și italiană. Dicționare terminologice în această perioadă aproape că nu existau. De cele mai multe ori termenii noi erau explicați în textul respectiv sau în presa periodică. Cu toate acestea, problema terminologiei, a definirii termenului a fost abordată de multe ori în discuția cercetătorilor. Problema se pune astfel: care e diferența dintre *termen* și *nomenclatură*?

Au apărut o mulțime de studii, articole în care erau promovate și argumentate o serie de opinii. Iată doar unele din ele. În sens direct, având în vedere valoarea semantică inițială din limba latină, cuvântul *termen* (< *terminus*) înseamnă "piatră de hotar", "graniță". În sens figurat cuvântul *termen* reda sensul de "limită". Acad. N. Corlăteanu precizează că vestitul orator Cicero vorbea despre "*illius artes termini*", adică *limitele acestei arte*. În latina medievală *terminus* a căpătat și sensul de "stabilire, fixare, determinare", "marcare, notare". Sub influența acestor sensuri, *terminus* (*ferme*) a apărut în limba franceză veche, începând cu sec. XVI, și cu sensul de "cuvânt".

Astăzi prin *termen* (științific, tehnic, literar etc.) înțelegem un cuvânt sau o îmbinare de cuvinte specifică într-un domeniu științific dat. Ca unitate a limbii, *termenul* dispune de un mare volum informativ, redând sensul semantic de bază al noțiunii denumite. Problema terminologiei a constituit obiectul de studiu al multor savanți din lume. E destul să amintim că începând cu 1970 în fosta Uniune Sovietică au fost editate peste 140 de dicționare, monografii, culegeri, studii aparte, lucrări ce tratează într-un fel sau altul problema terminologiei. În Republica Moldova au văzut lumina tiparului o serie întreagă de dicționare terminologice bilingve. Au fost editate și o serie de dicționare în domeniul medicinei. Primul dicționar de termeni medicali ce a apărut în Republica Autonomă Moldovenească a fost

Dicționarul rus-moldovenesc medical, care cuprinde circa 8000 de termeni (editat în 1935 în grafie latină la Tiraspol). În 1961 a apărut **Scurt dicționar explicativ de termeni clinici** (autori A. D. Mazur, I. S. Zănoagă); dr. Valeriu Rusu editează în 1983 la Iași **Mic dicționar medical** în două volume, în care sînt analizate 8125 de cuvinte-termeni; în 1961 a fost editat la București **Dicționar medical rus-român**, care conține 60.000 de noțiuni. În 1984 a văzut lumina tiparului **Enciclopedia medicală populară**. Cele 1400 de articole au fost scrise de către specialiști de vază în domeniul medicinei — profesori universitari, conferențieri. Au fost editate: **Dicționar stomatologic rus-moldovenesc-latin** (Autor T. Popovici), 1989; **Краткий пояснительный перечень медицинских терминов** (авторы: В. Гикавый, Н. Балан, Е. Раду, В. Дарчук), 1989; **Dicționar rus-moldovenesc în problemele asistenței medicale și medicamentoase** (autori: E. Popușoi, V. Procopișin, M. Raevschi, C. Ețco, N. Lupu), 1990; **Dicționarul terminologic român-latin-rus de patologie generală** (autori: G. Zota, B. Vataman), 1991; **Scurt dicționar explicativ de termeni farmacologici** (autori: V. Ghicavii, V. Gonciar, C. Matcovschi, N. Bacinschi), 1991; **Scurt registru explicativ de termeni medicali** (autori: V. Ghicavii, N. Balan, E. Radu, V. Darciuc), 1991. În 1991 apare **Dicționarul medical rus-român** în două volume (autori: Vasile Bejenaru, Galina Bejenaru), care include circa 90.000 de cuvinte și noțiuni de bază din domeniul medicinii; în 1993 — **Dicționar rus-român pentru farmaciști** (autori: Eugen Diug, Anatol Nisteanu, Vladimir Safta); în 1994 **Dicționar explicativ fiziopatologic român-rus-francez** (autori: L. Cobîleanschi, P. Cazacu, V. Lutan, V. Țușco).

II. Terminologia medicală, funcționarea ei în limba română rămîne un domeniu aproape neexplorat în

special în Republica Moldova. Puțini cercetători și clinicieni s-au preocupat de probleme de limbaj. Studiile medicale editate pînă în prezent lasă în umbră problemele limbajului medical. Or, ele ar trebui abordate din primii ani de studiu la Universitate. Într-o anumită măsură acest gol este completat de cursurile de limbă română și latină, de cele de limbă franceză și engleză.

Un studiu important despre terminologia medicală îi aparține academicianului Nicolae Corlăteanu³. Însușirea temeinică a terminologiei medicale din limba română literară este o datorie a tuturor medicilor, studenților, specialiștilor în medicină. Și în această direcție la Universitatea de Medicină "N. Testemițeanu" s-a lucrat mult, începînd cu anul 1987.

Se știe că terminologia medicală își află izvoarele etimologice în limbile greacă și latină. Specialiștii au stabilit că în vocabularul medical la ora actuală există peste 150 de mii de termeni⁴. Terminologia medicală are un caracter internațional. De exemplu:

Anatomie provine din cuvîntul grecesc *ana* "prin" + *tome* "acțiune de a diseca", adică știința ce studiază structura organelor omului prin metoda disecării;

Fiziologie — din grecescul *physis* "natură" și *logos* "știință" — știința ce studiază sistemele funcționale ale organelor, mai ales ale celui nervos;

Histologie — din grecescul *histos* "țesut" — știința care studiază țesuturile organice, celulele și structura lor microscopică;

Clinic(ă) — din gr. *kline* "pat" — se referă la cunoștințe obținute pe cale practică (direct la patul bolnavului);

Farmaceutică — din gr. *pharmakon* "leac" — studiază compoziția și utilizarea medicamentelor.

Terminologia medicală actuală include o varietate imensă de termeni (inclusiv termeni compuși), care sînt formații lexicomorfologice de origine diferită: *avitaminoză* / grec. *a* "negație"

și lat. — *vita* "viață" + suf. rom. -oz(ă);

Azotomie /fr. *azote* "azot" și gr. *haema* "sînge" — "retenție în sînge a substanțelor azotice";

Apendectomie /lat. *appendix*, *cis* și gr. *ectome* — "excizie, extirpare";

Balneologie /lat. *balneum* "baie" și gr. *logos* "știință", "învățătură";

Vasatomie /lat. *vas*, *vasis*, "vas" și gr. *tome* "incizie", "disecare";

Granulom /lat. *granulum* "granulă mică" și sufixul gr. -oma ce indică o tumoare, adică tumoarea granulei țesutului;

Curiterapie /fr. numele de familie al savanților Pierre Curie și Maria Sklodowska-Curie și gr. *therapia* "tratare", adică terapie radiară;

Limfopenie /lat. *limpha* în stil poetic înseamnă "apă curată" și gr. *penia* "insuficiență, sărăcie", adică micșorarea volumului (a numărului) de limfociti.

Care sînt căile de formare a terminologiei medicale în limba română? Sursa de bază a terminologiei medicale, după cum s-a menționat mai sus, o constituie limbile clasice — greaca și latina. E vorba de majoritatea termenilor anatomici, histologici, clinici, fiziologici, farmaceutici etc. Astfel, grecescul *aden*, *adenos* "glandă" a servit ca bază de formare a multor termeni de tipul: *adenom*, *adenoid*, *adenopatie*, *adenocarcinom*, *adenofibrom*, *adenotomie* ș.a.

De origine greacă sînt termenii: *apofiză*, *diabet*, *diastolă*, *eczemă*, *simptom*, *spasm*, *splină*, *trahee*, *traumă*, *iris*, *carie*, *hepatită* (gr. *hepar*, *hepatos* "ficat"); *colecistită* — grecescul *chole* "fiere" + *cystis* "vezică".

De origine latină sînt: *artera*, *astma*, *claviculă*, *duoden*, *fibră*, *ficat*, *fistulă*, *hemie*, *nerv*, *pancreas*, *pleură*, *puls*, *tuse*, *limfă*. Latinescul *glandula* ne-a îmbogățit lexicul terminologic medical cu astfel de termeni ca: *glandular*, *glandulos*, *glandulă*.

Din cei aproximativ 100 de termeni privind corpul omenesc 92 sînt de origine latină și au corespondente în limbile romanice. Dintre toate limbajele

specializate cel al medicinei este de o diversitate și complexitate particulară, deoarece, după cum afirmă unii savanți, medicina este un studiu pentru toată viața.

A ști cum a apărut un termen, a cunoaște rădăcinile sale, a înțelege și a explica evoluția lui reprezintă fundamentele unui limbaj exact și sigur⁵.

Un rol important în determinarea și formarea sensului unui termen îl au elementele lui structurale morfo-semantice, precum și sufixale și prefixele cu valori terminologice:

sufixul gr. *-oma* apare în componența termenilor care denumesc diferite tumori benigne sau maligne: *adenom*, *carcinom*, *epiteliom*, *hepatom*, *lipom*, *nevrom* etc.; *patie* (gr. *pathos*) "suferință, boală" — *nefropatie*, *pneumopatie*, intervențiile chirurgicale sînt redată prin radicalul *-tomie* (gr. *tome* "tăiere, disecare"; *leparatomie* (gr. *lapara* "abdomen"), *laringotomie*, *cervicotomie*, *traheotomie*, *osteotomie*, *spondilotomie* (*spondilos* "vertebră") ș.a. Sufixoidul *-ectomie* (gr. *ektome*) intră în componența denumirilor privind extirparea organelor: *nefrectomie*, (extirparea rinichiului), *apendicectomie*, *histerectomie*, *colecistectomie* ș.a.

Sufixul *-scopie* formează termeni cu sensul "examinare, observare" cu ajutorul anumitor instrumente sau aparate: *laringoscopie*, *rinoscopie*, *esofagoscopie*, *bronhoscopie*, *oftalmoscopie*, *rectoscopie*, *cistoscopie*.

În componența termenilor medicali intră și o serie de prefixe: *a(an)* = "lipsă, absență": *aritmie*, *atrofie*, *anorexie*, *anemie*, *anurie*, *anexibioză* "viața microorganismelor fără oxigen", *anadipsie* "sete exagerată"; *dys-* (*dis-*): *distrofie* "dereglaarea alimentației", *displazie*, *dispnee* "greutate în respirație"; *endo-* (gr. *endon-*) "intern, interior" *endocrin*, *endocard* "membrană internă a inimii", *endarteră*;

prefixoidul grecesc *cardi* (*kardia*) este un component al termenilor ce se referă la inimă: *cardiopatie*, *cardioscleroză*, *cardiologie*, *cardioscopie*, *car-*

diogramă, *cardiovascular*, *cardiografie* ș.a.

Dacă procesul inflamatoric afectează membrana (tunica, învelișul) organului respectiv, termenul clinic include în sine prefixul *peri-* "aproape, în apropiere": *perihepatită*, *pericardită*, *periodontită*. Dacă procesul inflamatoric afectează țesutul celular din jurul unui organ, termenul clinic include prefixul *para-* "alături, lângă": *paranebrită* "inflamarea țesutului celular perirenal", *paratiroidă*, *parasimpatie*, *parafimoză*, *parodontoză*, *paracenteză*, *paramedical*. Sufixul *-in* servește la formarea unor denumiri de preparate farmaceutice: *papaverină* (*papaver* "mac"), *anatoxină*, *pantocrină* (rus. *panti* "coame de cerb"), *aspirină*, *insulină*, *antipirină* etc. Cu sufixul *-ol* se formează preparate farmaceutice de tipul: *mentol* (gr. *mentha* "mentă"), *biseptol* (gr. *sepsis* "putrefacție"), *netindol*, *manitol*, *manitol*, *metabolă*.

O serie de termeni medicali, în special denumiri de medicamente, au la bază anumite substantive grecești. Astfel, cîteva zeci de medicamente (antibiotice) s-au format de la denumirea greacă *mykes* — "ciupercă" (în l. română sufixoidul *-micină*): *eritromicină*, *monomicină*, *streptomycină*, *oleandomicină*, *albomicină* etc.

Tot pe baza cuvîntului *mykes* s-au format în română și o serie de denumiri de boli, provocate de ciuperci: *micoză*, *otomicoză*, *farinomicoză* cu suf. *-oz(ă)* etc.

Denumirile unor organisme vegetale sau animale au contribuit la formarea termenilor medicali—denumiri de medicamente. Elocventă în această direcție este apariția și răspîndirea termenului *penicilină* (cu derivatele lui), creat în 1929 de către Alexandre Fleming (bacteriolog englez), care a botezat substanța secretată de un mucegai — *penicilină*, termen format de la lat. *penicillinum*, un diminutiv din *peniculus* (burete, ciupercă). Mai apoi elementul *-cilin(ă)*, fiind conceput ca un sufixoid, a servit la formarea multor preparate antibiotice: *ampicilină*, *bicilină*, *oxacilină*, *metilicină* etc.

Există termeni medicali creați pe baza unor metafore, analogii, asemănări de formă, funcție. Așa, de exemplu, termenul *cancer* (din *karkinos*) e format (încă din timpurile vechi) prin asemănarea externă a cancerului glandei mămăre (la femei) cu racul de râu. Unii termeni au o explicație istorică. Este semnificativ în acest sens termenul *operație cezariană* (*sectio caesarea*). În dicționare termenul se etimologizează din latinescul *Caesar* — titlu ce se dădea împăraților romani: "secție, tăiere, incizare". Există și o altă explicație. Adjectivul *caesarea* provine de la verbul latin *caedere* (*caedo, cecidi, caesum, caedere*) — "a tăia, a spinteca" și *sectio* care înseamnă tot "tăiere", ceea ce în traducere e o tautologie — "disecție, disecare a tăierii", un nonsens. Romanii mai înțelegeau prin cuvântul *caedere* un omor, ucidere, însă nu putem admite că ei ar fi folosit acest cuvânt și pentru salvarea copilului, fătului mamei muribunde. Romanii erau umaniști și iubitori de neam. Apariția cuvântului *cezar* (*caesar*) își găsește explicația în legenda binecunoscută care spune că numai datorită acestei operații a apărut pe lume marele conducător de oști — Iulius Cezar. Așadar, *sectio caesarea* poate fi considerată un istorism, termen istoric.

Unii termeni (puțini la număr) s-au format din nume proprii: *tuberculul lui Assaky* sau *operația lui Assaky*. Acest Assaky (1855—1899) a fost nepotul scriitorului Gh. Asachi și primul profesor de chirurgie la facultatea de medicină din București. E vorba despre o originală tehnică operatorie neurochirurgicală, prezentată în teza de doctorat și susținută de Assaky la Paris. (**De suture des nerfs a distance**)⁶.

Substantivul *stres*, *stresuri* vine din limba engleză. În biologie și medicină *stres* indică o reacție a organismului pentru autoconservare.

În psihologia socială, în sociologie, apoi în limba comună națională *stres* a început să aibă și sensul de "stare de maladie", "stare bolnăvicioasă", tensiune nervoasă care

are un efect distructiv asupra organismului uman (situație de *stres*), adică dăunător, și e produs de un factor al mediului ambiant, de o anumită situație în care se află persoana dată.

III. Un mare cusur, un defect al limbajului medical este prezența sinonimiei⁷, dat fiind că toți — medicul și profesorul, studentul și marele public — utilizează variante sinonimice pentru același fenomen sau noțiune. Cercetătoarea Al. Manuilă constată că hepatita infecțioasă este desemnată prin 21 de expresii și cuvinte: *hepatită virotică B*, *hepatită virotică A*, *hepatită serică*, *hepatită de inoculare*, *boala lui Botkin*, *hepatită epidemică*, *gălbănări* etc., iar un mușchi ca piramidalul pavilionului urechii poartă șase nume diferite. Într-un text științific sinonimia nu este recomandabilă. Nici un cuvânt nu coincide întru totul cu altul, chiar dacă ele pe linie pur semantică se află în relații de sinonimie. Fiind o știință cu aspect aplicativ, practic apariția sinonimiei în terminologia medicală este aproape inevitabilă. Succesele medicinei științifice sînt evidente, dar nu și-a pierdut importanța pînă astăzi nici medicina populară. Anume aici și constatăm apariția sinonimiei terminologice. Iată doar unele sinonime (mai amănunțit a se vedea studiul acrd. N. Corlăteanu, pag. 36—38): *albe:ță* (popular), termenul științific *Leucum* (gr. *leukos* "alb"); *tusă măgărească*; în medicina științifică — *tuse convulsivă* sau *tuse spasmodică*; *brîncă*, *orbăț* — *orizipol*; *gălbinare* (*gălbănări*) — *icter*; *leșin* — *lipotimie*; *treapăd* — *diaree*; *pojar*, *cori* — *rujeolă*; *sclinteală*, *scrîntitură* — *luxație*; *mațe* — *intestine*; *omușor*, *părătuș* — *uvulă*; *prapor* — *peritoneu*, *beșica udului* — *vezica urinară*; *guturai*, *treahnă*, *rapiciugă* — *rinită* etc.

Sinonimia apare și datorită originii diferite a radicalului etimologic — grec și latin:

nefritic — *renal*; *gastric* — *stomacal*; *stomatolog* — *dentist*; *colpită* — *vaginită*; *spasm* — *convulsie*; *historotonie* — *cezaretomie*; *mieloză* — *leucemie*; *epifiză* — *glandă pîncală*;



Ion PUIU. Calea artistului.

specialiști: medic de ochi — oculist, oftalmolog; medic de dinți — dentist, stomatolog; medic de copii — pediatru etc.

În terminologia farmaceutică sinonimia termenilor apare mai rar, denumirile preparatelor farmaceutice trebuie să fie cât mai precise, căci cea mai mică greșeală în compoziție sau în denumire poate avea consecințe grave. Prin urmare, sinonimia aici este categoric nerecomandabilă.

Din cele expuse mai sus putem deduce următoarele:

1. Terminologia ocupă un loc central în componența limbajului științific, ea constituind nucleul semantic al acestuia. Se poate vorbi de o anumită independență, de un anumit drept juridic al terminologiei științifice în sistemul lexical al limbii.

În lingvistică există trei aspecte principale care cer respectarea unei anumite ordini în terminologie:

a) *reglementarea* (normalizarea, sistematizarea), adică stabilirea unor norme obligatorii în utilizarea terminologiei;

b) *unificarea*, care presupune analiza într-un sistem unic și

c) *standardizarea*, ce urmează să stabilească și să aplice un anumit standard, adică un model, etalon.

Firește, pentru reglementarea și normarea terminologiei e necesar ca ea să fie unificată, adică să corespundă

celor trei cerințe cunoscute în lingvistică, și anume: să aibă un conținut bine determinat, să corespundă unui anumit nivel logic și unui nivel lingvistic. În același timp, pentru a se stabili specificul terminologic, trebuie să se aibă în vedere anumite principii: *actualitatea termenului*, *utilitatea* (oportunitatea) *lui* și *analogia*.

Principiul actualității are în vedere productivitatea anumitor mijloace și formanți ce redau anumite sensuri noi sau tradiționale, participă la crearea termenilor respectivi. Așa, de exemplu, în tehnică formantul *super-* (*supra-*) este destul de productiv și ia parte la alcătuirea unor serii de termeni: *supercentrifugă*, *supersonic*, *suprareacție*, *suprapresiune*, *supraputere* etc. Tot astfel sînt și formanții *-scop*, *-scopie*, *-terapie* în terminologia medicală: *bronhoscopie* — *bronhoscop*, *gastroscopie* — *gastroscop*, *rinoscopie* — *rinoscop*; *laringoscopia* — *laringoscop*; *fizioterapie*, *ampeloterapie*, *radioterapie*, *aeroterapie*, *reflexoterapie*, *electroterapie* etc.;

Conform principiului utilității (oportunității), la formarea termenilor se folosesc anumite mijloace sau modele optime care, semantic, sînt mai expresive, mai economice. E vorba de abrevieri. De exemplu, *IVL* este un aparat pentru ventilarea plămînilor artificiali; aparatul *FFI* (УВЧ) — aparat de frecvență foarte înaltă; *GS* — generator de sunete etc. Denumirile fibrelor sintetice se formează cu ajutorul formantului *-an*: *lavan*, *letilan*, *melan* etc.

Principiul analogiei este aplicat pentru a face o distincție netă între diferitele funcții ale limbii. Funcția estetică a limbii literare cere ca mijloacele artistice de descriere să nu se repete (un epitet, o metaforă, o expresie înaripată). În limbajul științific, terminologic analogia joacă un rol extrem de important; pe baza analogiei s-au format o serie de termeni de tipul: *laser*, *maser*, *autobuz*, *aerobuz*, *televizor*, dar și *teplovizor* (pentru determinarea teplogramelor în diferite părți ale corpului uman). Tot prin

analogie s-au format și așa termeni ca: *barometru, monometru, benzometru, lactometru, aerometru* ș.a. cu formantul *-metru*. O serie de termeni s-au format cu formantul *-terapie*: *oxigenoterapie, logopedoterapie, hipnoterapie, insulinoterapie* etc., despre care s-a vorbit mai sus.

2. Termenul trebuie să aibă un conținut concret, exact, concis, să nu depindă de context. El nu trebuie să fie polisemantic și, deci, nu trebuie să aibă sinonime.

3. Terminologia medicală în limba română s-a format pe baza rădăcinilor, prefixelor și sufixelor latinești și grecești și rămîne o problemă ce urmează a fi studiată. E vorba de mijloacele de formare a termenilor anatomici, clinici, farmaceutici, de istoria și etimologia lor, de analiza lor lexico-semantică.

4. Funcționarea terminologiei medicale în limba română literară este fixată în lucrările și studiile medicale originale sau traduse în medicina populară românească în operele artistice și publicistice ce au ca subiect teme de medicină. O sursă importantă de studiere a funcționării terminologiei medicale este folclorul, medicina populară. Colectarea tezaurului nostru popular, dialectal — denumirile de plante medicinale, de boli (maladii), denumirile părților corpului uman etc. — rămîne o datorie a specialiștilor-medici și lingviști. Materialul colectat ar putea fi utilizat la alcătuirea unor dicționare terminologice, bilingve, explicative, la scrierea unor lucrări și monografii originale.

5. E necesar să activizăm munca specialiștilor medici în direcția cultivării din plin a terminologiei medicale literare la orele practice, la prelegeri și seminare. Utilizarea adecvată a terminologiei este un element de cultură al oricărui specialist, inclusiv al specialistului medic, este cartea lui de vizită.

NOTE:

¹ Урсу Т. Аспекте дин активитатя де лексикограф ши

лексиколог а луй Д. Кантемир. Кишинэу. 1968, p. 131—135.

Краснова И. И. Г. Асаки — лексикограф. Кишинэу. 1969.

Бережан С. Г., Бахнарь В. И. Молдавская терминология. În culegerea Развитие терминологии на языках союзных республик СССР. Москва. 1987, с. 113—118.

Nicolae Corlăteanu, Ion Melniciuc, *Lexicologia*, Chișinău, 1992, p. 141—144.

² Бережан С. Г., Бахнарь В. И. *Lucr.*, cit., p. 117.

³ Nicolae Corlăteanu, **Probleme lingvistice în terminologia medicală**. "Revistă de lingvistică și știință literară", nr. 1, 2, 1991.

⁴ Mulți cercetători vorbesc și de termenul *nomenclatură*: *nomenclatură botanică, chimică* ș.a. Termenul ca atare apare în limbile europene moderne — engleză, franceză, germană — și provine din latinescul *nomenclatura*, ceea ce înseamnă "listă de nume", "semnătură, iscălitură": în limba franceză în secolul XVI, în engleză — în sec. XVII. O răspîndire largă, însă, acest termen l-a avut în jumătatea a doua a sec. XVIII, odată cu clasificarea științifică a plantelor efectuată de către botanistul suedez C. Linei. Cuvîntul "nomenclatură" include, cu timpul, și sensul de "sistem de numiri, de nume care au asemănări externe, analogii, afinități și sînt utilizate pentru a evidenția, a marca, a nota obiecte ale științei".

La finele sec. XVIII cuvîntul *nomenclatură* devine sinonim cu alt cuvînt — *nomenclatie*. După ce Lavoisier (1743—1794) a pus în ordine și a reglementat *nomenclatura chimică*, cuvîntul *nomenclatură* a inclus în sine nu numai un sistem de obiecte ale științei, dar și noțiunile folosite într-un anumit domeniu științific. În unele limbi, de exemplu în italiană, cuvîntul *nomenclatură* devine chiar sinonim (dublet) cu lexemul *terminologie* (cf. și *nomenclatura sovietică* în **Mic dicționar enciclopedic**, 1984, pag. 606).

⁶ Nicolae Corlăteanu, *Lucr. cit.*

⁷ Nicolae Corlăteanu. *Lucr. cit.* "Revistă de lingvistică și știință literară", nr. 2, p. 36—38.

Ion DRON
Chişinău

TOPONIME PROVENITE DIN APELATIVE ŞI TERMENI GEOGRAFICI

(Chersaca, Crihana, Curtoala,
Heclul, Heredeuca, Rusca)

Cercetările efectuate în domeniul toponimiei au demonstrat că sub raport etimologic înţietatea revine toponimelor provenite din termeni geografici şi de origine antroponimică.

Apartenenţa etnică a creaţiilor toponimice nu se explică întotdeauna prin originea lexico-morfologică a înseşi termenilor-etimoane. Nu orice denumire care are la bază un termen geografic ori un antroponim de origine slavă, turanică sau maghiară, să zicem, este format în mod necondiţionat de reprezentanţii populaţiilor alogene, migratoare ori deja dispărute (cum este cazul pecenegilor, cumenilor etc.). Dacă în raioanele Orhei, Făleşti, Floreşti întâlnim câte un sat numit Izvoare (la origine bulgăresc), Cişmea (la origine turcesc), iar în raionul Rîşcani un sat numit Bulhac, aceasta în nici un caz nu înseamnă că localităţile respective ar fi fost denumite cu nume bulgăreşti, turceşti ori vechi turanice (pecenege, cumane). Acelaşi lucru se poate spune şi despre denumirile localităţilor Braniste, Varniţa (raioanele Orhei şi Rîşcani, precum şi o suburbie a Tighinei), Rusca (r. Hînceşti), descinzând, respectiv, din termeni de origine sud-slavă (*varniţă*, *branişte*) şi din termenul, se pare, autohton, *ruscă*, sinonim în graiuri cu "crăpătură, curmătură, strîmtură; loc îngust şi adînc în coasta unui munte cu marginile abrupte, pe unde poţi urca la culme"¹ (şi care n-are nimic comun cu omonimul *ruscă* "rusoaică"²).

Semnificativă în acest context este observaţia făcută de lingvistul român Emil Petrovici: "... toponimia românească are, în multe cazuri, un aspect în aparenţă slav. Aceasta i-a făcut pe unii cercetători să comită greşeala metodologică de a considera asemenea toponime ca slave. Creatorii ... acestor nume de locuri au fost români. Ei au numit o *bahnă* "mlaştină", ... un *deal*, o *dumbravă*, o *grădişte* "ruină de cetate", ... o *obrejă* "podiş care domină lunca unui râu" ... ş.a. Bahna, ... Dealu, Dumbrava, Grădiştea... etc. ... Aici intră şi toponimele pseudo-slave, create de români pe baza apelativelor şi a numelor de persoană româneşti de origine slavă, precum şi numele de locuri formate de români din apelative şi nume de persoană de altă origine"³. Comp. aici şi toponimele cunoscute în Republica Moldova, la origine termeni geografici de provenienţă slavă, însă creaţii toponimice formate de populaţia băştinaşă: Bahna (vale, s. Sagaidac, r. Cimişlia), Dealul-Humii (s. Sipoteni, r. Călăraşi), Dumbrăviţa (pădure, s. Oxentea, r. Orhei; teren arabil, s. Rezina etc.), Gradişte, sat în r. Cimişlia⁴.

Vom trece în revistă cîteva nume de localităţi create de populaţia băştinaşă a republicii, considerate mult timp drept "toponime obscure".

CHERSAC / CHERSACA⁵ — localitate în componenţa comunei Negureni, raionul Teleneşti. Despre ea se dau următoarele informaţii: "întemeiată în 1912" (**ESM**), "atestată în 1918" (**DSRM**, **LM**). În anul 1971 în această localitate locuiau 147 oameni (**ESM**), pe cînd în 1989 — doar 8 moldoveni şi 41 ucraineni (**DSRM**).

Cu toate că în prezent predomină populaţia ucraineană, localitatea poartă un nume creat în graiurile moldovenilor. În **NL** (126) numele localităţii este inclus în categoria "toponimelor obscure". În realitate, însă, toponimul descinde din denumirea unui fost loc deluros cunoscut populaţiei din împrejurimi sub numele de *Chersac* şi *Chersaci*, după cum îl atestă **DSB** (430, 434). Denumirea satului sub aspect

etimologic este destul de transparentă. Locul și dealul *Chersac* / *Chersaci*, inițial, a fost numit așa de locuitorii satelor moldovenești Scorțeni și Îndărăpnici (azi Nucăreni) după mulțimea piersicilor (dialect. *chersac*, pl. *chersaci*) care creșteau cândva pe acest loc. Pentru confirmare comp.: Agutari (plantație de aguzi, s. Darcăuți, r. Soroca), Nucari (teren arabil, s. Meleşeni, r. Călărași), Gișinari (loc arabil, s. Unchitești, r. Camenca) etc. (**ECS**, 143).

CRIHANA. Elementul toponimic *Crihana* este prezent în componența denumirii a trei sate de pe teritoriul republicii: *Crihana Veche* (r. Cahul), *Crihana* (r. Orhei) și *Crihana Nouă* (din 1957 — Lebedenco, r. Cahul). *Crihana Nouă* este un sat format prin anul 1837 de moldoveni din satul *Crihana Veche* ca urmare a roirii satului, însă acest sat (*Crihana Nouă*) a mai fost cunoscut și sub denumirea de Făgădău (**LM**), fapt ce ne sugerează ideea că *Crihana Nouă* a fost format pe baza vetrei unui cătun cu mult mai vechi. În prezent în acest sat din populația totală de 864 oameni (în 1989) 294 sînt moldoveni, iar 398 ucraineni. Spre regret, **DEM** și **ESM** consideră *Crihana Nouă* ca fiind "înființat" abia în 1900.

Crihana Veche (r. Cahul) este caracterizat, conform **DEM**, **LM** și **DSRM**, ca "fiind atestat în anul 1425" și "întemeiat" în 1865 (dată, desigur, eronată), conform **DSB**.

Crihana (r. Orhei; sat moldovenesc, ca și *Crihana Veche*) nu-i atestat de **ESM**, **DEM** și **LM**; doar **DSRM** îl menționează "atestat documentar" în anul 1812.

Pentru denumirea *Crihana Veche* (r. Cahul) A. Eremia (**NL**, 125) scrie că "... nu s-a putut stabili precis ce evenimente sau fapte materiale și spirituale au servit ca punct de plecare la creare...". Sîntem de părerea că toponimele *Crihana* sînt formate de moldoveni pe baza termenului-apelativ *cherhană* (*crihană*) "așezare vremelnică a pescarilor". Însă dacă pentru *Crihana Veche* — localitate așezată în imediata apropiere a bălților Prutului — *cherhană* (termen de origine

turcă)⁶ cu înțelesul de "așezare vremelnică a pescarilor ori loc de prelucrare și păstrare a peștelui" poate fi acceptată în calitate de etimon, nu același lucru s-ar putea accepta în cazul numelui satului *Crihana* din r. Orhei, unde n-au existat în trecut mari posibilități de dobîndire și prelucrare a peștelui, însă au existat destule iazuri și heleșteie. În acest din urmă caz mai putem presupune că locuitorii moldoveni inițial au putut denumi *Crihana* ori *Chirhana* un loc (în raionul Orhei) unde cîndva puteau fi păstrate și alte provizii, inclusiv carnea animalelor vîinate (de exemplu, pentru curtea domnească) ori unde se găsea un oarecare atelier (de exemplu, o fabrică ori o mică întreprindere de cherestea etc.), deoarece semnificația termenului *cherhană* în graiurile românești s-a extins. Mai comp. și *cherhana* "fabrică; uzină"⁷, dar și "casă de venituri; întreprindere" (sens arhaic). Menționăm, în plus, că pe la 1772—1774 satul *Crihana* (*Veche*) din fostul ținut Greceni era numit și *Cîrhana*, adică într-o formă mai apropiată de etimonul *cherhană*.

CURTOAIA (sat moldovenesc, r. Ungheni). Caracterizat în felul următor: "întemeiat în 1822" (**ESM**, **DSB**), "înființat" ori "atestat" în 1903 (**DEM**, **LM**, **DSRM**). În **NL** (126) e considerat "toponim obscur". În **DSB** (23) dintr-o notîță aflăm că aici a existat "... o gospodărie boierească..., o fabrică de cherestea cu aburi" și "... o stupină". Deci, dacă a existat o gospodărie boierească, putem presupune cu fermitate că a existat și o curte (boierească). În Moldova mai multe locuri au fost denumite cu ajutorul apelativului *curte* ("locuință de la țară a moșierului; conac; totalitatea acareturilor împreună cu această locuință"): La Curte (azi s. Șofranovca, r. Cantemir); Curtoaia — numele unui deal și loc de la care a provenit și numele localității Curtoaia (cunoscut locuitorilor din s. Hîrcești, r. Ungheni — **DSB**, 24); Dealul Curții — numele unui deal (s. Brînzei, r. Edineț — **DSB**, 74); Izvorul Curții — numele unui pîrâu

(s. Costuleni, r. Ungheni — **DSB**, 262) ș.a.

Structura fono-morfologică a denumirii Curtoaia este identică a denumirilor: Epuroaia, Șoltoiaia, Lambroaia, Strigoaia, Fundoaia, Mihăloaia, Corboaia, Bătrînoaia etc. — nume de locuri, dealuri, moșii, pîraie (**DSB**, 34, 92, 94, 100, 132, 136, 262, 264).

HECIUL VECHI și HECIUL NOU

(sate moldovenești în r. Sîngerei). Caracterizate respectiv: Heciul Vechi — "menționat documentar" în 1455 (**DEM**, **ESM**), "atestat la 16 februarie 1570 cu denumirea Hicica (**LM**)" și "atestat documentar în 1775" (**DSRM**); Heciul Nou — "menționat documentar în 1700" (**DEM**, **ESM**, **DSB**) și "atestat documentar în 1793" (**DSRM**). În **NL** (127) numele localității Heciul Vechi este inclus în categoria "toponimelor obscure". Denumirea Heciul Nou s-a format în urma roirii satului Heciul (Vechi).

Numele topic Heciul (Vechi) a fost creat de către populația băștinașă pe baza unui termen geografic *heci* cu înțelesul de "deal (înalt și izolat)" [**CTO**, 65], pentru care în limba noastră există sinonimele: *chiceră*, *ciucar*, *gămăloaie*, *goroglan*, *holm*, *măgură*, *vîrvoale*. Cercetătorul român T. Porucic a înregistrat în Basarabia termenul *heciu* cu semnificația "deal mare; urcuș mare (ca întindere)", considerîndu-l de origine maghiară (**PL**, 22, 30). Comp. mag. *hegy* "munte", *hegycsucs* [heghiciuuci] "culmea (vîrf) dealului".

În toponimia noastră mai sînt cunoscute cîteva locuri numite Heciul. Comp.: Heciul — numele unui deal (s. Suruceni, plasa Costești, județul Chișinău [**DSB**, 246]); Heciul — sat în ținutul Suceava (anii 1772—1774; **MEF**—I, 349). Pentru confirmarea spuselor amintim că un deal din împrejurimile satului Heciul Vechi se mai numește și Ponor (**DSB**, 97). Termenii *ponor* "povîrniș abrupt" și *heciu* (cu înțelesul deja notat) în graiurile noastre au fost cîndva sinonime.

HEREDEUCA / HEREDEEVCA

(r. Edineț), sat cunoscut în trecut și

sub numele Răcovăț (**DSB**, 314), după numele râului Racovăț, afluent de stînga al Prutului. Caracterizat respectiv: "întemeiat în 1700" (**DSB**, 314); "atestat documentar" în anul 1870 (**DSRM**, **LM**). În **NL** (127) numele satului este trecut în categoria "toponimelor obscure". Numele satului, în care în 1970 trăiau 215 locuitori, iar în 1979 — 141 locuitori (în prezent această localitate în **DSRM** este trecută ca "localitate fără populație"), provine de la termenul *feredeu* / *heredeu*, cunoscut în graiurile noastre cu înțelesul de "baie; cadă pentru îmbăiat; local public pentru făcut baie; localitate balneară" (din mag. dial. *feredő*), în graiuri *a feredui* mai înseamnă "a îmbăia; a scălda". Ținînd cont de faptul că satul este așezat pe malurile râului Racovăț, putem presupune că aici în trecut se găsea un loc bun pentru scăldat, cunoscut locuitorilor din satele din împrejurimi sub numele de Heredeu. Mai tîrziu, probabil prin anii 1769—1774, numele satului a fost slavizat — *Heredeevca* — prin concursul cinovnicilor și al cartografilor ruși, după cum au fost slavizate numele de sate Nour, Racul, Ursul din raioanele Ananiev și Balta în *Nourovca*, *Raculovo*, *Ursulovo*. Exemple toponimice: Feredeul — numele unui iaz (s. Cornești, j. Bălți; **DSB**, 20), Feredeile — numele unui cartier al Iașului secolului XVIII (**MEF**—II, 379, 398). Fenomenul trecerii lui *f* în *h* în unele graiuri ale limbii române este un proces firesc la toponime și nume de persoane. Comp.: Hiliuți din Filiuți (sate în raioanele Rîșcani și Fălești), Hilimonești, Hilioara, Hilipești, respectiv, din Filimonești, Filioara, Filipești (sate în județul Vaslui, Neamț, Bacău).

RUSCA — localitate în componența comunei Lăpușna (r. Hîncești) [**LOAT**]. Cu regret, n-am putut stabili nici un indiciu referitor la anii întemeierii acestei localități, fiindcă numele localității nu-i inclus în nici o enciclopedie, în nici un dicționar ori în vreo lucrare de referință (**DEM**,

DGB, DOEM, DSRM, ESM, LM, NL, OAT).

După cum am mai menționat, numele acestei localități coboară la un termen geografic cunoscut populației de limbă română, *ruscă* "crăpătură; curmătură; strîmtură; loc îngust și adînc în coasta unui munte cu marginile abrupte, pe unde poți urca la culme; scobitură adîncă și îngustă în coasta unui munte" (CTO, 89).

Localitatea și-a "căpătat" numele prin procesul metonimiei de la numele văii *Rusca*, amintite și în una din lucrările cercetătorului A. Eremia (ESC, 180). Pe teritoriul Republicii Moldova mai sînt cunoscute cîteva locuri denumite *Rusca*. Exemple: *Rusca* — pîrîu (s. Cîrpești, r. Cantemir) [DSB, 124]; *Rusca* — numele unui fost lac (s. Purcari, r. Ștefan Vodă) [DSB, 198], în prezent teren arabil (satele Purcari și Răscăieți, r. Ștefan Vodă). *Rusca* se mai numea și un pîrîu în hotarul mănăstirilor Putna și Sucevița (j. Suceava, sec. XV—XVI) [DINL].

Exemplele toponimice demonstrează că termenul *ruscă* n-are nimic comun cu apelativul popular *ruscă* "rusoaică" și mai înseamnă (pe lîngă cele arătate) pîrîu; baltă (probabil, așezate în văi și depresiuni înguste ori cu forme geografice (în spațiu) strîmtorate). Probabil, în trecutul îndepărtat strămoșilor noștri le-a fost cunoscută o temă (un radical) toponimică *rus-* de origine autohtonă cu semnificația de "albie (îngustă) a unui rîu; baltă ori vale (rîpă) îngustă" (care își găsește paralele în rus. *ruslo* și *rusti* "albie de rîu, pîrîu", lituan. *ruseti* "a curge (despre apă, lichide)").

Cuvîntul *ruscă* cu înțelesul de "rîpă îngustă" în prezent este cunoscut populației moldovenești din satul Dărcăuți (r. Soroca).

NOTE:

¹ Chestionar toponimic și entopic general cu un glosar de entopice onomasiologic, Iași, 1976, p. 89 (mai departe: CTO).

² Graur Al., Nume de locuri, București, 1972, p. 13.

³ Petrovici E., Studii de dialectologie și toponimie, București, 1970, p. 248, 249.

⁴ Eremia A., Contribuții la studiul formării cuvintelor în limba moldovenească, Chișinău, 1979, p. 140, 162, 174, 190 (mai departe: ECS).

⁵ Ortografiat *Chersaca* în ESM și LM; *Chersac* în DSRM, DOEM și LOAT.

⁶ Гайдаржи Г. Мотузенко Е. Об одном иноязычном элементе в периферийной лексике молдавского языка // "Limba și literatura moldovenească", 1984, nr. 4, p. 53—55.

⁷ Seche L., Seche M., Dicționarul de sinonime al limbii române, București, 1982.

DEM — Dicționar enciclopedic moldovenesc, Chișinău, 1989.

DGB — Arbore Z., Dicționar geografic al Basarabiei, București, 1904.

DINL — Gonța A., Documente privind istoria României. A. Moldova, Veacurile XIV—XVII (1384—1625). Indicele numelor de locuri, București, 1990.

DOEM — Dicționar ortografic cu elemente de ortoepie și morfologie, Chișinău, 1990.

DSB — Dicționarul statistic al Basarabiei întocmit pe baza recensămîntului din anul 1902, corectat prin datele actuale, statistice ale primăriilor și prin tabelele birourilor de populație centralizate în 1922 / 1923, Chișinău, 1923.

DSRM — Dicționarul statistic al Republicii Moldova, în 4 volume, Chișinău, 1994.

ESM — Enciclopedia Sovietică Moldovenească, Chișinău, 1970—1975.

LM — Nicu V., Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi. Îndreptar bibliografic, Chișinău, 1991.

LOAT — Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova // "Monitorul oficial al Republicii Moldova", nr. 3—4 (24—25), 14 ianuarie 1995.

MEF — Moldova în epoca feudalismului, volumul VII, partea I, Partea II, Chișinău, 1975.

NL — Eremia A., Nume de localități, Chișinău, 1970.

OAT — RSS Moldovenească. Orînduire administrativ-teritorială la data de 1 aprilie 1988, Chișinău, 1988.

PL — Porucic T., Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia, Chișinău, 1931.

Stelian DUMISTRĂCEL
Iași

SEVER POP: SPAȚIUL REGĂSIRII DE SINE

Asumarea complexă a istoriei elitelor românești, pe care totalitarismul le-a îndepărtat de pământul țării, și recuperarea valorilor morale din diaspora ne impun pe un loc aparte figura acestui savant, cercetător al graiurilor populare românești și personalitate proeminentă a dialectologiei europene. Perspectiva etică își pune amprenta asupra tonului discursului, în anul în care se împlinesc șapte decenii de la primul contact al lui Sever Pop cu străinătatea, ca elev al Școlii Române de la Fontenay-aux-Roses.

Contrariindu-i, de la început, pe cei din jur prin îndrăzneala distincțiilor metodologice, neliniștindu-i, mai apoi, pe unii, prin capacitatea de muncă și printr-un neobișnuit simț al datoriei, împins pînă la devoțiune, năsăudeanul optimist și afabil va fi însă un cercetător și un profesor adesea neînțeleș și incomod, sancționat de rutină și de pizmă, lovit de împrejurări. O viață punctată de mari realizări, fructificînd proiecte îndrăznețe, se va încheia, înainte de 60 de ani, cu durerea imposibilității finalizării marii opere a primei tinereți fecunde, publicarea tuturor volumelor din **Atlasul lingvistic român I**, efect la care au contribuit, la sfîrșitul anilor 30, rivalitatea de prestigiu cu Pușcariu, iar la sfîrșitul anilor 50, refuzul autorităților (și instituțiilor științifice) românești ale vremii de a-i pune la dispoziție rezultatele propriei munci, pentru tipărirea **Atlasului** la Louvain, unde era profesor.

* * *

Pentru Sever Pop, "desfășurarea" a cunoscut mai multe etape; ea începe,



Sever POP

de fapt, încă din 1941, cînd îndeplinește funcția de consilier cultural la Legația Română (pînă în 1943) și, în parte, concomitent, pe aceea de director adjunct al Școlii Române de la Roma (pînă în 1946). Chiar de la începutul intervalului, revenirile acasă au fost rare; ruptura implacabilă s-a produs în 1948, cînd, în "țară", este destituit din învățămînt și toate bunurile (ironie a soartei!) îi sînt confiscate.

Spre deosebire de alte personalități ale exilului românesc, a căror viață se cere reconstituită din scrisori, din mărturii orale și din scrieri memorialistice, în cazul lui Sever Pop sîntem favorizați de faptul că devotata lui soție, Alexandra, după ce s-a îngrijit de tipărirea (în 1966 și 1969) a două culegeri, cuprinzînd lucrările din perioadele sau rămase în manuscris, a publicat un volum biografic, **Sever Pop, sa vie et moments de l'histoire de l'Atlas linguistique roumain sine ira et studio** (Gembloux, 1980), din care extragem cele mai multe dintre informațiile pe care le prezentăm cititorului. Asocierea, la numele dialectologului, a titlului unei anumite lucrări ale sale este revelatoare, sub semnul faptului la care ne-am referit mai sus. Pentru lumea savantă, Sever Pop reprezintă incomparabilul instru-

ment de lucru pe care-l constituie cele două volume din **La Dialectologie**, însumînd 1334 de pagini (1950), revista "Orbis" (cu subtitlul "Bulletin international de Documentation linguistique"), apărută sub îngrijirea lui Pop între 1952 și 1960, crearea Centrului Internațional de Dialectologie Generală de pe lîngă Universitatea Catolică din Louvain (1951) sau organizarea unui strălucit Congres Internațional de dialectologie generală (august, 1960, Louvain — Bruxelles), ca și alte cîteva aducătoare de mare prestigiu inițiative (*Bibliografia chestionarelor lingvistice*, repertoriul *Institutelor de lingvistică și al Arhivelor fonogramice* etc.).

Realizările, vădind nevoia orientării specialistului în spațiul cel mai larg al profesiei, pe care pînă la urmă l-a și controlat, sînt, într-adevăr, importante, dar satisfacția proprie și a celor apropiați nu o poate da decît măsura marilor aspirații ce stăpînesc o minte și iluminează un spirit. Pentru familie — și nu numai afectiv, pentru că fiica lui Sever Pop, Rodica Doina, a semnat, în calitate de coautoare, realizarea și publicarea cîtorva importante lucrări (*Atlasele lingvistice europene*, repertoriu sistematic de hărți, o monografie

dedicată lui Jules Gilliéron ș.a.), iar competența Alexandrei Sever Pop în domeniul dialectologiei, în mediul căreia a trăit din tinerețe, secondîndu-și soțul în tot ce a făcut, de la anchetele pe teren, din anii 30, pînă la îngrijirea pentru tipar a volumelor amintite anterior, este aceea a unui adevărat profesionist (după cum putem constata, cu plăcută surprindere, parcurgînd descrierea "momentelor din istoria **ALR**"), — așadar, pentru familie, viața lui Sever Pop semnifică opera începută în 1928, cînd avea 27 de ani, și rămasă neîncheiată.

LEGĂMÎNTUL. Este în această optică transmiterea unei singulare tentații spre întreg, diriguită de o superioară responsabilitate. Ca să facă un atlas, **ALR**, deși fusese elevul lui Gilliéron, tînărul studios vrea să aflu totul, pe cont propriu, despre ceea ce înseamnă ancheta dialectală; rezultatele clarificării, într-o viziune ce va atrage prețuirea specialiștilor, le prezintă în **Buts et méthodes des enquêtes dialectales** (Paris, 1927). Cînd, în 1910, pleacă din Poiana Ilvei la școala de la Năsăud, mama sa îi dă de grijă să învețe bine și să-i scrie regulat (*Vie*, p. 7); atunci cînd, după 1950, nu se mai poate întoarce acasă pentru a-i arăta acesteia



Se pare că Petrovici se scuză sau încearcă explicații... Mînchen, 1959.

ce a realizat ascultându-i sfatul de a fi un școlar silitor, îi scrie și îi trimite una dintre publicații, pe care poșta (?) o reține. Pop stăruie și, într-o scrisoare ce însoțește a doua expediție, roagă pe cel "care stă la poarta țarinei" să lase să ajungă cărțile la mama sa (după informații comunicate de prof. G. Istrate). Într-o pagină din **Jurnalul de anchetă**, din iulie 1931, așadar din primii ani ai acestei întreprinderi (pentru localitatea Cornereva, punctul 18 din rețeaua **ALR I**) scria: "Nu cunosc obstacole când e vorba de **Atlas**. Sînt cuprins de fiori cînd pornesc la drum. Trebuie să se facă [= **atlasul**] orice ar fi" (cităm după manuscrisul lui Pop, inedit).

Și, iată că, după ani de muncă, departe de țară, nu poate să-și țină legămîntul; Alexandra Sever Pop (**Vie**, p. 438) ne-a lăsat mărturia că, pe patul de spital de pe care nu avea să se mai scoale, soțul ei discută cu editorul problemele contractului pentru "Orbis" prin prisma sensului grav, moral, al descendentului românesc al lat. *ligamentum*. Și aceasta după ce făcuse tot ce era omeneste posibil: intervenții la președintele de atunci al Academiei, rugămîntea pentru sprijin adresată lui Sadoveanu (unul dintre cei trei scriitori ce i-au servit ca subiecți de anchetă pentru ilustrarea "limbii claselor culte"), scrisori trimise lui Iorgu Iordan, Emil Petrovici și D. Macrea, cu care discută apoi, cînd îi întîlnește la manifestări științifice de peste hotare. În imag.,... dintr-o fotografie de la München, din 1958, se pare că Petrovici se scuza sau încearcă explicații, pe care, e ușor de constatat, Sever Pop le ascultă măcar numai distrat, dacă nu neîncrezător.

Printre unii dintre exilații români, tentativele lui Pop de a-i atrage pe lingviști din țară în viața științifică europeană (cerîndu-le informații pentru lucrările sale bibliografice, invitîndu-i să publice în "Orbis", revistă în care nici un român nu a semnat nimic în timpul vieții fondatorului) trezesc suspiciuni și se încearcă chiar ostracizarea: i s-a adus, la un moment dat, de către unul dintre cei pe care îi sprijinise pentru studii, chiar acuzația că are "legături cu R.P.R." (**Vie**, p. 535). Să fi fost deschiderea lui Pop doar o formă de *captatio benevolentiae*, pentru a-și publica **Atlasul**? Ne îndoim, și avem motive temeinice. Sever Pop a fost, prin excelență, omul înaltei datorii morale; el a rămas fidel obligației de reprezentant

cultural al poporului său în străinătate, al misiunii la Roma, asumate în 1941, în ciuda vicisitudinilor vremurilor și a ostilității oficiale, a guvernelor și a instituțiilor, și a ingratitudinii "confrăților" (unele părți din secțiunea a II-a a **ALR** nu și le-a putut procura nici pînă în 1958, iar, după moartea sa, Alexandra Sever Pop nu poate obține, pentru volumul antologic din 1966, articolele publicate în țară; **Recueil**, p. VI, 370).

Cum se manifestă dialectologul Sever Pop? Obiectul celor mai multe dintre comunicările și conferințele pe care acesta le prezintă la congrese internaționale de lingvistică sau la universități europene se ocupă de etnicul românesc, de formele mentale și de sensibilitatea poporului său, reflectate în toponime, în diferite vocabule ale profesiilor, în terminologia creștină românească, cu proiecții în spațiul lingvistic și spiritual românesc. Desigur, cu privire la anomalii din țară, nota polemică este prezentă; cînd, în 1952—1953, se va clama "reformarea" ortografiei limbii române, Pop va ironiza această pretenție: "Le projet en question ne fait que reprendre sous une autre forme, tantôt plus amplifiée tantôt abrégée, les anciennes réformes de l'orthographe roumaine, pour leur donner, par un processus d'osmose, le caractère d'une nouvelle révolution scientifique faite pour le bien de la masse". Primul fapt discutat este chiar suprimarea lui â, "changement... approuvé en 1926 par les linguistes roumains à Cluj (à l'exception du mot *român*, qui doit conserver le signe â)" (**Recueil**, p. 17).

În același timp, Pop este dominat de grija de a fi, în străinătate, reprezentantul unei morale; cînd, la spital, primește asistența unor preoți, îi amintește scrierilor sale să le plătească tuturor: "să ne purtăm omeneste, peste tot pe unde trecem să lăsăm în urmă fapte bune; trebuie să fim la înălțime ca români!" (**Vie**, p. 437).

Dacă un chimist, un biolog sau un fizician găsește în altă țară alte laboratoare, mai bine utilizate, dacă un istoric găsește alte arhive, iar un filozof își confruntă mai bine cunoașterile într-un spațiu mai variat și dacă toți aceștia s-au rupt, dureros, de un număr de semeni și de o atmosferă, drama profesională a exilului unui dialectolog de teren nu poate fi raportată, de exemplu, decît la rememorările unui geograf sau botanic,

legați de solul cercetat și de plantele lui. Dar, pentru lingvist, lucrurile au căpătat, în plus, dimensiunea coplesitoare a umanului, ce nu-și are termen de comparație. Pe cercetătorul graiurilor, sensibilizat de omenie și de înțelegere, l-au adoptat familiile bărbaților și femeilor de la care a înregistrat răspunsurile pentru **Atlas**: "Sînt atașat de pămîntul meu, de pămîntul celor 301 sate românești pe care le-am cercetat. Am văzut multe lucruri și am învățat mult de la poporul nostru. Numai după ce am studiat graiul Banatului mi-am dat seama ce înseamnă cîntecul **Patru boi cu lanțu-n coarne**", va mărturisi, liric, pe patul morții (Vie, p. 427), cel care, în **Jurnalul de anchetă** din localitatea Măidan, din iulie 1931, nota că țăranul pe care și l-a găsit singur ca informator a acceptat să lucreze cu el pentru că Pop "i-a părut om bun la inimă", impresii pe care am avut șansa să le înregistrăm și noi, din localități cercetate cu 30—40 de ani înainte, de către Sever Pop, din județele Bacău și Galați (mărturii publicate într-un volum de texte din seria **Noul Atlas lingvistic român**, pe regiuni, recent apărut).

INTOARCEREA. Una dintre cele mai impresionante pagini despre durerile exilului o constituie evocarea, de către Alexandra Sever Pop, a ultimelor zile ale soțului său, sub semnul întoarcerii, cu întreg sufletul, spre pămîntul țării. Cel care și-a încheiat cercul statutului profesional pornind de la **Buts** și ajungînd la monumentală **La Dialectologie**, care și-a onorat misiunea de legat cultural prin afirmarea calităților intelectuale și spirituale ale țăranului român în forurile științifice ale Europei, își dă seama că moartea îl împiedică să-și încheie cercul operei, publicarea **Atlasului**, și ultimele zile îi sînt pline de tristețea dorului de țară. Înconjurat de mari și aleși prieteni, care-l prețuiesc (printre aceștia monseniorii Antoni Griera și Pierre Gardette, care se roagă pentru însănătoșirea lui și își oferă, generos, serviciile), chinuit de incertitudinile succesiunii profesionale (conducerea Centrului și a revistei "Orbis", publicarea **Actelor** Congresului de Dialectologie), între trezie și delir, recheamă senzații ale copilăriei (mirosul de mălai [pain de maïs] ars, gustul laptelui "de la văcuțele de pe valea Someșului") și călătorește prin locurile natale și prin întreaga țară pe care a străbătut-o șapte ani:

"Noaptea aceasta voi merge departe, departe, pe valea Bistriței, pe Ceahlău; am fost deja într-o noapte dincolo de Ceahlău; ășa frumos de nespus"; "Eu, singur? Nu, nu sînt singur. Sînt în Bucovina, Maramureș, Transilvania, în Basarabia. Am fost în valea Someșului, a Bistriței, a Oltului! Cînt, cînt cu țărani mei, cu țărani cu care am lucrat!" (Vie, 430—431, 438—440).

De Crăciun muribundul ascultă colinde și își aduce aminte cîntecele ce l-au emoționat cîndva și totdeauna: "Cîte mori îs pe pîrău", "Bădiță cu tundra neagră", "Bade, pentru dumneata", "De-ar fi dorul vînzător", "Cine n-are dor pe vale", "Spusu-mi-a frunza de vie", printre care se amestecă (voit, din întîmplare?) versuri de-ale lui Goga: "Dorurile mele n-au întruchipare... Tot ce-mi țese noaptea / Zorile-mi destramă, Mi s-a dus norocul... Nu-l mai plînge, mamă" (*ibid.*, p. 428—435).

Într-o lucrare recentă în care se ambiționează înfățișarea științei românești din diaspora, **Românii în știința și cultura occidentală**, publicată de Academia Româno-Americană de Științe și Arte, numele lui Sever Pop și prezentarea operei sale lipsesc; dacă nu este vorba doar de o regretabilă disfuncționalitate, am putea, oare, considera că ne găsim în fața uneia dintre manifestările atitudinii unui segment al acelei lumi "incomprehensive" în care a trăit el și în străinătate? (Vie, p. 503). Este o absență pe care o resimt dureros cei care îl prețuiesc pe savant și cărora memoria acestuia le este sacră, căci *omul* Sever Pop a avut slăbiciunea... recunoașterii. Nu întîmplător, volumul **Recueil posthume...** se deschide printr-un extras din articolul consacrat lingvisticii românești din **Bolșaja Sovetskaja Ențiklopedija** (1955), în care dialectologul este enumerat printre lingviștii ale căror teorii antiștiințifice au fost contaminate de saussurianism și de... structuralism, despre Pop, în particular, afirmîndu-se că "s-a plasat pe o poziție reacționară extremă, aderînd la ideologia imperialismului și catolicismului" (*Recueil*, p. 11).

Demersul nostru de față, care nici nu a încercat să reziste pateticului, se vrea cu mult mai mult decît o replică; el ar putea fi un prim pas spre o adevărată reparație morală, cu profunde și numeroase motivații și efecte.

Iulian CIOCAN.
Universitatea
Pedagogică "I. Creangă".
Chişinău

TEORIA LITERATURII ÎN BASARABIA — O CENUŞĂREASĂ

Este mai mult decât evident că literatura are nevoie de o metaliteratură (Istorie—Critică—Teorie). Vreau să vorbesc despre situaţia jalnică, deplorabilă în care se află *Teoria literaturii* în Basarabia, despre consecinţele nefaste ale acestui fapt regretabil. Toţi ştiu că *Teoria literaturii* este cea care pune la dispoziţia *Criticii* şi *Istoriei literare* conceptele, noţiunile de care au nevoie acestea. Cele trei domenii se întrepătrund reciproc — unde nu există *Teorie literară*, nu există nici *Critică* autentică, unde lipseşte *Critica*, nu se va face niciodată o distincţie clară între valoare şi non-valoare. Cred că 80 % din tot ceea ce se scrie la ora actuală în Basarabia nu merită să vadă lumina tiparului şi aceasta nu numai din cauza "complexului izolării provinciale", dar, în primul rând, din cea a absenţei unei critici veritabile. Un autor din secolul XX nu mai poate fi un autor rezistent, dacă nu are o şcoală teoretică şi critică adecvată. La noi însă fiecare individ îşi poate scoate un volum de versuri sau proză, afirmând în gura mare că este cel mai tare. Iar dacă se şi găseşte cineva să-i spună că e slab şi insignifiant, nu poate demonstra de ce e aşa, pentru că nu are la îndemână concepte, cultură teoretică. În mod

normal *Critica* subsumează aspectele politice, sociale, morale ale operei dimensiunii estetice. La noi însă *criticii* elogiază poeziile de trei parale care ţin de conjunctura zilei. *Critica* din Basarabia o putem împărţi în fond în două "direcţii": una *impresionistă*, bazată pe intuiţie, şi nu pe metodă, care nu mai ţine cont de faptul că Eugen Lovinescu e depăşit iremediabil, şi alta *tematistă*, preocupată de prezenţa temelor şi motivelor caracteristice locului — plaiul, viţa-de-vie, limba, dragostea de mamă etc. Or această insuficienţă a criticilor noştri vine tocmai din lipsa cunoştinţelor teoretice elementare. Ştiu că nu prea există şanse de a schimba lucrurile spre bine, dar voi aminti, pentru orice eventualitate, că în lume mai este şi o critică *psihanalică* (M. Robert, Lacan), *existenţialistă* (M. Blanchot, G. Poulet), *lingvistică* (E. Averbach), *antropologică* şi *mitică* (N. Frye), *sociologică* (L. Goldmann), *structuralistă* (Barthes, Şcoala Formală Rusă, "Tel Quel").

Problema constă în absenţa unei şcoli teoretice autentice şi în starea dezastruoasă în care se află obiectul de studiu *Teoria literaturii* în universităţile noastre. În primul rând lipsesc cărţile elementare — *Teoria literaturii* a americanilor Wellek şi Warren o găseşti în câteva exemplare, şi acelea în limba rusă. Se învaţă după manualele învechite ale lui Pospelov şi Timofeev, dar aceasta e o picătură în mare. Voi numi în continuare o listă de cărţi absolut indispensabile pentru studiul *Teoriei literare*, şi pe care în Basarabia le poţi căuta toată viaţa fără şansa de a le găsi:

Adrian Marino, *Dicţionar de idei literare*, vol. I—II—III, "Hermeneutica ideii de literatură", Dacia, 1987;

Ce este literatura? Şcoala formală rusă, Univers, 1983;

Grupul M, *Retorica generală*, Universul, 1979;

Pentru o teorie a textului, Antologie "Tel Quel", Univers, 1980;

Heinrich Plett, **Știința textului și analiza de text**, Univers, 1983;

Paul Cornea, **Introducere în teoria lecturii**, Minerva, 1988;

Josef Hrabak, **Introducere în teoria versificației**, Univers, 1983;

Murray Krieger, **Teoria criticii**, Univers, 1982;

Robert Escarpit, **Literar și social**, Univers, 1974;

Gerard Genette, **Figuri**, Univers, 1978; **Introducere în arhitectură**, Univers, 1994;

Jan Mukarovsky, **Studii de estetică**, Univers, 1974;

Tzvetan Todorov, **Teorii ale simbolului**, Univers, 1983;

Maria Carpov, **Introducere în semiologia literaturii**, Univers, 1978;

Umberto Eco, **Tratat de semiotică generală**, Ed. științifică și enciclopedică, 1982; **Lector în fabula**, Univers, 1994;

Boris Tomașevski, **Teoria Literaturii. Poetica**, Univers, 1973.

Marthe Robert, **Romanul începuturilor, începuturile romanului**, Univers, 1983;

Herbert Read, **Originile formei în artă**, Univers, 1971;

Paul Hazard, **Gîndirea europeană în secolul al XVIII-lea**, Univers, 1981;

Maria Corti, **Principiile comunicării literare**, Univers, 1981;

Claude Bremond, **Logica povestirii**, Univers, 1981;

Jaap Lintvelt, **Punctul de vedere. Încercare de tipologie narativă**, Univers, 1994;

Cesare Segre, **Istorie—Cultură—Critică**, Univers, 1986.

Nu mai pomenim aici de o sumedenie de articole, studii, cărți care n-au fost traduse din engleză, franceză, germană etc. Studentul basarabean e privat de posibilitatea de a se iniția în domeniul teoretic neavînd acces la cărțile sus-numite. Dar ce să vorbim de studenți, cîți dintre "scriitorii basarabeni" le-au citit?

O altă problemă este și modul în care este repartizat obiectul pe anii de studii în Universități. La noi se face *Introducere în Teoria literaturii* la anul I și *Teoria literaturii* la anul V. Culmea este că la una și aceeași instituție o grupă din anul V are *Teoria* un semestru, iar alta (la fel anul V) o face anul întreg. Ar trebui să le deschidem ochii dirigitorilor în vîntămîntului nostru și să le spunem că în universitățile din Europa *Teoria literaturii* se face primii trei ani de zile. Oamenii de acolo demult au înțeles că nu există obiect de studiu mai important pentru a putea înțelege literatura. Momentul cel mai grav este însă ce se predă la cursuri. Punctul forte îl constituie tropii și figurile de stil, adică limbajul conotativ. Dar cum să analizeze studentul o poezie tranzitivă, directă, denotativă, care renunță la opacitate și conotație? Celebra carte a lui Serge Fauchereau **Introducere în poezia americană modernă** nu este cunoscută de mulți profesori. La fel stau lucrurile și cu studiul prozei. Studentul învață să vorbească despre teme și motive, să caracterizeze personaje, dar nu învață nimic din tehnicile narative, ori toată proza de la Noul Roman Francez încoace se centrează pe experimente narative (Llosa, Federman, Barth, Tsepeneag, Sabato). Ca rezultat, studentul nostru absolvește facultatea știind, poate, ce este simbolismul sau suprealismul, dar neauzind nimic de poezia imagistă, personalistă și obiectivistă. Studentul a citit Flaubert și Dostoievski, dar n-a auzit nimic de mișcarea furioșilor din Anglia și de Kendzaburo Oe.

După cum am mai spus, *Teoria literaturii* trebuie să se facă în mod normal trei ani de zile. La anul I ar trebui să se studieze următoarele subiecte: *Conceptul de literatură*; *Natura și Funcțiile literaturii*; *Literatura scrisă, sacră-profană, cultă-populară*, *Paraliteratura*; *Metaliteratura*; *Anti-literatura*; *Intertextualitatea*; *Poetica*; *Stilistica*; *Retorica*; *Semiotica*; *Ge-*

nurile literare; Stilul operei literare; Eufonia; Ritmul; Metrul; Imaginea; Simbolul; Metafora; Mitul; Ficțiunea în opera literară; Literatura și biografia; Literatura și psihologia; Literatura și ideile; Literatura și societatea; Literatura și celelalte arte. La anul II ar trebui să se țină un curs de *Teoria textului* în care să se vorbească despre conceptul de "text", trăsăturile generale ale textului; structura textului literar; nivelele de organizare.

La anul III ar fi necesar un curs de *Naratologie* în care să se discute despre *obiectul de studiu al acesteia; nivelurile textului și tehnicile narative; Aspectele; Modalitățile; Timpul narațiunii; experimentele narative în proza de ultimă oră.*

Aparenta simplitate a subiectelor pe care le-am pus la anul I de studiu este înșelătoare. În universitățile noastre problema cea mare este *cum* se tratează subiectul. Nu degeaba Robert Escarpit zicea că "nimic nu este mai puțin clar decât conceptul de literatură". El găsește 16 sensuri istorice ale cuvântului *literatură*. Atunci când vorbim despre acest concept este necesar să pomenim nu numai de Seneca, Tacit, Aristotel, Croce, Eliade, Vico, dar și de mișcarea poetică *letristă*, care se debarasează de sens (o interesează literatura prin jocul în pagină) sau de mișcarea "Tel Quel", care consideră că conceptul nu e unul viabil, e discreditat de multe fenomene și propune în schimb conceptul de *scriitură*. Atunci când vorbim despre ficțiunea în opera literară este necesar să pomenim și de ficțiunea de gradul doi sau de "ficțiunea în ficțiune" din romanele postmoderniste, când, de exemplu, un plan narativ dintr-un roman se adevărește a fi o simplă povestire ireală a unui personaj din alt plan narativ. Metaliteratura nu este numai critica, istoria, teoria, dar și textul care vorbește despre sine (vezi M. Duras, J. Barth etc.). Problema genurilor literare nu se reduce numai la descrierea speciilor liricului,

dramaticului și epicului, dar e necesar să spunem că această clasificare s-a învechit și nu mai corespunde realității, pentru că lirismul îl putem găsi și în pagini de proză neversificate sau dialoguri dramatice, iar poezia se prozaizează, se apropie de un limbaj uzual. Însăși conceptul de "gen" și "specie" se confundă adesea.

Un mare renghi le joacă studenților și faptul că profesorii nu fac la seminarii *metacritică* (o critică a criticii) sau *metateorie* (o teorie a teoriilor), ori se știe bine că chiar și lucrările somităților literare nu sunt lipsite de imprecizii, încercititudini. Aducem câteva exemple în acest sens: Jaap Lintvelt în cartea sa **Punctul de vedere** găsește cinci tipuri de naratori: *tipul narativ auctorial*: 1) percepția externă ilimitată: omnisciența externă, naratorul auctorial este omniscient și percepe totalitatea lumii romanești exterioare; 2) percepția internă ilimitată: omnisciența internă, naratorul omniscient dispune de o percepție internă ilimitată și infailibilă a vieții interioare și chiar a inconștientului tuturor actorilor; *tipul narativ auctorial* compus din 3) percepția externă limitată: extrospecția, adoptînd perspectiva unui actor, naratorul este limitat la extrospecția acestui actor-perceptor, astfel încît el nu va putea oferi decît o prezentare externă a celorlalți actori; 4) percepția internă limitată: introspecția, adoptînd perspectiva unui actor, naratorul este limitat la introspecția actorului-perceptor. El dispune, prin urmare, numai de o percepție internă a acestui actor, cu atît mai mult cu cît se cunoaște pe sine însuși și ignoră viața interioară a celorlalți actori; *tipul narativ neutru* — 5) percepția externă, înregistrarea, "camera" se limitează la o înregistrare a lumii romanești perceptibile.

Această clasificare merită, desigur, toată lauda, dar ar trebui să ne întrebăm dacă nu mai există cumva un *narator-cameleon*, care își schimbă

registru de mai multe ori într-un text oarecare? La Jose Saramago, în **Pluta de piatră**, naratorul pendulează între omnisciența externă, omnisciența internă și camera de filmat. Trecerea de la o stare naratorială la alta se produce brusc, fără avertismente.

Tz. Todorov vorbește de trei grupe de tehnici narative legate de timpul narațiunii; aspectele narațiunii (tipurile de naratori) și modalitățile narațiunii. Această clasificare s-a cam învechit, pentru că proza nu stă pe loc. Atunci când vorbește de aspectele narațiunii Todorov nu ne spune nimic de joncțiunile naratoriale (când doi sau trei naratori vorbesc în același timp). Todorov lasă însă în umbră *naratorul* (cel căruia i se adresează naratarul). Or, proza modernă îi acordă naratarului un rol tot mai activ, transformându-l în narator. Nimic nu se vorbește nici de joncțiunile naratariale când doi naratori ascultă în același timp (**Patul lui Procust** de Camil Petrescu).

Textul ca narațiune este format, după Todorov, din poveste (scenariu narativ) plus discurs, iar timpul narațiunii este raportul dintre timpul povestirii și timpul discursului. Nu putem fi de acord cu această idee, pentru că un timp al povestirii nici nu există ca atare, prin urmare, timpul narațiunii se suprapune în întregime peste timpul discursului.

În proza contemporană este vizibilă tendința de a lărgi imaginarul narativ al textului prin introducerea mai multor planuri (cadre) sau lumi narate (la M. V. Llosa în **Povesteașul, Mătușa Julia și condeierul** sunt două planuri; la Humberto Costantini în **Miercuri, pe strada Teodoro Vilardebo** sunt trei planuri). Scopul este, desigur, de a mări o complexitate a textului. Naratologia trebuie să se ocupe, așadar, și de *interacțiunea* dintre aceste planuri narative. Ea poate fi una metasemantică (simbolică, alegorică, pe bază de motive) ca în **Centaurul**



Ion PUIU. Cazacioc.

lui Updike, **Ulise** lui Joyce, dar ea poate fi și una *tehnică*: *naratorială* — un narator-personaj dintr-un plan narează (creează) un alt plan; *spațio-temporală*, când planurile conțin un fragment spațio-temporal comun. Putem oare analiza romanele lui Llosa și Costantini numai cu categoriile propuse de Todorov? Puțin probabil, de aceea studentul trebuie să învețe a aprecia critic un material teoretic, și nu să-l primească ca pe o axiomă.

În general interesul pentru *Teoria literaturii* este în Basarabia scăzut, și teoreticieni în adevăratul sens al cuvântului sunt puțini. Evident, nu putem spera la o grabnică "sincronizare" teoretică între cele două maluri ale Prutului, pentru că "ai noștri" mai au mult pînă la Adrian Marino, Mircea Martin, Gheorghe Crăciun, Paul Cornea etc.

Putem sau nu putem face ceva pentru Teoria literaturii? — iată o întrebare pe care le-o pun lucrătorilor din Ministerul Învățămîntului, Academia de Științe, decanilor din Universitățile noastre. Eu zic că e cazul să urnim buturuga din loc, altfel vom produce în continuare hectare de pseudoliteratură.

Eugeniu KUHARTZ
Bucureşti

LIVIU REBREANU: PASIUNEA PENTRU TEATRU

Aş vrea să aduc în atenţia cititorilor câteva aspecte şi păreri privind o latură îndeobşte cunoscută, dar tot atât de importantă în vasta creaţie literară a lui Liviu Rebreanu, şi anume pasiunea acestuia pentru un domeniu care fascinează şi azi — Teatrul.

Această pasiune, îi spun pasiune şi nu domeniu sau gen, deoarece era natural ca Rebreanu să se aplece cu har asupra unui fragment de viaţă în care personajele învie şi capătă contur în cutia magică a scenei.

De la început se pune o primă întrebare: De ce teatru? Şi urmarea este cât se poate de plauzibilă şi firească. Pentru că întreaga creaţie a scriitorului se poate încadra în replici, scene, dialog, psalmi şi tablourii dramatice.

Vă readuc în memorie scena de un tragism extraordinar din finalul filmului lui Liviu Ciulei: "Acea masă a tăcerii" dintre Apostol Bologa şi Ilona, una dintre cele mai expresive atmosfere rituale întâlnite în viaţa mea. Privirile celor doi, prologul la moartea ce se apropie, constituie o despărţire dincolo de destin şi totul se transfigurează într-o linişte de catedrală.

Aş îndrăzni să spun că tânărul Liviu Rebreanu a moştenit darul dramatic poate de la tatăl său când acesta spunea vorba de duh "Vinul pruncilor e laptele, întocmai precum laptele bătrînilor e vinul", apărută în 1887 în

"Gazeta poporului" nr. 34, la Timişoara. O altă secvenţă proprie vârstei de 14 ani se petrece în iarna lui 1899, când s-a îndrăgostit heburneşte de ingenua trupei ungureşti şi a scris un vodevil nu lipsit de virtuţi teatrale.

Întorcîndu-ne în tunelul timpului, reţinem că mama sa, Ludovica Diuganu din Beclean, descindea dintr-o familie de cărturari ardeleni în care se "jucau" piese de Alecsandri şi scene din teatrul popular, clovni ce transpar şi în romanul *Ion* prin portretul Mariei Herdelea. Arta cîntului şi a declamaţiei căpătau contur în pridvorul casei lui Zaharia Herdelea.

Iar în conferinţa despre George Coşbuc pe care o ţine în 1931 în Aula Bibliotecii Centrale Universitare, care astăzi nu mai există, el însuşi aminteşte că a recitat *El-Zorab* pe cînd era elev în clasa a doua de liceu la Năsăud. A fost, după cum mărturiseşte, "primul succes care mi-a împodobit viaţa".

Pe acest lanţ al pasiunii pentru teatru el mai adaugă impresii pregnante despre marea actriţă Agatha Bîrsescu în piesa *Magda* la Teatrul Eforia. Acum este perioada în care absoarbe cu nesaţ replicile din Shakespeare, Ibsen şi Oscar Wilde.

Remarcăm întristarea lui că — la acel moment — nu-şi apropiase tainele literaturii române. Citez: "Peste două treimi din anii de studii i-am petrecut în şcoli străine. Cărţi româneşti îmi cădeau în mînă numai întîmplător şi, mai totdeauna, de calitate inferioară. Încercările literare, deşi cu suflet românesc, le meditam în limbă străină, fie nemţeşte, fie ungureşte, înainte de a le scrie româneşte". Ce mărturie zguduitoare a celui care va scrie pentru eternitate *Cadrilul*, *Plicul* şi *Apostolii*! Şi nu întîmplător cultivă în tinereţe specia dramatică şi este un adevăr faptul că, aşa cum spunea, "sciam cîte două piese pe săptămîină cu care asasinam pe toţi directorii de teatru să mi le primească". Aceste

prime preocupări vor fi preludiul intensei sale activități în cronica dramatică. Și nu întâmplător directorul Teatrului Național Pompiliu Eliade îi acceptă multiplele traduceri din germană cuprinzând localizări și dramatizări.

Trebuie să menționăm că într-un fragment din piesa **Traiul** întâlnim unele nume de personaje care vor intra mai târziu în romanele sale.

Poate că exegeții contemporani vor găsi timpul și spațiul necesar revederii dramatice a piesei **Osînda**, vehement respinsă de generalul Bengescu-Dabija, dar atât de susținută de autorul **Cocoșului negru**, Victor Eftimiu. Cei doi scriitori erau, în fond, pe același drum, când încercau drame "moderne" pe lozuri folclorice. Tînărul autor este preocupat de "vocea" pe care trebuie s-o aibă actorii și de locul de desfășurare a acțiunii.

Concretețea indicațiilor de scenă nu se deosebește cu nimic de ceea ce vom întâlni în piesele de mai târziu ale lui Liviu Rebreanu. **Osînda** pare construită nu pe un conflict între oameni, ci pe unul mai grav, dintre om și datină.

Simt nevoia unei paranteze. Obsesia horei, a celui rotund care tinde spre perfecțiune, o vom întâlni și în **Ion**, și în **Răscoala**, și în **Ciuleandra**. Dar revenind la **Osînda** găsim inserate nume de descîntece, credințe populare sau vrăji: aruncătură cu antidotul, descîntecul de-ntors strigoi care pot fi potoliți prin împlîntarea unui cuțit ruginit drept în inimă, încuibarea necuratului poate fi combătută prin arderea culcușului cu mîțe sfințite și prin stropirea cu agheasmă de 9 ani, leacuri stoarse din flori uscate la umbră, stropirea cu apă de la 9 cotituri, a strecura veninul de viperă cu cruce printr-o năframă neagră și a-l bea dintr-o ulcică de lut. În gura personajelor piesei, această risipă de misticism și medicină populară dă o culoare deosebită textului. Și, închizînd paranteza, dovedim prin

citarea următorului pasaj al lui Liviu Rebreanu la aproape 50 de ani în plină glorie: "Trebuie să mărturisesc spre rușinea mea că sînt foarte superstițios: mi-e frică de ziua de marți, nu încep niciodată nimic sîmbăta, îmi merge rău toată ziua cînd primul om întîlnit e un popă, precum îmi iese toate în plin dacă-mi iese mai întîi în cale un țigan sau un coșar și alte asemenea lucruri". Oare nu sînt toate acestea semne și însemne ale unor conflicte dramatice autentice care vor decora încercările dramatice viitoare?

În perioada începutului, pînă la trecerea în România, Liviu Rebreanu își perfecționează cunoștințele de limba română, îndreptîndu-și atenția spre marii clasici Creangă și Caragiale, fără să neglijeze literatura populară. Obişnuia să-și însemneze zicale, descîntece sau poezii populare, în care avea, desigur, de admirat subtilitățile de limbă și expresiile scînteietoare, transmise nouă prin secole.

La cumpăna celor două veacuri, capătă o mare extindere culegerile de literatură populară, care nu se limitau doar la doină, baladă și basm, ci încercau să cuprindă întreaga arie de manifestare a geniului popular.

Ambiția lui Liviu Rebreanu era de a trata modern subiectele pieselor sale căutînd cauzalitatea conflictului în culetele ascunse ale conștiinței și ale impulsurilor necunoscute ale ființei umane. De aici preferința pentru eroii zbuciumați cu tensiuni interioare, pentru culori stridente și antiteze brutale. Oare nu regăsim și în piesele pe care ulterior le va cataloga "comedii" personaje tragicomice, de substanță pur omenească, plantate pe un fundal care și astăzi, privity nuanțat, sînt atât de contemporane?

Subliniez statura sa europeană cînd la începutul anului 1908 scrie un **Jurnal de lector** cu maxime, cugetări, conspecte din literatura universală (Shakespeare, Oscar Wilde, Schiller, Tolstoi, Hugo), neuitînd nestematele

lui Anton Pann.

Reamintesc pasiunea sa pentru publicistica teatrală. În 1911, împreună cu Mihail Sorbul, scoate "Scena", revistă săptămînală de teatru și muzică în 10 numere. În același an, va fi secretar literar al Teatrului Național din Craiova. La "Rampa", în 1912, va publica pînă la sfîrșitul anului 1913 numeroase cronici dramatice, ca să nu mai vorbim de substanțialele colaborări la "Ziua" lui Slavici. Preocupări de scriere de cronici dramatice și eseuri vor fi continuate la cenaclul "Sburătorul" și la "Scena".

La 29 decembrie 1919 are loc premiera piesei **Cadrilul**, în 12 aprilie 1923 cea a comediei **Plicul**, iar în 17 martie 1926, pe scena Teatrului Național din București, — a piesei **Apostolii**.

Un punct luminos îl constituie numirea în decembrie 1928 ca director al Teatrului Național din București.

Și o altă piatră de hotar, în plină glorie: Discursul de recepție la Academia Română din 29 mai 1940 intitulat **Laudă țaranului român** și, "Finit coronat opus", este numit a doua oară director al Teatrului Național din București, funcție pe care o va onora pînă la sfîrșitul vieții.

Mă obsedează un gînd: de ce piesele lui Liviu Rebreanu se joacă atît de puțin, cînd ele sînt atît de scenice, pline de filozofie și simț al măsurii, cu replici tăiate scurt, cu indicații regizorale atît de relevante? Personal am vizionat **Plicul** într-o memorabilă seară, prin 1955, pe scena Studioului Comedie și apoi la Teatrul de Comedie cu Stela Popescu, Iurie Done și Constantin Băltărețu.

Aceste modeste păreri, reflecții și convingeri ne apropie de lumea personajelor rebreniene, nu este vorba de o restituire, ci de o dreaptă punere în valoare a unui dramaturg atît de actual, de al nostru.

Nu-mi rămîne decît să mulțumesc din acest colț de pagină admirabililor oameni de cultură din

Bistrița care dau strălucire și consistență intelectuală acestei personalități unice în cultura română. Pasiunea pentru teatru a lui Liviu Rebreanu trebuie să ne călăuzească pașii spre bine și frumos.

Să încercăm, dragi prieteni, să ne "punem în scenă" aceste cuvinte ale lui Rebreanu; "În oraș m-am plictisit și de la 9 și jumătate am fost acasă, am continuat a bate la mașină cronică de teatru pînă la 12, cînd am început la roman".

De aproape cinci ani tot așteptăm "literatura și teatrul de sertar" și ar fi timpul și locul să revedem cu dragoste și mai ales cu înțelegere de profesioniști valoarea teatrului lui Liviu Rebreanu. Dialogul atît de expresiv al pieselor sale trebuie urcat pe scenă, mai ales pentru tinerii spectatori. Este o datorie onorantă și pentru artiștii amatori, care, cu sufletul lor curat, pot descifra bogăția cuprinsă în teatrul lui Rebreanu.

Acest om, care din Valea Mare ne privește și acum cu ochii săi albaștri de sub pălăria cu boruri largi și din paginile luminate de lampa "Aladin", este aici, printre noi, și sînt mîndru împăcat la gîndul că locuiesc pe bulevardul Liviu Rebreanu, ca un memento ce va dăinui atît cît slovele sale vor trăi în ființa și sufletele noastre, însetate de mirajul teatrului pe altarul artei.

NOTĂ: Această comunicare a fost prezentată toamna trecută la festivitățile de omagiere a ilustrului scriitor, desfășurate în județul Bistrița Năsăud, baștina lui Liviu Rebreanu.

Elis RÂPEANU
București

UMORUL ÎN NUVELELE LUI LIVIU REBREANU

În literatura română Liviu Rebreanu este considerat prozatorul obiectiv prin excelență. Contemporanii săi au fost surprinși de notația sa exactă, lipsită de lirism. Coșbuc considera primele volume de nuvele ale lui Rebreanu "literatură aspră, brutală, în care viața colcăie și te chinuiește ca o realitate crudă". Confrații și critica literară se refereau mai ales la romane; prin 1926, datorită lui Camil Petrescu, circula părerea că "Rebreanu are talent numai de la trei sute de pagini în sus". Astfel, printr-o simplă butadă, nuvelele sale ieșeau din cîmpul demersului critic, deși anume acestea au pregătit marile romane. Tocmai în nuvelele sale insuficient apreciate Rebreanu își dovedește măiestria de a adapta expresia la idee, de a adecva stilul la proveniența și la vorbirea obișnuită a personajelor. Cu toate că nuvelele sînt considerate exerciții pregătitoare ale marilor construcții epice, ele conțin ceea ce romanele au "scuturat" din încercătură lor, și anume *umorul*.

Pe măsură ce scriitorul s-a maturizat, s-a accentuat caracterul obiectiv, robust al creației sale literare, umorul pierzîndu-se în țesătura notației lipsite de participarea autorului. În al său *Credo* artistic scriitorul mărturisea: "M-am sfiit totdeauna să scriu pentru tipar la persoana Întîi". Așa se explică faptul că Rebreanu excelează prin notația obiectivă, pentru el literatura însemnînd "creație de oameni și de viață", pulsația vieții conținînd mai mult

decît jongleria de fraze sau născocirea umană numită *frumos*: "Cînd ai reușit să închizi în cuvinte cîteva clipe de viață adevărată, ai realizat o operă mai prețioasă decît toate frazele frumoase din lume", "E mai ușor a scrie frumos decît a exprima exact". Tocmai *consemnarea obiectivă a gesturilor, acțiunilor și exprimării* a făcut din unele povestiri ale lui Rebreanu pagini demne de antologia umorului românesc.

E adevărat că în opera lui Rebreanu umorul ocupă un loc mai mult sau mai puțin răzleț. Mai mult răzleț în marile construcții epice, mai puțin răzleț în nuvele. În romane umorul rezultă din surprinderea unor contraste comice, din structura unor personaje pitorești din lumea satului muntean sau ardelean, precum și din lumea micii burghezii bucureștene.

Uneori *ridicolul se insinuează în notația critică directă*, alteori *în imagini de un realism sarcastic, hohotitor*, ca în scena din *Răscoala*, în care *organele administrative trimise să liniștească spiritele se lovesc de înverșunarea țăranilor hotărîți să păstreze cu prețul vieții ceea ce cuceriseră*. Unele fragmente din romane surprind nu numai prin spiritualitatea izvorîită din contrastul sau răsturnarea de idei, ci și prin satira lucidă, tăioasă (în timp ce țăranii înțeleg că împărțirea pămînturilor cucerite se va face cu ceartă și bătaie, în parlamentul țării noul prim-ministru îl sărută pe fostul prim-ministru într-un elan de "înfrățire patriotică", dar "Pupăturile astea o să usture teribil spinarea țăranilor").

În *Dintele* ni se dezvăluie drama unei dascălițe, aflată la a doua tinerețe, amenințată să rămîină știrbă. Dintele o chinuie, dar refuză cu încăpăținare să și-l scoată, pentru a nu intra în categoria "babelor" ca preoteasa. Trece printr-o adevărată criză existențială. Parcă în ciudă, soțul ei o alintă zicîndu-i "băbuțo". O bîntuie chiar frica morții, amplificată de imaginația ei bogată. Pînă la urmă, simțul practic învinge și se hotărăște să apeleze la soț să-i scoată dintele:

"Bătrână oricum, dar cel puțin trăiesc". Și, culmea, acum bărbatul nu i se mai adresează cu "băbușo", ci cu "nevestico".

Strănutul este una dintre puținele nuvele în care scena e pregătită oarecum de o descriere cu multe epitete. Primăvara are brațe trandafirii, șoapte ademenitoare, vîntul e căldicel. Acestea ascund *intenția deghizată a autorului*. Soarele e jucăuș, de parcă ar pregăti cuiva o soție. Eroina este o fată abia ieșită din pension. E cuprinsă de neastîmpăr, frămîntată de vise și dorințe nedefinite. Terenul e pregătit pentru "marea aventură" care o așteaptă. Pleacă singură la o plimbare spre Calea Victoriei. În tramvai se află numai ea. Apoi se urcă un domn tînăr "cu zîmbet cald și stăruitor" la început, apoi cu "zîmbet moale". E Dan Vasilescu, fost funcționar, care-o amețește cu fraze gata confecționate. Neexperimentată, fata e de-a dreptul fericită. Dar de pe culmile fericirii se va prăbuși în cea mai neagră deznădejde din cauza unui strănut: neputînd să-și ia batista din poșeta pe care tocmai se așezase domnul, Didi îi trimite strănutul, provocat de soarele cel jucăuș, drept în față. Toate complimentele dumnealui se topesc într-un "merci, domnișoară" înțepat. O părăsește cu dispreț și iese pe platformă. Drama fetei se amplifică: privirile lumii o ard, lacrimile îi brăzdează sulimanul. Biata fată se întoarce acasă "pleoștită", nenorocită. Timidă, lipsită de experiență și de sfaturile mamei moarte de timpuriu, Didi se încurcă în propria sa neputință de a trece peste un incident. Chiar dacă suferința ei înduioșează, întîmplarea e plină de umor. Derularea ei cinematografică în mintea cititorului mărește efectul umoristic, comunică direct efectul comic al unui crîmpei de viață.

Farsa din **Divorțul** se desfășoară după legile clasice: personajul principal — Laura — e convinsă că soțul

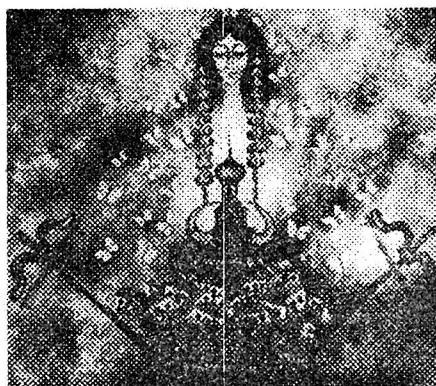
se rătăcește adesea în patul servitoarei. Cum într-un eventual divorț are nevoie de probe, e hotărîtă să-și surprindă soțul infidel în patul cu păcat. Ca să fie mai sigură, se substituie servitoarei și se culcă în patul ei, în așteptarea soțului. În locul lui vine însă un pompier — adevăratul amant al servitoarei. Soțul îi surprinde în momentul în care pompierul își scotea în tăcere pantalonii. E furnizat astfel motivul de divorț, dar nu cel așteptat.

Aceste *picături de viață*, în care se nasc furtuni adevărate, sînt reflectate dintr-un unghi comic. Apare contrastul dintre dramele mărunte și proporțiile uriașe pe care le iau ele. Cuceritorul din nuvela cu același titlu se dovedește un timid incurabil, dar și un om mic la suflet. E subșeful de birou Ghinea, "muncitor și burlac, scund și grăsun, [cu] mustați mici, cînite și o chelie mare, impunătoare", care ține foarte mult la aspectul său vestimentar. E în stare să rabde foame, numai să aibă dungă la pantaloni, după principiul "Lumea nu știe ce ai în burtă, dar vede ce ai pe tine". Micul șef ar fi de admirat, dacă ironia soartei nu l-ar fi făcut să se creadă Don Juan: se îmbracă frumos ca să placă femeilor ("femeile au fost slăbiciunea lui"). Întîmplarea face să întîlnească, pe Calea Victoriei, tipul de femeie visat. Bineînțeles că *scundul și grăsunul* funcționar, căruia-i "pare rău că nu e barem cu o palmă mai înalt", "se prăpădește după femeile înalte, trase prin înel" după altă regulă a contrastelor care se atrag. Pornește în urmărirea silfidei blonde care, împreună cu alte două prietene, intră într-o cafenea. În naivitatea lui, Ghinea crede că e posibil ca ea să-i iubească și prinde rădăcini. Ideea că, poate de data aceasta, îi surîde norocul ("întîmplarea e mama norocului"). Le urmează în cafenea și se așază la o masă alăturată. Comandă aceeași "ciocolată cu smîntînă" ca femeia visurilor sale. Cînd doamnele pleacă, se grăbește să facă plata pentru a le urma. Caută în

zadar portofelul pe care îl uitase acasă. Lovitura e năprasnică. Autorul face o introspecție în gândurile personajului care nu știe cum să iasă din încurcătură, se frământă, dar încearcă să se autolinștească. Cere un pahar de apă pentru a mai întârzia momentul dezastrului. Începe să se liniștească și să-și schimbe părerile despre femeie. Încetul cu încetul descoperă că, de fapt, "blonda era foarte comună", "prost crescută", fără "nici un farmec". E concluzia vulpii care n-a ajuns la struguri. Ni se dezvăluie apoi că marele "cuceritor" are și complexe: pentru a-și ascunde chelia, încalcă regulile de comportament în societate și nu-și scoate nici în cafenea pălăria. Complexele fac casă bună cu orgoliul, dar și cu timiditatea: nu îndrăznește să-i ceară bani prietenului său Ralea, care se așază la masa lui. Se gîndește că acesta "ar umple numaidecît ministerul cu glume nesărate". Ralea pleacă fără să bănuiască drama subalternului său. Pe Ghinea îl cuprind căldurile, amețeala, îl gîtuie frica. I se pare că pînă și chelnerul "l-a simțit". Drama ia proporții înspăimîntătoare. Orice amănunt îl copleșește. Disperarea îl împinge, neașteptat, la un gest mai puțin demn: îi cere doi lei unui domn jovial care-și consumă cu "o bucurie ciudată" feliile de cozonac. Cu cît a fost mai mare suferința lui, cu ațît mai mare e ușurarea cînd, triumfător, își achită datoria din bani ca și cerșii: "Se simte fericit și vesel, parcă ar fi cîștigat la loterie". Autorul își dozează ironia ca un maestru al genului. Cuceritorul se dovedește a fi un timid cu un suflet complicat, cu gînduri răsucite, care nu se împacă cu propria condiție. Ritmul și tonul, precum și expresia, contribuie și ele la reliefa transformărilor pe care le suferă personajul. Reacția lui ultimă de a se bucura că în fond a cîștigat doi lei *ne aduce un gust amar*. Marele cuceritor, care își schimbă opinia referitoare la înfățișarea femeii conform proverbului "Vulpea care n-ajunge la struguri zice că sînt acri", e și

meschin: toate problemele de conștiință pălesc în fața evidenței: a cîștigat doi lei — un adevărat "chilipir". Comicul personajului rezultă din contrastul dintre aparență și realitate, dintre ceea ce vrea el să fie și ceea ce este în realitate: un burlac scund, gras, chelbos, care se crede mare cuceritor de femei.

De altă factură este **Țăranul și coasa**, imitație demnă de pana lui Caragiale, aducînd în plus o cunoaștere adîncă a sufletului țărănesc și a firii lui, dominate de suspiciune. În magazinul de fierărie un țăran se tîrguiește ca la tîrgul săptămînal din ținutul lui. Cere o coasă, dar se uită disprețuitor la mănunchiul de coase cu cap de taur pe care i le pune vînzătorul pe teighea. Cere una "cu pajura tunului". I se aduc toate coasele cu pajura tunului existente în magazin, dar clatină din cap gînditor. Parcă s-ar întoarce la una cu cap de taur. I se oferă toate coasele cu cap de taur. Își alege una la nimereală și o cercetează închizînd pe rînd cîte un ochi. Începe apoi tocmeala — dialog de un umor remarcabil. Întrebările și replicile țăranului frizează absurdul. Cu coasa în mînă, îl întreabă pe vînzător dacă cere patru lei "pe coasa asta", de parcă discuția ar fi avut alt obiect. După alt schimb de replici, revine cu întrebarea care conține repetiția ca un tic verbal: "Dar bine, domnule, pe ce ceri dumneata patru lei, pe ce?" O mai cercetează în felul lui neîncercător, o scoate la soare ca să-i vadă luciul, o duce la gură și-o suflă s-o aburească. Apoi o atinge cu vîrfurile de trotuar și i se pare că sună ciudat. Urmează o nouă repriză de tîrguială. Nu cad la nvoială și pleacă. Se întoarce și-și pune coasa de-o parte pînă iese afară să se mai gîndească dacă dă sau nu trei lei și șaptezeci și cinci de bani. Se întoarce cu un cumnat care vrea și el să cumpere o coasă, așa că e normal să ia mai ieftin două coase decît una. După alte tîrguieli, care-l exasperează pe vînzător, acceptă să dea prețul cerut și, "cu o încetineală



Ion PUIU. Moldova

sărbătorească", își descheie pieptarul. În acel moment însă i se pare că coasa nu mai e aceeași, că e schimbată. Se încheie la pieptar, ia din nou coasa și-o cercetează din nou, trecînd-o prin aceleași încercări. O ia de la-nceput cu tîrguiala, venind cu o nouă șiretenie: nu e coasa aleasă de el și nu poate da mai mult de trei lei cincizeci. Vine apoi cu altă propunere: să împartă cu vînzătorul cei douăzeci și cinci de bani, ca să nu rămînă el cu toată paguba. Nu reușește să stoarcă nici o reducere și se descheie iar la pieptar, scoate o parte de bani de aici, apoi din alte locuri. Pîna la urmă reușește să "tomnească" patru lei și patruzeci și cinci, declarînd "prietenos" că "de unde nu-i, nici Vodă nu poate lua". Cu alte șiretlicuri, încearcă să scape de plata restului de bani. Face chiar pe jignitul, chipurile, lui nu-i trebuie milă. Aduce argumentul suprem: ce, n-are el, nepot și fiu de primar, dreptul la o cinste de cîțiva gologani? În ultimă instanță, face apel la cumnat să-i arunce vînzătorului treizeci de bani. Ca supremă satisfacție, la plecare, ca un copil, îi strigă vînzătorului din prag că numai coasa lui e coasă adevărată, celelalte din magazin nu fac doi bani.

Tocmeala interminabilă a țaranului e de o autenticitate surprinzătoare, deși nuvela e o imitație după Mikszáth Kálmán. Cu un suflet obscur, cu o gîndire lentă, răsucită,

țaranul își folosește toată viclenia pentru a reduce din preț. Autorul se dovedește bun cunoscător al mentalității, limbajului, gesturilor și comportamentului țăranilor, ca unul ce s-a născut și a crescut între ei. Impresionează notarea fiecărui gest, ca în indicațiile din piesele de teatru sau din scenariile de film. Se părea că, după Caragiale, cu greu se putea remarca cineva în domeniul umorului. Cu atît mai mult cu cît nuvelele lui Rebreanu erau concurente la apariție de cele ale lui I. Al. Brătescu-Voinești sau I. A. Basarabescu. Îl apropie totuși de Caragiale caracterizarea personajelor prin amănuntele insesizabile la care se referea însuși Rebreanu în conferința **O scrisoare pierdută**, amănunte "care le apropie imediat și direct de înțelegerea noastră".

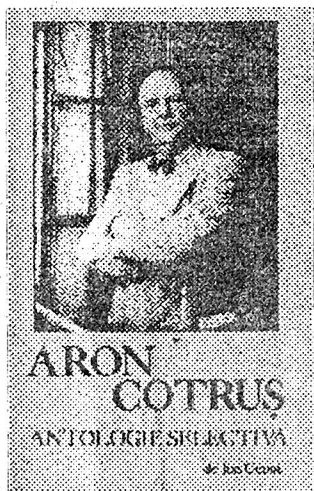
În nuvele însă gama de umor este mai bogată și mai realizată. Nuvelele sînt lipsite de introduceri. Personajele apar aproape de la început în plin zbucium. Ele se autodefinesc printr-o evoluție independentă, prin acțiune și exprimare. Observațiile autorului se insinuează ingenios în desfășurarea acțiunii. Autorul insistă asupra momentelor de maximă intensitate a dramei, adîncind analiza psihologică. Situațiile contrastante ies și mai mult în relief. Simplitatea stilului potențează puterea de sugestie a scenelor prezentate. Încercarea de a ieși din tiparele prestabilite pune personajele în contradicție cu cei din jur și cu ele însele. Cu o putere de introspecție care îl apropie de Cehov (din care, de altfel, a tradus mai multe nuvele reunite în volumul intitulat **Gura femeii**), Rebreanu dezvăluie o lume în care dramele mărunte iau proporții ce frizează ridicolul, dar care, de fapt, trezesc compasiunea plină de umor. De aceea un studiu asupra personalității marelui scriitor n-ar fi complet fără un demers critic asupra umorului din creația sa în general, din nuvele în special.

ARON COTRUȘ, POET AL ROMÂNILOR DE PRETUTINDENI

Primim cu înțirziere, din motive lesne de înțeles, de la Los Angeles, California, o impunătoare și neobișnuită antologie a poeziei lui Aron Cotruș, poet încă foarte puțin cunoscut în Basarabia. Volumul a apărut în 1988 sub îngrijirea pămînteanului nostru Jon Cepoi, personalitate marcantă în Statele Unite.

Năvalnică și plină de durere, de vis și de încredere în viitorul acestui popor care și-a vrut întotdeauna un alt destin, poezia lui Cotruș, adunată între copertele cărții, a eternizat zbuciumul unui mare român. Or, poetul a dăltuit în vers biografia unei generații cu sufletul răvășit de schimbările survenite după cel de-al doilea război mondial, al celor care, departe de Patrie, mai nutresc încă speranța reîntregirii neamului în hotarele hărăzite de Dumnezeu.

Concepută cu scopul de a completa imaginea ilustrului poet (pînă în '89 opera lui Cotruș avea circulație restrînsă și în Țară), antologia a constituit o carte mult prea necesară pentru cei "deșțărați". Introducerea la această antologie pusă în capul selecției din revista noastră vădește competență, cunoașterea procesului literar românesc. Și, nu în ultimul rînd, un suflet onest cu gîndul mereu la cei de acasă. Lucru ce face onoare autorului rîndurilor de mai jos, basarabeanului Jon Cepoi, un bun și neînfrînt român al Diasporei.



Avînd în vedere popularitatea lui Cotruș în perioada interbelică, credem că este o adevărată tragedie pentru literatura română, că opera unuia din marii ei poeți, ale cărui versuri erau pe buzele multor studenți din vremea aceea, să fie aproape ascunsă pentru noile generații de români. Vina o poartă organele administrative de după război, care au decis că poeziile lui Cotruș nu trebuie reeditate și nici incluse în programele școlare sau în viața culturală, considerîndu-le dăunătoare noului sistem politic.

A fost dată uitării creația lui Cotruș de către persoane incapabile de a aprecia această operă. Este îmbucurător însă că, în ultima decadă, au apărut critici literari ceva mai curajoși, care apreciază aceste valoroase poezii, reconsiderîndu-le și punîndu-l pe poet la locul cuvenit în istoria literaturii române.

Este adevărat, nici înainte de război Cotruș nu s-a bucurat de simpatie din partea celor ce conduceau guvernele de atunci. Și nici din partea caselor de editură, dar poeziile lui Cotruș erau atît de căutate, încît n-aveau greutate de difuzare. Volumul **Horia** s-a tipărit în douăzeci și cinci de ediții, în mai puțin de trei ani!

Măturile și documentele scot în evidență caracterul acestui poet, încă din adolescență plin de vigoare și idealuri, gata să se jertfească pentru neamul românesc. Poeziile lui reflectau gîndurile și dorințele maselor populare: ale țăranilor, ale muncitorilor, ale ciobanilor și minerilor... care vorbeau prin poezia lui, cerînd dreptate socială și dăruire totală patriei.

Cotruș nu propaga revoluția socială, căci era un prea mare patriot, și nu dorea să instige pe ai săi. Pana lui a fost îndreptată împotriva dușmanilor românismului, cerînd pașnic o organizare socială dreaptă ca și neexploatarea românilor de către străini. El a vrut să evidențieze virtuțile poporului român: omenia, spiritul de libertate, dreptate, ca și respectul pentru alte nații. Prin poezia lui Cotruș

vorbesc strămoșii noștri, vorbesc voievozii și haiducii, vorbesc Horia, Tudor și Iancu.

Lirica lui Cotruș este adînc românească, originală, cu rezonanțe unice, în care se îmbină teza ideologică, politică, sociologică și poetică într-o filozofie originală cotrușană. În ea sunt dezvăluite rănilor cele mai dureroase ale României. Totodată, el imploră dragostea de Patrie și de Dumnezeu. Cotruș năzuia spre o epocă de aur, cu mare prestigiu pentru poporul român.

El încearcă să dea o nouă direcție poeziei române din acea perioadă, conferindu-i o responsabilitate patriotică și socială.

În scurtul timp petrecut în Austria și Italia, a cunoscut bine situația generală de acolo, după care, întors acasă, dorea să o impună în țara lui.

Oricît de mari ar fi fost idealurile de adolescență ale lui Cotruș, umbrele ilustre ale lui Eminescu, Coșbuc și Goga dominau, astfel că el n-a fost ferit de influența binefăcătoare a acestor uriași ai poeziei române. Totuși, Cotruș își dezvăluie un talent *sui generis* în poeziile scrise încă de la frageda vîrstă de 17—18 ani. Astfel e poezia **Tisa** din volumul **Poezii**, în care germinează sămînța creației viitoare.

Opera literară postadolescentină a lui Cotruș se poate împărți în trei perioade: prebelică, interbelică și postbelică.

În perioada prebelică se remarcă o trecere rapidă de la adolescență la maturitate. Studiile la Viena, experiența lui de pe front, cu suferințele și brutalitatea războiului, stagiul din Italia își arată efectul în volumul **Sărbătoarea morții**, ca și în poemul **România**.

Perioada interbelică (mai ales primii ani) se remarcă prin făurirea reconstrucției politice și sociale a României. Faptul cel mai important pentru Cotruș în perioada respectivă era libertatea de a scrie fără cenzură din partea autorităților. O libertate pe care a întrebunțat-o pe deplin. Și chiar

dacă, din cînd în cînd, a supărat pe unii (poate chiar pe cei ce guvernau), el răsucea "... al idealurilor cuțit...", așa cum mărturisește în **Psalm românesc**, fără frică, fără șovăială, acolo unde credea că atinge rana cea mai dureroasă.

Desigur, tenacitatea lui, promovarea idealurilor cultivate încă din tinerețe i-au limitat succesul în viața de zi cu zi. În acel moment, un polemist cu talentul lui Cotruș ar fi profitat enorm de împrejurări.

Dorința lui Cotruș de a vedea o Țară Nouă, în care toată ființa românească să se bucure de aceleași drepturi pămîntești și sufletești, a fost cîntată în aproape toate poeziile lui din perioada interbelică.

Prin metaforele mînuite cu fantezie, Cotruș accentuează miezul filozofiei sale. Ele dau un caracter deosebit poeziei lui, esența fiind adînc pătrunzătoare, încît unele repetiții monotone sunt acceptate cu plăcere. Fără îndoială, pentru Cotruș perioada interbelică a fost cea mai productivă. Fiind în plină maturitate, trăind într-un mediu prielnic dezvoltării culturale, avînd la dispoziție ziarele și revistele la care era editor sau la care colabora, el își putea exprima părerile liber. Astfel că adversarii lui s-au bucurat să-l vadă trimis atașat de presă în străinătate.

Poeziile lui cele mai importante, **Neguri albe**, **În robia lor**, **Strigăt pentru îndepărtări**, **Miine**, **Horia**, **Minerii**, **Peste prăpăstii** și **potrivnicie**, **Eminescu și Rapoort**, **Valahă**, au fost scrise în această perioadă.

După război, în diasporă, Cotruș își continuă activitatea poetică cu același succes cîțiva ani, scriind **Țara**, **Drumuri prin furtună**, **Rapsodia Iberică** și **Între Volga și Mississippi**. Moartea timpurie, în 1953, a iubitei sale soții, Virginia, l-a afectat foarte mult, aruncîndu-i sufletește într-o depresie atît de adîncă, încît nu s-a mai refăcut complet niciodată. Ura împotriva rușilor cotropitori devine atît de obsedantă, încît nu mai este în

stare să-și exprime ideile și concepțiile în mod limpede, pierzând mult timp cu crearea de variante poeziilor din trecut și scriind noi poezii, pe aceeași temă.

Marele dor pentru țara lui iubită, lipsa de prieteni corespunzători caracterului și filozofiei lui de viață au amplificat deznădejdea în care căzuse. Toată strădania lui patriotică din trecut o vede năruită ca un castel de nisip. Ultimele poezii, **Bat la porți și Singurătate**, descriu starea lui de spirit de atunci.

De multe ori, Cotruș este acuzat că a cîntat pe o singură strună. Chiar dacă ar fi fost așa, nimeni ca el nu a putut realiza doar pe o strună o melodie unică, originală, frumoasă și poate chiar profetică, cum a produs Cotruș.

Pentru a ne da seama de prestigiul de care se bucura poetul Cotruș ajuns la apogeu, cităm pe cîțiva critici contemporani cu el.

Astfel, Gino Lupi, renumitul romanist italian, care a comentat de multe ori lirica lui Cotruș, scria prin 1939: "Poeziile lui Cotruș închid gînduri bogate în filozofie adîncă și universală, exprimate în versuri frînte, sincopate, bătute uneori ca de loviturile destinului și ale căror repetiții frecvente și insistente dau un ritm cu totul deosebit". Tot Gino Lupi: "Aron Cotruș, poet și artist rafinat, gînditor adînc, merită fără îndoială să ocupe unul dintre cele dintîi locuri printre scriitorii contemporani ai patriei sale și să fie cunoscut și printre noi, în Italia".

În 1935, Vlaicu Bărnă scria despre Cotruș: "Aron Cotruș este deținătorul unei poetice personale. Dacă această poetică refuză accentul retoric, rima banală sau unele vagi reliefuri semănătoriste, este pentru că Aron Cotruș cultivă cel mai dificil gen de poezie: cea socială. Autorul, prin omogenitatea terenului, a expresiei, prin procedeele sale tehnice, a reușit să-și afirme o rară originalitate... Este în poezia sa ceva din cutezanța munților înalți de cremene, ceva din fibra erozivă a pîraielor repezi, un nestăpînit clocot de vitalitate, amplu,

categoric, emoționant".

Multe din poeziile lui Cotruș au fost traduse și publicate în spaniolă, iar unele au fost chiar scrise de el direct în spaniolă. După publicarea poemului **Rapsodia Iberica**, criticii literari spanioli și portughezi l-au socotit cel mai mare poet latin al timpului!

Ion Dodu Bălan, care a depus un efort evident pentru reabilitarea lui Cotruș în țară, scria: "Cotruș este un poet al extremelor, al umilinței și al grandorii, exprimate în viziuni gigantice. Poezia lui se desfășoară pe imensități de timp și de spațiu, cultivînd viziunile enorme, proporțiile uriașe, epuizînd aproape întreaga gamă de modalități prin care se exprimă superlativul absolut în limba română, mărturisindu-și astfel puternica sa participare sufletească. De aici patetismul său involburat și aprins, de aici retorismul său dezlănțuit, cu energii inegalabile în lirica românească, de aici vrerea lui incomensurabilă și ineputabilă sursă de lirism".

Desigur, ultimul și cel mai important critic al acestui bard ardelean, zămislit din nisipul pietrei Carpaților de lîngă Turnu Roșu și apele tumultuoase ale Oltului, cimentat din spiritul dacoroman, vei fi și tu, cititorule, căruia îți stă la dispoziție acest volum de poezii. Citește-l și fă cunoștință directă cu Aron Cotruș, prin versurile lui, nu din ceea ce au scris alții despre el. Citește poeziile lui cu atenție, curiozitate și respect și vei descoperi că **Psalmul Românesc nr. 1, Rapsodia Neamului** sau **Desțărare**, n-au fost numai o expresie poetică a acestui bard, ci — o dorință fierbinte, dominantă și astăzi la cei din diaspora, în pieptul celorla unde mai bate o inimă de român.

Jon Cepoi,
Tarzana, California,
octombrie, 1988

PSALM ROMÂNESC NR. 1

Tatăl Nostru, carele ești în cer,
dă-ne puteri din nepătrunsul Tău
mister!

Sfîntească-se, prin timp și peste
timp, numele Tău,
peste bine și rău!

Facă-se de-a pururi voia Ta
de neînfrînt
precum în cer, așa și pe pămînt!

Vie a Ta așteptată împărăție
și peste această robită Românie!
Pîinea noastră, tot mai rară și amară
ca pe mana cerească dă-ne Tu iară!
Dîrji să-ți putem aștepta judecata,
printre aduși de vînturi cu pistoalele
gata!

Păcatele toate ni le iartă de-a valma!
Iartă-ne scrișnetul și iartă-ne
sudalma!

Și dușmăniile aspre, ce-n suflet
ni s-ascund,
Ca haiduci fulgeratici prin păduri
fără fund!

Tărie dă-ne și răbdare neclintită,
de la noi să alungăm orice ispită!

Și orice fugarnic cutremur
de groază:
Dușmanii să nu poată în genunchi
să ne vază!

Din ghearele căpcînilor și
din furtună,
inima fă-ne-o să iasă mai bună!

Și-n țara preschimbată-n oarbă
închisoare,
neamul să crească mai dîrz
și mai tare!...

Și ziduri să dureze, de neclintit,
între noi și între Răsărit!

Din Carpați de-ntunerice,
ușor ca un fulg,

spre Tine, o, Doamne, aș vrea să mă
smulg,
după ce mi-oi duce, străin
printre străin,
pentru-ai mei, pîn' la capăt,
coroana de spini.

*La Canada, California,
nov. 27. 1958*



Aron COTRUȘ la Hot Springs, Ark.,
Aprilie 1958

PSALM ROMÂNESC NR. 3

De pe culmile timpului
ce-ți vestesc vecinicia
adu-ți aminte, Doamne,
de România,
de mîndrul Ardeal al leagănului
meu,
care pîn' și-n visuri te strigă mereu
și doar de la Tine de-acum
mai așteaptă
judecata cea sfîntă și dreaptă!

**Ca-n doagă de moarte,
te rugăm de-ndurare!
Adu-ți aminte, Doamne,
de un Ștefan-cel-Mare.
și de credința-i,fără de hotare;
de Ioan-cel-Cumplit și de
Mihai-Viteazul...
și crîncen, Tu curmă-ne robia
și necazul!**

Nu-ți uita de Muntenia
și de Moldova
și de depărtările pîn' unde
ne străbate slova,
peste Basarabia și Bug,
și mai departe,
peste stepele de iobăgie și de moarte!
Nu-ți uita nici de Timoc și Craina
pe unde ne adie vorba și daina,
nici de cei ce scrișnesc din dinți
de-ai libertății
de VALAHII de cremene din Tesalia
și Pind.

Și nici de cei puțini, cari ca-nviați
din morți,
privesc cu ochii-n lacrimi spre
ale Veneției porți,
și nu pot să le dea binețe nici
să-i vadă
pe cei din aceeași romanică
plămadă,
cu cari peste-a apelor limpede baltă
ca frații ar putea trăi faolaltă...

**Și nu-ți uita, Doamne, nici de cei
ce firăscu-și meseria
în iadurile roșii din Ayaberjan
și Siberia.
(Din Crimeea, Cuban, Tașcent
și Armenia!)**

**Cît ți-ai face o fugarnică cruce,
căpînul avutul și copiii ni-i duce
și cenușa din vatră
și boii din jug,
și cîinii care îl latră!**

**Argintul, arama și aurul nu-i ajung,
brațul lui păros și strîmb e lung!
Doinel noastre și jocurile spune
că-s ale lui
de dincolo de începutul începutului...
Că pe ceruri mîndrul curcubeu
se-ntinde, cînd îi place, mereu
din nimic
ca-ntr-un vis năzdrăvan de mujic...**

**Adam va fi fost și el tot muscal
și poate și Cesar și Hanibal
soarele istoriei omenesci
uriașul Alexandru-cel-Mare,
Macedon,
va fi fost și el scit de pe Nipru și Don.**

PSALM ROMÂNESC NR. 4

(Varianta 1)

**Răsuțește, Doamne,-al îndoielilor
cuțit,
în cei ce cred, cu gând însumefiț,
că te-au zdrobit, că ne-au zdrobit!**

**Scutură-i pe cei ce împotriva-ți
bat din palme
și-n loc de rugăciuni și de psalme,
te-amenință cu pumnii strînși și cu
sudalme.**

**Mujicii stepelor, de trufie
și de cutezanță beți!
pretutindeni aşază roşii peceti,
pe aurore, pe dimineţi.**

Visează cu timpul să pună,
pe viscol și pe furtună
pe soare și pe lună.
Ca-ntr-o roșă, sumbră întrecere
și să împlînte ciocanul și strîmba
lor secere
pe fulgerele-n trecere.

Pe aripile și spinarea vîntului
pe jocurile libere ale cuvîntului
și genunchii să-și pună pe grumazul
pămîntului.

Scutură-i, Doamne, și, spre-al lumii
noroc,
adu-i-le scrîntite capetele la loc
pînă ce nu-mbrac al prăpădului
cojoc.

Pînă ce nu le va bate prăpădul
la ușe
fă-i să vadă: oricîte neamuri ar fi
să îngușe,
nu-s decît umbră și decît cenușe.

MĂRIRE ȚIE

(Psalm românesc nr. 5 Variantă
la Cîntec de slavă)

Mărire Ție,
Vrere fără de hotare.
Cutezanța de-a înfrunta-n picioare,
nenorocul și primejdia cea mare,
din toate cîte-au fost asupra-ne
să vie,

din zarea furtunică și largă:
fruntarille pe veci să mi le spargă,
și de pe pămînt și din veac
să ne șteargă!...

În mersul meu drept,
în zbuciumul orb
tăria și taina mi-o sorb
din uriașe zăcămintе milenare
de ne-am născut și crescut,
dintru-nceput, de-nceput
dîrz și durut, fără prietenі și scut
sub fulgere și năvăliri cotropitoare,
ca nici un neam din cîte-au fost
sub soare...

În străvechiul meu sînge trăiește
și se uită spre cer voinicește:
romanul semet alături de dac,
voievodul și plugarul sărac,
tăietorul de păduri din Maramureș,
bănățeanul iute și gureș,
moțul cu gînd de jăratіc,

moldoveanul cu mersul domol,
olteanul cu vîz de pîrjol.

Ciobanii și haiducii beți de jînd
din Tesalia și Pînd,
pădurenii de foc din Timoc,
cosașii năprasnici din Craina
ce scapără și se sfișie,
pentru-un petec de glie...
din adîncul sufletului lor,
ca dintr-un muntos și lîmpede izvor,
tragu-mi tăria și taina...

Și inima-mi bate și bate
pentru atîtea oști secerate,
ajunse pe-un drum ca-n poveste
pe-ale Caucazului creste,
ce și-or aduce aminte cu dor
de pașii și de doinele lor...

Margini ale lumii, cum să grăiesc,
despre neamul meu românesc?...
Cu ce 'naripate cuvinte să spui,
toată povestea patimilor lui?!

Mărire Ție,
vrere fără de hotare,
cu cutezanța de-a-nfrunta năvalnic,
în picioare.
În zvon de luptă și muceniec,
Rusia roșă pe balauri călare mai vie
și tot ce-o mai fi de-acuma să fie...
Cu-auz, cu vîz de cîine,
peste pîine
și mîine,
cu mii de auzuri aud
dincolo de gînduri zălud...
Prin veacuri de veacuri aud!

Peste prăpăd de prăpăd
cu văzuri, de văzuri străvād,
prin beznele vremii, mereu,
năvalnica năvală 'nainte,
mersul mănos și fierbinte
al neamului meu...

În marș de sînge ud,
pașii lui îndrăzneți îi aud...
peste furtuni, peste vremi, îi aud...

ALBA-IULIA

Alba-Iulia — 1918...
 Ca un fulger-nesfârșit — gândul,
 lunatic trece,
 prin timp — despicându-l...
 Oștile-și încetinesc iureșul
 spre cetatea albă din zare...
 Despicați-și-a, parcă, pe-o clipă,
 apele Mureșul —
 să treacă Mihai Viteazul călare...

Cu genunchi șovăielnici îi ies înaintea
 nemeșii, vlădica, norodul...
 Cetatea își deschide porțile, cuminte,
 să intre cu ai lui — Voievodul...

Horia ce aspru voia să împlinte
 steaguri valahe pe-aceiași cetate,
 cu oasele frînte
 stinsu-s-a-n teascul unei crîncene
 roate...

Șincai-cronicarul călcat-a și el
 prin Alba-Iulia trecutului, cred...
 Ale mersului-lui încălțămintea de-oțel
 prin a veacului larmă parcă le-aud...
 Pe Iancu-l pălmuiră acolo, mișelește,
 într-o oarbă și surdă 'nchisoare...
 De-aceea, poate, Alba-Iulia

crescut-a și crește
 în noi, peste noi, tot mai mare...
 În 1918, într-o Alba-Iulia nouă,
 veniți de pretutindeni cît frunză
 și iarbă,
 ruptu-ne-am, năvalnic, istoria
 în două,
 într-o pornire străveche și oarbă...

Fii ai aceluiși neam, ale acelorași
 datine,
 c-o dragoste dîrză și idolatră
 ridicat-am în fața Europei ce prindea
 să se clatine,
 Ardealul acesta de foc și de piatră...

Și din ăst traco-valah, năprasnic
 tîntirim

dat-am mîna cu toți frații
 pîn' la Nistru și la Mare...
 Și-mpreună vrem să ducem lupte
 mari, să biruim —
 și să zidim cîntînd ca nici un alt
 popor sub soare...

RAPSDIE PRIBEAGĂ

Ah! Carpați românești,
 și tu, Mare Neagră!
 Neam al meu ce boleşti,
 de-a robiei pelagă!

Pași de-oțel și văz drept,
 prin furtuni ce ne mîncă;
 ținem muți vieții piept,
 dîrji, cu frunți ca de stîncă...

Cîți, vai, cad dintre noi,
 de zbucium și boală,
 dar cu gîndu-napoi
 și mai aprigi se scoală!...

Ne încerci, ne căleşti
 în dîrzenia ta dreaptă,
 pentru pînde lumești,
 ce încă ne-așteaptă...
 Ascultînd glasul tău,
 trup, gînd ne tresare:
 peste bine și rău
 crești în noi tot mai mare!

Inimi bat fără scut,
 piepturi, frunți să ne spargă:
 sub un steag nevăzut
 înfruntăm lumea largă...

Peste țări, peste munți
 peste sute de ape,
 în noi toți te încrunți,
 puști ne-aduni pe aproape...

Cu ce-ai fost, cu ce ești,
 și cu tot ce ne leagă,
 calci în noi, ca-n povești,
 cu țara întreagă...

Cum mai pot să-nmănunchi,
tot ce-n mine se darmă?
Cade doru-n genunchi,
dar cu pumnul pe armă!...

Cu-aste brațe fierbinți,
zvîcnind tot mai tare, —
ne va scoate din minți,
sîngeroasa răbdare?

Te-au vîndut orbi ciocoi,
în sfaturi de taină,
dar te-om lua înapoi
în alba ta haina!...

Australie, Americi,
lăsa-le-vom baltă:
trup nou să desfereci
cu noi toți laolaltă...

Pe iuți aripi de foc,
pe poteci zburătoare,
vom pleca la noroc
către soare-răsare...

Printre sprintene-armii,
cu dorul ce ne poartă,
îți vom bate-ntr-o zi,
crunt cu puștile-n poartă...

În oțel îmbrăcați:
haiduci ce se desglugă
ne-om lăsa prin Carpați
peste-a hoardelor fugă...

Și prin granițe sparte,
peste steaguri străine,
vom țîșni ca din moarte,
neam al meu, pentru tine!...

C-am venit înapoi,
or s-o știe de-odată,
toți roșii ciocoi
și cea Rusie toată!...

Din gropi, morții toți,
cu-ai noștri alături,
te-or ajuta, de hoți
crunt țara s-o măture!...

Vor izbi cu necaz,
năduful să-și adepă,
cei morți în Caucaz

și pe-ntinderi de stepe...

Cît cu văzul ajungi,
întîlni-vom de-a valma:
oști de șchiopi și de ciungi,
urlîndu-și sudalma...

Vor simți cel slugoi,
prăpădul pe-aproape:
de clocotul din noi
nici în gropi n-au să scape!...

Cu braț de fier să-i spînzurăm
de grinzi
pe tîlharii din casă!...

Să treacă, rînd pe rînd,
cu brațele ca ciunte,
spre crudul lor orînd,
cu călăii în frunte!...

Cum oar' să mai înod
ale anilor coarde:
dîrz să trec ca pe pod,
peste hoituri de hoarde?!...

Dus de volbura-mi grea
ce spre tine se pierde,
glia-ți s-o calc aș mai vrea,
cu pas încă verde...
Și cu ochi-mi ce văd
dibuind ca prin natră,
prin cenuși de prăpăd,
drum să-mi rup către vatră

De-aici, gîndul meu
spre Carpați se întoarnă
și așteaptă mereu,
glas năvalnic de goarnă!...

O, țară: țintirim,
sub puhoiuri străine, —
de mai vrem să trăim,
e doară pentru tine!

Dar zorii ce-i aștepți,
nu-s atît de departe:
vom sosi, iuți și drepti,
călcînd peste moarte!...

(Din vol.
Drumuri prin furtună,
1951)

PATRIA

Pentru tine: orice pas și orice gând,
 Pentru tine mă aprind cîntînd
 Și mă desgranit fremătînd,
 Cu suflet trist, cu suflet greu,
 Cu inima bătînd pentru tine mereu,
 O, țară a dorului și-a destinului
 meu!

Tu te-nalți spre cer și crești, și crești
 Din rădăcini străvechi, împărătești,
 Între munți și ape ca-n povești,
 Dar pînde de-afară dau năvală
 Peste ostașii tăi cu mîna goală,
 Și gîndul haiducește mi-l răscoală...

Cînd mă încing porniri
 făr' de hotare
 Și sui pe culmi de cremene călare,
 Dinspre soare-răsare,
 Departe, în zare,
 Mi-apare
 Umbra roșă a lui Petru cel Mare...
 Și ca de groaznic vis, făptura mea
 tresare...

("Gazeta Transilvaniei"
 Alba Iulia, 1920)

CIOCAN SĂ-ȚI FIE
VREREA!...

Ciocan să-ți fie vrerea; răbdarea:
 nicovală...

Dacă-ai căzut o clipă
 în marea-nvălmășală,
 Mai dîrz,
 Mai drept, te scoală!...
 Și c-o putere oarbă, cumplită,
 ne-ntreruptă,
 Întoarce-te în luptă...

Odihnile înșală...
 Starea pe loc e boală...

Ascunde-ți orice rană! Nu-i timp
 de șovăială...
 Ciocan să-ți fie vrerea; răbdarea:
 nicovală!

TE-AȘTEPT

Te-aștept, o răsărit, să-mi vii,
 Te-aștept de-atîta vreme
 De dorul tău suspîn mereu
 Și-mi trece timpu-alene!

Vei fi o albă cum n-a fost
 Mai luminoasă-n viață,
 Cînd te-oi vedea în orizont
 Din țara-mi adorată.

Te-aștept, din zori pînă-n amurg,
 Și-n nopți de visuri pline,
 În cari, cu doru-mi, te zăresc
 Cum tu surîzi la mine.

Și-așa mă uit că sunt pribeag
 Prin țările străine,
 Și că mi-e soarta ca să stau
 Departe-atît de tine!
 Mi-alină zilele de-acum
 Duloasă-nchipuire,
 Că tu nu-mi vei dezamăgi
 Această mîntuire...

Te-aștept, te-aștept mereu,
 Ca zilele să treacă,
 Smerit mă rog lui Dumnezeu
 Miracolul să-mi facă!

Să-mi văd plinit supremul-dor,
 Ce nu mă las-o clipă,
 Cînd mă gîndesc la solul drag,
 Din țara mea iubită!

DESTĂRARE

"Ah, desțărare; pîine amară,
 Pernă de ghimpi și de piatră,

Viscol ce somnul ni-l latră,
 Când ostenit ce se-nsară,
 În singurătatea pustie;
 Apă moartă, apă sălcie,
 Ce setea nicicînd nu ne-o omoară!...
 Cîți, oare, Doamne, dintre noi,
 De-alcî, de la soare-apune,
 S-or mai întoarce cîndva înapoi,
 Duși de val-vîrtej, de năbădăi

nebune,

Ca tigrii pe dușmani să sară,
 În a Carpaților și-a Dunării țară!..."

STRĂINĂ STRĂINĂTATE

Străină străinătate:
 rai cu porțile-ncuiate...
 Vai de cine-n ele bate
 cu răni grele, nelegate...

Dacă-adus de vînturi vii
 de pe stepe cenușii,
 din pierdute bătălii, —
 ușile se-ncid ca vii...

Străine cu chip de sfînt,
 tu mă-ntrebi de ce tot cînt,
 cu privirile-n pămînt
 și cu zîmbet trist și frînt...

Strănepot de Daco-geți,
 cu-ochii de vedenii beți,
 între-acești străini păreți,
 îmi cînt țara dintre ceți...
 Că dacă n-aș ști cînta,
 fruntea mi s-ar înnopta,
 plînsetul m-ar sugruma,
 inima mi s-ar seca...

DRUMURI

Dor fără de căpătui
 cu chei grele să-mi încui



Long Beach, CA, 1959

pentru veacul veacului
 drumurile-aleanului...

Lin se stinge ca de-un nor,
 peste fața tuturor
 focul uităturilor...
 Ins, de-acum al nimănui,
 ia-ți toiagul și-anii du-i
 pe drumul pustiiului;
 pe-asprul drum al dusului,
 dusului și-apusului,
 pe-urcușul calvarului:
 drum al poticnirilor
 drum al răstignirilor,
 drum al prăbușirilor
 sub copacul vîntului
 cu crucea cuvîntului
 Cu-alba tundră-a somnului.

Ioan LAZAR
Bacău

ȚARA DE DINCOLO DE NEGURĂ SAU NOSTALGIA LUMILOR ORIGINARE

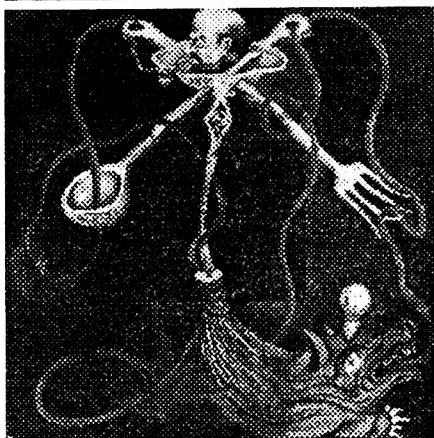
În contextul literar interbelic, **Țara de dincolo de negură** (1926) este, alături de **Hanu-Ancuței** (1928) și **Creanga de aur** (1933), una dintre cele mai reprezentative scrieri sado-veniene, una dintre cărțile fundamentale ale spiritualității românești. "În acest volum, afirma G. Ibrăileanu, d. Sadoveanu a pus tot ceea ce are mai bun în bagajul său de fapte: natură, oameni ai naturii și trecut. Și toată perfecția artei sale ajunsă la maturitate" (**Scriitori români și străini**, II, București, 1968, p. 140).

Comparată din considerente preponderent tematice, când cu **Povestirile unui vânător** de I. S. Turghenev, când cu **Pseudokynegeticos** de A. I. Odobescu ori cu **Pe drumuri de munte** de C. Hogaș, **Țara de dincolo de negură** este mai presus de toate o operă originală, un adevărat "Decameron al Naturii", o carte "inițiativă și solemnă", "un discurs încifrat al inițierii în natură, pregătindu-se parcă să ne călăuzească pentru o mai profundă și mai fertilă intrare în *timpul Naturii*" (Ion Vlad, **Cărțile lui Mihail Sadoveanu**, București, 1981, p. 98—99). Revelația Naturii ca oglindă a unor adevăruri metafizice generează în **Țara de dincolo de negură** uluitoare polifonii, capabile să propună cititorului multiple soluții de lectură. Sadoveanu, "cel mai mare poet al naturii după Eminescu", are — aidoma ilustrului său înaintaș — vocația nemărginirii și, mai ales,

vocația lumilor originare, arhetipale.

Spațiul terestru sadovenian — munții Moldovei, lunca Siretului, bălțile — se constituie în *hierofanii*, ca întruchipări ale sacralului, grație originii lor divine. Nu întâmplător Mihail Sadoveanu, traducătorul **Psalmilor**, a găsit de cuviință să includă în capitolul inițial **Despre această țară și despre vînat și pescuit**, adevărat prolog al cărții, versetele unuia din cei mai frumoși **Psalmi**: *Doamne, Dumnezeuul meu, mare și minunat ești tu; cu slavă și cu strălucire împodobit! / Te îmbraci în lumină ca-ntr-o haină; întinzi cerul ca un cort. / Tu din ape îți faci lăcașurile cele de sus; nourii sînt căruța ta și te porți pe aripile vînturilor. / Tu faci vînturile, trimieși tăi și flăcările focului sînt slugile tale. / Cît de minunate-s lucrurile tale, Doamne, toate cu înțelepciune le-ai făcut și e plin pămîntul de făptura ta!* (s.n.). I. Opreșan observă cu îndreptățire că întâlnirea hotărîtoare pentru destinul scrisului sadovenian cu textele biblice a avut loc după primul război mondial și că, "sub influența contactului tot mai intim cu textele sacre și a aprofundării sensurilor lor, proza autorului se încarcă cu o subtextualitate neobișnuită creațiilor anterioare și cu o reflexivitate de intensă coloratură gnostică" (**Biblicul în opera lui M. Sadoveanu // Psalmii**. În traducerea lui Mihail Sadoveanu, București, 1992, p. 5).

În prelungirea versetelor biblice, Sadoveanu face cîteva considerații despre sensul profanator al Istoriei: "Omul zgîrie îndeobște fața pămîntului și o pătează. Cele etern-frumoase sînt numai ale lui Dumnezeu". Referindu-se, în continuare, la minunile pămîntului românesc, scriitorul adaugă: "Uitați paginile de antologie ieftină, discursurile de lirism și prezumție, căci nouă nu ni se datorește nimic din ce-i frumos pe acest pămînt românesc. Nu ni se datorește nici măcar păstrarea a tot ce-i primitiv, căci, unde s-a putut, sondele au spart scoarța pămîntului, ferăstraiele au ucis pădurile. Unde au



Ion PUIU. Obscepit.

spart, n-au adus nici o compensație; unde au ucis, n-au ațîțat din nou viața; au rămas munți dezgoliți și dealuri care se risipesc în văi”.

În acest context, vînătoarea și pescuitul își pierd la Sadoveanu valoarea lor intrinsecă și redevin căi de acces spre acel paradis original, pierdut. Ritualul cinegetic și ihtiologic rămîne un simplu pretext epic, precum hanul în povestirile din **Hanu-Ancuței**. Vînătoarea și pescuitul devin, totodată, o punte de legătură între prezent, ca timp al autorului, și acele vremuri depărtate, păstrate doar în memoria oamenilor și reactualizate prin povestire. Participînd la ritualul de vînătoare, autorul, de cele mai multe ori în postura băiețandrului de oșinioară, face “ucenicie într-o breaslă veche”, altfel spus — se inițiază în tainele unei alte lumi: “Poposeam la un izvor, mă odihneam pe o brazdă de fîn, *intra în mine puterea vieții nemuritoare; eram fericit și inconștient ca însăși creația*”.

Nostalgia unui timp exemplar transpare, credem, chiar din titlul operei: **Țara de dincolo de negură** se identifică, la prima vedere, cu un spațiu situat geografic între coordonate precise (bălțile Dunării, munții Moldovei, lunca Siretului etc.). Metafora din titlu, mult mai profundă, vizează totuși o altă realitate, o altă lume, investită cu atributele sacralului.

În această lume arhaică, “orice acțiune care are un scop precis — vînătoare, pescuit, agricultură, jocuri, conflicte, sexualitate etc. — participă într-un anumit fel la sacru” (Mircea Eliade, **Mitul eternei reîntoarceri** // Eseuri, București, 1991, p. 30).

Refugiul în trecut, în preistorie, devine la Sadoveanu o atitudine estetică specifică și ar fi incorect să punem această atitudine pe seama unor inconsecvențe de natură ideologică. Atracția începuturilor lumii la Eminescu, Blaga, Sadoveanu, Mircea Eliade nu trebuie confundată cu inapetența pentru formele civilizației moderne ori cu eventualele incompatibilități de ordin politic. Este adevărat că Sadoveanu pune mereu în antiteză cele două lumi — cea patriarhală, pe de o parte, cea modernă, pe de alta —, dar criteriul de apreciere rămîne cel estetic. În viziunea lui Sadoveanu, cel ce intră în **Țara de dincolo de negură**, pătrunzînd în Deltă sau urcînd în Călimani ori pe Retezatu, ori pe Ceahlău, “a trecut în zona fără de prihană a altei lumi”. Acolo oamenii stau față în față cu natura și cu Dumnezeu, acolo legăturile cu lumea încetează, acolo mai sînt posibile minunile. Oamenii cu care intră în contact autorul (în postură de vînător) vin parcă din “alt neam și altă zodie”. Cei mai mulți dintre aceștia sînt oameni în vîrstă. Bătrînețea e semnul înțelepciunii și, cum în jurul fiecărui personaj se încheagă o povestire, cartea devine o succesiune de experiențe exemplare, de întîmplări cu valoare inițiativă. Moș Calistru Pușcașu, bun vînător și priceput interpret al semnelor vremii, se stinge mioritic, sus pe Deleleu, vestea morții sale fiind răspîndită printre vînători prin sunet de corn. Ion Cart, pe numele său adevărat Johan Cart, e un neamț adus pe aceste meleaguri de unul dintre Ghiculești ca să-i organizeze o fazanerie și un parc de cerbi. Cu timpul, neamțul s-a autohtonizat, a trecut la ortodoxism, s-a însurat cu o țărăncă din Plotun și se consideră

molodovean "pentru că-i place vinul de Cotnari". Meșter neîntrecut în arta vînătorului, Ion Cart îl inițiază pe autor în tainele cucoșului sălbatic, dar în clipa decisivă tîrîrului ucenic, paralizat de frumusețea detaliilor, uită să apese pe trăgaci. Comentînd episodul, C. Ciopraga precizează: "Ezitănd să tragă în cocoș, vînătorul ezită să tragă în natură" (Mihail Sadoveanu, **Fascinația tiparelor originare**, București, 1981, p. 170). Sublimul nocturn devine o "corolă de minuni a lumii", în fața căreia uimirea paralizază voința. Un alt vînător, Chirică Ciuntu, fură un ciine de la niște "comedieri", pe care-l puneau să facă "blăstămății nemțești", judecînd că "doar nu era să-l las să se ticăloșească pe la iarmaroace. Aicea-i merge mai bine. Și-n codru trăim cum ne place nouă". Ilie Huțanu stă în munți și e convins că "noi, huțanii, am fost așezați în munții aceștia de către Dumnezeu dintru începutul lumii". Iancu Iorga, răzeș din părțile Vasluiului, face elogiul primitivității din considerente de suveranitate: "Noi, în ținutul acesta al Vasluiului, nu știm ce-s drumurile pietruite. Și socot că nici copiii noștri n-or ști... Așa, dac-or fi drumuri bune, or veni alți dușmani împotriva noastră. Mai bine trăim noi astfel nestricăți și nebîntuiți, cu rînduielele noastre cele de demult". Moș Ilie, om de curte la "conu Alecu", mare vînător și priceput povestitor, este din locurile "de unde vine iarna". El a trăit minunea de a fi întîlnit cîndva, la vînătoare, un animal ciudat: "Și numai ce văd subț un plop uscat, într-un părete de rîpă o dihanie înfricoșată. Părea cal, dar avea picioarele prea scurte; nu găsea a fi lup, căci avea înfățișarea unui mînzoc. Avea un corn drept în frunte, lung de-un cot, cum am auzit despre Ducipal, harmasarul lui Alexandru-împărat Machedon".

Există, în viziunea lui Sadoveanu, o frumusețe nealterată a vieții libere, în natură: "Omul în acele meleaguri trăiește pe socoteala lui, ca și mistrețul, ca și lupul. Și totuși nu trăiește mai rău decît noi, cei de

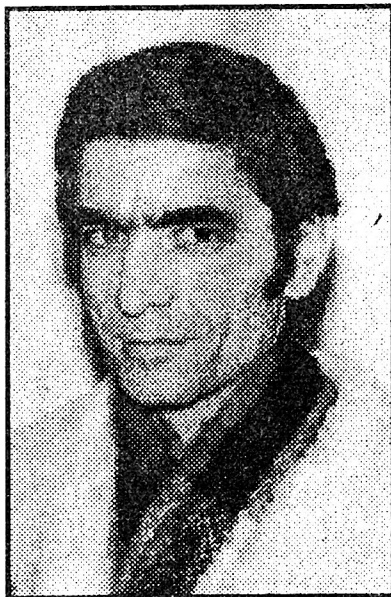
dincoace". Oamenii bălților știu puțin despre Dumnezeu, dar cunosc puterea vîntului și a valului, prin care se împlinește voința divină, căreia i se supun necondiționat. Nu înțeleg însă să se supună altor legi, create de om împotriva omului: "Oamenii din bălți n-au școli, știu însă că s-au născocit în alte părți de lume slove și cărți. În cărți, și-n condici se scriu biruri și răutăți, de care ei, slavă lui Dumnezeu, pînă la venirea noastră erau feriți".

În recenziia sa, consacrată acestei cărți, Garabet Ibrăileanu întrezărea în fizionomia lui Sadoveanu ceva din harul unui preot, capabil să trăiască la alte dimensiuni decît ființa comună, faptele și gesturile oamenilor: "Am impresia că pe omul acesta, de complexiune atît de puternică, natura l-a făcut anume în proporții excepționale ca să aibă în el un puternic și fin instrument de receptare, care să prindă cu delicatele lui antene sufletești tot ce cîntă în natură frumusețile creației" (op. cit., p. 114). În entuziasmul criticului de la "Viața Românească" nu putea fi nimic conjunctural, ci numai o perfectă intuire a geniului artistic sadovenian.

REFERINȚE CRITICE:

1. Băileșteanu Fănuș, **Introducere în opera lui Mihail Sadoveanu**, București, 1977.
2. Ciopraga Constantin, **Mihail Sadoveanu. Fascinația tiparelor originare**, București, 1981.
3. Manolescu Nicolae, **Sadoveanu sau utopia cărții**, București, 1976.
4. Opreșan I., **Opera lui Mihail Sadoveanu**, București, 1986.
5. Tomuș Mircea, **Mihail Sadoveanu. Universul artistic și concepția fundamentală a operei**, București, 1978.
6. Vlad Ion, **Cărțile lui Mihail Sadoveanu**, București, 1981.

GHEORGHE HRIMIUC-TOPORAȘ



Destinul, de atâtea ori absurd în brutalitatea și nedreptatea sa, face ca autorul studiului de mai jos să ne fi părăsit definitiv, la 14 martie 1995, în plină maturitate creatoare.

Gheorghe Hrimiuc-Toporaș s-a născut la 1 ianuarie 1947, la Darabani, unde își face și studiile primare, și cele liceale. Descoperindu-și de timpuriu vocația reală, va urma cursurile Facultății de Filologie a Universității "Al. I. Cuza" din Iași, pe care o absolveste, în 1970, cu rezultate ce recomandau reținerea lui în învățământul superior sau în cercetare. Însă de-abia în 1980 va reuși să ocupe, prin concurs, un post de cercetător la Centrul de Lingvistică, Istorie și Folclor, actualmente Institutul de Filologie Română "A. Philippide" din Iași. A lucrat aici la **Dicționarul literaturii române 1900—1950**, redactând articole consacrate unor autori precum Ion și Vasile Al-George, C. Antoniadă, Tiron Albei, G. Antonescu, Matei Alexandrescu, S. Bornemișă, I. Biberi, H. Blazian, Ury Benador, G. Becescu-Silvan, Dan Botta ș.a. Comprehensiunea profundă a textului, acribia în

cercetarea tuturor datelor istorico-literare se dezvăluie și în studiile și comentariile pe care Gheorghe Hrimiuc-Toporaș le-a dedicat altor personalități, studii și comentarii publicate în "Anuarul" Institutului ori în alte reviste — "Cronica", "Dialog", "Convorbiri literare" etc. — sau prezentate la diverse simpozioane științifice. Lucra, în ultimul timp, la teza sa de doctorat referitoare la procesul receptării poeziei eminesciene, teză ce se anunța remarcabilă prin noutatea ideilor aduse; îngrijea, la Editura Institutului European din Iași, o ediție din eseurile lui Dan Botta și pregătea, în colaborare cu un coleg, o antologie din anchetele literare întreprinse în presa românească din prima jumătate a secolului nostru. Timpul, însă, n-a mai avut răbdare nici în cazul lui!

Victor DURNEA

Gheorghe HRIMIUC

**"PARALEL ROMANTIC":
MIHAI EMINESCU
ȘI ION BARBU.
ECOURI ALE REVOLTEI
TITANIENE**

Prețuirea arătată de Ion Barbu romantismului trece prin rezerve și nuanțe care selectează din varietatea întruchipărilor sale istorico-spatiale o categorie restrânsă de spirite privilegiate (Novalis, Coleridge, Poe — "singura evlavie", între preferințele poetului —, Nerval, Eminescu), legate, între altele, prin fascinația comună pentru vis și prin tentativa de a-l stăpîni printr-o "tehnică precisă, voluntară". Aceștia formează, "peste mode și timp", elita "nobilului romantism" cu punct de plecare în "valul romantic germanic", care se va degrada pe măsură ce, precum în Franța, "e captat definitiv de furioasele turbine retorice, vociferatoarele genii ale cenaclului Charles Nodier."¹ Ei sînt, cu alte cuvinte, originari, trăgîndu-și seva direct de la sursă. Romantismul ca dat structural explică această congeneritate spirituală. Există, scria Ion Barbu într-un articol din 1935, "o poezie și un ordin de experiență al cărui prestigiu e mare pentru cei *organizați romantici*" (s.n.). Afirmția preceda o mărturisire capitală pentru înțelegerea înaltei investiții de care se bucura Poezia în ochii tînărului Ion Barbu. Experiența abisală, la care face aluzie și care putea să-l piardă², i se va fi impus ca un omagiu datorat poeziei și ca o încercare obligatorie pentru intrarea în rîndul celor aleși: "Credeam însă pe atunci în poezie și aduceam în adîncirea ei o veracitate

carteziană și o ardoare de navigator. Natura ei îmi apărea identică somnului controlat"³. Această *dereglare sistematică...*, similară paradisurilor artificiale baudelaireiene, avea să fie depășită, dar nu abandonată decît în act, prin forjarea unei strategii lucide pentru captarea "misterului individual" și dirijarea inspirației lirice.

Întrucît a intuit calea spre adevărata poezie, romantismului i se recunoaște valoarea de reper fundamental, adevărat etalon pentru măsura vocației. Ion Barbu nu va accepta curentele noi, dacă nu însemnau o "întoarcere la imaginativ și la romantic". Cu un ardent **Salut în Novalis** va fi întîmpinat Al. Philippide. Lucian Blaga, Ion Vinea și ceilalți, puțini, autori care s-au învrednicit de atenția exigentă a lui Ion Barbu, au ucenicit la școala "marelui romantism", prin care poetul înțelege maxima adevărată la realitățile esențiale și o abordare activă, îndrăzneț premeditată, a actului creator. Ca pură direcție a spiritului, romantismul este o valoare exemplară, iar meditația asupra lui profitabilă. Ca discurs liric particular, însă, el îi apărea anacronic poetului. Retorismul e numai unul dintre aspectele vetuste, care îl datează. Slăbiciunile esențiale sînt eclectismul și lipsa de rigoare în definirea "adevăratalui domeniu al poeziei". Chiar Edgar Poe, în a cărui "operă critică" Ion Barbu aprecia un început de "metodologie lirică", eșuase într-o soluție "naivă și provizorie"⁴. Cînd se recunoaște romantic ori exaltă întoarcerea la romantism, poetul nu pierde din vedere că "această revenire e (ca la Moréas, n.n.) întărită de toată forța exhaustivă a gîndirii moderne"⁵. S-ar putea spune, deci, că poetica barbiană traversează numai spațiul experienței romantice în drumul ei spre un ideal de "frumusețe canonică", unde "emoția e mai profundă și agravată parcă de densitatea pe care i-o conferă o formă avară"⁶, cum caracteriza

el **Stanțele** aceluiași Jean Moréas.

Modelul absolut al poetului modern, care își stăpânește și își explorează domeniul cu procedeele omului de știință, este, pentru Ion Barbu, Arthur Rimbaud, definit ca "un fel de scientist, un metodician al delirului." Ceea ce suprarealiștii au luat drept "curios procedeu ateatoriu", făcându-și, eronat, din Rimbaud un precursor, se dovedește "extremă premeditare", încât **Un anotimp în infern și Iluminările** trebuie privite "ca o introducere la cunoașterea extatică a lumii sensibile, un fel de trecere la limita investigației exacte"⁷.

Analogic poziției adoptate față de romantism trebuie înțeleasă atitudinea lui Ion Barbu față de Mihai Eminescu, evocat și invocată în termeni de augustă evlavie, dar mereu de la distanță. Poet incomparabil, cu "sunet adânc", față de care T. Arghezi îi apare ca o impostură, Eminescu participă ca un egal la gloria romanticei de filiație germană: "Ochii săi întârziaseră pe floarea lui Novalis, albastră. Întrebările cunoașterii, înțelegerea muzicală a lumii, dădeau perspectivă nesfârșită versurilor lui bătute: ca niște punți peste primejdii. Ce înseamnă Eminescu pentru noi se măsoară numai opunînd nobilului său romantism formele depreciate ale celui francez"⁸. Supremul elogiu pe care Ion Barbu i-l aduce lui Al. Philippide sună emblematic: "Redevenirăm contemporanii lui Eminescu". Instituind similaritatea, ignoră oare poetul coordonata istorică? Modul în care își reprezintă evoluția literară, în opoziție cu sincronismul lovinescian, pare să justifice supoziția: "Imnul spiritual e scris, *fără colaborare, dar coeficient*, de poeți din țări și decenii diferite"⁹. Numind însă "omogenitate incongruentă" ceea ce ar trebui să fie luat de ideală contemporaneitate supra-istorică, poetul avertizează asupra

unei necesare disocieri: nu perenitatea valorilor individuale (incongruente) explică "omogenitatea", ci ideea de poezie, **Cîntul** etern intonat și ridicat spre un cer extatic, niciodată epuizat. În dialog cu Felix Aderca, Ion Barbu vedea în propria-i poezie "o încercare mereu reluată, de a mă ridica la modul intelectual al Lirei. Faptul poetic inițial: cununa înflorită și Lira. La această puritate aeriană, în care poeții englezi se așază, pare-se, toți, urmînd un singur instinct, al **Cîntului**, vream să invit poezia noastră. În certitudinea liberă a lirismului omogen, instruind de lucrurile esențiale, delectînd cu viziuni paradisiace: într-un astfel de lirism, nimic din concurența darwiniană a formelor individuale. Glasul ar continua glasul, cum un adevăr pe celălalt, instalînd un moment pe secol **L'hymne des coeurs spirituels**"¹⁰.

Dintr-o asemenea perspectivă, noțiunile de tradiție și continuitate capătă un înțeles aparte. A fi contemporanul lui Eminescu nu înseamnă întoarcere la modelul poeziei sale, ci a repeta, ca într-un ritual sacru și, prin aceasta, a regăsi și a asuma "faptul poetic inițial": un fel anumit de situare în raport cu cerințele **Cîntului**. Legitimă devine, astfel, orice poezie acordată la tonalitatea **Cîntului** etern, indiferent de modalitatea intonării, variabilă în timp.

În feñonemul "aparitiei unice a lui Eminescu", Ion Barbu a recunoscut un posibil model emulativ, dar modul propriu de aproximare a poeziei rămîne, principial, divergent celui eminescian: "Da, e dat rîului să susure. Nu e nici o rușine. De ce să te strîmbi atunci? Știu versuri nemuritoare întemeiate pe adîncirea dialectului apei sau vîntului. Întreg Eminescu e aici"¹¹. Or, ermetismul barbian refuză obstinat limbajul armoniilor naturii, vizînd, în perspectiva unei transcendențe

bănuite, o energetică desprindere din contingent, prin derealizarea limbajului poetic. Chiar neechivoc, cum pare, elogiul nu e sumisiv și din pasajul următor vorbește mai răspicat orgoliul diferenței decât regretul neîmplinirii: "Toate preferințele mele merg către exprimarea clară și melodioasă, către construcția solidă a clasicilor. Un duh rău s-a amestecat și a voit, dimpotrivă, să mă realizez într-un fel de îngîmfare și sugrumare, de precar tunel fără ieșiri"¹².

A vorbi despre romantismul și, prin analogie, despre eminescianismul poeziei barbiene devine, date fiind cele constatate pînă acum, o operație delicată și riscantă. Lăsînd deoparte declarațiile de principiu și de situație ale poetului însuși, opera propriu-zisă nu face mai ușoară o asemenea tentativă. Încercările de pînă acum (Marin Mincu, Elena Tacciu ș.a.)¹³, au identificat, cu precădere în faza debutului, teme și motive romantice prezente în structura de adîncime a poeziei lui Ion Barbu, asemănătoare unui prim impuls formativ. Uneori, acestea își prelungesc ecoul pînă la suprafața discursului, dar sînt valorificate în contexte simbolice care le metamorfozează complet. Tendința generală este depășirea ireductibilelor antinomii romantice printr-o intensă aspirație către unitate. Un exemplu pertinent îl reprezintă dualitatea masculin — feminin, sublimată la Ion Barbu în făptura abstractă a soarelui hermafrodit, principiu generator autosuficient, imagine a increatului cosmic¹⁴.

Aspirația spre unitate presupune însă conștiința rupturii, a opozițiilor apolinic—dionisiac, masculin—feminin, teluric—spiritual, uman—divin), indicînd în același timp o posibilitate de conciliere a lor. În aceste condiții, modelul romantic, în cazul de față cel eminescian, poate servi, în punctul de plecare, la interpretarea

poeziei barbiene, ca o aplicare particulară a principiului trecerii de la cunoscut la necunoscut. O sumară lectură în paralel a poeziei **Grup** de Ion Barbu și a poemului eminescian **Demonism** oferă date interesante privitoare la dialectica preluării și a depășirii modelului romantic de către cel dintîi. **Grup** datează din faza ermetică a poeziei lui Ion Barbu, cînd lirismul său atinge conciziunea epigramatică, ceea ce dovedește că dialogul cu romantismul și cu eminescianismul nu se limitează doar la perioada debutului.

Scrisă în "forma canonică" de două strofe, **Grup** evidențiază frapante similitudini, mai ales la nivelul rețelei simbolice, cu amplul poem **Demonism**, adevărată fabulă mitologică:

E temnița în ars, nedemn pămînt,
De ziua, finul razelor înșală;
Dar în petele noastre, dacă sînt,
Ovaluri stau, de var, ca o greșală.

Atîtea clăile de fire stîngi!
Găsi-vor gest închis, să le rezume,
Să nege, dreaptă, linia ce frîngi:
Ochi în virgin triumfi tăiat spre lume!¹⁵

Demonism

(fragmente)

O racle mare-i lumea. Stele-s cuie
Bătute-n ea și soarele-i fereastră
La temnița vieții. Prin el trece
Lumina frîntă numai dintr-o lume,
Unde în loc de aer e un aur
Topit și transparent, mirositor
Și cald. (...)

Nu credeți cum că luna-i lună. Este
Fereastră cărei ziua-i zicem soare.
Cînd îngeri cîntă de asupra raclei
În lumea cerurilor-ele albesc
Și nu mai pătrund raze aurite
Prin vechi oblon — ci raze de argint
Și pe pămînt ajung țandări duioase

Din cîntecul frumos — dar numai
țandări...

Ici în sicriu, sub cel capac albastru
 Și ținut și ferecat cu stele,
 Noi viermuim în mase în cadavru
 Cel negru de vechime și uscat
 Al vechiului pământ care ne naște. (...).
 Este un ce măreț în firea noastră,
 Dar acel ceva nu din noi răsare.
 O moștenim de la titanul mort,
 De la pământ în care ne nutrim.
 În moartea lui e ceva sfânt și mare,
 E o gândire-adîncă și-ndrăzneală
 Pentru ce el fu condamnat la moarte.
 Viața noastră e o ironie,
 Minciuna-i rădăcina ei. (...)
 Spre a-l batjocori pînă și-n moarte
 Ne-am născut noi, după ordin divin,
 Făcuți ca să-și petreacă Dumnezeu
 Bătrîn cu comica-ne neputință,
 Să ridă-n tunet de deșertăciunea
 Viermilor cruzi ce s-asamăn cu el,
 Să poată zice-n cruntă ironie:
 Pământ rebel, iată copiii tăi!¹⁶

Poezia **Grup** permite, pînă la un punct, o lectură în cheia postumei **Demonism**, nu alta decît aceea oferită de tema titaniană. "Redusă la liniile cele mai generale, scria D. Popovici, tema titanică (...) presupune existența a două planuri cu mișcări contradictorii: (...) un plan superior, pe care stă înscrisă o lege opresivă și arbitrară (și) (...) un plan inferior, pe care se manifestă voința de eliberare și năzuința către progres. Revolta poate fi victorioasă în anumite cazuri, dar cele mai adeseori ea este înfrîntă"¹⁷.

Prezența acestei scheme în structurarea celor două poeme nu e greu de identificat: opozițiile cer—pământ, demiurg—creatură sînt figurate în simboluri aproape identice, cu un plus de ambiguitate la Ion Barbu. "Temnița vieții", pământul (lumea creată), "racă" la Eminescu, are la Ion Barbu semnificația mai restrînsă de corp, partea de humă a ființei umane. "Fînul razelor" aduce în plus față de conotația "amăgitor", "părelnic" —

omoloagă eminescienei "lumina frîntă" (fragmentată, debilitată) și pe aceea de moliciune, care extinde o însușire fizică asupra domeniului moral-volitiv. În ambele poeme, deci, omul participă la o realitate precară, derivată și sărăcită de atributele plenitudinii paradisiace. Trecînd peste alte amănunte prețioase (ca dubla determinare negativă a substantivului "pământ" la ambii autori: "ars, nedemn" — "cadavru / Cel negru de vechime și uscat"), reține atenția convergența concluziilor la care conduce opoziția divin—uman. Formulată explicit de Eminescu: "Viața noastră e o ironie", la Ion Barbu ea este implicită portretului grotesc al ființei umane, concentrat metonimic în imaginea capului-oval, "sferă ratată", în decodarea lui Șerban Foarță. În sfîrșit, în cele două poeme, creatura este opera unui **Demiurg** rău, cu porniri cinic-demonice la Eminescu, mai curînd impasibil ("triunghi virgin" poate figura și ochiul divin închis, de care se lovesc fără speranță apelurile celui abandonat), la Ion Barbu.

Din atîtea potriviri și suprapuneri ar fi greșit să deducem că poezia **Grup** ar fi un fel de variantă condensată pînă la epură a poemului eminescian, deși autorul **Jocului secund** ar fi putut să-l cunoască¹⁸. Mai sigur e că ambele poeme sintetizează independent, într-o simbolistică de universa¹⁹, datele unui scenariu mitic al dramei cosmice a omului. Hrănite din problematica eternă a marii poezii, uzînd, într-o măsură, de simboluri identice, informate însă de ideologii estetice diferite, cele două creații se află într-un raport special, accentuînd mai mult diferențierea decît asemănarea.

Nu ne vom opri asupra deosebirilor izbitoare, cum ar fi disproporția de întindere, bogăția și pregnanța figurației mitologice,

proiectarea pe fundaluri ample a dramei în poemul eminescian, comparativ cu reducționismul imaginii barbiene, din care "efectele orgiei romantice sau ale orchestrei simboliste sînt exilate" (sintagma e folosită de Ion Barbu în legătură cu Jean Moréas). Vom urmări doar modul cum sînt valorificate opozițiile specifice temei titanice la cei doi poeți. Este punctul crucial în care poemele se despart definitiv.

În **Demonism**, Eminescu scrie epilogul dramei umane, consumate într-un timp mitic, dramă solidară celei a titanului natură, trăgînd, logic, toate consecințele ce decurg din revolta eșuată a acestuia; lumea este guvernată de rău, iar omul, cu destinul lui de vierme, iremediabil pierdut. Dualitatea umană originară, precum și antinomia divin—uman, sînt ireductibile, ceea ce dă o perspectivă indefinită conflictului. Singura salvare, reintegrarea în natura matern-ocrotitoare (dulcea stingere eminesciană, aducătoare de pace), este împiedicată de voința de a trăi, deviată în voința de putere, inaccesibilă, voință sădită în om de "marele egoist", căci "Făcuți sîntem ca să-și petreacă Dumnezeu / Cu comica-ne neputință". Din absolutizarea acestui impas ontologic va țîșni inumană dorință de autonimicire din **Rugăciunea unui dac**, chintesența mizantropiei eminesciene. Destinul arbitrar și absurd al omului este radicalizat de Eminescu prin echivalarea divinului ("scînteia ce-o numim divină"), cu ceea ce este rău în constituția sufletului uman: egoismul, trufia, "dorința de mărire și putere", iar a părții bune cu natura, titanul mort, al cărui glas rămîne neînteles. În felul acesta, drama omului se extinde la nivel cosmic, de unde și patetismul ei particular. Mintea, sufletul, "scînteia divină" sînt, deci, la Eminescu daruri viclene,

împiedicînd întoarcerea la "fire și dreptate".

La fel de tensionat, deși în forme mai discrete, se raportează la propriul destin omul barbian. Dar Ion Barbu pare să se refere în **Grup** la o etapă pretitaniană, aurorală, a creației. El scrie un prolog al unei revolte posibile, sugerate de întrebarea suspendată din cea de-a doua strofă. Gestul titanian e prefigurat în imaginea dreptei rezumative, ca "junghiul lui Cain" mînat de ură (conotație preluată din articolul **Poezia leneșă**), care ar putea să nege, într-un avînt energic, bariera liniei frînte, închipuind ochiul divin, înaintea căruia îngenunchează căutările nevolnice ale omului prizonier al propriei obediențe.

Deși ipotetic, "gestul închis" se întrevede penetrant, viril, atras în chip firesc de necunoscutul neexplorat ("virgin triumfi"), ipostaziat, obișnuit, ca o interdicție intimidantă. E semnificativă tensiunea apărută între orizontalitatea statică a primei strofe, dusă la limită în imaginea "capetelor" care "stau", bizare și superflue, încît însăși existența lor pare incertă ("dacă sînt"), și dinamismul pe verticală din cea de-a doua. Mișcarea rezultă din punerea în relație antagonică a celor două planuri statice, al umanului și al divinității indicînd totodată traiectoria actului eliberator.

Natura "gestului închis" e descifrabilă prin raportarea la ceea ce este chemat să rezume: "clăile de fire stîngi", care, ca și "fînul razelor" din prima strofă, trimite la ideea insuficienței cunoașterii senzoriale, bazate pe mecanica reflexă a instinctelor. Exclusivismul ei induce "greșala" prezenței capului (simplu artificiu ornant) în economia corpului uman.

Admițînd o anumită constanță semantică a termenilor recurenți în opera unui autor, "stîngi", presupus a fi fost împrumutat terminologiei

matematice, este, prin încărcătura ironică, mai apropiat de înțelesul pe care i-l dă poetul atunci când califică titlul **Cuvinte potrivite (Poetica domnului Arghezi)**, ca "un veritabil act stîng și freudian", trădînd, ca orice "acte manqué", "un anumit umor". Ratarea ia, aici, sensul propriu de eșec, explicabil în absența intelectului călăuzitor. "Firele stîngi" ar figura, deci, antenele cunoașterii senzorial-afective, improprii și, plecate fiind dinspre partea inimii, coruptibile, victime predestinate ale înșelătoarei aparențe. Ca și "melcul nătîng" (**După melci**), care cedează invocației magice și iese imprudent ("cu cornul stîng", adaptare a sintagmei populare "a păși cu stîngul"), în lume, ele sînt vulnerabile și incapabile să-și atingă ținta. "Stîng" implică, prin urmare, și semnificațiile de "nătîng", stîngaci, neadecvat și lipsit de vigoare²⁰. Termenul agrest, "clăile", subliniază ambiguu (între milă și admirație), imaginea unui "seceriș" de infructuoasă jertfă.

"Dreapta", ca o poziție simetrică, nu este numai un rezumat (concentrare), ci și un *îndreptar*, impunînd haoticului o ordine, iar actelor, o direcție convergentă. Afectivitatea, senzorialul nu sînt excluse pur și simplu, ci doar subordonate și fortificate de intelect. Se profilează astfel o tentativă de reconciliere dintre "logica inimii" și "logica minții" care, la Eminescu, rămîn dissociate și opuse. "Sîntem buni pînă sîntem copii" spune Eminescu în **Demonism**, inocența fiind consubstanțială iluziei ce nu percepe ruptura. Matur și raționar (o rațiune rea, eroare premeditat strecurată de un demiurg gelos în mecanismul gîndirii), omul pierde legătura cu limbajul naturii și se înstrăinează "de fire și dreptate". Dimpotrivă, mesajul din **Grup** invită la depășirea fazei infantile, a identificării cu iluzoriul.

Omul barbian nu stă, precum cel eminescian din **Demonism**, sub semnul unui destin imuabil. Și în el "este ceva măreț", ignorat, deocamdată. "Scînteia divină", opusă și aici naturii primare, nu mai este însă ca la Eminescu, izvorul nefericirii, ci însăși posibilitatea împlinirii umane. Conștientizarea precarității și imperfecțiunii sale naturale echivalează cu trezirea dintr-o profundă amnezie. Paradisul, uzurpat la Eminescu de un demiurg țaranic, se profilează la Ion Barbu ca un paradis uitat, ispitind recuperarea. Principial liber, omul are de luptat mai întîi cu propriile limite, pentru a-și depăși alienarea. Numai în posesia "gestului închis" al cunoașterii el poate tenta negarea opreliștilor exterioare.

Un posibil "gest închis", capabil să forțeze revelația, pare să fie, pentru Ion Barbu, poezia. Concepția sa despre finalitatea actului poetic integrează ideea libertății creatoare de sine a omului. Poezia configurează și propune o realitate în care hazardul creației primare nu-și mai află locul. Cu condiția, însă, ca ea să parvină la precizia științei, a geometriei, în speță, construind axiomatic o realitate scutită de arbitrar. Ca "har inalienabil" și "parte din Soarele consolator", ea poate nega jocul prim, aleatoriu al lumii, într-un "joc secund" mai pur, mai riguros, dar nu mai puțin un joc. Dacă nu aduce "cunoașterea mîntuitoare", *Calea Regală* a poeziei rămîne, totuși, o modalitate de salvare din lumea aparențelor și de inițiere într-o realitate transcendentă, în care sufletul recunoaște patria sa originară, precedentă creației. Structuri și simboluri ale mitului gnostic sînt, de altfel, omniprezente în poezia lui Ion Barbu ca și în prozele sale critice de aspect oracular.

Într-un articol din 1934, Mircea Eliade făcea o importantă distincție: "De-a lungul istoriei se desprind două tendințe principale ale spiritului

omenesc: *soteria și simpatia*. Adică încercarea de salvare, de mîntuire, de ieșire din lume și încercarea de a găsi suport în lume, de a iubi lumea, de a căuta armonia cu toată existența și, mai ales, de a o socoti însăși temelia vieții²¹. Proprie lui Ion Barbu este calea soteriei. "Negarea spiritualistă a lumii" o constată încă Tudor Vianu. Poezia sa nu propune, desigur, o nouă gnoză. Ea trasează doar diagrama căutărilor unui spirit fascinat de misterul întrebărilor fundamentale. Infrastructura etico-filozofică a poeziei lui Ion Barbu se înscrie într-o veche tradiție, periodic ocultată, dar revenind în noi sinteze, cea mai glorioasă fiind romantismul, în a cărui ereditate se situează, într-un mod foarte personal, și autorul *Jocului secund*.

NOTE:

¹ *Poetica domnului Arghezi* // Ion Barbu, *Versuri și proză*, ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Dinu Pillat, București, Minerva, 1970, p. 198.

² Gherda Barbilian, *Ion Barbu. Amintiri*, cu un cuvînt înainte de Ov. S. Crohmălniceanu, București, Cartea Românească, 1979, p. 149.

³ Ion Barbu, *Efemeride 3. Prometeu dezrobît*, "Facla", XV, nr. 352, 3 august 1935.

⁴ Jean Moreas (Jean Papadiamantopoulos) // Ion Barbu, vol. cit. p. 258.

⁵ și ⁶ *Ibidem*, p. 260.

⁷ Rimbaud // Ion Barbu, vol. cit., p. 242.

⁸ Vezi nota 1.

⁹ "Evoluția poeziei lirice" după E. Lovinescu // Ion Barbu, vol. cit., p. 211.

¹⁰ F. Aderca: *De vorbă cu Ion Barbu* // Ion Barbu, vol. cit., p. 177—178.

¹¹ Fragment dintr-o scrisoare //

Ion Barbu, vol. cit., p. 187.

¹² *Ibidem*, p. 188—189.

¹³ Marin Mincu, *Eminescianism ("Cînd va veni declinul")*, Critice II, București, Cartea Românească, 1971, p. 60—64; Elena Tacciu, *Romantismul românesc*, vol. II, București, Minerva, p. 58—59; 180.

¹⁴ Marian Papahagi, *Ion Barbu și mitopoetica integrării în unitate*, "Steaua", XXIII, 11 și 12, 1972, p. 2—27 și 28—31.

¹⁵ Ion Barbu, vol. cit., p. 21.

¹⁶ Mihai Eminescu, *Poezii*, București, Editura pentru Literatură, p. 94—97.

¹⁷ D. Popovici, *Poezia lui Mihai Eminescu*, prefață de Ioana Petrescu, București, Editura Tineretului, p. 299.

¹⁸ *Demonism*, datată de D. Murărașu între 1871 și 1872, apare, pentru prima dată, în volumul Mihai Eminescu, *Poezii postume*. Ediție nouă, București, Minerva, 1905, cf. *Bibliografia Mihai Eminescu (1866—1970)*. Vol. I — *Opera*, p. 35.

¹⁹ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, cap. XXIX.

²⁰ Pentru semnificațiile opoziției *stînga—dreapta* în gîndirea populară, vezi Ernest Bernea, *Cadre ale gîndirii populare românești*, București, Cartea Românească, 1985, p. 60—64.

²¹ Mircea Eliade, *Căile spiritului* // "Azi", III, nr. 4 (octombrie), 1934, p. 1183—1185.

LA ANCHETA "L.R." RĂSPUNDE AURELIU BUSUIOC



1. De ce scrieți?

2. Înainte sau după ce critica și cititorul au zis ce au avut a zice despre creația dvs., ce credeți dvs. înșivă despre cele realizate?

3. Sîntem în plin proces de integrare în cultura întregii românimii. Cum vedeți literatura noastră în contextul literar românesc? Dar creația dvs.?

4. Ce aveți a le dori profesorilor de limba și literatura română din școlile de toate gradele?

1. Iată o întrebare care vine prea tîrziu. Să mi-o fi pus cineva la timp...

2. Pe vremuri, cînd încă se mai practica cititul, mi s-a întîmplat uneori să fiu încurajat, mai ales de cititori provenind din mediul intelectual. Critica însă (cu excepția lui Cimpoi și a regretatului Coroban) s-a limitat să-mi repovestească cele scrise, uneori chiar cam pe lîngă fabulă, ca să nu mai zic de subtext, de unde azi înțeleg că n-am realizat mare brînză. Așa că într-un viitor prea apropiat nu voi contribui cu nimic la agravarea crizei de hîrtie.

3. Dintre cei ce-au mîzgălit hîrtia socialistă în Basarabia aleg maximum zece-doisprezece fericiți în drept și în măsură a se integra în literele românești. Unii (nu întotdeauna cei aleși!) au și făcut-o, alții, mai puțin împingăreți, așteaptă voia Timpului. Dar masa, grosul "literaturii noastre", nu poate intra în contextul literar românesc decît ca element poluant (material de care, între noi fie vorba, nu duc lipsă nici frații de dincolo...).

Am aflat cu nedumerire mai zilele trecute că tuturor membrilor Uniunii Scriitorilor din Moldova li

s-a propus să depună cereri de intrare în Uniunea Scriitorilor din România. Tuturor! Nici mai mult, nici mai puțin. Cu hurta! Fără nici un discernământ, fără, cel puțin, a li se citi în prealabil cărțile (dacă le au!) la Uniunea în care sînt poftiți. Mulți, foarte mulți au dat curs invitației și mai ales cei care, de obicei, apucă primii prăjina... Nu pot, malițios, să nu rînjesc, cînd mă gîndesc la mutrele lungi ce-au să le facă scriitorii și editorii din Țară cînd vor lua în mînă "operele" propuse de unii "colegi" basarabeni. Dar nu pot să nu mă simt și profund rușinat în fața imaginii ce și-o poate face lumea despre noi.

Închisă pînă nu demult între zidul Prutului, pe de o parte, și sîrma ghimpată a chiriliței, pe de alta, literatura noastră, aproape de uz intern, putea fi cel puțin suspectată că ar conține și lucrări de valoare, pe cînd acum, în uriașul ghiveci de grafomanie ce va năvăli spre noua piață, s-ar putea ușor pierde și ceea ce avem într-adevăr meritoriu.

Știm prea bine cum s-a intrat pînă nu demult în Uniunea noastră: fie la un telefon sus-pus, fie pentru înmulțirea numărului de membre superioare ce s-ar fi ridicat în sprijinul cutărui sau cutărui baron literar, și rar, rar de tot pentru cele scrise... Să se fi dus pe apa Sîmbetei lecția?...

Și totuși văd o geană de optimism deschisă spre viitor. Mă refer, firește, la generația celor din optzeci și la revista lor "Contrafort". O publicație de ținută — hai să nu ne grăbim a-i zice încă europeană, dar foarte pe-aproape, — făcută de niște tineri necomplexați de vreun trecut pionieresc sau comsomolist, un pic iconoclaști, un pic talentați, un pic teribili — ,veniți în literatură nu atît la chemarea unei cauze, cît în virtutea propriei chemări.

Voi fi exagerînd nițel, Doamne! — dar cum altfel să scapi de obsesia timidei și docilei noastre intrări în ale literelor, a celor bătrîni, obligați a înfiera dintru începuturi idei necunoscute și a întreține întru veșnică nevastă blajinul zîmbet al genialului Lenin (Stalin, Hrușciiov etc...). În acest sens pot spune că nu-i înțeleg pe unii dintre colegii mei (de vîrstă) porniți oarecum împotriva mișcării "optzeciștilor". Răsturnarea idolilor e un proces dureros, firește, dar ce altceva ar propune ei ca să nu redevenim turmă docilă?...

Cît privește "creația" mea în contextul literar românesc... M-am căutat cu insistență și multă bunăvoință în duzina de care vorbeam la început. Nu m-am descoperit. Cu toată părerea de rău...

4. Dacă la literatură îl avem la îndemînă pe un Călinescu, la limba română să nu ne jenăm a ne considera elevi. Mulți dintre noi chiar corigenți.

Ion CIOCANU
Chişinău

TENTAȚIA EXEMPLARITĂȚII

(ÎNSEMNAȚII PE MARGINEA PROZEI
LUI AURELIU BUSUIOC)

Aureliu Busuioc a fost și rămîne — în multe privințe — un exemplu. Rar scriitor, la noi, care să fi excelat mereu printr-un vocabular și printr-un limbaj atît de îngrijite și de... românești. Rar confrate de breaslă care să fi minuit cu atîta dezinvoltură ironia, umorul, sarcasmul. Replica imediată, altfel zis spontană, firească, cu atît mai impresionantă, comentariul umoristic succint și hăzos, provenit din învăluirea banalităților în haine alese, în expresii neașteptat de bogate în seve de gîndire profundă, care desființează banalitățile în cauză prin punerea lor măiestrită în fața unor aprecieri înalte și serioase, concluzia etică ce trădează lipsa de vigoare sau chiar de sens a afirmației care altfel putea trece drept adevăr și alte instrumente de lucru ale "veselului" Aureliu Busuioc ne sînt cunoscute bine din viață, din participările sale vii, scilicitoare, tonifiante la dialoguri și discuții orale, dar și din operele scriitorului. "L-am întîlnit, recunosc, într-un restaurant" este fraza de debut a romanului **Singur în fața dragostei** (1966). Încercați s-o citiți fără specificarea "recunosc" și o să vă convingeți cît pierde propoziția inaugurală a romanului sau — ceea ce e același lucru — cît poate spune un singur cuvînt, folosit cu... cap. Îl citim, îl savurăm și simțim, vedem ca aievea zîmbetul abia afișat al unui vizitator frecvent al instituțiilor care odinioară erau confundate, în mentalitatea majorității oamenilor sovietici, cu ceva prea puțin spus blamabil. Frumusețea ori, mai curînd, suculența frazei crește pe seama autopersiflării ce-o conține, de vreme ce nu numai protagonistul romanului, dar și autorul operei este prezentat drept... restaurantier.

Și deoarece ne-am pomenit în plin text al romanului **Singur în fața dragostei**,

este absolut necesar să remarcăm curățenia cristalină a limbii și caracterul de-a dreptul agreabil și, totodată, incitant al stilului cărții. Viitorul (pe atunci) personaj al romanului îi spune scriitorului că-l cunoaște și, în același timp, își încearcă puterea de a judeca despre literatură: "... citesc puțină, cum să-i zic... beletristică. Mă enervează uneori prea multa ei asemănare cu viața, iar alteori mă scoate din sărute sirupul pe care-l servește drept viață..."

Scriitorul n-a ratat ocazia de a duela verbal ("Dar, fie-mi permisă remarcă, cum poți ajunge la asemenea concluzii cînd nu citești?"), și atunci fostul profesor la o școală sătească nise dezvăluie și ca vorbitor plăcut, și ca gînditor adînc: "În primul rînd am spus că citesc puțin, n-am spus că nu citesc deloc; iar în al doilea rînd, nu e suficient oare să știi doar o parte, ca să-ți poți imagina întregul? Mi se pare că aveți și o figură de stil, care uzează de acest procedeu... Litota, nu?... "și chiar dacă "figura" avută în vedere nu este litota, ci sinecdoca, Radu Negrescu ne cîștigă simpatia, pentru ca în continuarea romanului să-și dezvăluie calități sufletești și intelectuale prin care se dovedește un personaj original, viu, cu reali sorți de a stîmni reacția spirituală a celor mai diferite categorii de cititori.

Am pornit de la cîteva constatări privind utilizarea măiestrită, de către Aureliu Busuioc, a cuvîntului și am ajuns, în chip absolut firesc, la felul de a fi al protagonistului romanului, în cadrul căruia felul de a se exprima al personajelor joacă un rol deosebit. Radu Negrescu în dialoguri, Viorica Vrabie în jurnalele sale, chiar unele personaje periferice, ca Otilia ("te rog să-mi spui Otilia Octavianovna!", "bărbații sînt niște ticăloși, nu merită să le dai ceea ce ai mai scump, îi știu eu!"), — ni se întipăresc în memorie înainte de toate grație vocabularului și limbajului lor. Uneori, ca în cazul lui Spînu, o singură remarcă trădează linearitatea, superficialitatea, caracterul obositor, de nu chiar insuportabil, al vorbirii și — mai larg — al felului de a fi al personajului. Încă în anii 60 scriitorul lua în zeflemea modalitatea de adresare adoptată la noi după modelul rusesc, absolut străină limbii latine și — evident — limbii române. La replica Vioricăi Vrabie că "Viorica Mircevna" sună ciudat Spînu constată "cu multă profunzime": "— Ciudat, neciudat, n-ai ce-i face! Că nu mata l-ai botezat pe tata!" Dacă pentru atare banalități ar fi nevoie de profunzime a gîndirii, remarcă autoricească și-ar pierde caracterul persiflant. Dar cît de mult cîștigă textul cînd Spînu debitează alte banalități

groaznice, fără să aibă conștiința că este un flecar iremediabil: " — Popa l-a botezat pe tata matala!"

Întregul roman **Singur în fața dragostei** se lasă înțeles ușor ca o parodie (Vasile Coroban zicea chiar "fațetă") la o seamă de "opere" în care școala, pedagogii, elevii, procesul de instruire și educație — totul era prezentat superficial, unilateral sau chiar greșit, deformat. Profesorul și demnitatea sa, nevoia lui de personalitate, necesitatea unui climat psihologico-social propice desfășurării normale a activității școlii se dovedesc obiective permanente ale romanului și — curios lucru! — trecerea timpului, priveririle din domeniul învățămîntului, schimbarea mentalității oamenilor nu-l fac mai puțin actual. Personajele vii, prezentate cu o dezinvoltură specifică stilului oral cu care ne-a deprins, scriitorul, inteligența scriitoare a replicilor și remarcilor autoricești și alte calități alese asigură viața continuă a romanului.

În linii mari același este cazul cărții **Unchiul din Paris** (1973). Ficțiune sau nu în realitate, unchiul e cu siguranță o ficțiune artistică (în carte), prin mijlocirea căreia Aureliu Busuioc a reușit să spună o seamă de adevăruri în problema idealurilor revoluționare de cîndva, în aceea a generațiilor, în alte chestiuni care în unitatea lor dialectică formează viața. Portretul fizic și mai cu seamă cel moral se dovedesc aici mai necesare, mai frecvente și mai eficiente. Richi (diminutiv de la Andrei?) și Aura, apoi unchiul însuși (Alec, Alexandru), Ghiță Oprea, Ciutac V. Teodor, Ion Roman sînt personaje memorabile, care nu numai pun în lumină (și în valoare) sentimentele, gîndurile și atitudinile unchiului Alexandru Stanca, dar și se manifestă ca niște efigii ale oamenilor locului și timpului la care se referă scriitorul. Foștii revoluționari, între timp degradați iremediabil, trăiesc din creșterea și vînzarea porcinelor sau — ca Ion Roman — își rid de elanul revoluționar înviat de Alexandru Stanca. Însuși Stanca, venit de la Paris, de pe Cîmpiile Elizee și de la Sena, se arată încîntat de femele de porci și de alte asemenea realizări, considerate odinioară — la noi, de noi — epocale, și poate n-am înțelege nimic, dacă n-ar fi Richi — tînărul ager la minte, tăios la vorbă, inimos la rostirea adevărului demitizat, curățit de coaja, în care se găsea învelit în epoca totalitaristă, supraideologizată și, în fine, nimicitoare de adevăr și de personalitate omenească investită cu capacitatea de a-l cunoaște, aprecia și rosti.

Jumătate din succesul romanului **Unchiul din Paris** este asigurat de Richi. Adică de ce n-am zice: de autor, care pare să se fi travestit în acest narator deosebit de volubil, inventiv, subtil și — am mai remarcat — agreabil?

Cel de-al treilea roman al scriitorului — **Local ploi de scurtă durată** (1986) — se află vădit sub nivelul precedentelor (și sub nivelul capacităților creatoare ale autorului), după cum am încercat să demonstrăm în studiul **Despre folosul reeditărilor sau înapoi la artă** din cartea noastră **Dreptul la critică** (1990). Notăm și aici că intenția lui Aureliu Busuioc de a crea o imagine concretă, vie, generalizatoare a unui ziarist tînăr și perspicace, precum se anunță Emil Aprodu, nu este numai salutară, dar și demnă de toată încurajarea. Afiț că faptele ziaristului sînt absolut cotidiene, pîlînd iremediabil în fața unor schițe și foiletoane de odinioară, în care erau scoase la iveală adevăruri dintre cele mai groaznice, fiind puși la stîlpul infamiei demnitari înalți, altădată incriticabili. Calitățile alese ale protagonistului romanului sînt periclitate considerabil de caracterul totalmente obișnuit al "descoperirilor" lui.

Totuși, ar fi injust să considerăm romanul **Local ploi de scurtă durată** un eșec. Autorul nu și-a fructificat pe deplin harul natural, grație căruia operele analizate anterior se disting prin calități deosebite. În stare normală personajul se autodezvăluie, încearcă să se aprindă sufletește și să se ia la harță cu împrejurările vitrege. Cînd însă personajele cu care vine el în contact nu se remarcă prin trăiri profunde și prin gînduri originale, avem a constata că posibilitatea nu s-a transformat în chip firesc într-o realitate literară. Exemplaritatea scriitorului și a scrisului său se dovedește ca și cum eclipsată. Și atunci?

Prețuim înainte de toate limba și stilul romanului **Local ploi de scurtă durată**, mai exact — exprimarea subtilă, ironico-umoristică a autorului. A aceia care s-a dovedit un prozator demn de cea mai înaltă apreciere și în nuvela mai veche **Pianista și strungarul**, și în una de mai încoace, **Madona bălții** ("Basarabia", 1994, nr. 4—5). Prozele scurte ale lui Aureliu Busuioc certifică un talent nuvelistic remarcabil, prin urmare — exemplar și acesta pentru atîtea condeie care practică anumite forme literare fără să posede calitățile presupuse anume și mai cu seamă formele care le tentează.

FLORENTIN SMARANDACHE

Matematician și poet, lider al mișcării paradoxiste în literatură, director cultural al Asociației Românilor din Arizona (S.U.A.), Florentin Smarandache este un spirit în permanentă căutare de sine și de esențe. Vitregia destinului l-a determinat să ajungă de la Bălcești, Vâlcea, unde s-a născut în a. 1954 la Phoenix, Arizona, locul refugiului său din a. 1988.

Creația lui F. Smarandache cuprinde opere literare, care pe timpurile comunismului militant erau condamnate, avînd un pronunțat caracter nonconformist: poeme, eseuri, pagini de jurnal, piese de teatru incomode pentru protipendada ceașistă, lucrări matematice și studii efectuate la confluența literaturii cu matematica. Nefiind agreat de slujitorii sistemului, operele autorului sînt în bună parte risipite prin periodicele timpului. Au apărut, totuși, mai multe volume în limbile română, franceză și engleză.

Conceptul paradoxismului se vedește din lucrările poetice **Legi de compoziție internă** (Samizdat, 1982), **Le sens de nonsens** (1983—1984, Maroc), **Antichambres** **Anti-Poesies** / **Bizarreries** (1989, Franța), **Nonpoems** (1990, Phoenix, Chicago), **Antology of the Paradoxist literary Movement** (1993, Los Angeles) ș. a. Programul mișcării este:

- libertatea versului eliberat de tirania dogmelor clasice;
- antiliteratură;
- stilul non-stilului;
- poeme fără versuri;
- poeme fără poeme;
- versul paralingvistic: grafuri, desene, cifre, ciorne etc.;
- poeme "albe" (fila albă), poeme "negre" (fila neagră);
- non-cuvinte;
- inteligibilul noninteligibilul (sau viceversa) etc.

E de menționat trilogia teatrală **Metaistorie** (1993, București), care, conform aprecierii istoricului literar Ion Rotaru, "riscă să fie unul dintre cele mai acerbe pamflete — spectacol grotesc la culme, rod al unei imaginații cu totul ieșite



din comun — la adresa totalitarismului de orice fel, nu doar comunist".

Nu putem trece cu vederea nici operele matematice ale lui F. Smarandache.

Dar imaginea creației sale ar fi incompletă fără invocarea volumelor **America — paradisul diavolului**. *Jurnal de emigrant* (1992, Craiova) și *Fugit... Jurnal de lagăr*, or "tocmai "jurnalul" este apa vie în care înoată "geniul" smarandachian" (Ion Rotaru). Poemul **Arizona** (pe care ținem să-l reproducem aici) nu este altceva decît o expresie poetică a frământărilor poetului în refugiu:

Eliberat de searbădul trecut,
Încărcat de un viitor nebulos,
acest exil continuă —
Of, Americă, țară a tuturor
contradicțiilor,
mamă a patrizilor, transfugilor și
neadaptaților,
emigrați totdeauna în ei înșiși,
ce contează pentru tine
o viață în plus, o viață în minus,
și acest destin al unui refugiat?
Nimic decît un grăunte de nisip
Pe fundul oceanului.

Pentru a familiariza cititorul nostru cu creația lui F. Smarandache publicăm poemele în spațiu matematic **Lingvistică matematică** și **Paradoxurile vieții noastre!**, cîteva poezii din manuscrisul **Lung e drumul prin străini** (și nu mai pot privi 'napoi). *Versuri americane* și o selecție din poemele într-un vers (Sinapsele) autorului.

POEME ÎN SPAȚII MATEMATICE

LINGVISTICĂ MATEMATICĂ

lui Solomon Marcus

Definiție: un șir de cuvinte este convergent, dacă el se află într-o vecinătate a inimii.

Versurile ermētice sunt ecuații literare.

Teoremă: Oricare ar fi X , nu există Y , astfel încât tot ce știe X să știe Y . Și reciproc.

Demonstrația fiind destul de complicată și ocupînd spațiu întins, nu o vom da, lăsînd-o pe seama cititorului.

Consecință: Nu se poate trage nici o concluzie!

Propoziții matematice:
Regula de trei compusă este simplă.

În interiorul unui poligon /
dai din colț în colț.

S-a trasat o dreaptă cam strîmbă.

Dintre aceste două lățimi, care are lungimea mai mare?

Există probleme... fără probleme:
cele care au enunțul de o pagină, și
rezolvarea în două rînduri!

Eu am publicat ceva despre Ceva¹.

*Algoritmicianul A. A. Harkov este
fiul probabilistului A. A. Harkov.*

*Formulele lui Cardan sunt ale lui
Ferro și Tartaglia.
Etc.*

Legea lui Smarandache²: Dați-mi
un punct în spațiu și voi scrie înapoia
lui propoziția.

Motto final:
— O, MATEMATICĂ TU,
EXPRESIE A ESENȚIALULUI DIN
NATURĂ!

PARADOXURILE VIEȚII NOASTRE!

Fie "@" un atribut și "non-@"
negația sa. Atunci:

PARADOXUL 1:
TOTUL E "@", CHIAR ȘI "NON-@".

Exemple:

E11: Totul e posibil, chiar și
imposibilul.

E12: Toți sunt prezenți, chiar și
absenții.

E13: Totul e finit, chiar și infinitul.

PARADOXUL 2:
TOTUL E "NON-@", CHIAR ȘI
"@".

Exemple:

E21: Totul e imposibil, chiar și
ce-i posibil.

E22: Toți sunt absenți, chiar și cei
prezenți.

E23: Totu-i infinit, chiar și finitul.

¹ Ceva — matematician italian.

² Florentin Smarandache este autor al culegerii de articole matematice "Generalisations et generalités" (Ed. Nouvelle Fes, Maroc, 1984) în care este cuprinsă și lucrarea "Une generalisation du theoreme de Ceva" (p. 15—17).

PARADOXUL 3:

NIMIC NU E "@", NICI CHIAI "@".

Exemple:

E31: Nimic nu-i perfect, nici chiar perfectul.

E32: Nimic nu-i absolut, nici chiar absolutul.

E33: Nimic nu-i finit, nici chiar finitul.

De observat că sunt echivalente cele trei

clase de paradoxuri. Mai general:

PARADOX*:

TOTUL {verb} "@", CHIAI ȘI "NON-@".

Desigur, înlocuind {verb}-ul și atributul "@", se obțin unele paradoxuri bizare, dar și destule frumoase. Iată, de pildă, acest calambur ce amintește de Einstein:

Totul este relativ, chiar și teoria relativității

Sau:

a) Cel mai scurt drum între două puncte este drumul nedrept!

b) Inexplicabilul este, totuși, explicabil prin acest cuvânt: "inexplicabil!"

Poeme din manuscrisul

LUNG E DRUMUL PRIN

STRAINI

(și nu mai pot privi 'napoi).

Versuri americane

MAREA ARMATĂ

Iată o MARE, o invicibilă Armată

Legată cu bani și cu ură

Cu marea și mărunta minciună

Cu frica nebună

Milioane de tragice destine

laolalta

Iată, o Mare, o invicibilă

Armată.

PASCAL:

Dacă mă judec în absolut, sufăr.

Dacă mă judec prin comparație,
sunt mulțumit.

OGLINDA

După ce am călcat pătratul
pe toate laturile sale
Și cercul de jur împrejur
stînd chiar și-n centru
ca primul astronaut pe lună
De-atunci singurul lucru
pe care-l mai pot face
din cînd în cînd
cu plăcere
este să stau cu fața
către un prieten
cînd el cere
să se uite la mine
ca-ntr-o oglindă

DA ȘI NU

Da și nu și nu și da
Da da. DA NU. DA.
Răspund întrebărilor tale
și DA cînd rostesc
înseamnă aprobare
ȘI NU cînd rostesc înseamnă
aprobare
Fiindcă eu atîta mai pot
să-mi aprob propriile sentimente
Și să bat ca un clopot
marcînd, așteptînd
zilele și noile evenimente
Și totul e ca și cînd
eu, publicul, aș aplauda
pe mine, actorul,
la scenă deschisă
chiar pe muchia tăioasă
a replicii esențiale

* Aceste paradoxuri sunt numite "Clasa de Paradoxuri Semantice Smarandache" [vezi <Buletin of Pure and Applied Sciences> (Bombay, India), 1995; <Abracadabra> (S.U.A.), 1994; <Tempus> (București, România), 1994]

SINAPSE

poeme într-un vers

BASARABIA

Dreptatea trasă pe roată, libertății
coroană de foc

ÎN MUNȚI

Sună din tălângi odele limbii
române

LIMBAJ

Zilnic trecem prin tunele de cuvinte

CARTEA CU POEME

Pasărea de hirtie mă izbește peste
ochi

PRIMĂVARĂ I

Poeme albe pe-o creangă, vals al
renașterii

AUTOPORTRET

Oglinda feței mi-e zgîriată de
anxietate

BLESTEM

Miinile îmi sunt prinse cu cătușe
de eșecuri

PATIENTĂ

Plin de așteptare în făina albă a
singurătății

CONCILIATIO

Potecă ciudată în peștera sufletului
meu

APOCALIPSĂ

Cer plin de flăcări mov și păsări
moarte

KARMA II

Îmi cos cu speranțe cămașa soartei
ruptă

IZVOR

Păsări albe ies din mine

PE-NSERAT

Suflu aprig în suflet să nu se stingă

SUBLIMARE

Izvorul în care mă scald este de fum

VEDENIE

Păsările sunt, oare, orbite de
lumină?

BAL

Dansul florilor sărutate de fluturi

AMĂGIRE

Oamenii se îmbracă în culorile vii
ale fericirii

SINGURĂTATE

Se-așează pe clape și-ncepe să
plîngă

ÎNĂLTĂRE II

Păsările în cer dezbrăcîndu-se de
umbră

PLOAIE

Și curge-al toamnei cositor topit

DIMINEAȚA I

Albinele învie în mirare galbenă

TU

Nepăsătoare te scalzi în apa oglinzii

ENTROPIE

Precum un elefant inert, se duce
fluviul să moară

APOTEOZĂ II

Fluturii se-așează în caiși
înflorindu-i

Ion ȘPAC
Chișinău

SCRIITORI ȘI PUBLICIȘTI DE LA "ȘCOALA BASARABEANĂ"

"Școala Basarabeană" întregeste un ciclu de acțiuni întreprinse de Asociația învățătorilor din jud. Lăpușna. Printre acestea au fost înființarea Casei de ajutor reciproc, crearea fondului pentru ridicarea unui cămin în Chișinău, înzestrarea sanatoriului în stațiunea balneară "Șabolat", județul Cetatea Albă, și, în sfârșit, apariția în aprilie 1933 a anunțatei anterior ediții cu subtitlul: "Revistă de cultură pedagogică și de apărarea intereselor învățătorilor". Revista era îngrijită de un comitet redacțional compus din oameni cu bună pregătire profesională: N. Dragomir, I. Cioabă, Sabin Popescu-Lupu, I. N. Chicu și Spiru Vutcaru. Ioan Cioabă, președinte al asociației și redactor al revistei, în *Primul cuvânt* formulează programul de activitate al publicației:

"Prin această revistă, ne vom strădui — pe cât ne va sta în putință — să atingem toate chestiunile de interes școlar și profesional mai arzătoare la ordinea zilei, vom lupta pe toate căile cinstite ca politica să nu-și vire coada și în Asociația corpului didactic, fiindcă i-am văzut roadele și cam știm unde ne va duce.

Vom păstra cele mai bune legături de prietenie cu colegii din celelalte județe ale Basarabiei, cit și cu frații din restul țării.

Ne vom asocia și solidariza cu ei, ori de câte ori interesele școlii și ale slujitorilor ei vor fi puse în primejdie și nu ne vom da înapoi de la nici o jertfă pentru atingerea acestui măreț scop" (1933, nr. 1, p. 2).

Obiectivul-studiului nostru este de a vărsa lumină asupra unor nume de ziariști, publiciști, scriitori, care s-au pronunțat în paginile revistei "Școala Basarabeană", nume puțin cunoscute de cititorul de azi.

MIHAIL CURICHERU.
Învățător de frunte
și scriitor
(1910. Negrești —
1943. Siberia).

Din februarie 1936, când îi apăruse *Grădina școlară* (p. 21—23), și până în iulie—august 1939 a publicat șase articole și o recenzie la romanul lui Sabin Velican *Pământ viu* (1939, nr. 7—8, p. 37—42). Alte materiale, în ordinea apariției, sînt următoarele: *Învățătorul jertfă* (1936, nr. 4, p. 24—25), *Recompenze și pedepse?* (1937, nr. 5—6, p. 24—25), *Străjeria: Credință și muncă pentru țară și Rege* (1937, nr. 7—8, p. 29—31), *Chemarea femeii în educație* (1938, nr. 3, p. 66), *Civilizație și codru* (1938, nr. 5—6, p. 60—62), — toate, direct sau indirect, abordînd probleme legate de învățămînt, școală, educație. De la bun început, de la *Grădina școlară*, autorul se prezintă nu numai ca un bun învățător, un bun și cunoscător specialist, ci și ca un organizator iscusit al învățămîntului, ca un adevărat cercetător al procesului educativ din școala basarabeană. Vorbind despre grădina școlară, el pe drept cuvînt constată că ea "este chemată să folosească ca mijloc pentru predarea științelor naturale, geometriei, aritmeticii, desenului etc. și prin ajutorul ei să se facă educația sentimentului, voinței și să desvolte spiritul de observație, făcînd posibilă cunoașterea intuitivă a naturii în mijlocul naturii" (p. 21). Argumentînd tezele lansate, el apelează la exemple din practica pedagogică a Austriei, Elveției, Germaniei, Angliei, Americii etc. Și face acest lucru nu pentru a-și demonstra erudiția, ci pentru a accentua starea grea din învățămîntul românesc.

În următorul articol, intitulat semnificativ *Învățătorul jertfă*, se spune răsplat, cu mare durere în suflet, că școala românească a rămas cu mult în urmă, "face prea multă demagogie fără a aduce îmbunătățiri cerute de nevoile vremii, că învățătorul trăiește în deplină sărăcie și flagrantă ignorare.

Dar trebuie să se știe că noi cerem drepturile, nu le cerșim". Și în continuare: "[...] adevărul va trebui să învingă odată și-odată; fapt este că întârzierea aceasta este în paguba învățămîntului nostru, cu toată datoria ce încearcă să și-o facă învățătorul" (p. 25), căci "gradul de civilizație al poporului se cunoaște după scara pe care se află școala ca mijloc de cultură, educație și menținerea ideii naționale..." (p. 24).

Peste un an de zile Mihail Curicheru, uimit de încălcările grosolane ale drepturilor învățătorilor, revine la problema abordată (**Recompense și pedepse?**). Coplesit de nedreptățile "din zilele noastre", care ating proporții de descurajare și de jignire sufletească de neînchipuit, autorul exclamă: "Obidit suflet de învățător! Mai trebuie oare să-ți mai faci datoria conștiincios?" (p. 24).

Diverse aspecte de educație a generației în creștere sînt luate în discuție și-n celelalte articole ale publicistului. Astfel în **Străjeria** se impune necesitatea organizării tineretului în tabere și fel de fel de organizații în vederea educației național-patriotice. Într-un alt material — **Chemarea femeii în educație** — se pune problema educației, care "încearcă să creeze sufletul". În lumina acestei teze autorul constată că mama este acea ființă care pune piatra de temelie și după cum o va pune, așa va dăinui edificiul. În continuare publicistul revine la problemele abordate, intenționînd în special să "scoată în relief importanța sufletului în evoluția omului și a societății" (**Civilizație și codru**, 1938, nr. 5—6, p. 61).

De remarcat că publicistica lui M. Curicheru merită toată atenția învățătorimii contemporane nu numai ca document pentru istoria învățămîntului din Basarabia interbelică. Ea rămîne actuală atît prin problematica abordată, care abundă în afinități cu realitatea noastră, cît și prin măiestria expunerii materialului, prin simțirea acută a destinului copilului, învățătorului și școlii în general. Păcat că aceste scrieri rămîn deocamdată împrăștiate în

paginile presei periodice de pe timpuri. Excepție face doar articolul **Grădina școlară** care, datorită străduințelor criticului și istoricului literar Vasile Badiu, a revăzut lumina tiparului în săptămînalul "Făclia" (1991, 10 iulie, p. 14), fiind însoțit de o notă bibliografică.

Ne-am oprit detaliat la publicistica autorului pentru că acest aspect este mai puțin cunoscut cititorului nostru. Interesele de creație ale lui Mihail Curicheru nu s-au limitat în acei ani doar la domeniul publicisticii pedagogice. El insistent stăruia asupra unei opere literare de proporții. Și iată că nr. 1 din 1938 al revistei "Școala Basarabeană" lansează un anunț adresat împătimitilor de frumos. Îl reproducem integral: "Colegul nostru Mih. Curicheru, învățător din jud. Lăpușna, scoate de sub tipar luna aceasta un roman intitulat **În Deal la Cruce**."

Ne facem o datorie a aduce această veste îmbucurătoare colegilor din oraș și județ îndemnîndu-i totodată a-l procura, ținînd seamă că fac cu aceasta un gest colegial de încurajare pentru autor" (p. 63).

Așa dar, se anunță apariția apropiată a unui roman și invitația de a-l procura. Se simte satisfacția celor care l-au cunoscut pe scriitor pentru rezultatul muncii lui istovitoare. Și toate acestea ar putea fi considerate ca o simplă informație. Însă timpul ce s-a scurs și peripețiile prin care i-a fost dat să treacă autorului și scrierilor lui transformă acest laconic anunț într-un argument în favoarea existenței romanului. Tragismul situației constă în faptul că în iunie 1941 publicistul și prozatorul M. Curicheru a fost arestat și trimis în Siberia, unde a și murit (1943). A dispărut și romanul cu pricina. Și, probabil, s-a lucrat insistent și eficace în vederea stîrpirii trudei scriitorului, căci și pînă în prezent nu a fost găsit nici un exemplar. Gurile rele admit că romanul său nu a apărut sau nici nu a existat. Faptele, însă, confirmă contrariul. Aceeași revistă peste cîteva luni după anunțarea romanului publică o altă informație, cu titlul **O mulțumire**, care limpezește lucrurile. O reproducem

și pe aceasta integral: "Colegul Mih. Curicheru, autorul romanului **În Deal la Cruce**, mulțumește tuturor care au înțeles că înainte de a-și satisface o curiozitate să contribuie la sacrificiile materiale suferite de d-sa, cumpărând volumul apărut.

Totodată, înștiințăm că ediția sa e pe sfârșite; succesul acesta răsfărîgîndu-se și asupra colegilor" (1938, nr. 4, p. 88).

Informația dată vorbește despre apariția romanului și vînzarea acestuia. Publicațiile ulterioare vin să ne comunice unele impresii în urma lecturii lui. Din recenzia semnată de P. Pleșca (1938, nr. 3, p. 70—71) aflăm că: "Autorul se inspiră din mediul rural, din viața de la țară. Intenționează să zugrăvească: mentalitatea țăranului nostru în ce privește înșurătoarea, unde zestrea materială primează, iar în al doilea rînd, puterea credinței ca legămîntul frăției de cruce prin jurămînt — un vechi obicei — nerespectat, are ca urmare mustrarea de cuget...". Și mai jos: "Era și. natural. Limba întrebuițată e ceea din popor: simplă și ușoară, pe înțelesul tuturor. Ar urma deci și stilul să fie ușor, cu exprimări limpezi, cu sonoritate rustică. Ce e drept, găsim fragmente de viață, de natură, unde stilul e atît de sprinten și plastic, atît de familiar, încît zugrăvirea apare atît de reală. Aici o întîmplare de familie, dincolo o scenă din viața tineretului, unde prospețimea patriarhalului se simte intactă și sugestivă; Pagini scrise cu artă, ași putea zice, cu măiestrie" (p. 71).

Recenzentul nu ocolește și neajunsurile lucrării. El afirmă, că **În Deal la Cruce** este o nuvelă și nu un roman, că autorul se grăbește cu deznodămîntul etc. Dar în cazul de față ne interesează mai mult faptul că ațare, că romanul a existat, că romanul a fost citit și s-a bucurat de mai multe ecouri. (A fost semnalat și de prestigioasa revistă "Viața Basarabiei" (1936, nr. 6—7, p. 122) în recenzia cunoscutului corespondent de la "Școala Basarabească" Mihail Spiridonici).

Mih. Curicheru a colaborat și la

revista "Viața Basarabiei", în care a publicat două lucrări: schița **Mama trăiește** (1939, nr. 6, p. 15—21) și o proză de proporții **Petale de mac** (1939, nr. 7—8, p. 23—56). Peste zeci de ani aceste opere au revăzut lumina tiparului în almanahul bibliofililor din Moldova "Patrimoniu" (1988, nr. 2, p. 251—286), fiind îngrijite și prefăcute de fiica autorului, scriitoarea Elena Curecheru-Vatamanu.

"Viața Basarabiei" ne mai furnizează informația: "Mihail Curicheru, autorul romanului **În Deal la Cruce** în care tratează un subiect de interes psihologic social: frăția de cruce, a prezentat pentru editare Comitetului Societății Scriitorilor din Basarabia un roman de largă respirație epică **Fundul negru**" (1940, nr. 1, p. 79). Din păcate, și acest roman, în manuscris, n-a ajuns pînă la noi, pierzîndu-și urmele în negura vremii.

Mihail Curicheru este un om cu un tragic destin de scriitor, de învățător și de cetățean. Dacă s-ar fi aranjat lucrurile altfel, această personalitate de un real talent ar fi lăsat pentru posteritate un șir întreg de valoroase opere literare.

P.S. Aici intenționat nu s-a prezentat biografia detaliată a scriitorului. Despre el în ultimii ani s-a scris în mai multe rînduri. Pe lîngă articolul lui V. Badiu și prefața Elenei Curecheru-Vatamanu, amintite mai sus, e de menționat și materialul lui Alexandru Donos, **Un talent nimicî în floarea vîrstei (Pagini privind destinul tragic al scriitorului M. Curicheru)**: "Literatura și arta" (1992, 30 iulie), care este scris în baza materialelor de arhivă și întregește esențial chipul publicistului, învățătorului și scriitorului din Negrești.

Nicolae CORLĂTEANU
Chișinău

DIN ISTORIA UNIVERSITĂȚILOR EUROPENE

*La 2 noiembrie 1995
Universitatea de Stat
din Republica Moldova
i-a conferit academicianului
Nicolae Corlăteanu titlul
de **doctor honoris causa**.*

*Cu această ocazie Domnia Sa
a rostit un discurs de recepție, pe
care-l publicăm în continuare.*

În dorința de a ne încadra în spiritualitatea occidentală actuală, consider că e deosebit de util a cunoaște istoria acelor instituții de cultură și instruire care au condus Europa și apoi întregul glob pămîntesc pe calea progresului — a științei și tehnicii, a învățămîntului și culturii mondiale moderne.

În consecință voi expune în continuare unele date din istoria instituțiilor universitare europene.

Termenul *universitate* trebuie pus în legătură etimologică cu lat. *universitas, universitatis* "totalitate", "generalitate", din *universalis* "universitate", "universalism" cu sensul "caracter", însușire a tot ce este universal, care aparține universului, se extinde asupra lumii întregi, ceea ce este comun tuturor, pentru toate ființele și lucrurile. În latina clasică apăreau sintagme ca: *universitas generis humani* "totalitatea neamului omenesc", *in universitate rerum* "în tot universul", *universitas bonorum*

"totalitatea bunurilor".

În noile condiții social-economice, în secolul al VI-lea e.n., în partea a doua (numită *Digeste*) a Codului Justinian ("Corpus iuris civilis") *universitas* capătă de acum și sensul "comunitate, asociație". În evul mediu cuvîntului *universitas* i se atribuie valoarea terminologică, el denumind o anumită asociație — școală superioară, cea mai înaltă în grad, în ale cărei secțiuni — numite corporații, bresle, apoi colegii, facultăți, școli, institute — se învățau toate științele, universalitatea științelor. Clădirea în care se afla această școală superioară, precum și corpul profesoral și studențesc purtau același nume (Michel Mourre, *Dictionnaire d'histoire universelle*, Paris, 1968, T. 2, p. 2222—2224).

În perioada feudală universitatea era, cu predilecție, o instituție ecleziastică, ce funcționa de obicei pe lîngă mănăstiri, catedrale, studiile efectuîndu-se în limba latină. Universitățile beneficiau de privilegii regale și papale. De altfel, universitățile în timpul feudalismului erau, de fapt, niște asociații, corporații, ca și multe alte corporații (cum era cea a meseriașilor ș.a.), care abordau în genere probleme de natură economică. Universitățile se limitau inițial la cunoștințele necesare pentru activitatea ecleziastică și dreptul canonic. Existau și școli de învățămînt profan, laic. În secolele XI—XIII era celebră școala de medicină de la Salerno (Italia).

Cea mai veche universitate europeană (datînd aproximativ din anul 1088) se consideră a fi cea de la Bologna (Nordul Italiei, provincia Emilia-Romagna), care în 1130 pentru prima dată a conferit titlul de doctor în drept (v. **Sovetskij ențiklopediceskij slovar'**, Moskva, 1989, p. 407). În universitățile din Bologna, Padua ș.a. (secolele XIII—XVI) era răspîndită

intens filozofia lui Aristotel în interpretarea medicului și filozofului arab Averroes (Ibn Roschd, 1126—1198), doctrina căruia înclina spre materialism și panteism.

În 1158 împăratul german al sfântului imperiu roman, Friedrich I Barbarossa, i-a acordat Universității din Bologna privilegii imperiale, iar în 1352 (cu aprobarea papei Inocențiu al V-lea) la Bologna s-a deschis o facultate de teologie. Până în zilele noastre Bologna e considerată important centru universitar. În anul 1985 Universitatea din Bologna număra 60 de mii de studenți din totalul de 437 mii de locuitori ai orașului, adică 13,7%. E de menționat că universitățile italiene, în general, se evidențiază prin numărul mare de studenți. Astfel, cea de la Napoli (întemeiată în 1224) avea în 1985 — 100 de mii, iar cea de la Roma (fondată în 1303) 180 de mii de studenți în același an, 1985.

În evul mediu universitățile s-au dezvoltat mai ales în legătură cu dezbaterile în contradictoriu a diverselor teorii filozofice (a lui Aristotel, cea a arabilor, a diferitelor erezii religioase, nașterea unor noi ordine monahale etc.).

În această privință se evidențiază de acum de prin secolul al XII-lea Universitatea din Paris, înființată în anul 1150 pe timpul regelui Ludovic al VII-lea, cel Tânăr (Louis, le Jeune). Aici activau în mod energic ucenicii teologului și filozofului scolastic Pierre Abélard (1079—1142), care participa la așa-zisa "ceartă a universalilor" prin teoria sa conceptualistă, elaborând dialectica scolastică. Nominaliștii (în frunte cu francezul Roscelin — sec. XI) susțineau "universalialia sunt nomen", adică termenii care exprimă ideile generale (genurile, speciile) și care sînt niște numiri, necorespunzînd unei realități concrete, fiind doar nomen. Realistiții (în frunte cu englezul Duns

Scot), dimpotrivă, considerau că ideile generale, genul și specia, de exemplu, sau cele abstracte (adevărul, binele, frumusețea etc.) corespund unei realități concrete și sînt reale. În lucrarea sa **Sic et non** Pierre Abélard s-a situat între aceste teorii scolastice opuse, căutînd o conciliere a lor, considerînd că ideile de gen și specie ar avea o realitate, calificîndu-le drept niște concepțiuni ale spiritului — deci **Sic et non (Da și nu)**.

Între adepții lui P. Abélard se remarcă atunci maeștrii Hugues et Richard de Saint Victor și mai ales Pierre Lombard (1100—1160), lucrarea căruia **Sententiarum libri quator** (1145—1150) a fost pusă la baza învățămîntului scolastic medieval, fiind aprobată de Congresul de la Latran (1215). Un veritabil centru de studii teologice cu studenți veniți din întreaga Europă era în acele vremuri Universitatea pariziană. Primul statut al acestei universități a fost stabilit de Robert de Courçon în 1215, dîndu-i-se drept exclusiv de a acorda titlurile de: bachelier és lettres, en sciences; licencié; docteur és lettres, en droit. Universității pariziene i s-a recunoscut autonomia în 1231 prin bula "Parens scientiarum" a papei Grigore al IX-lea. Universitatea avea 4 facultăți: teologie (de cel mai înalt prestigiu), drept canonic, medicină și arte liberale. Cele șapte arte liberale erau repartizate în două cicluri: a) trivium (tres via "trei căi"): gramatica, retorica, dialectica și b) quadrivium (partea superioară a științelor medievale): aritmetica, muzica, geometria, astronomia. Cea mai prestigioasă era considerată facultatea de arte liberale, ai cărei studenți erau repartizați în 4 "națiuni": 1) francezii (inclusiv spanioli, italieni, greci); 2) picarzii (toți cei veniți din Nord-Estul Europei); 3) normanzii; 4) englezii (scoțieni, irlandezi, germani). Cele 4 "națiuni" și 3 facultăți superioare

(teologie, drept, medicină) formau 7 companii ale Universității. Fiecare națiune alegea un procuror (decan) al facultății, care le apăra interesele, fiind (din 1245), subordonați rectorului și formînd împreună tribunalul. Capelanul (confesorul, duhovnicul) regelui francez Ludovic al IX-lea (Saint Louis), anume Robert de Sorbon, a înființat în 1253/1257 un colegiu cu pensiuine (internat) pentru studenții săraci care studiau teologia, aflat pînă în 1554 în Cartierul Latin din Paris. Clădirile acestui colegiu, împreună cu capela, au fost date în stăpînirea Universității din Paris, care, începînd cu secolul al XVII-lea, a primit a doua numire — Sorbona. Susținută de regii francezi și papalitate, Universitatea din Paris, devenind un veritabil centru de studii teologice din întreaga Europă, era considerată nu atît franceză, cît creștină și ecleziastică, reprezentantă a bisericii universale. În 1256 ordinul dominicanilor și franciscanilor, cu sprijinul Sfîntului Scaun, au căpătat dreptul de a preda la Universitatea din Paris. Între timp, însă, tendințele spre laicizare începuseră a se afirma tot mai insistent și la Universitatea pariziană, mai ales prin averroismul latin, răspîndit de Siger de Brabant, adept al liberalismului medieval. În același timp se manifestă o răcire vădită față de papalitate. În secolul al XVI-lea regele Francisc I îi opunea Sorbonei tot mai mult instituția numită Collège de France înființată în 1530. E de menționat că studenții Universității pariziene au compus cîntecul **Gaudeamus igitur** în secolul al XIII-lea, care se transmitea din generație în generație și abia în secolul al XV-lea compozitorul flamand Johannes Ockeghem (1430—1495) a aranjat pe note imnul studentesc. C. Porumbescu a compus și el o melodie pentru acest imn.

În timpul Revoluției franceze, prin decretul din 15 septembrie 1793

al Conventului, au fost suprimate toate universitățile vechiului regim. Cel mai mare dușman al lor era J. P. Marat.

Prin Legea din 10 mai 1806 și decretul din 17 martie 1808 și 15 noiembrie 1811 Napoleon I a creat Universitatea imperială din Paris (cu facultățile: teologie, drept, medicină, științe, litere), pusă sub supravegherea directă a statului francez. Mare maestru (rector) al Universității imperiale a devenit membrul Academiei franceze, Louis de Fontaines, care a alcătuit statutul acestei universități, concepînd-o drept treaptă superioară în întregul învățămînt francez. Acesta din urmă mai cuprindea învățămîntul secundar (liceu, colegii) și cel primar (școlile primare). Totul se afla sub directa supraveghere a Ministerului instrucțiunii publice. Sistemul acesta de învățămînt s-a răspîndit apoi în toată Europa. În 1970 Universitatea din Paris a fost reorganizată în 13 universități independente în care studiau în 1985 peste 230 mii de studenți.

În afară de Universitatea din Paris, în Franța secolului al XIII-lea mai erau universitățile din Toulouse (1229), Montpellier (1289), cunoscută mai ales datorită facultății de medicină, unde în 1530 îl aflăm și pe François Rabelais studiind **Aforismele lui Hipocrat** și **Arta medicală** a lui Galenus. Aici Rabelais și-a luat doctoratul în medicină, în anul 1537, însușind și principiul: *intus ut libet* "în cuget, cum îți place", *foris cum moris* "în exterior (adică în viață, în societate) poartă-te după timpuri", sfaturi utile și astăzi.

În secolele XIV—XV în Franța au mai fost ctitorite universitățile din Orleans (drept, 1306), Grenoble (1339), Bordeaux (1441) ș.a.

În Anglia cele mai vechi universități datează din a doua jumătate a secolului al XIII-lea (Ox-

ford, Cambridge). Cea de la Londra a fost fondată abia în 1836. În 1985 număra 65 mii de studenți.

În secolul al XIV-lea au fost create universitățile din Praga (1348), Viena (1365), Heidelberg (1386), Erfurt (1392). De la începutul veacului al XV-lea funcționează Universitatea din Leipzig (1409). În secolul următor în Germania se dezvoltă universitățile reformei: Wittenberg (1502). Aneamuri în 1517 și-a expus Martin Luther cele 95 de teze contra indulgențelor (iertarea păcatelor), respingând dogmele catolicismului, întemeind protestantismul. Alte universități germane sînt Marburg (1527); Königsberg (1544), cunoscută mai ales datorită activității filozofului Immanuel Kant (1724—1804); Jena (1558), unde au strălucit filozofi ca Johann Gottlieb Fichte (1762—1814) și Friedrich Schelling (1775—1854).

În peninsula Iberică erau cunoscute universitățile din Salamanca (1218), Sevilla (1254), Valencia (1501), Madrid (în localitatea Alcalá, 1508, din 1836 la Madrid).

Universitatea catolică din Louvain (Belgia) datează din 1426. În peninsula Balcanică sfințul Clement (840—916), considerat ca întemeietor al literaturii bulgare vechi, a creat faimoasa școală literară din orașul Ohrida (Macedonia), care se consideră prima universitate în acea regiune (v. revista "Academica" a Academiei Române, an. V, nr. 7 (55), mai 1995, p. 10).

Prima universitate propriu-zisă în Europa orientală este cea de la Cracovia (Krakow), numită "Jagellonă", înființată în 1364—1368 în epoca de aur a culturii și vieții intelectuale poloneze. În 1922 la această universitate și-a luat doctoratul Grigore Nandriș, fost profesor universitar la Cernăuți (1927—1940) și la Londra (1948—1962). În 1987 Universitatea "Jagellonă" număra circa

10 mii de studenți. Au urmat apoi universitățile: Vilno (1579), în 1987 cu 13 facultăți, 17 mii studenți. În orașul estonian Tartu activa Academia Gustaviană germană în 1632—1635 și 1690—1710; între 1802—1892 numită Universitatea din Dorpat (Derpt). Între 1893 și 1919 se numea Universitatea din Juriev, iar din 1919 și pînă astăzi e numită Universitatea din Tartu. În 1987 instituția avea 9 facultăți și 7,5 mii studenți. La Lvov (Liov, Lemberg, Lwow) Universitatea a fost fondată în 1661. În 1987 avea 13 facultăți cu 12 mii de studenți.

La Moscova Universitatea a fost inaugurată în anul 1755 din inițiativa lui M. V. Lomonosov, avînd inițial 3 facultăți (filozofie, drept, medicină). În 1987 avea 15 facultăți și 28 mii studenți. În 1804 a luat ființă Universitatea din Kazan, care astăzi are 11 facultăți și 11 mii de studenți. La Harkov Universitatea s-a deschis în 1805 și are astăzi 11 facultăți și 12 mii de studenți. La facultatea de drept a acestei univerități în 1855 învăța B.-P. Hasdeu. La Varșovia Universitatea a fost fondată în 1816 și are astăzi 21 mii de studenți, iar cea de la Sankt-Petersburg, în 1819, avînd azi 15 facultăți și 20 mii de studenți. La Kiev crearea Universității e raportată la anul 1834, avînd azi 17 facultăți și 18 mii de studenți. În sfîrșit, Universitatea de la Odesa a luat ființă în 1865 și numără în prezent 17 facultăți și 12 mii de studenți.

În România prima universitate a fost deschisă la Iași în 1860, în 1983 avea 6 mii de studenți. Universitatea din București a fost ctitorită în 1864, avînd în 1985 7 mii de studenți. La Cluj, în 1872, sub regimul austro-ungar, s-a înființat o universitate maghiară, devenită în 1918 română. Primul ei rector a fost prof. univ. acad. S. Pușcariu. În 1983 Universitatea "Babeș-Bolyai" număra 9 mii de studenți. La împlinirea a 100 de ani de la răpirea Búcovinei,

regimul habsburgic a deschis în 1875 la Cernăuți o universitate germană ("Josephina" — Franz-Joseph I, împăratul Austriei pe atunci) cu două facultăți (drept, filozofie (cuprinzând și științele naturii)). Seminarul teologic, existent din 1827 la Cernăuți se transformă în Facultate de teologie ortodoxă (singura în tot imperiul austriac), dar limba de predare și la teologie era tot cea germană, deși germani ortodocși nu există. La Teologia cernăuțeană au studiat ilustre personalități ale culturii românești (N. Bălan (fost mitropolit al Ardealului), Gala Galaction (1879—1961), teolog și scriitor, fost profesor la teologia din Chișinău și București, cunoscutul părinte Dumitru Stăniloae ș.a.). În 1918 Universitatea germană din Cernăuți a devenit română, cu 4 facultăți (teologie, drept, științe, litere). Primul ei rector în 1918 a fost I. I. Nistor. În 1940—1941 și din 1944 pînă în prezent e universitate ucraineană cu aproximativ 10 mii de studenți (v. VI. Trebici în rev. "Academica", 1990, nr. 3). După 1945 în România s-au mai deschis și alte universități (la Timișoara (10 mii de studenți), Craiova (4,3 mii studenți), Suceava, Galați ș.a.).

Universitatea de Stat din Moldova a fost deschisă la 1 octombrie 1946. În prezent are facultățile: fizică, matematică și cibernetică, chimie, biologie și pedologie, istorie, drept, jurnalistică, filozofie, litere (cu specialitățile: română, rusă; română-rusă, română-franceză; română-ebraică), precum și pentru studenți din străinătate. Dispune de peste 1000 cadre didactice, dintre care peste 80 profesori universitari, 3 academicieni și 6 membri corespondenți. Numărul studenților trece de 10 mii. U.S.M. dispune de un centru de calcul, observator astrofizic, stațiune agrobiologică. Biblioteca U.S.M. posedă circa 2 milioane de volume. U.S.M. a pregătit peste 40 mii de specialiști de înaltă calificare. Conf.

univ. V. Cosma scrie o monografie despre U.S.M. Vreau să menționez că primii ei doctori habilitați au fost C. Popovici, teza lui de doctorat era intitulată **Viața și creația literară a lui M. Eminescu** (susținută la 14 iunie 1972) și V. Coroban, **Romanul sovietic moldovenesc** (4 octombrie 1972).

În prezent în Republica Moldova sunt 7 Universități: Universitatea de Stat din Moldova (Chișinău), Universitatea de Medicină "Nicolae Testemițeanu" (Chișinău), Universitatea Pedagogică "Ion Creangă" (Chișinău), Universitatea Pedagogică "Alecu Russo" (Bălți), Universitatea Pedagogică (Tiraspol, în prezent, cu sediul la Chișinău), Universitatea Agrară (Chișinău), Universitatea Tehnică (Chișinău).

În continuare aș dori să spun cîteva cuvinte despre doi termeni, legați nemijlocit de activitatea universitară. Este vorba despre termenii *doctor* și *profesor*.

Cît privește substantivul *doctor*, el s-a format încă în limba latină în perioada clasică, pe baza verbului *doceo, docere, docui, doctum* cu sensul "a învăța pe cineva". Semnificația principală era cea de "învățător, maestru". Cf. la Horațiu: *doceo pueros elementa* "învăț pe copii literele (buchile)"; la Cornelius Nepos: *doctor litterarum graecorum* "învățător de literatură greacă"; la Ciceron: *eiusdem sapientiae doctores* "maestri ai aceleiași școli filozofice". Circulau în latină și sintagme ca *doctor gladiatorum* "maestru în lupta cu sabia" (M. Valerius Maximus, sec. I e.n.). Sensul de "om de știință" al termenului în discuție a fost pus în circulație în evul mediu. Titlul științific de doctor s-a conferit — cum am spus — pentru prima dată în istorie în anul 1130 de către Universitatea din Bologna. Exista și sintagma *doctori ai bisericii* (docteur de l'Eglise), astfel numin-

du-se teologii ce scriau despre doctrinele creștinești. În Rusia titlul de doctor în științe a fost acordat întâia dată în 1819 de către Universitatea din Sankt-Petersburg. După Revoluția din octombrie 1917 titlul de doctor în științe n-avea circulație. În U.R.S.S. titlul științific de doctor a fost restabilit în 1934.

O largă circulație are termenul doctor (pop. *doftor*, *doftoriță*, *doftoroaie*, a *doftori*, *doftorit*, *doftoricesc*), numindu-se astfel cel ce vindecă bolnavii, adică medicul.

De proveniență mai nouă este titlul onorific, acordat de universități, *doctor honoris causa*, *doctor ad honores*, adică *doctor onorific*, cum spun mai în glumă, mai în serios francezii "titre sans fonction et sans emoluments" (profit, avantaj).

La noi, în Republica Moldova, Comisia superioară de atestare, a pus în circulație gradul științific — doctor habilitat (în diverse științe). La stabilirea acestui grad, cred, s-a avut în vedere termenul german *Habilitation* (luat din latină). La Cicero apare cuvântul *habilitas*, *habilitatis* "aptitudine, facultate, capacitate". În germană circulă termenii: *habilitieren* verb (a susține examenul de docență); *Habilitierung*, substantiv feminin (depunerea examenului de docență); *Habilitation*, substantiv feminin (abilitare, examen de docență (conferențiar) la universitate); *Habilitationsschrift*, s.f. (teză de docență). În art. 74 al legii românești din 1912 asupra învățământului secundar și superior citim: "Pentru ca cineva să fie admis docent universitar, trebuie... să treacă... un examen de abilitare". La noi *habilitat* are sensul științific de *doctor* (în diverse științe).

Titlul de *profesor* a apărut mai întâi în Franța, în anul 1337, cu sensul "propagator", "cel care învață pe alții" o știință, o artă. La originea acestui termen se află verbul latin *profiteor*,

profiteri "a declara, a propaga". Cf. Cicero *profiteor jus* — "sînt jurisconsult, profesor, propag știința juridică".

În prezent în țările Europei occidentale universitatea e concepută ca o instituție ce întrunește oamenii care fac cercetări științifice și în același timp instituție ce formează și educă cercetători științifici. Deci, universitatea are menirea de a cultiva spiritul gîndirii științifice și de a contribui la afirmarea acestui spirit în viața publică. Pluralismul de păreri, controversele susținute cu argumente valabile, toleranța față de părerile opoziționale constituie regimul de bază al discuțiilor între veritabilii savanți de astăzi, promotori de idei.

Aș mai dori să subliniez că în 61 de ani de activitate științifică și educativ-pedagogică subsemnatul a trecut prin toate treptele științifice universitare (lector, lector superior, conferențiar, profesor universitar, șef de catedră). În sistemul academic activez începînd din 1943. Alături de Academie, *alma mater* a mea a fost și rămîne U.S.M.

În măsura posibilităților mele fizice și științifice, m-am străduit să contribui la ridicarea nivelului științific, cultural și cetățenesc al conaționalilor noștri. Tuturor învățăcelilor și colegilor mei de muncă le port recunoștința, grațitudinea, dragostea, dorindu-le mari succese în bogata, prodigioasă lor activitate. Îi îmbrățișez pe toți, dorindu-le multă sănătate, fericire în viață, satisfacție morală deplină, îndeplinirea obligațiilor față de țară, față de întregul nostru neam, față de memoria moșilor și strămoșilor noștri.

Maria HASNAȘ
Chișinău

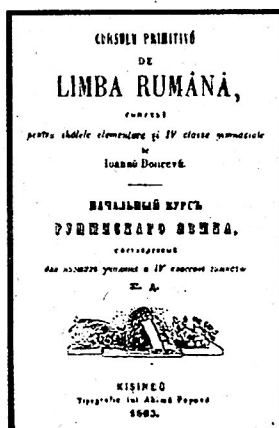
VIBRAȚIE SPIRITUALĂ AUTENTICĂ ÎN CHIȘINĂUL DE ODINIOARĂ

Basarabia a dat în secolul al XIX-lea câteva nume remarcabile la capitolul autori de carte românească. În potirele limbii noastre și-au turnat simțămintele scriitorii români basarabeni C. Stamati, I. Sîrbu, A. Donici, B.-P. Hasdeu, A. Russo, V. Crărescu. Spiritualitatea românească s-a manifestat aici și prin cartea religioasă și literatură didactică. În acest context se detașează în primul rând manualul de limbă română al lui Ioan Doncev, intitulat **Cursul primitiv de limbă română compus pentru școlile elementare și IV clase gimnaziale**, tipărit la Chișinău, în anul 1865. Manualul cuprindea un abecedar, texte de lectură, un capitol de gramatică și un dicționar. Abecedarul, intitulat **Abeceda română compusă pentru școlile elementare**, a fost tipărit cu unele mici modificări și ca ediție aparte.

Autorul manualului, profesorul de gimnaziu Ioan Doncev, intelectual cu o vibrație spirituală autentică în Chișinăul de altădată, se impune ca o personalitate demnă în actualitatea epocii. La 1 aprilie anul curent s-au împlinit 110 ani de la trecerea în neființă a acestui merituos pedagog și autor de manuale. O carte însă nu cunoaște moartea. Lucrarea **Cursul primitiv de limbă română...**, un exemplar al căreia se află în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, rămîne și astăzi drept elocvent document al unei istorii zbuciumate.

Valoarea manualului **Cursul primitiv de limbă română...** trebuie reconsiderată în funcție de cîțiva factori importanți cum ar fi: autorul, însemnătatea istorică, locul unde a fost tipărită și, desigur, raritatea lucrării.

Ioan Doncev s-a născut la Chișinău în anul 1821 în familia lui Petre Doncev,



un sîrb românizat. Mama sa era româncă din Basarabia. A învățat la gimnaziul regional din Chișinău, absolvindu-l în anul 1839. Pentru început a fost profesor de istorie și geografie la școala județeană din Tighina, iar mai târziu a predat latina și aritmetica. Din anul 1847 îl găsim la Chișinău în calitate de profesor de limba română la școala județeană din oraș. În 1853 devine profesor de limba română la gimnaziul regional din capitala Basarabiei. De atunci și pînă în anul 1866, cînd a fost destituit din funcție în urma suprimării catedrei de limba română, se manifestă ca pedagog talentat, considerat "primul și singurul în istoria culturii și învățămîntului din Basarabia secolului al XIX-lea care s-a ridicat deschis la lupta pentru o școală națională cu predare în limba română, cu un conținut și o orientare românească", un "înflăcărat promotor al limbii române și românismului în Basarabia prin intermediul școlii". Ioan Doncev s-a stins din viață în anul 1885, la vîrsta de 64 de ani, în urma unei febre tifoide.

Manualul lui Ioan Doncev, scris în grafie latină (!), includea un variat material de lectură destinat elevilor și chiar persoanelor care au depășit vîrsta școlii. De remarcate fragmentele din opera scriitorilor A. Donici, V. Alecsandri, A. Crețeanu, Gh. Tăutu, G. Sion etc.; textele din domeniul botanicii și mineralogiei. Materialele de lectură, prin conținutul lor diversificat, prin accentul pus pe cultura națională, facilitau transmiterea cunoștințelor din diferite domenii, familiarizarea publicului cititor cu terminologia românească a unor discipline, cunoașterea creațiilor literaturii

clasice românești. Autorul recomandă îmbogățirea vocabularului prin introducerea cu îndrăzneală a cuvintelor moderne.

Dincolo de elementul conținutului extrem de valoros, cartea lui Ioan Donceș capătă calități deosebite dacă e raportată la condițiile istorice în care a fost alcătuită și tipărită. De menționat că ocuparea, în 1812, a Basarabiei de către Imperiul rus a avut serioase repercusiuni asupra școlii române. Astfel, în anul 1863, când I. Donceș înainta districtului de învățământ Odesa manuscrisele manualelor pentru a fi aprobate și admise în școlile din Basarabia, aici nu exista practic nici o instituție cu predarea în limba maternă. Doar la școlile județene de la Bălți, Hotin și Soroca, la gimnaziul din Chișinău și la seminarul teologic se mai studia limba română pentru ca puțin mai târziu și fie eliminată și din aceste instituții de învățământ. În programele școlare din anii 1871—1872 limba română nu mai figura ca obiect de studiu. Aceste împrejurări au determinat destinul dramatic al lui I. Donceș și al cărților sale. În anul 1864, în condițiile când predarea limbii române urma să fie suprimată în mai multe instituții școlare din Basarabia, profesorul cerea la una din ședințele consiliului pedagogic al gimnaziului regional ca limba română să fie studiată în alternativă cu limba germană. Inițiativa lui nu a fost sprijinită de cadrele didactice, mai mult chiar, consiliul pedagogic pune achitarea salariului profesorului de limba română pe seama boierilor basarabeni, dacă aceștia doresc ca odraslele lor să studieze limba română. În același timp autoritățile țariste refuză să editeze manualele lui Donceș. Autorul decide să tipărească cărțile cu propria cheltuială. Manualele au fost publicate la tipografia lui Akim Popov cu un tiraj de 2400 de exemplare. În anul 1866, când limba română a fost eliminată din programul de învățământ al gimnaziului regional, Donceș, concediat, se vede nevoit a oferi gratuit o bună parte din cărți bibliotecilor școlare din Basarabia.

E știut că anume în domeniul învățământului țarismul a promovat deosebit de consecvent linia de suprimare a libertăților naționale ale românilor din Basarabia. Funcționarul de stat și pretinsul istoric rus P. N. Batiuşkov releva în 1893 planul țarist de rusificare a școlii din

Basarabia: "Dacă noi dorim ca populația rusă să nu se mai românezeze în continuare în acest ținut, ca Basarabia să fie într-adevăr, dar nu numai să se considere gubernie rusească, să nu devină și mai mult un obiect al râvnirilor și chiar agitației românești, și să se contopească organic cu Rusia, e necesar ca prin intermediul școlii să familiarizăm țăranii moldoveni cu limba slavă bisericească și să le cultivăm o limbă măcar pe jumătate rusească. Se vede că anume în această direcție înclină în prezent întregul sistem de învățământ din Basarabia cu instruirea obligatorie în limba rusă".

Exilată din școli chiar de la apariția ei, cartea lui Ioan Donceș **Cursul primitiv de limbă română...** a fost cunoscută doar în cercurile intelectualității, făcând să vibreze sufletul românesc la ceea ce nu-i oferea realitatea nemijlocită. În 1906, când împrejurările politice interne vor permite restabilirea limbii române în drepturile ei, manualul lui Donceș va fi utilizat la școala eparhială de fete din Chișinău, impunându-se pînă în anul 1917.

Cît adevăr în cuvintele: *cartea e sufletul poporului, cartea e soarta poporului*. Or, alcătuită în împrejurări vitrege în frumoasa limbă românească, îmbrăcată în haina firească a grafiei latine, bogată prin conținut, dar interzisă și desconsiderată, cartea lui Ioan Donceș reflectă cum nu se poate mai bine soarta românilor basarabeni văduviți de limbă și cultură națională. Prin aceste calități deosebite manualul lui I. Donceș intră sub incidența rarității.

Cartea **Cursul primitiv de limbă română...**, o lucrare de prestigiu a unui distins și modest pedagog, etalată la mai multe expoziții, organizate de Muzeul Național de Istorie a Moldovei, vine să ilustreze prin conținutul ei tenacitatea spiritului românesc în Basarabia, iar destinul ei și al autorului — esența antinațională a sistemului de învățământ introdus în Basarabia în anii de dominație a Imperiului rus.

O ALTĂ POEZIE

Este titlul, ce se vrea a fi simbolic, al prefeței la antologia **Portret de grup** (Editura "Arc", Chișinău, 1995). Astfel autorul cuvîntului înainte, cunoscutul critic literar Eugen Lungu, sugerează cititorului apariția unor poeți pentru care meseria scrisului nu înseamnă nimic altceva decît plăcerea de a se autoexprima, de a iscodi esența lucrurilor etc.

Ce este nou în această poezie?

— Felul inedit de a vedea lumea;

— Modul de organizare a materialului poetic;

— Intravertismul — orientarea spre lăuntrul ființei, opțiunea pentru discursul de la persoana întîi;

— Practicarea unor tehnici poetice noi;

— Experimentările la nivel de limbaj etc.

Vorbind despre înnoirea tehnicii poetice, E. Lungu surprinde următoarele procedee: "de-metaforizarea și de-liricizarea (care la noi, în virtutea unei insidioase tradiții lirico-metaforice, sînt totuși de un specific local, servituțile datinii mai resimțindu-se pe ici-colo), oralitatea, prozaismul, ludicul, ironicul (mai puțin comicul), grotescul, biografismul, textualismul, intertextualitatea ș.a. Toate acestea, după cum realizează cu obișnuita superbie a breslei V. Gârneț, puse "sub semnul culturii. Cultura este semnul heraldic al acestei generații, și meritul ei principal constă în aceea că a adus cultura, prestigiul acesteia, în scrisul său".

Drept un manifest al optzeciștilor prezenți în volum poate servi poemul **Regula jocului** de E. Cioclea, din care cităm un fragment ce ni se pare deosebit de sugestiv:

*"Nu mai suntem o generație de îngeri
cu aripioarele la spate,
abia zburătăciți,
cu sîngele în bernă, pășind peste
înfrîngeri,*

iconoclaști sau prozești.

Nu mai sîntem un cîntec în surdină.



*Nu mai strivim cuvinte seci în dinți.
Declinul, nu, o, nu se mai declină,
decît din viitor înspre pîrinți.*

*Nu mai suntem o limbă recidivă,
un nasture la uniformă-n plus,
ca din eres
o forță reactivă
pe verticală ne împinge-n sus."*

Invităm cititorii revistei să ia cunoștință de această antologie ai cărei autori, indiferent de traiectoriile evoluției lor ulterioare, au de spus un cuvînt hotărîtor în literatura noastră de mîine.

Cartea ar putea fi binevenită pentru discuții la cînacluri, cercuri literare, ore facultative etc. Ar fi bine ca pedagogii să depună un efort și, dacă încă nu au depășit, să depășească trista prezicere a lui E. Lungu: "Programat pe tradiționalismul nostru săltăreț sau pe jela nicele lui eufonii, cititorul nostru mai vechi va fi greu de convertit la postmodernism". Or, numai descifrînd felul de a se exprima, de a fi, de a simți al noilor generații, suntem alături de ele.

Semnalăm la sfîrșitul acestei succinte prezentări aparițiile editoriale din ultimul timp semnate de poeți incluși în **Portretul de grup**:

Dumitru Crudu, **Falsul Dimitrie**, Editura Arhipelag, Tîrgu-Mureș, 1994;
E închisă vă rugăm nu insistați, Editura Pontica, Constanța, 1994;

Emilian Galaicu-Păun, **Cel bătut îl duce pe cel nebătut**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994;

Ghenadie Postolache, **Rafail**, Chișinău, 1995.

DRAGOSTE AMARĂ

Adolescența, pusă sub semnul amarului, vorbește un pic timid, dar sincer din paginile plachetei apărute recent sub auspiciile Direcției de Stat pentru Asigurarea Informațională "Moldpres". De fapt, este vorba de o antologie de versuri publicate pe parcursul ultimilor ani în paginile revistei "Noi".

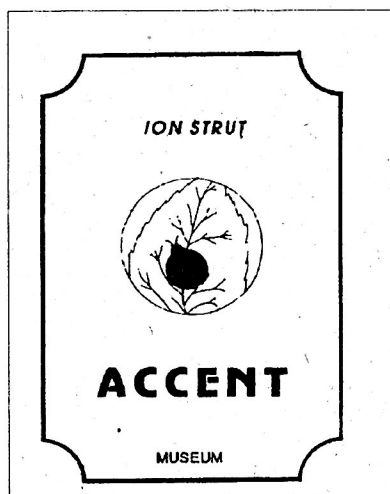
Diapazonul tematic al volumului este foarte vast, cuprinzând atât preocupări de moment, mai ales sentimentale, cât și probleme globale care țin de arta poetică ori de destinele națiunii sau chiar ale omenirii.

Viața noastră contorsionată, cu politicieni, și nu numai, ce suferă de amatorism, se proiectează dureros în sufletele copiilor: "E tristă lumea, trist e acest neam / Care se lasă-n voia soartei" (Alina Susanu, Vadul lui Isac, Vulcănești).

O parte din autorii volumului sînt

deja studenți la instituții de învățămînt din Republică și din Țară. Publică versuri, integrîndu-se în noua generație poetică, cea a nouăzeciștilor. Prezintă interes în primul rînd Rodica Sagaidac, Ion Struț (al cărui debut în volumul de față a coincis cu apariția primei cărți proprii, **Accent**), Nătălița Ciorbă, Luminița Sajin, Alina Vrednic, Victor Albu ș.a.

Dragoste amară este o carte scrisă de copii și destinată copiilor.



Ion STRUȚ

UN FEL DE COLIND

Mă fac ghețar. Afară-i frig și ninge.
Boare de vînt, usturătoare, slabă.
Albeață ceru-mi scutură din sînge,
Înghețat, ca ultima silabă.
Se face roșu împrejurul meu,
Numai urări și clopoței,

numai colinde.

Mai sus de nori se-aude Dumnezeu
Pășind peste tăceri, spre Iuda

care-l vinde.

Mă fac ghețar, mă ninge peste cap.
Mă-ncoronez cu pîlcuri de zăpadă.
Privind în jos, văd: nimbul

mi-e vîrgat.

Ninge. Zăpada-i roșie și albă...



CETATEA DĂINUIRII

Singura operă pe care trebuie s-o creăm: conștiința, personalitatea.
Mircea Eliade

În condiții grafice deosebite, cu o vervă publicistică demnă de invidiat și cu un profund substrat național-patriotic, apare ediția jubiliară (s-au împlinit cinci ani de la înființarea Liceului Academic Român-Englez "Mircea Eliade") a revistei "Cetatea dăinuirii". Noua publicație vine să susțină corpul didactic și liceenii în opțiunea lor pentru limpezime și adevăr, pentru o verticalitate care implică muncă asiduă, spirit de răspundere și luptă continuă. Credoul acestor oameni frumoși ia fapte și la suflet, amenințați de forțele întunericului, se vădește și din Imnul Liceului, **Noi venim din Roma cea căruntă** (versuri: Eugenia Bulat, muzica: Daria Radu), din care cităm:

**Noi venim din Roma cea căruntă,
False steme nu dorim pe frunte,
Generații gata de jertfire —
Noi vom duce neamu-n nemurire.**

Revelatorii sunt articolele semnate de dna Iuliana Gorea-Costin, director al Liceului, de dl Ion Ungureanu, vicepreședinte al Fundației Culturale Române, rubricile "Cronos", "Catedra", "Clipa siderală", "Nodul gordian" ș.a.

Revista este un argument în plus al faptului că Liceul "Mircea Eliade" oferă nu numai cunoștințele necesare pentru o încadrare plenară în problemele societății moderne, dar cultivă și conștiințe, personalități, care în caz de nevoie sînt gata să-și apere idealurile. Publicăm în continuare un fragment din eseul **Greva studentescă — subteranele istoriei** de Ștefan-Vitalie Condrațki în care pulsează setea de adevăr și spiritul de jertfă ale noii generații.

Își mai amintește cineva sfîrșitul grevei studentești din astă primăvară? Puțini. Și cîtă energie s-a consumat în fervoarea acelor zile senine...



Eu unul îmi voi aminti etern de ciuleandra jucată în jurul focului din placte electorale P.D.A.M. — o ultimă insultă adusă guvernanților analfabeți. Rîdeau tinerii, isteric, aproape disperat, la auzul lozincilor strigate de către x și y și repetate de noi toți. Înnoptă. Lăuna preistorică a focului ne îndirjea în conștiința noastră de biruitori, în faptul că doar mergînd "pe calea onoarei" vom învinge. Dansurile tribale din jurul focului erau sincer dezolante pe lîngă figurile prinse în grăsimi ale agrarienilor ce priveau schimonosite de pe afiș. În acel foc ardeau și urmele ultimelor 4 săptămîni de viață. 27 de corturi demontate cu cîteva ore mai devreme, iar măruntaiele lor — expuse atît de impudic în Piața Marii Adunări Naționale: saltele, cărți, mîncare, haine, atribute ale vieții noastre intime. Parcă de cîteva secole încoace nu s-a mai schimbat nimic în Țara Moldovei — tot românul e acela care își arde casa, îngroapă grîul, otrăvește fîntînile și fuge în munți și codri din calea păgînului. Ca să-l hărțuiască. Neîncetat.

După dansurile ritualice, înconjurați de tării, ne resemnam în contemplarea luminărilor ce le duceam în mîini. "Drumul Crucii" — un alt trist plagiat...

Numai regizorul V. Bucătaru, lucid în amorfitatea noastră, filma de pe un troleibuz oprit în mijlocul mulțimii mișcarea sutelor de capuri plecate, ude de ploaie, spinări zgribulite de frig și fețe luminate de focul nepăsător și vesel, întotdeauna același, al luminărilor de stearină. Fețe crispate în sîngerarea sufletului, înecat în lacrimile unui ideal schingiuit și batjocorit...

ARIPI ÎN LUMINĂ

De trei ani a fost nevoie ca aripile sufletului profesorului Ion Dumeniuk să se "developeze", să devină vizibile pentru ochiul profan.

Parcă nu demult ardea aievea ca o flacără vie regretatul redactor-șef al revistei noastre muncind, împreună cu noi, la pregătirea numărului 8 și acum suntem la cel de-al 24-lea număr. Ne mai stăruie în memorie zîmbetul lui blajin, nețărnutul lui dragoste pentru limba română, insistența de a duce la bun sfârșit chiar și acele lucruri care a priori păreau să nu aibă sorți de izbîndă.

Numai un visător incurabil și un luptător neînfricat cum a fost Ion Dumeniuk era în stare să ia asupra sa o povară asemeni celei care pînă la urmă l-a mistuit.

Dar a rămas revista "Limba Română", care filă cu filă se așterne pe dunga de lumină imprimată de el.

A rămas amintirea luptei pentru drepturile limbii noastre la ea acasă în cadrul Departamentului limbilor, ce nu a fost dorit de la bun început și a fost lichidat îndată după săvîrșirea minunii apariției sale.

A rămas o armată de foști

studenți care au crezut și cred în idealul profesorului Ion Dumeniuk.

Trei ani totuși e mult. Este de neiertat de mult pentru cei care, probabil, se temeau de aceste aripi. Chiar dacă ele se odihnesc oboseite după un zbor plin de zburcium.

Este de neiertat de mult. Și se pare că această jignitoare întîrziere, reținere în întuneric a lor se datorează acelorași oameni care au tergiversat la nesfîrșit deschiderea și apoi au împiedicat funcționarea Departamentului limbilor, editarea cărților scrise de Ion Dumeniuk.

Întunericul totuși cedează. A și cedat, făcînd loc luminii revărsate peste cele două aripi...

Leo BORDEIANU



Monumentul funerar de pe mormîntul lui Ion Dumeniuk.

Sculptor: Tudor CATARAGA



Aspect de la serviciul divin oficiat cu ocazia dezvelirii monumentului funerar.

Foto: Victor LAVRIC

SUMARUL GENERAL: 1994—1995

ARGUMENT

Bantoș Al., Argument, nr. 3, '94; Adevărul pătrunde în Parlament, nr. 4, '95; Atașamentul pentru limbă — o stare de spirit, nr. 5, '95; Limba română și noi, nr. 6, '95.

STAREA DE VEGHE

"Atribuirea denumirii de limbă română pentru noțiunea de limbă literară în Republica Moldova nu știrbește nici autoritatea și nici demnitatea nimănui." Interviu cu academicianul Nicolae Corlăteanu, nr. 1, '95.

Ciobanu A., Legislația lingvistică din Republica Moldova (după șase ani de la adoptarea ei), nr. 6, '95.

Coșeriu E., Unitate lingvistică — unitate națională, nr. 2, '94;

Declarația Consiliului Uniunii Scriitorilor din Moldova din 10 octombrie 1994, nr. 4, '94.

Declarația de protest a Academiei Americano-Române privitor la introducerea, în noua Constituție a Republicii Moldova, a denumirii de "limbă moldovenească" pentru realitatea lingvistică a vorbitorilor de limbă română de la est de Prut, nr. 4, '94.

Declarație adoptată la Adunarea reprezentanților instituțiilor de învățământ mediu și superior, de știință și de cultură din Republica Moldova în ziua de 20 ianuarie 1995, nr. 2, '95.

"Denumirea limbii noastre e cea știută de toată lumea — română". Dialog: Alexandru Bantoș — Silviu Berejan, nr. 3, '95.

Deontologia și politica (Etica profesională a omului de știință în viziunea dlor E. Coșeriu, Gh. Mihăilă, P. Comea, P. Miclău, D. Gămulescu, N. Mățaș, D. Slușanschi), nr. 1, '95.

-Florea C., Deznaționalizări paralele: hawaienii și moldovenii, nr. 3, '95.

"Limba română este cea mai frumoasă limbă din lume." Interviu cu academicianul Eugen Grebenicov, nr. 2, '95.

Maior L., O nouă etapă în relațiile cu românii din afara țării, nr. 5, '95.

Mățaș N., Intelectualii Basarabiei în lupta pentru limbă și ființa națională, nr. 1, '94; Nicolae Iorga — "moldovenist"?, nr. 5, '95;

Popescu-Sireteanu I., Moldovenii în istorie — cartea unui impostor și falsificator agramat, nr. 3, '95.

Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului "limba moldovenească" (Opinia specialiștilor-filologi ai Academiei, acceptată la ședința lărgită a Prezidiului A.Ș.M.), nr. 4, '94.

Ședința lărgită a Prezidiului Academiei de Științe a Republicii Moldova pentru discutarea și aprobarea răspunsului solicitat de Parlamentul Republicii Moldova, nr. 4, '94.

"Viața fără luptă nu are nici un sens!" Dialog: Alexandru Bantoș — Dumitru Matcovschi, nr. 2, '95.

SOCIOLINGVISTICĂ

Tănase C., Agresivitatea surogatului lingvistic, nr. 1, '94.

OPINII ȘI ATITUDINI

Ciocan I., Teoria literaturii în Basarabia — o cenușareasă, nr. 6, '95.

MARTIRII DINTRE NOI

Bantoș A., Fii tare, frate Ilie!, nr. 2, '94.

Bordeianu L., Caligrafie, nr. 2, '94.

Ce vor "naționaliștii" de la Tiraspol? Interviu cu Ilie Ilașcu realizat în a. 1989, nr. 2, '94.

CONTEXTE

Anghelescu M., "Sufletul național" la Camil Petrescu, nr. 2, '94.

Tătaru A., Apărarea specificului limbii române într-o Europă unită, nr. 3, '95.

OBÎRȘII

Berdan L., Considerații preliminare la varianta bistrițeano-năsăudeană a Mioritei, nr. 2, '95.

Curbet V., Suntem o limbă și-un neam, nr. 5, '95.

Dan I., Raportul dintre istorie și toponimie, nr. 2—3 '95.

Mățaș N., "E dulce cum e mierea și-mi place s-o ascult...", nr. 6, '95.

Nicolaiciu V., Miorița și Mai am un singur dor de Mihai Eminescu, nr. 1, '94.

Niculescu A., Romanitate —

românitate, nr. 6, '95.

Pop Gh., Dinistreanu I., Noi n-am fost despărțiți niciodată, nr. 1, '95.

Poruciu A., Ce (mai) este de substrat în limba română, nr. 6, '95.

Rusnac G., Împrumuturi slave sau elemente autohtone?, nr. 6, '95.

DIN SCRIPTURILE ROMÂNE

Ciopruga C., "Psalmi" și melancoliile lui Dosoftei, nr. 2, '94.

MUZEUL LIMBII ROMÂNE

Beltechi E., O sărbătoare a limbii române, nr. 5, '95.

Faiciuc E., Centru național de informare și documentare în profilul filologic, nr. 5, '95.

Gherman M., Un centru cultural-științific, nr. 5, '95.

Mării I., Institut de prestigiu național și internațional, nr. 5, '95.

Pop D., Limbă și cultură în viziunea muzeului limbii române, nr. 5, '95.

Pușcariu S., Muzeul limbii române, nr. 5, '95.

Scrisoare din Transnistria, nr. 5, '95.

Șerban F., De la **Dicționarul limbii române** la o bancă de date, nr. 5, '95.

Vulpe M., Evoluția unui proiect, nr. 5, '95.

PAGINI DIN ISTORIA LINGVISTICII NAȚIONALE

Avram M., Ctitori și maeștri, nr. 2, '95.

Simion E., Marele grec și incoruptibilul stareț, nr. 1, '95.

MARI FILOLOGI ROMÂNI

Berdan L., Implicarea arhivei de folclor în cercetările de limbă în concepția lui Sextil Pușcariu, nr. 5, '95.

Borcilă M., "Noua cale" a lingvisticii istorice românești, nr. 5, '95.

Macrea D., Sextil Pușcariu, nr. 5, '95.

Marian R., Sextil Pușcariu — personalitatea creatorului științific, nr. 5, '95.

Pamfil C.-G., Alexandru I. Philippide, nr. 1, '94.

Pietreanu M., Sextil Pușcariu despre simțul lingvistic al filologului și cel al vorbitorului, nr. 5, '95.

DRAMA LIMBII ROMÂNE

"Facem totul pentru păstrarea limbii." Dialog cu dna Elena Mohoreanu, profesoară de limba și literatura română în Satul Nou, Sarata,

regiunea Odesa, nr. 2, '94.

RESTITUTIO

Șuluțiu O., Limba românească în Ardeal, nr. 2, '94.

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

Butuc P., Predicate verbale angrenate, nr. 3, '95.

Chiper Gr., Articol sau pronume demonstrativ?, nr. 5, '95.

Copilu D., Unele reglementări privind ortografia descrierii bibliografice, nr. 5, '95.

Dumbrăveanu I., Considerente privind productivitatea modelelor derivaționale cu formantul neologic *euro-*, nr. 1, '95.

Evdoșenco A., Pronumele de întărire, nr. 2, '94.

Fassel L., Teorie și metodă în gramatica cohrastivă, nr. 5—6, '94.

Lăzărescu L., Structuri morfologice sinonime în limba română, nr. 6, '95.

Nagy R., Observații în legătură cu transpunerea (conversiunea) locuțiunilor, nr. 5, '95.

Peteghem M. V., Alt(ul) vs. un alt(ul): un calc servil sau o nouă distincție semantică?, nr. 5—6, '95.

Simireanu A., Flexiunea numelor proprii românești, nr. 6, '95.

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

Vicol I., Sunetul ca edificator al aspectelor fonologic și estetic al comunicării, nr. 6, '95.

STILISTICĂ ȘI POETICĂ

Goraș V., Stilistica neologismelor în poezia de tinerețe a lui George Meniuc, nr. 2, '95.

Graur M., Construcții emfatice în titluri de ziare, nr. 3, '95.

Rață G., Observații asupra verbelor de tip refutativ, nr. 3, '95.

VRAJA CUVINTELOR

Melniciuc I., În minele de aur ale graiului matern, nr. 5, '95.

CUM VORBIM, CUM SCRIEM

Gherman V., Rostiri parlamentare, nr. 5—6, '94, nr. 1—2, '95.

Gruță G., Gramatică normativă, nr. 1—3, '95.

Mătcaș N., Înnemurirea cuvintelor, nr. 2, '94, nr. 1, '95; Înapoi la "имя и отчество", nr. 2, '95;

Imperturbabili, lei..., nr. 3, '95.

Munteanu Șt., Un anacronism lingvistic, nr. 5, '95.

Palii A., "Ce folosim" și ce nu "folosim"?; Cum "ne integrăm"?; nr. 1, '94.

INFERN TERMINOLOGIC

Gromov A., Bombonica de după grilaj, nr. 1, '94; Bilingvism lingvodic, nr. 5—6, '94; Din vremile "ciocălăilor de aur", nr. 3, '95; "Aici ne-a prins vremea...", nr. 5, '95.

ONOMASTICĂ

Dan I., Raportul dintre numele de loc și numele de persoană, nr. 2, '94.

Decizii necesare, nr. 1, '94.

Dron I., Toponime provenite din apelative și termeni geografici (Chersaca, Crihana, Curtoiaia, Heciul, Hedereuca, Rusca), nr. 6, '95.

Eremia A., Reglementarea onomasticii naționale, nr. 1, '94.

Palii S., Aura numelui, nr. 2, '95.

ȘTIINȚA TEXTULUI

Gherasim A., Metafora — coordonator al contextului lingvistic, nr. 2, '94; Figurile de stil — mărci ale textualității operelor literare, nr. 4, '94.

CONTROVERSE

Dumistrăcel S., Caesar supra grammatikos?, nr. 1, '94.

Fassel L., Stelian Dumistrăcel: Lupta în jurul literei â și demnitatea Academiei Române, nr. 1, '94.

RECTIFICĂRI

Pavel V., Atlasul lingvistic elaborat la Chișinău — un viu și autentic document de limbă română, nr. 1, '95.

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

Botnaru T., Simbolul gorunului la Lucian Blaga și Pavel Boțu, nr. 5—6, '94.

Ciocanu I., Andrei Lupan și limitele sale, nr. 1, '94; Valorificare și valorificatori (Note privind reeditarea operei lui Liviu Deleanu), nr. 2, '94.

Ciopraga C., Grigore Vieru — "poetul acestui neam", nr. 2, '95.

Mănuță D., Răstignit pentru dragostea de Țară, nr. 2, '95; O parabolă a condiției umane, nr. 3, '95.

"România merge în vârful degetelor în propria casă." Dialog cu

Ion Ungureanu, vicepreședinte al Fundației Culturale Române, nr. 6, '95.

Socea M., Nicolae Dabija, "ziditorul de poeme", nr. 1, '94.

OMUL DEPLIN AL CULTURII ROMÂNEȘTI

Bomher N., Relația mistică număr-semn-cuvânt în gândirea poetică eminesciană, nr. 1, '95.

Cimpoi M., Cîntecul ființei, "etern neisprăvit" (Structura holografică a operei eminesciene), nr. 1, '95.

Ciocanu I., E-timpul să ne ispășim păcatele, nr. 1, '95.

Eminescu M., Scrisoarea III, nr. 1, '95.

Heitman K., Eminescu în Republica Sovietică Moldovenească, nr. 1—3, '95.

Nițu G., Orficul Eminescu, nr. 1, '94.

Vieru Gr., Legămînt, nr. 1, '95.

PERMANENȚA CLASICILOR

Bertea M., "Apoi, ca toți ardelenii, trecu munții", nr. 2, '94.

Kuhartz E., Liviu Rebreanu: pasiunea pentru teatru, nr. 6, '95.

Răpeanu E., Umorul în nucelele lui Liviu Rebreanu, nr. 6, '95.

Țăranu P., Umbra lui Sadoveanu în Dorne, nr. 2, '94.

PROFILURI

Brânză I., Antioh Cantemir, ctitorul poeziei moderne rusești, nr. 2, '94.

Ciopraga C., Un urmaș al lui Parmenide: Ion Barbu, nr. 1; 2, '94.

Dumistrăcel S., Sever Pop: spațiul regăsirii de sine, nr. 6, '95.

Popa M., Nicolae Drăganu — filolog, nr. 5, '95.

Șerban V., Constantin Lacea — lexicograf, nr. 5, '95.

DIASPORA LITERARĂ

Smărandache F., Poeme în spațiu matematic; versuri; sinapse (poeme într-un vers), nr. 6, '95.

PUNCTE DE REPER

Cimpoi M., Literatura română din secolul XX, nr. 2, '94.

TANGENȚA BASARABENE

Bojoga E., Ion Agârbiceanu și Basarabia, nr. 3, '95.

PERSONALITĂȚI DIN BASARABIA INTERBELICĂ

Șpac I., Scriitori și publiciști de la "Școala Basarabeană". Mihail Curicheru, nr. 6, '95.

CONSEMNĂRI

Corlăteanu N., Din istoria universităților europene, nr. 6, '95.

COMEMORĂRI

Bantoș A., Drama înstrăinării, nr. 3, '95.

Liviu Damian. 60 de ani, nr. 3, '95.

Melnic V., Profesorul Gr. Nandriș văzut de discipolii săi (100 de ani de la naștere), nr. 2, '95.

CONFLUENȚE

Guțu A., Guțu I., Contrastul simbolic în textul poetic al romanticilor (Poezia lui Mihai Eminescu și Victor Hugo), nr. 2, 1994.

Hrimiuc Gh., "Paralel romantic": Mihai Eminescu și Ion Barbu. Ecouri ale revoltei titaniene. Notă comemorativă de Victor Durnea, nr. 6, '95.

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Grosu E., Mircea Eliade: O noapte de sinziene, nr. 1, '94.

Lazar I., Țara de dincolo de negură sau nostalgia lumilor originare, nr. 6, '95.

Roșca T., Povara cuvîntului poetic, nr. 2, '95.

POPAS ÎN ȚARA DORNELOR

Bantoș Al., Primarul-poet, nr. 4, '94.

Cimpoi M., Petru Țaranu, nr. 4, '94.

Țaranu P., Mărturisire; Cuvinte nerostite; Lacrimă-n ninsori; Toponimul "Călimani" — ecou al unei străvechi civilizații autohtone; Nicu Gane — amfitrion și călător prin Dorne; Cuvinte pe cale de dispariție și rar uzitate în vorbirea populară din aria Dornelor; Doine și balade din Ținutul Dornelor, nr. 4, '94.

ANIVERSĂRI

NICOLAE CORLĂTEANU : 80 DE ANI

Ciobanu A., Savant, pedagog și cetățean, nr. 3, '95.

Corlăteanu N., Feci quod potui (Gînduri de octogenar), nr. 3, '95.

Mătcaș N., Suflet în sufletul neamului, nr. 3, '95.

Melniciuc I., Pasiune de-o viață, nr. 3, '95.

Melnic V., Preocupările dialectologice ale academicianului Nicolae Corlăteanu, nr. 3, '95.

Repere biografice, nr. 3, '95.

ANATOL CIOBANU : 60 DE ANI

Heraldul limbii române, nr. 1, '94.

GRIGORE VIERU: 60 DE ANI

Argatu T., Oaspete drag, nr. 1, '95.

Bantoș A., Poet al candorilor, nr. 1, '95.

Catalano C.-M., Cuvîntul cu chip de poet, nr. 1, '95.

Cimpoi M., Axa lumii, nr. 1, '95.

"Fără limba română n-aș fi ajuns poet." Dialog: Alexandru BANTOȘ — Grigore VIERU.

Lari L., E magul, nr. 1, '95.

Mătcaș N., Cartea de căpătii a creșterii noastre spirituale, nr. 1, '95.

Mărcușan M., Pentru copii și nu numai (Analiza poeziei Țîrgovețului ciudat de Grigore Vieru), nr. 1, '95.

Neagu F., Cu dragoste, din București, nr. 1, '95.

Palladi T., Rapsod și scutier al neamului, nr. 1, '95.

Poetul-academician, nr. 1, '95.

Țaranu P., Itinerare dornene și nășăudene, nr. 1, '95.

Vasilache V., Neogoitul Grigore, nr. 1, '95.

Vieru Gr., Aforisme, nr. 1, '95.

Vlad M., Mioritică, nr. 1, '95.

VALENTIN MÎNDÎCANU : 65 DE

ANI

Mătcaș N., Giuvaiergiul, nr. 4, '95.

ION UNGUREANU : 60 DE ANI

"A ne împlini ca oameni în fața lui Dumnezeu și în fața neamului..." Interviu cu Ion Ungureanu, nr. 4, '95.

Ministru al luptei și speranței românești, nr. 4, '95.

Vieru Gr., Victimă a denaturării din ierarhia valorilor, nr. 4, '95.

G. TOHĂNEANU : 70 DE ANI

Goraș V., În valuri catargul spre țărnuț rîvnit, nr. 5, '95.

Institutul de Lingvistică din București al Academiei Române: 45 de

ani de activitate, nr. 5—6, '94.

ANTOLOGIA "L.R."

Blaga L., Inima mea în anul 1940; Către cititori; La cumpăna apelor; Poezii; Stihuitorul; Noi, cîntăreții leproși; Sufletul satului; Veniți după mine, tovarăși; Cuvinte către patru prieteni; Încheiere; Autoportret, nr. 2, '94.

Cepoi J., Introducere la volumul **Aron Cotruș. Antologie selectivă**. California, 1988, nr. 6, '95.

Coșbuc G., Graiul neamului, nr. 5, '95.

Cotruș A., Ion; Psalm românesc nr. 1; Psalm românesc nr. 3; Psalm românesc nr. 4 (Varianta 1); Mărire ție (Psalm românesc nr. 5, Variantă la Cîntec de slavă); Alba-Iulia; Rapsodie pribeagă; Patria; Ciocan să-ți fie vrerea!...; Te-aștept; Desțărare; Străină străinătate; Drumuri, nr. 6, '95.

Druță B., Pe Insula Șerpilor sirenele cîntă românește, nr. 4, '94.

Gyr R., Venim, plecăm; Patria; Marele cîntec; Damnații; Limite; Sărutul; Poetul; Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane! nr. 1, '94.

Ionel N., Voi vorbi cu pietrele și crengile nu în cuvinte...; Cum să fii altceva...; Totul e doar îndurare...; Mireasma caldă-mi întunecă ochii...; Și voi fi ceea ce sunt menit să devin...; N-a fost nici o fericire...; Din tălpi pînă-n creștet sunt viu!..., nr. 2, '95.

Ivănescu C., Doina (Tatăl meu Rusia), nr. 5—6, '94.

Poeți clujeni, nr. 5, '95.

Romanciuc V., Ștefan-Vodă rugîndu-se pentru neam, nr. 5—6, '94.

Vieru Gr., Nu am, moarte, cu tine nimic...; Cămașa ta e la fel...; Creanga de măr; Acașă; Pe drum alb, pe drum verde; Ars poetica, nr. 1, '95.

PRO DIDACTICA

Crișan Al., Limba și literatura română în învățămîntul românesc, nr. 3, '95.

Iachim I., Fabulația nuvelei și a povestirii, nr. 4, '94.

Nuță N., Coîmpunerea: probleme metodologice, nr. 1, '94.

Pîrnău I., Metode și procedee de predare a romanului **Baltagul** de Mihail Sadoveanu, nr. 4, '94.

Pîslaru V., Concepția educației

lingvistice și literare (Rezumat), nr. 5, '95.

Tofan-Botnaru V., Interferența eticului cu esteticul în drama **Frumos și sfînt** de Ion Druță, nr. 5—6, '94.

Ungurean G., Liviu Rebreanu: **Pădurea spînzuraților**, nr. 1, '94.

INTERIORUL UNUI POEM

Ilade-Costea M., Octavian Goga; **Noi**, nr. 1, '94.

Gherasim A., Actualizări cotextuale în structurile metaforice (Schiță de analiză a poeziei **Formular** de Grigore Vieru), nr. 2, '95.

Ghilaș A., Dumitru Matcovshi: **Părinții**, nr. 5—6, '94.

Ghițulescu M., Lucian Blaga: **Meșterul Manole**, nr. 2, '94.

Voica A., Expresivitate dactilică și peonică în variantele **Doinei**, nr. 2, '94.

LABORATOR

Bomher N., Paragrame (Carmina figurata), nr. 1, '94.

Botnaru T., Sub semnul mitologiei naționale, nr. 2, '95.

Ciocanu I., Afirmarea valențelor etice și estetice, nr. 1, '94; Farmecul și șansele prozei "rurale", nr. 4, '94; Roadele căutărilor neîncetate, nr. 5—6, '94; Tentația exemplarității (Însemnări pe marginea prozei lui Aureliu Bușuioc), nr. 6, '95.

Hadârcă I., Răzbunarea prin scris, nr. 2, '94.

La ancheta "L.R." răspunde: Nicolae Esinencu, nr. 1, '94; Ion C. Ciobanu, nr. 4, '94; Iulian Filip, nr. 5—6, '94; Gheorghe Vodă, nr. 2, '95; Aureliu Bușuioc, nr. 6, '95.

"Mă mulțumesc de a-fi cît mai mult în pușinul pe care îl încerc." Leo Butnaru în dialog cu Ioan Moldovan, nr. 5, '95.

CONGRESE, CONFERINȚE, SEMINARE

Apel al Congresului Spiritualității românești, pentru eliberarea grupului de patrioți români al lui Ilie Ilașcu, nr. 6, '95.

Bibliotecarii între deznădejde și speranță; Adresare către Parlamentul Republicii Moldova, nr. 6, '95.

Cifor L., Colocviul internațional

de științe ale limbajului, Ediția a II-a, 1993, nr. 2, '94.

Cincilei G., Dumbrăveanu I., Un prestigios for al științei și spiritualității românești, nr. 5—6, '94.

Declarația privind limba română și Mitropolia Basarabiei, adoptată la sfârșitul lucrărilor Congresului spiritualității românești, nr. 6, '95.

For al unirii spirituale a românilor; nr. 6, '95.

Manea I., Congresul Academiei Americano-Române de științe și arte la Chișinău, nr. 2, '94.

Rezoluția Conferinței "Limba română azi", Iași—Chișinău, 6—9.X.'95, nr. 6, '95.

BIOGRAFII RECONSTITUITE

Cenușă M., Lucian Blaga — profesorul (Ultimul an), nr. 2, '94.

CREANGA DE AUR

Andrei-Fanea A., Legende ialomițene, nr. 2, 1994.

Cuceu I., Arhiva de folclor a Academiei Române și cultura populară din Basarabia, Bucovina de Nord și Transnistria, nr. 5, '95.

Nuță I., Alexei Mateevici și sărbătorile de iarnă ale românilor, nr. 2, 1994.

TEORIA ȘI PRACTICA

TRADUCERI

Bruhis M., C u ze și efecte în interacțiunea limbilor din fosta U.R.S.S., nr. 5—6, '94.

VIN DIN MUNȚII LATINIEI

Ciobanu A., Limba latină și romanitatea noastră, nr. 1, '95.

IN MEMORIAM

Bordeianu L., Aripă în lumină, nr. 6, '95.

Dumeniuc I., Sfîșietor strigăt de durere, nr. 4, '94.

Mățaș N., Scrisoare dincolo de moarte. Lui Ion Dumeniuc, luptător pentru unitatea etnică și culturală a românilor de pretutindeni, nr. 4, '94.

Profesorul universitar Ion Osadenco, nr. 1, '95.

DIALOGUL ARTELOR

Alexandru I., Luchian, zugravul, nr. 1, '94.

Bordeianu L., Valentina Brâncoveanu, nr. 3, '95.

Kondrațki V., Dați-mi mită! sau La teiul lui Mihai Eminescu, nr. 3, '95.

Lăptoiu N., Ion Moraru — un pictor al spațiului românesc, nr. 2, '95.

Țăranu P., Epaminonda Bucevschi, nr. 5, '95.

VIAȚA CĂRȚILOR

Hasnaș M., Vibrație spirituală autentică în Chișinăul de odinioară, nr. 6, '95.

NOUȚĂȚI EDITORIALE

Biblioteca națională propune, nr. 5—6, '94.

Donescu D.: **Vulnerabila amiază**, Iași, 1994, nr. 5—6, '94.

Iachim I.: **Cu jăratul pe buze sau "Nastratin al Iașilor"**, Chișinău, 1994, nr. 5—6, '94.

Miloș A.-C.: **Ființe de lumină**, Cluj, 1994, nr. 5—6, '94.

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Cicoare L., Antidot bilingvismului lingvodic, nr. 1, '95.

Ciocanu I., Florian Cristescu: **Poveștea neamului nostru**, nr. 2, '94.

Donciu E.: Eugen Coșeriu: **Limba română în fața Occidentului**, nr. 2, '94.

Dragoste amară, nr. 6, '95.

Dron I., Primul dicționar aromâno-bulgar, nr. 5, '95.

Hreapcă D., "Revista de lingvistică și teorie literară" editată de Institutul de Lingvistică și de Institutul de Istorie și Teorie Literară ale A.Ș.M., anul XXXVII, nr. 2, '94.

Mățaș N., Pronunția românească: teorie și practică, nr. 2, '95.

Moceanu O., Mircea Eliade: **Comentariu la o fotografie veche**, Lucian Blaga: credință și iubire nr. 2, '94.

Sclipiri siderale, nr. 3, '95.

Spinei Vasile: **Scut de zăpadă**, nr. 3, '95.

Strugăreanu C., Eugen Coșeriu: **Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică**, nr. 4, '94.

Portret de grup, nr. 6, '95.

Proca Ion: **Pețitor de vînt**, nr. 3, '95.

Țăranu Petru: **Lacrima**, nr. 3, '95.

Vicol I., **Cuvîntul în vîltoarea vieții** academicianului Nicolae Corlăteanu, nr. 5, '95.

REVISTA REVISTELOR

Cetatea dăinuirii, nr. 6, '95.

CORRESPONDENȚĂ

Gherasim G., Soluția bunului simț,
nr. 5—6, '94.

CUVINTE ÎNCRUCIȘATE

Savin M., Mihai Eminescu — 105
ani de nemurire, nr. 1, '94.

CONCURSURI

"Moștenitorii", nr. 2, 5, '95.

EDIȚII SPECIALE

**CONGRESUL AL V-LEA
AL FILOLOGILOR ROMÂNI,**
Iași—Chișinău, 6—9 iunie, 1994.

ACTE.DOCUMENTE

Apel către Parlamentul Republicii
Moldova, nr. 3, '94.

Cuvînt de deschidere rostit de
acad. Ion COTEANU, președintele
Societății de Științe Filologice din
România, nr. 3, '94.

Memoriu al Congresului al V-lea
al Filologilor Români cu privire la
sprijinirea revistei "Limba Română" din
Chișinău, nr. 3, '94.

Rezoluția Congresului al V-lea al
Filologilor Români (Iași—Chișinău,
6—9 iunie 1994), nr. 3, '94.

**RAPOARTE ÎN ȘEDINȚA
PLENARĂ**

Avram M., Probleme actuale ale
ortografiei românești, nr. 3, '94.

Berejan S., Aspecte ale studierii
limbii române în Republica Moldova,
nr. 3, '94.

Ciobanu A., Limba română în
învățămîntul din Republica Moldova,
nr. 3, '94.

Cornea P., Conceptul de "intenție
a autorului" și interpretarea textului
literar, nr. 3, '94.

Coșeriu E., Latinitatea orientală,
nr. 3, '94.

Crișan A., Limba și literatura
română în învățămîntul românesc,
nr. 3, '94.

Hangiu I., Programe și manuale
noi pentru predarea și însușirea unitară
a limbii și literaturii române, nr. 3, '94.

Irimia D., Gramatica, între teoria
limbii și perspectiva didactică, nr. 3, '94.

Munteanu Ș., Unitatea de neam
și unitatea de limbă, nr. 3, '94.

Zamfir M., Despre condiția stilisticii
românești, nr. 3, '94.

LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Corlăteanu N., Repere din istoria
filologiei române interbelice, nr. 3, '94.

Cotelnic T., Lupta intelectualilor
basarabeni pentru apărarea și afirmarea
limbii române (sfîrșitul secolului trecut
și începutul secolului nostru), nr. 3, '94.

Dumistrăcel S., Religie și limbă:
reflexe ale necunoașterii și intoleranței,
nr. 3, '94.

Istrati G., Marii ierarhi moldoveni
și limba literară, nr. 3, '94.

Mătcaș N., Simulacrul adevărului
științific, nr. 3, '94.

Moldoveanu Gh., "Limba
moldovenească" — o diversiune,
nr. 2, '95.

Nuță I., Titus Hotnog și unele
probleme lingvistice privind Basarabia,
nr. 3, '94.

Lazarenco L., Limba română în
contextul situației sociolingvistice
actuale din Ucraina, nr. 3, '94.

Lobiuc I., Au putut "crea"
influențele aloglote o nouă limbă est-
romanică ("moldovenească")?, nr. 3, '94.

Tănase C., Limba națională a
Republicii Moldova și corelația dintre
limba literară și limba vorbită, nr. 3, '94.

Turculeț A., Aspecte ale rostirii
românești standard actuale, nr. 1, '95.

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

Galben R., Cîteva considerații
privind verbele factitiv-cauzative,
nr. 4, '94.

Zugun P., Baza de derivare, nr. 4,
'94; Funcțiile sintactice ale pronumelui
relativ, nr. 2, '95.

VOCABULAR

Dumbrăveanu I., Considerente
asupra unor tendințe derivaționale
panromanice, nr. 4—6, '94.

Melnic V., Terminologia medicală
în limba română, nr. 6, '95.

Să învățăm democrația (Ghid
electoral), nr. 2, '95.

STILISTICĂ ȘI POETICĂ

Ardeleanu S.-M., Rață G.,
Despre o semiotică a obiectului, nr.
4, '94; Modalizatori ai aleticului în
sistemul dezacordului, nr. 1, '95.

Bomher N., Fascinația lecturii:
modelul românesc de asumare a
lumii, nr. 4, '94.

Cifor L., Argumente pentru o
nouă poetică (Viziune asupra
creației lui N. Ionel), nr. 2, '95.

Corniciuc S., Semantica interogativelor retorice, nr. 3, '94.

Deleanu M., Limba română smulge grațiile (Analiza lingvo-stilistică a volumului **Lupta continuă** de Ilie Ilașcu), nr. 2, '95.

Druță Gh., Valori stilistice și estetice ale antonimelor, nr. 5, '95.

Fînaru S., "În curte la Dionis". Trecerea de la arhetipul mitic la arhetipul literar prin intermediul numelor proprii, nr. 4, '94.

Nicolaiciuc V., Contribuția lui Paisie Velickovski la dezvoltarea literaturii religioase și a vieții spirituale românești ortodoxe (la 200 de ani de la trecerea sa în nemurire), nr. 4, '94.

Nițu Gh., "Luntrea lui Caron" sau mărturia lui Lucian Blaga despre invazia haosului bolșevic în România, nr. 3, '94.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ "LIMBA ROMÂNĂ ȘI VARIETĂȚILE EI LOCALE", BUCUREȘTI, 31.10.94.

Beltechi E., Limba literară și literatură dialectală, nr. 5—6, '94.

Berejan S., Varietatea moldovenească a vorbirii orale românești și limba literară scrisă, nr. 5—6, '94.

Brâncuș G., Vitalitatea limbii române, nr. 5—6, '94.

Caragiu-Marioțeanu M., Varietatea limbii române, nr. 5—6, '94.

Coșeriu E., Unitatea limbii române — planuri și criterii, nr. 5—6, '94.

Guțu-Romalo V., Răporturile dintre limba literară și graiurile limbii române, nr. 5—6, '94.

Mătaș N., Unitate de limbă — unitate de neam, nr. 5—6, '94.

Mihăilă Gh., Implicațiile cultural-istorice ale dihotomiei "român—moldovenesc", nr. 5—6, '94.

Pavel V., Graiul românilor basarabeni — expresie a continuității și unității limbii române în varietatea ei spațială, nr. 5—6, '94.

Sala M., Unitatea limbii române — din perspectiva romanică, nr. 5—6, '94.

Saramandu N., Graiurile moldovenești în cadrul limbii române, nr. 5—6, '94.

Simion E., Numai în marginile adevărului, nr. 5—6, '94.

Slușanschi D., Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul, nr. 5—6, '94.

Turculeț A., Limba română din

Basarabia, nr. 5—6, '94.

Țepelea G., Rațiunile politice ale unei "teorii lingvistice", nr. 5—6, '94.

Vasiliu Kant E., Graiurile dacoromâne: unitate tipologică, nr. 5—6, '94.

UNIȚI-VĂ, STUDENȚII!

Apelul greviștilor către Consiliul Europei, Federația Internațională "Helsinki" pentru drepturile omului, alte organisme internaționale, 29.03.95, nr. 3, '95.

Apelul greviștilor către populația Republicii Moldova, 7.04.95, nr. 3, '95.

Bordeianu L., Livadă-palmetă, nr. 3, '95.

"Cea mai mare victorie este explozia de românism". Interviu cu dl Viorel Buzdugan, nr. 3, '95.

Declarație de declanșare a grevei, 17.03.95, nr. 3, '95.

Declarația Comitetului Republican de Coordonare a Grevei Generale, 30.03.95, nr. 3, '95.

Hadârcă I., Aplauze pentru cei din lumină, nr. 3, '95.

Matcovschi D., Lupta cea mare, nr. 3, '95.

Mătaș N., În limba română, nr. 3, '95.

Melniciuc I., Neostoita flacăra, nr. 3, '95.

Mesaje, declarații și telegrame de adeziune, nr. 3, '95.

Protest al Comitetului Coordonator al Grevei Generale, 30.03.95, nr. 3, '95.

Revendicările greviștilor, nr. 3, '95.

Snegur M., Limba română este numele corect al limbii noastre. Mesajul Președintelui Republicii Moldova prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995, nr. 3, '95.

Vieru Gr., A fi tânăr, nr. 3, '95.

C O N F E R I N Ț ȘTIINȚIFICĂ "LIMBA ROMÂNĂ ESTE NUMELE CORECT AL LIMBII NOASTRE",

Chișinău, 20—21 iulie 1995

ACTE, DOCUMENTE

Declarația comitetului de organizare a Conferinței Științifice "Limba română este numele corect al limbii noastre", nr. 4, '95.

Declarație, nr. 4, '95.

Protest, nr. 4, '95.

Rezoluția Conferinței științifice

"Limba română este numele corect al limbii noastre", nr. 4, '95.

CUVÎNT DE DESCHIDERE

Corbu H., Denumirea de limbă română este singura adevărată, nr. 4, '95.

NUMELE CORECT AL LIMBII NOASTRE

Berejan S., De ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită moldovenească?, nr. 4, '95.

Corlăteanu N., Româna literară în Republica Moldova (istorie și actualitate), nr. 4, '95.

Cosniceanu M., Limba literară și stilul administrativ-juridic al Constituției Republicii Moldova, nr. 4, '95.

Dîrîl A., Ețcu I., Cum a fost impusă denumirea "limbă moldovenească" la est de Prut, nr. 4, '95.

Marin V., Româna — limba comună a două state independente, nr. 4, '95.

Piotrowski R., O limbă cu două denumiri?, nr. 4, '95.

Semcinski S., Cu privire la necesitatea de a reveni la denumirea tradițională a limbii moldovenilor, nr. 4, '95.

UNITATEA LIMBII ROMÂNE

Borș A., O aberație evidentă: dicționare românești și dicționare... "moldovenesti", nr. 4, '95.

Cimpoi M., Casa ființei românești, nr. 4, '95.

Eremia A., Unitatea limbii române: politică și adevăr științific, nr. 4, '95.

Evdoșenco A., Comoara limbii noastre, nr. 4, '95.

Melnic V., Graiurile și unitatea limbii române, nr. 4, '95.

Pavel V., Unitatea și varietatea limbii române din perspectivă geografică, nr. 4, '95.

Raievschi N., Caracterul supradialectal al limbii române literare, nr. 4, '95.

Rusnac, G., "Limbă moldovenească" cu bază dialectală muntenească?, nr. 4, '95.

LIMBĂ, ISTORIE ȘI CONȘTIINȚĂ NAȚIONALĂ

Bobănă Gh., Glotonimul "limba română" în documentele scrise din

Moldova sec. XVI—XVIII, nr. 4, '95.

Ciobanu A., Unele cauze ale erodării factorului "conștiință națională", nr. 4, '95.

Cotelnic T., Calvarul lingvistic în anii 20—30 în R.A.S.S.M., nr. 4, '95.

Mățaș N., O limbă — o națiune, nr. 4, '95.

Parasca P., Etnonime și politonime în istoria Moldovei (secolele XIV—XVI), nr. 4, '95.

Petrencu A., Limba, istoria și politica în Republica Moldova, nr. 4, '95.

ȘTIINȚA JURIDICĂ ȘI DEMNITATEA LIMBII

Buga I., Băștinașii Republicii Moldova (limba și numele lor) sub aspectul dreptului internațional, nr. 4, '95.

Grama D., Limba locuitorilor Țării Moldovei din punctul de vedere al jurisprudenței, nr. 4, '95.

GLOTONIMUL ȘI INSTRUIREA

Berghia I., Renașterea societății și votarea limbii, nr. 4, '95.

Cartaleanu T., Cosovan O., Glotonimul *limba română* și instruirea în școală, nr. 4, '95.

Leahu N., Literatura română și conștiința națională în Basarabia, nr. 4, '95.

OPINII, REFERINȚE, COMENTARII

"Moldova Suverană", TVR 1, Basa-pres, Moldpres, TRM, "Momentul", Societatea "Limba noastră cea Română", "Țara", "Glasul Națiunii", nr. 4, '95.



Elena BIVOL



**Silvica ȚUGUI
Lucia PÎSLARU
Lilla CIOBANU**



Vlad AFANASIU

Bun de tipar: 5.12.95
Format: 70x108 1/16. Tiraj: 4000.
Com. nr. 4505. Prețul 2 lei.
Tipografia Editurii "Universul"



Casa Presei,
str. Pușkin, nr. 22, Chișinău,
277012



Căsuța poștală nr. 83,
bd. Ștefan cel Mare nr. 134, 277012, Chișinău



23 44 19, 23 44 12

Articolele publicate în revistă reflectă punctul de vedere al semnatarului,
care nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Copertele: Ion PUTU. I. Eminescu, IV. Jug; Pomană.

**Redacția revistei "Limba Română"
exprimă condoleanțe dlui Boris DRUȚĂ,
membru al colegiului de redacție,
în legătură cu moartea mamei sale Vera DRUȚĂ**

În atenția inspectoratelor de învățământ,
școlilor, bibliotecilor, grădinițelor de copii,
profesorilor, părinților și elevilor

Editura Revista "Limba Română" propune

UN FRUMOS CADOU DE CRĂCIUN

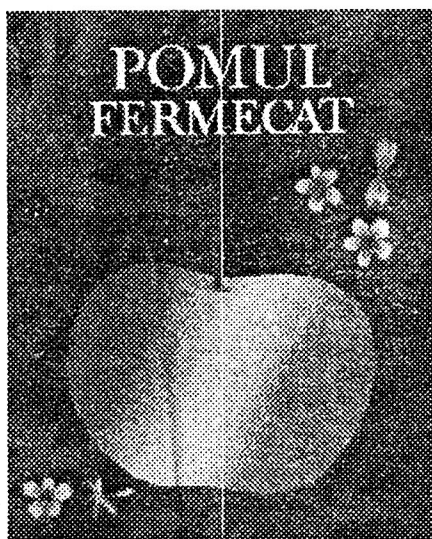
CARTEA

POMUL FERMECAT

Autor: Ștefan Tudor
Desene: Lică Sainciuc

16 pag. color
Prețul — 1leu.

Relații la tel.: (422) 23-25-83

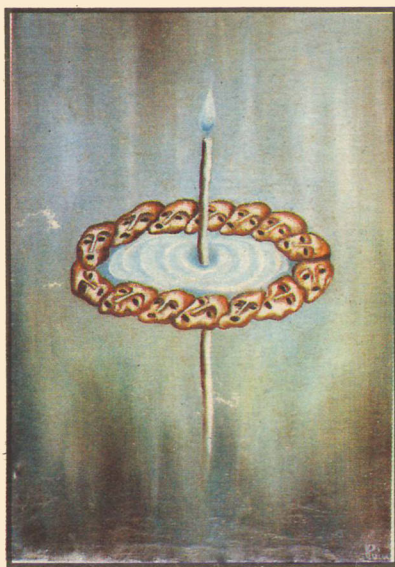


La aceeași editură au mai apărut de sub tipar:

CUGETĂRI EMINESCIENE, 72 pag., 1 leu 50 bani;

Nicolae Mățcaș, DE LA GROTESC LA SUBLIM, 216 pag., 3 lei;

Nicolae Corlăteanu, RĂSPÎNTII, 184 pag., 2 lei.



Ion PUIU
Membru
al Uniunii
Artiștilor
Plastici din
Republica
Moldova



Născut: 1945, Condrătești,
Ungheni.

Studii: Institutul de artă
teatrală "A. Lunacearski" din
Moscova (1969), cursuri
superioare de pictori-
scenografi la Teatrul
"Mossovet" (1978—1980).
Prim-scenograf la Teatrul
Național "Vasile Alecsandri"
din Bălți.

Expoziții personale: Chișinău,
Bălți, Ivano-Frankovsk ș.a.
Laureat al Premiului de Stat al
Republicii Moldova (1991).